

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ କର ।

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ କର ପ୍ରଣୀତ ।

ଭୁବନେଶ୍ଵର ।

Printed by V. Kar.
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
Cuttack.
1916.

~~ମୁଦ୍ରା~~

ଉତ୍ସର୍ଗ ।

୧୮୫୭

ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବିଦାଗୋରୁଣ
ଜୀବନକୁସମ ଅତୀତରେ ଶୁଣି ଝଡ଼
ପଡ଼ିଲା, ଯେଉଁମାନେ ତରୁଣ ଜୀବନରେ
ଅଗ୍ନିମୟ ଉତ୍ସାହ, ଅବିମ୍ବ ସାହସ, ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ
ଓ ଜୀବନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନୁରାଗର ପବନ ଦୃଢ଼ାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି,
ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପବନ ଜୀବନ ଏ ଜୀବନର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତନର
ପ୍ରଧାନ ହେତୁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପରଲୋକ—
ଗମନଦ୍ୱାରା ପରଲୋକ ସହିତ ଏ ଅମ୍ଭାର
ସମ୍ପର୍କ ଘନସ୍ଥ ହୋଇଅଛି, ସେହି
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସହୋଦରବନ୍ଧୁ

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଲୋକନାଥ ଓ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ

ସ୍ମରଣ ଓ ସ୍ମୟର ନାମରେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଉତ୍ସର୍ଗ ହେଲା ।

ଭୂମିକା ।

ହୃଦୟର ଅବେଗରେ ନାନା ସମୟରେ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି-
ଥିଲେ, ସେଥିରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବାହା ‘ବିବିଧପ୍ରବନ୍ଧ’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ
ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ‘ଅଶା’ରେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାଞ୍ଚୋଟି ‘ଉତ୍କଳପ୍ରଭା’ରେ
ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହୋଇଥିଲା । ବିଗତ ଉନ୍ନାୟ ଅନ୍ତୋଳନ ସମୟରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଦର୍ପଣ
ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସମତ ବ୍ୟକ୍ତି କରିଥିଲି, ତାହା କୌଣସି କୌଣସି ବକ୍ତୃ
ବକ୍ତୃଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁସ୍ତକରେ ପରିବେଷିତ
କରିଅଛି । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସେ କେବେ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହେବ, ଏପରି ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରାୟ ନ ଥିଲା । ମୋର ପରମ ହୃଦାକାଂକ୍ଷୀ
ବାଲା ସ୍ବପ୍ନର ଶ୍ରେୟସ୍ତ ବାବୁ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଜେନା ମୁଦ୍ରଣବ୍ୟୟର ସାହାଯ୍ୟ
ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରୁ ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲି । ଏହା
ପାଠ କରି ଲେଖକ ଭୂମି ଲଭ କରିବେ ବା ଉପକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ,
ସେ ଅଶା ମୋର ନାହିଁ । କେବେ ଯଦି ଅନୁସ୍ମୃତି କରି କେହି
ଏ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଶ୍ରମ ସଫଳ ଜ୍ଞାନ କରିବ ।

ପରିଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବକ୍ତୃଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ
ଅନୁକୁଲ ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ରହିଲି । ପରମବନ୍ଧୁ
ଶ୍ରେୟସ୍ତ ବାବୁ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା ବି. ଏ. ପଥେନ୍ସ ଶ୍ରମ ସ୍ବୀକାର
କରି ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଖି କେତେକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ
ପରିବର୍ତ୍ତନାଦି କରି ଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟର
କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଅଛି । ରବି ।

୧୩ । ୧୦ । ୧୯୬୭

କଟକ

}

ଲେଖକ

ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ।

ଠିକ ୧୧ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ବନ୍ଧୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ପୂର୍ବ ସଂସ୍କରଣର ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୁତ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଶେଷ ଦୁନୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକାବେଳେ ଉଠାଇ ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ଏହିପରି ଉଭୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଗୁରୋଟି ନୂତନ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତର ଶେଷ ଭାଗରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଅଛି । ପୁରାତନ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଆମ୍ଭେ ସମ୍ମୋଧନପୂର୍ବକ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତନାଦି କରି ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ନୂତନ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ବଜନିୟତା ପ୍ରସ୍ତୁତର ଆକାର ବଦଳି ଯିବାରୁ ମୂଲ୍ୟ ଯତ୍ନକ୍ଷେତ୍ର ବଢ଼ାଇବାକୁ ହେଲା । ଇତି ।

୧୩ । ୧୦ । ୧୯୦୭
କଟକ

}

ଲେଖକ

ସୂଚୀ ।

କ

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ସ୍ଵାଧୀନଚିନ୍ତା ✕	୧
୨ । ମହାଶ୍ଵେତ ✓	୧୦
୩ । ସ୍ଵାଧୀନତା ✕	୧୫
୪ । ବନ୍ଧୁସୀଲିଳା	୨୩
୫ । ଶ୍ରୀ-ଶିଳା ✓	୩୨
୬ । ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ ✕	୪୨
୭ । ହୃଦବାଦନୀ	୫୦
୮ । ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ✕	୬୨
୯ । ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ...	୭୧
୧୦ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜୋତ୍ତରା ...	୮୨
୧୧ । ପୁରାତନ ✓	୮୮
୧୨ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଜ	୯୭
୧୩ । ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର	୧୦୪
୧୪ । ଶିକ୍ଷା	୧୧୨
୧୫ । ଇତିହାସ ✓	୧୨୨
୧୬ । ବ୍ରାହ୍ମଣିକା	୧୩୫
୧୭ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ	୧୪୫
୧୮ । ରଘୁନାଥର ଦଳପ	୧୫୮
୧୯ । ନାଟ୍ୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ	୧୬୮
୨୦ । ଭାଷା-ଚର୍ଚ୍ଚା ...	୧୮୦

ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ସ୍ଵାଧୀନଚିନ୍ତା ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆବାସଭୂମି ଏହି ଧରଣୀର ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ଅମ୍ଭେ-
ମାନେ ଯୁଦ୍ଧ, ପିପିଲିକାତୁଲ୍ଲ ବିଚରଣ କରୁଅଛୁ । ପୁଣି ଅନନ୍ତ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସଙ୍ଗରେ ଏହି ଧରଣୀକୁ ତୁଳନା କଲେ ଏହା ଗୋଟିଏ
ଯୁଦ୍ଧ, ରେଣୁତୁଲ୍ଲ ପ୍ରଗଢ଼ମାନ ହୁଏ । ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମିତ
ହେଉଅଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଅପରିସୀମ ବିସ୍ତରଣରେ କେତେ ଯୁଦ୍ଧ,
କିପରି ସାମାନ୍ୟ ! ଏକେ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ମାନବ ଉତ୍ସୁକତା ମଧ୍ୟରେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ—ଏହି ଯୁଦ୍ଧାଦି ଯୁଦ୍ଧ, ମାନବର ଆଧିପତ୍ୟ ଅପ୍ରତିହତ-
ଭାବରେ ଜଳ, ସ୍ଥଳ, ଆକାଶ, ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଦଳକୁ
ଦଳ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । (ଏ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟଦ୍ଵାରା ସେଉଁ ସବୁ
ଅସାଧ୍ୟାସାଧନ ହୋଇଅଛି—ସେଉଁ ସବୁ ଅତିଭୟାନକ ବ୍ୟାପାରମାନ
ସ୍ଵଦେଶରେ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଚିନ୍ତା କଲେ କାହାର ହୃଦୟ ଚାପିତ ଓ
ପ୍ରମୁଦ୍ଧ ନ ହେବ ? ଏହାର ହେତୁ କଣ ? ସେହି ଶକ୍ତି କେଉଁ ଶକ୍ତି,
ଯାହା ବଳରେ ମାନବସମାଜ ଦଳକୁ ଦଳ ଉନ୍ନତର ଉନ୍ନତର
ସୋପାନରେ ଆଗେଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଅଛି ?) ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେ-
ମାନେ ଏହି ଅଭୟ ଶକ୍ତିର ବିଷୟ ଆଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ।
ସାଧାରଣତଃ ଏହି ଜଗତ୍ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, —ଜଡ଼ଜଗତ୍,
ପ୍ରାଣିଜଗତ୍; ଏହି ପ୍ରାଣିଜଗତକୁ ପୁଣି ଜୀବଜଗତ୍ ଓ ଅମୃତଜଗତ୍ ଏହି-
ପରି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରା ଯାଇ ପାରେ । ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଗର୍ଜ, ପତଙ୍ଗ
ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲେହେଁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ରହିଅଛି, ଯାହା ଚରଦାନ ଏକ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଅପରି ଶ୍ରେଣୀଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ରଖିଅଛି ଏବଂ ବିଶିଷ୍ଟ ।
 ବସ୍ତୁ କଣ? ଏହା ଅସ୍ତ୍ରା—ହଠାତ୍ ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟିତ ପ୍ରଭେଦର ମୂଳ । ଉଦ୍ଘେଷ୍ଟ ଶୂନ୍ୟ, ତୃଷ୍ଣା, ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁଭବ କରବାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ଏହି ଅନୁଭବ ମୂଳରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ପ୍ରଭେଦ ସହଜ-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଏଠାରେ ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ଅଲୋଚନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।
 ଅସ୍ତ୍ରାର ମୂଳରେ ଜ୍ଞାନ, ଭବ ଏବଂ ଇଚ୍ଛା ଏହି ତ୍ଵେତୋଷି ବୃତ୍ତି ନିହିତ ଅଛି । ଏହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଶୂଳନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଦିନକୁ ଦିନ ଉନ୍ନତ ଲଭ କରୁଅଛି । ମାନବାସ୍ତ୍ରାର ଉନ୍ନତତ୍ଵ ସୀମା ନାହିଁ; ଏହା ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତଶୀଳ । ଏହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ବିକାଶ—ଏହି ଉଦ୍ଘେଷ୍ଟର ଉନ୍ନତ ପ୍ରଧାନତଃ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଅଛି । ଏହି ଚିନ୍ତା-ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ମାନବାସ୍ତ୍ରା ବିଶ୍ଵସ୍ତ୍ରାଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରବେଶ କରି କେତେ କେତେ ମହାମୁକ୍ତି ରହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପୁଅପାକୁ ଧନଶାଳିନୀ କରିଅଛି, ଭାବିଲେ ଚିତ୍ତ ପ୍ରକୃ ହୋଇଯାଏ । ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ବାଇବେଲ, କୋରଣ, ପୁରାଣ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଲିଳି, ବାଣିଜ୍ୟ ଯାହା ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତିର ଉଚ୍ଚ ତତ୍ତ୍ଵମାନ ଏହି ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଦୁକାର ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି, ଉପଦେଶ ଶୁଣ, ଜଗତର ସମ୍ଭବତଃ ଶାସ୍ତ୍ର କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି, ତଥାପି ଏହି ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ଅଭାବରେ କଦାପି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଶାସ୍ତ୍ରର ସବୁ କିଛି ଉପକାର ଥାଏ, ଶିକ୍ଷାର ଯତ୍ନ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଏହି—ସେ ସମସ୍ତ ବେଳେ ମାନବାସ୍ତ୍ରାର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଘେଷ୍ଟ କରିଦେଏ—ଉତ୍ସରକ ଅନନ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ମହାମୁକ୍ତି ରହିବତମ୍ଭ ରହିଅଛି, ତାହାକୁ ସହଜରେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଓ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଉପାୟ ଦେଖାଇ-

କିଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଞ୍ଜାସ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ, ଧର୍ମ ଓ ମାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ହସାରରେ ତ ନାନା ମୁନଙ୍କର ନାନା ମତ, ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ମତ, ତେବେ କାହାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ଲୋକେ କହନ୍ତି, “କାହିଁକି, ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପଥା ?” କିନ୍ତୁ ଏ ଉତ୍ତର ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ବୁଦ୍ଧ, ମହମ୍ମଦ, ଗୌରୀଜୀ, ନାନାଦ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ତ ନିଜ ନିଜ ଭାବରେ ମହାଜନ । ତେବେ କାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ? କି ବିଷୟ ସମସ୍ୟା ! କେହି କହି ପାରନ୍ତି, ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶାସ୍ତ୍ର ବା କୌଣସି ମହାଜନଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥ ଅନୁସରଣ କଲେ ତ ସମସ୍ତ ଗୋଲିଯୋଗ ଚାଲିଯିବ ? ଏହା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯେହେତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଅତି ସ୍ୱକାର୍ଷ ହୋଇଯାଏ, ମନୁଷ୍ୟ କୃପମଣ୍ଡୁକବଦ୍ ସ୍ତବ୍ଧ, ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବିରୋଧୀକ ଅନନ୍ତ ଭରସା ଅଧାର ବୋଲି ମନେ କରେ—“କାହାର ହୃଦୟ ହସାର୍ଷ ସାମ୍ରାଜ୍ୟିକତାର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରି ବହୁବିଧ ଅନର୍ଥର କାରଣ ହୁଏ । ପୃଥିବୀର ଭଲ ଭଲ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହାର ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ଥଳ । ଏହି କାରଣରୁ ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମର ନାମରେ କେତେ ରକ୍ତପାତ, କେତେ ଦୁଃଖ, ବିଦ୍ରୋହ, କେତେ ସାରସ୍ୱ କାଣ୍ଡମାନ ଘଟିଅଛି, ଧର୍ମଜଗତରୁ ଇତିହାସ ଅଲୋଚନା କଲେ ତାହା ସହଜରେ ଜଣାଯିବ । ତେବେ, ଅନୁମାନଙ୍କର ପଥ କିଏ ? ପଥ ଅନୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଛି । ତାହା ଅନୁମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଅଥବା ସ୍ବାଧୀନ ବିବେଚନା । ପୃଥିବୀର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ହେବ—ସକଳ ସାଧୁ ମହାତ୍ମା-ମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ମୂଳରେ ରହିବ-କିଏ ଏହି ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିକୁ ସବୁଦିନ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଅନୁମାନଙ୍କ ଏହି ସ୍ତବ୍ଧ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ମୂଳରେ ସେହି ପରମ-ଚିନ୍ତାମଣି ମହାପ୍ରଭୁ ପରମେଶ୍ୱର ଅବସ୍ଥାନ କରି ସମୁଦାୟ ପଥ୍ୟର

ଜ୍ୟୋତିକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତରୁପେ ପ୍ରକାଶ କରବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର
ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ଅଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିକଟରେ ଶେଷର ଅପଣାର ସତ୍ୟ
ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । (ସେ ଶେ ଜେ, ସେ ପାଏ । ସେ ଥିବା ହୋଇ
ରହୁ ମୁହଁ ତ କର ବସି ରହେ, ସେ କିନ୍ତୁ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ) ।

ପଞ୍ଚାନ୍ତରେ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ଅଭାବରେ ମାନବସମାଜର
ଅଧୋଗତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନେଗଣ କରିବାକୁ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବହୁଦୂର ଯିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଭାରତର ଅବସ୍ଥା
ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖ; ଯେତେବେଳେ ଏହି ଜଗତର ଅବିସ୍ମୟ
ଅର୍ଥଜ୍ଞାତ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଅବାଧିତ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ
ହେଉଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଅସି
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ସେହି ମହାମୂଢ଼ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ନ
ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାମ ମୂର୍ଖ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର
ସୂଚକସମ୍ପର୍କିତ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନଠାରେ ନ ପ୍ରତି ବ୍ରହ୍ମଚରଣପିପାସ
ଚଣ୍ଡାଳ ତନୟଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୁଥିଲା, ଯେତେବେଳେ—ସେହି
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ ସମୟରେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଉଦାରହୃଦୟ
ମହାତ୍ମା ଅର୍ଯ୍ୟବିଶିଷ୍ଟ ଗଙ୍ଗୁର ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାର ପ୍ରଭାବରେ
ଯେଉଁ ସବୁ ମହାମୂଢ଼ ରହି—ସେହି ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍, ବିଜ୍ଞାନ,
ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ପୂଜା, ସ୍ୱପ୍ନତାମାଜ ଜଗତର ସମସ୍ତରେ
ପ୍ରଭୁ କର ଯାଇଅଛନ୍ତି, ଅଳ୍ପ ପୃଥକ ତାହା ପାଠ କରି ମୋହତ
ଏବଂ ପ୍ରମୁତ ହେଉଅଛୁ ଏବଂ ଚରକାଳ ହେଉଥିବ । ନେ ହାୟ !
ଭବିଳେ ଗଙ୍ଗୁର ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ
ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅର୍ଯ୍ୟ ନାମର ଅଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି
ବିଶପରମ୍ପରାମେ ଅସୁପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ
ଜାତିମାନଙ୍କୁ (ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ଜାତ, ଅଧମ ପଶୁକୁ
କରିଥିଲେ) ଏହି ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାରୁପ ଅମୂଢ଼ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ --

ଅପଣାର ବାସାନୁଦାସ କରି ରହିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେଲେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ କୁ ଅଭିସନ୍ଧି କଥାସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ଉଲ୍ଲସପ୍ରୋତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମନ୍ଦଗତ ହୋଇ ଅବଶେଷରେ ପଛକୁ ଫେରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଗଦବିନ୍ୟାସ ଅର୍ଥସନ୍ତାନଗଣ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସ୍ବଚ୍ଛେଦ ଶାସ୍ତ୍ରସୀମା ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରି ଦିନକୁ ଦିନ ସ୍ଥାନତର ଅବସ୍ଥା ଲଭିଲେ । ଅର୍ଥଶକ୍ତି ଶକ୍ତିହୀନ ହେଲା । ବିଶେଷ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନର ପ୍ରୟୋଗନ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ପୁଷ୍ଟି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କରି ଦେଖିଲେ ଏହାର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରମାଣ ମିଳି ପାରିବ । ହିନ୍ଦୁଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ତାହାର ଜାଣୁଲୁଗାମାନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ରହିଅଛି ।

ଶୂନ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୀୟ ଜାତିମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଅସି ପଦାର୍ଥ ଖଳି କଲେ, ଶୂନ୍ୟରେ ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତାସୂ ଇଂରାଜଜାତି ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତହେଲା । ଏହି ଅନୁସ୍ଥାନ ମଳିନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତା ପୁନଃବାର କଥାସବୁମସ୍ତକୋଞ୍ଚେଳନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ସେହି ସବୁଗ୍ରାସୀ ଅନ୍ଧକାର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହେଉଅଛି । କେତେ ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ପଳେ ଉତ୍ତରତରୁମିର ମଳିନ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବାକୁ କଥାସବୁ ସମସ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋକକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କାହାର ଚକ୍ଷୁ ଫିଟିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗର ବିଷୟ ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଏକାବେଳେ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । (କେତେ ଲୋକଙ୍କର ମତି ହୋଇଅଛି, “ସର୍ବସେ ହେଁ ରଲା” ଅର୍ଥାତ୍ ସେତେବେଳେ ଧାଡ଼ା ପାଖରେ ଥିବା ତେତେବେଳେ ତାହାର ମତ ଅନୁଯାୟୀ କଥା କହିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଭଲ, କିଏ ଯାଏ ଏତେ ଗୋଲମାଲ ?) ଏହି ଦେଖି ଶୁଣି ମାରବ ରହି ଅପଣାର ସ୍ବାର୍ଥ ସଂଧାନ କରିଗଲେ

ହେଲ । ହାୟ ! ହାୟ ! ସ୍ବାଧୀନ ମନୁଷ୍ୟ ! ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତି । ତାହାଙ୍କ
ପଣୋମ ଏହି ! ହାୟ ! କି ଘୋର କପଟତା !

ଅଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୁଣ ଯାଠି କଲେ
ସେମାନଙ୍କ ପତସ୍ତା ପତନରେ ଜଣା ପଡ଼ିବ । ତାହା ଏହି—ରାଜପୁତ୍ରତା
ଅନ୍ତର୍ଗତ କୌଣସି ରାଜବାଣୀରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଭୂତ୍ୟ ଥିଲେ । ଦିନେ
ଜଣେ ଭୂତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷରେ ବଜାରକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥ ମଧ୍ୟରେ
ଗୋଟିଏ ଧୋବା ଫୁଲନ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଚର୍ତ୍ତବ କାରଣ କିଜ୍ଞାପା
କଲ । ଧୋବା କହିଲ, “ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା,” ରାଜପୁତ୍ରତା
ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ “ହାୟ ! ହାୟ ! କଣ ହେଲା,” ଏହି କଥା କହି
ସ୍ବକାର୍ଯ୍ୟରେ ନ ଯାଇ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଭୂତ୍ୟମାନେ ତାହାର ଫୁଲନର କାରଣ ପଚାରନ୍ତେ ସେ ଉତ୍ତର କଲ
“ଲାଲ କଣ କହିବ ? ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା ।” ଏହା ଶୁଣି
ହସ୍ତକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଲନର ଚତୁଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ
ଗରବ ହୋସେନର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ
ଫୁଲନ କରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଫୁଲନ କରୁ କରୁ ରାଜାଙ୍କ
ନିକଟରେ ସମ୍ବାଦ ଦେବା ନିମିତ୍ତ ଧାବିତ ହେଲେ । ତେଣେ ରାଜା ମଧ୍ୟ
କୋଳାହଳ ଶୁଣି ଅସ୍ଥିର ହୋଇ କାରଣ ବୁଝିବାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ସମ୍ମୁଖରେ
ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କୁ ଦେଖି ପଚାରନ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶୋଚରେ ଗଦୁଦ ହୋଇ କହି
ପକାଇଲେ “ଗରବ ହୋସେନ ମରିଗଲା ।” ରାଜା ଏହା ଶୁଣି କିନ୍ତୁମାତ୍ର
ବୁଝି ନ ପାରି କିନ୍ତୁଷଣ ଅବାକ୍ ହୋଇ ପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଗରବ
ହୋସେନ୍ କିଏ ?” ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ମସ୍ତକ ସ୍ପର୍ଶିତ ହେଲା, ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ
ପାରି ଅସ୍ତବ୍ୟ ଓ ଲଜିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ହଠାତ୍ ଫେରି ଭୂତ୍ୟମାନଙ୍କୁ
ଉକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ କିଜ୍ଞାପା କଲେ । ଭୂତ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରି
ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତ ହେଲେ । ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦବାତା
ଉପରେ ଗାଳି ବର୍ଷଣ କଲେ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପଣାର ଅଯୋଗ୍ୟତା ବୁଝି

ପାଞ୍ଚ ମୁଣ୍ଡ ତାନ ଅର୍ଦ୍ଧସି ଧୋବା ନିକଟକୁ ବଢ଼ି ଗଲା ଏବଂ ବୁଝିଲା ଯେ “ଗରବ ହୋସେନ” ନାମରେ ଧୋବାର ଗୋଟିଏ ଗଧ ଥିଲା, ଗତ ବୁଝିବେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମ୍ବାଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମସ୍ତକ ଅବନତ ହୋଇଗଲା । ଗଲୁଟି ହାସ୍ୟଜନକ, ତନ୍ତୁ ଏବେଶୀୟ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏହି ବଣା । ଅନେକେ ନିତାନ୍ତ ଅସାର ବ୍ୟାଘ୍ରଭାବ ପରଠାକୁ ଶୁଣି ପ୍ରାକୀନ ଶାସ୍ତ୍ରର ତୋଡ଼ ଦେଇ ଏପରି ଅନୁଭବରେ ବ୍ୟାଧି କରନ୍ତି, ହିଆଶୁଲ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ଶୁଣିଲେ ହାସ୍ୟ ସମ୍ଭବଣ କରି ହୁଏ ନାହିଁ, ଅନ୍ଧର ପରୁରରେ ତନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ନାହିଁ—ଏପରି କି ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ନିଜେ ତାହାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଗୁଣଭୂତ୍ୟ ପରି ଅନେକ ସମୟରେ କାନୁ ମୁଣ୍ଡ ଅର୍ଦ୍ଧସନ୍ତ । ବିରାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଟିକିଏ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା କେଉଁଠାରେ ଅଛି ଅଥବା କାହାହାର କପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଅଥବା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏହା ସହଜ କେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଅଛି । ସ୍ଵାଧୀନଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରେ ଏପରି ହାସ୍ୟାସ୍ତବ ହେବାକୁ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏବେଶରେ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷିତ-ଶ୍ରେଣୀରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ଏହିପରି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଵାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରି ପ୍ରାକୀନ କାଳର ସବୁ କଥାକୁ ସାର ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ କାରଣ ବାହାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ଯୁବକମଣି ତାଙ୍କରି ପଛରେ ହୋ ହୋ ଶବ୍ଦ କରି ଅକାଶ ବମ୍ବାରୁ-ଅଛନ୍ତି । (ଅସ୍ଵର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି, ଅନେକ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ‘ହେଉଟି ଗୁଣଭୂତ୍ୟ ପରି ବାରମ୍ବାର ଅପଦସ୍ଥ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ହେଉ ନାହିଁ ବା ତେଜନା ଜନ୍ମ ନାହିଁ ।)

ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଭିତ୍ତାସୀନ୍ୟ, ହିତାୟ ଅଭ୍ୟାସର ମୋଡ଼ । ଅନେକଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହି, ସେହକୁ

ସ୍ବରୂପର ଶେଷରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ପ୍ରୟୋଗନ କଣ ? ଯାହା ଦେବାର ହୋଇ ଯାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ହାୟ ! ଏହି ଭବ ଯେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଅଧୋଗତର ମୂଳ ବାରଣ, ଏହା ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଅପୋଗ୍ୟ କରିଅଛି, ଏହା ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ସୁଦ୍ଧା କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ଅତଃ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି କୁସଂସ୍କାରମୋଡ଼ିଜଡ଼ିତ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତମାଂସ ମଧ୍ୟରେ ଚରଦାସର ମିଶି ଯାଇଅଛି । ଜଣେ ଅମେରିକା-ବାସୀ ତାହାର ଜଣେ କ୍ରିତିଦାସକୁ ଦାସତ୍ବରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ଦାସ ଅନନ୍ତ ପରବର୍ତ୍ତରେ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଗୃହ-ସ୍ଥାନକୁ ବାହାରି, “ମୋହର ଅପରାଧ କଣ, ମତେ ତତ୍ତ ଦେଉଅଛି ?” ଏ ଦେଶୀୟ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଚରକାଳ ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ଅପଣାକୁ ଏପରି ଅଧମ ଓ ନିକୁଷ୍ପ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ ଓରନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଭାବେ ସୁଦ୍ଧା ସହଜରେ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର କୌଣସି ଲୋକ ସହଜ ଫିଶନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ, କେବଳ ଅଭ୍ୟାସର ମୋହ । ଅନେକେ ପୁଣି ସମୁଦାୟ ବୁଝି ସୁଦ୍ଧା ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଚୟନ ମୁକ୍ତିତ କରି ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । “ତେଇ ଶୋଇବ ଯେ, ତାକୁ ଉଠାଇବ କେ ?” (ସାଧୀନ ଲବଙ୍ଗର ଚିନ୍ତାନୁପାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତ ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ? ସେଥିରେ ସାହସ, ସ୍ବାଧିବ୍ୟାଗ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରୟୋଗନ ।) ହାୟ ! ଚମ୍ପାନ-ଭୟ, ଲୋକଭୟ, ନିନ୍ଦା-ଅପମାନଭୟ, ସ୍ବାଧିବାନଭୟ, ଏହିପରି ନାନା ଭୟ ସେଉଁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ସବଦା ଅଞ୍ଜଳି କରି ରଖିଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କି ଶୋଚନୀୟ ! ହାୟ ! ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଶକ୍ତି, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ବରଙ୍କ ଅବିନଶ୍ୟ ମହାଶକ୍ତି ବୁଝିବାକୁ ସମ୍ମର୍ଥ ଅଛନ୍ତି ।—ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଦେବଦା ଶଙ୍କାରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ !

ସେମାନେ ନିଜାନ୍ତୁ ଭୃଷାପାତ । ସେତେବେଳେ ଏ ଏ ଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷିତସମାଜ ଏହି ଭ୍ରାତୃସାଧାରଣ ତ୍ୟାଗ କରି ଏ ମୋହବନ୍ଧନ ଛାଡ଼ି କରି ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ନ କରିବେ, ତେତେବେଳେ ଏ ଏ ଦେଶର ଅଶା ଭରସା ଘୋର ଭ୍ରମସାଜ୍ଞ ।

ଅତିଏବ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ଅରମ୍ଭରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେତାରେ, ନିଜ ନିଜ ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ନିରାପେକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ଏବଂ ଥରେ ଯାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିର୍ଭୀକଚିତ୍ତରେ ସେହି ସର୍ବସ୍ଵବିଶ୍ଵାସୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଶୁକ୍ତିକୁ ଅନାଇ ନିରନ୍ତର ଜୀବନପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବେ, ତେତେବେଳେ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ଏବଂ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଦେଶ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତିମାର୍ଗରେ ପ୍ରଧାନ ହେବ । ଶିଶୁର ଅଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ, ସେଦିନ ଶୀଘ୍ର ଦେଖା ଦେଉ, ଏ ପଦ୍ଧତି ମୂଳ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି, ଜୀବନଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ।

ମହାପ୍ରୋତ ।

ମହାବେଗରେ ମହାପ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ—ବବା ନାହିଁ, ରାଶି ନାହିଁ,
 କରନ୍ତର ପ୍ରବାହିତ—ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ କି ଏକ ମହାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ
 କରୁଅଛ—ଥରେ ସବା କାହାର ଅଡ଼କୁ ଫେରି ଅନାଉ ନାହିଁ ।
 କାମ୍ବିକ ମାନବ । ତୁମ୍ଭେ ହସ ବା କାନ୍ଦ, ମର ବା ବଞ୍ଚ, ସେଥିରେ
 କାହାର ହୁଏତ ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ମହାଶାସ୍ତ୍ର ତୁଳା ସେ କେବଳ
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରୋତମୁଖରେ ପଡ଼ି ଇତିସୂଚୀ
 ଲକ୍ଷ୍ୟଅଛି—ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମର୍ମଦେବୀ ଚହାର କରୁଅଛି—
 ସମ୍ମୁଖରେ ଯାହା ପାଉଅଛି, ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କୌଣସିରୂପେ
 ତାହାକୁ ଉଠିବାକୁ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ହାହୁ । ତୁମ୍ଭର
 ସକଳ ଶକ୍ତି ପରସ୍ତ—ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ! ମହାପ୍ରୋତର
 ପ୍ରତିକୂଳରେ ଗତି କରିବ ବା ଏହାର ସଙ୍କ୍ରାନ୍ତୀ କରାଳ କବଳରୁ
 ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ, ଏପରି ମହାଶାସ୍ତ୍ର ଏ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ କେହି ଜନ୍ମ
 ନାହିଁ ବା କୌଣସି କାଳେ ଜନ୍ମିବ ନାହିଁ । ଭୁବନବିଜୟୀ ମହାଶାସ୍ତ୍ର
 ସିକନ୍ଦର, ସିଜର, ନେପୋଲିଅନ, ମହାରାଣୀ ଶ୍ରୀମ୍ମତୀ, ହୋଣ,
 କର୍ଣ୍ଣ, ଅର୍ଜୁନ, ସମସ୍ତେ ଏହା ସମକ୍ଷରେ ନିତମସ୍ତକ । ମାନବ,
 ତୁମ୍ଭର ଇତିହାସ ବୋଲ, ସୁରାଣ ବୋଲ, ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲ, ଶିଳ୍ପ
 ବୋଲ, ସମସ୍ତେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହାର କାର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ଏହାର କ୍ରିଡ଼ାସାମଗ୍ରୀ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କ
 ହସାଇ ପାରେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ କନ୍ଦାଇ ପାରେ । ସବୁ ଏହାର ପ୍ରଭାବ
 ଅପ୍ରତିହତ—ଏମନ୍ତ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଏହାର ବେଗ
 ମନ୍ଦୀଭୂତ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ଅସୀମ ବୃନ୍ଦାଶ୍ରୟ କିନ୍ତୁମାତ୍ର ନ
 ସ୍ଥଳ—ଯେତେବେଳେ ଏହି ବିପ୍ଳବର ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର

କାହାର ନାମ ଗଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଥିଲା, ସେହି ବୋର ଅଳ୍ପକାଳମଧ୍ୟ
ସମୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଏହାର ପ୍ରୋତ ମହାବେଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉ—
ଥିଲା । ଅନ୍ତଃସନ୍ଧ୍ୟାପୀ ବାସନ୍ତସ୍ୱ ପରମାଶୁ-ମହାପାତରର ପୃଷ୍ଠି ଏହାର
ପ୍ରଭବରେ—ଅଗଣିତ ବିଚିତ୍ର ଜଗତ୍ ଏହାର ପ୍ରଭବରେ—କୋଟି
କୋଟି ଜୀବର ଅବିର୍ଭବ ଓ ବିଭେଦ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଜନପଦ ଓ ନଗରର
ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ, ବେଗେ ବେଗେ ପ୍ରବଳ ପରାନ୍ତର ଗରବରାଜର
ଉଦୟ ଓ ବିଲୟ ସମସ୍ତ ଏହାର ଲାଳ । ଶୁଷଣ ଶୁଷ୍କପୃଷ୍ଠ,
ସମାଜବିପ୍ଳବ, ଧର୍ମବିପ୍ଳବ ଏହାର ଲକ୍ଷିତରେ । ଏହାର ବଟାକ୍ଷପାତ
ମାତ୍ରକେ ଅଳ୍ପ ସେ ଶକ୍ତି କାଲି ସେ ପକାଇ, ଅଳ୍ପ ଯାହା ନମନକାଳନ
କାଲି ତାହା ଶୁଷଣ ମରୁପ୍ରାନ୍ତର, ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାହାର ଯୌତୁକାସ,
ପରକ୍ଷରେ ତାହାର ସଂନାଶ ! ଅଭୂତ ଏହାର ଲାଳ । କେତେ
ଭଲ ଅଛି, କେତେ ଗଢ଼ ଅଛି, କେତେ ମାରୁ ଅଛି, କେତେ ଭାରୁ ଅଛି,
କିଏ ତାହା ଗଣନା କରିବ ? ସେ ଗଣନା ମନୁଷ୍ୟଶକ୍ତିର ଅସାଧ୍ୟ ।
ପୃଥିବୀର ଲଭିହାସ ଅତି ସୁଦୃଢ଼ । ମନୁଷ୍ୟ କେତେ ଦଳର ? ଶ୍ରୀକ୍ଷିଣ୍ଡାନ
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କହେ ପୃଥିବୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ସଦୃଶ ବର୍ଷ ହେଲା,
ହୁଏ ଦିନରେ ଜଗତର ପ୍ରସ୍ଥା ତାବତ୍ତାସ୍ତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ନିକାଶ କରି ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—ସପ୍ତମ ଦିବସରେ ବିଶ୍ରାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ! ବିଜ୍ଞାନ
କହେ ‘ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସର ସଂସ୍ଥାନରେ କେତେ ସଦୃଶ
ସଦୃଶ ବର୍ଷ ଅଗତ ହୋଇଅଛି, କିଏ ନରୂପଣ କରିବ ? ପୃଥିବୀ ମୃତ୍ୟୁର
କେତେ କାଳ ପରେ ମାନବର ପ୍ରଥମ ଅବିର୍ଭବ, କିଏ ପ୍ରିୟ କରିବ ?
ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରବାହରେ ପୃଥିବୀର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଶୁଣି ଶୁଣି ଅସାଧୁ
କାଳ୍ପନିକ କଥା କେଉଁ ଅଡ଼େ ଲୁପି ଯାଇଅଛି । ମହାଦ୍ରୋହର
ଅବେଶରେ ବିଜ୍ଞାନ ଏହିପରି ପୃଥିବୀର ଅବର୍ଜନାଶୁଣି—ଅସତ୍ୟଶୁଣି
ପୌତ୍ର କରିପାର ଯେତେକ, ଯତ୍ୟ ଯେତେକ, ସେତେକ ବେଗଳ ରଖିବ ।
ସେ ଯାହାହେଉ ଅନନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁର ଭୁଲନାରେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାସ୍ତିକ-କାଳ

ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟର ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ଏହି ଅଳ୍ପକାଳର ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ
 ବ୍ୟବସ୍ଥା କି ଦେଇ ପାରେ ? ଜନସମାଜର କେତେଟା ବଡ଼ ବଡ଼
 ତଥା ସେନା ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା । କେତେ ଅଳ୍ପକାଳମୟ ସ୍ଥାନରେ—କେତେ ।
 ଅଳ୍ପକାଳମୟ ହୃଦୟକନ୍ଦରରେ ଏ ମହାସ୍ରୋତ କି ମହାବ୍ୟାପାରମାନ
 ସଂଘଟନ କରୁଅଛି, ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା କି ତାହାର ସମ୍ଭାବ ଜାଣେ ?
 ତଥାପି ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଏହି
 ମହାସ୍ରୋତର କେତେକ ସ୍ଥଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଦାନ କରି ଅମୃତମାନଙ୍କର
 ମହୋତ୍ସବର ସ୍ୱାଧୀନ କରିଅଛି । ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କେବଳ ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା ।
 ଉଦୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ । ସାର୍ଗର ଯେପରି ମହାଦେଶର ଭାର
 ଭରଣୁଭିତ୍ତି ସଂଗ୍ରହକରି ଅତଳଜଳରୁ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ମହାଦେଶର
 ସୂଚନା କରେ, ଏ ମହାସ୍ରୋତ ସେହିପରି ଏକ ରାଜ୍ୟ—ଏକ
 ସମାଜର ନିରାବଶେଷଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାନ ଓ ସୁନ୍ଦରତର ରାଜ୍ୟ ଓ ସମାଜ
 ସଂଗଠନ କରୁଅଛି । ଭାରତ ଭାଙ୍ଗି ଇଂଲଣ୍ଡ ଗଢ଼ୁଅଛି, ଇଉରୋପ
 ଭାଙ୍ଗି ଆମେରିକା ଗଢ଼ୁଅଛି, ଚିନ ଭାଙ୍ଗି ଜାପାନ ଗଢ଼ୁଅଛି । ଏହାର
 ଅରମ୍ଭ କେବେ ଓ ଶେଷ କେଉଁଠାରେ, କି ଏ କହିବ ? ଅବଦୃଶ୍ୟ
 କାଳ ଏବ୍ୟାପାର ଲାଗି ରହୁଅଛି—ଭାରତ ଦେଶ ଶୁଣି ମୃଗ ହେଉଅଛି ।
 ଚନ୍ଦ୍ରାଶୁନ୍ୟ ଦର୍ଶକ ଏହାର ଗୁଡ଼ ରହସ୍ୟ ଲେଖ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ
 ହେଉଛନ୍ତି ହେଉଅଛି । ନିବୋଧ ମାନବ ଏ ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗରକୁ
 ଚିହ୍ନି ନାହିଁ, ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝେ ନାହିଁ, କେତେ ନିନ୍ଦା କରେ,
 କେତେ ଅଭିଯୋଗ ବର୍ଷଣ କରେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସେ ବଧୂର ।
 ସେ ଅକୃତୋଦୟରେ କେବଳ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନ କରି ଶୁଲିଆଇ-
 ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ତାହାକୁ ଚିହ୍ନି ବା ନ ଚିହ୍ନି, ସେଥିରେ ତାହାର କ୍ଷତି
 ବୁଝି ନାହିଁ, ସେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭୃତ୍ୟମାତ୍ର, ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞା ପାଳନ
 କରିବା । ସମସ୍ତ ବୟସ ସମୟରେ ଅଳ୍ପକାଳବାଣୀ ବର୍ଷଣ କଲେ ସୁଖ
 ସେ ମହୁରି ତପାଇଁ ବିଚଳିତ ହେବ ନାହିଁ । ଏ ମହାସ୍ରୋତ କଣ ?
 ଏହା ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟର ରାଜତ୍ୱ “ମହାକାଳ ସ୍ରୋତ” ।

ଏ ମହାପ୍ରୋତରେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଅଧିକ, ମନୁଷ୍ୟ
 ନିତମସ୍ତକରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ; ନିରୁଦା ତାହାର
 ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ଏହାର ଅବମାନନା କରି ତେବେ ବ୍ରହ୍ମାଧିପତି
 ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସିଦ୍ଧାସନରୁ ତୋଇଅଛନ୍ତି—ତେବେ ଗରବର
 ଭୟମୟ ମସ୍ତକ ବୁଲୁଥିବା ତୋଇଅଛ—ତେବେ ସମୁଦ୍ଧେଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ
 ରାଜ୍ୟର ଶତ୍ରୁର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶରେ ଶରଣର ତୋଇଅଛ । ମନୁଷ୍ୟ ଏ
 ସବୁ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ଦେଖେ ନାହିଁ—ତେଣୁତାହାର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ଶାସ୍ତ୍ରର
 ଦୋହ, ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦୋହ, ପିତୃପିତାମହଙ୍କ ଦୋହ, ରାଜମୁକୁଟର
 ଦୋହ ଇତ୍ୟାଦି ଶତ ପ୍ରକାର ସହସ୍ର ପ୍ରକାର ଦୋହ ଦେଇ ନିଷ୍ଠୁର
 ଲଭିବ, ମନୁଷ୍ୟ ମନେ କରେ । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଦୋହ ଶୁଣିବ
 ନାହିଁ । ତେବେ କି ଏହାର ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ ? ଏ
 ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର କିଏ ଦେବ ? ତେବେ ଏଭଳି ମାତ୍ର ବୋଲି ଯାଇ
 ପାରେ, ଯେତେବେଳେ ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ, ଯେତେବେଳେ
 ଏହାର ବିରାମ । ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ସର୍ବରାଜ୍ୟ ସମ୍ଭାସନ—ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଯେମିତି, ପୁଣ୍ୟର ରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ । କିନ୍ତୁ ଏହା କି
 ସମ୍ଭବ (ମନୁଷ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେ କପର ଅନନ୍ତ ବସ୍ତୁ—ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ବସ୍ତୁ ଧାରଣ କରିପାରିବ ? ତେବେ ଏହାର ସମ୍ଭାବନା କେଉଁଠାରେ ?
 ଅମ୍ବେମାନେ କହୁଁ, ଏକ ହସାବରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଯାଇ
 ପାରେ । ଏହିପରି ବୋଲି ଗଲା ମନୁଷ୍ୟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା
 କପର ଏହାର ମର୍ମ ଏହି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର
 ଚରମ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଅନୁସରଣ କରେ, ତେବେବେଳେ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା
 ତାହାକୁ ସେହି ଅବର୍ଣ୍ଣର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ କରିବାପାଇଁ ମହାପ୍ରୋତର ଏହି
 ଲାଲା । ଯେତେବେଳେ ଯାଏ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ, ସକଳ ସମାଜ ଏ
 ମହାଲକ୍ଷର ଅନୁଗାମୀ ନ ହେବେ, ତେବେବେଳେ ଯାଏ ଏ ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ାର
 ବିରାମ ନାହିଁ ।)

ମହାପ୍ରୋତର ଦାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ “ନିଗଦରଣ”
ଅଟ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରୁଁ । ଏ “ନିଗଦରଣ”ର ଶେଷ ନାହିଁ ।
କେବଳ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ ଦୁର୍ବଳି ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ
ମୁଣ୍ଡରେ ଏହିପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବ—ଏହାର ଅଦେଶ
କିମ୍ବା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ପାଳନ କରିବ, ତେତେବେଳେ ଘୋର
ଭୟଙ୍କର ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ, ସମାଜବିପ୍ଳବ, ଧର୍ମବିପ୍ଳବ ପ୍ରଭୃତି ଲୋମହର୍ଷଣ-
କାରୀ ବ୍ୟାପାରମାନ ଆଉ ମାନବପ୍ରାଣକୁ ଆତଙ୍କରେ ଅସ୍ଥିର କରିବ
ନାହିଁ । ତେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ଏହାର ଅଦେଶକୁ
ପ୍ରାଣର ଅମୃତମୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଣି ମହାସମାଦରରେ ସାଧନ କରିବେ ।

ତେବେ ହେ ମାନବ, ଦୁର୍ବଳି ତ୍ୟାଗ କର; ବିଶ୍ୱରାଜଙ୍କ ରାଜ-
ଦୂତକୁ ଅବମାନନା କରିବ, ଏ ଅପରାଧ ଶୁଦ୍ଧ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ନାମରେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ହୁଅ ନାହିଁ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଉନ୍ନତର ଏକମାତ୍ର ପଥ—ପରିବର୍ତ୍ତନ
ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା । କାଳପ୍ରୋତ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚରୁକରେ
ଯେ ଚିନ୍ତା କରେ, ସେ ମୂର୍ଖ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ତୁମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ତୁମ୍ଭର ଆଦି, ମଧ୍ୟ, ଅନ୍ତ । କାହିଁକି ଏ ମହାପ୍ରୋତର
ପ୍ରତିକୂଳତାପରଣ କରି ବାରମ୍ବାର ବିକଳିତ ହେଉଅଛ ? ବୁଦ୍ଧି ରଖ
ଏ ତୁମ୍ଭର ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ପରମବନ୍ଧୁ ।

ସ୍ଵାଧୀନତା ।

ସ୍ଵାଧୀନ ପରପଦବଳତ ଭାରତରେ ଅନିଚ୍ଛା ସମୟ ସମୟରେ ସ୍ଵାଧୀନତା-ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତ ହେଉଅଛି । ଏହି ସ୍ଵାଧୀନତା ନାନା ରାଜ୍ୟରେ ନାନା ଆଦାର ଧାରଣ କରି ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଅଛି । ଏ ସଙ୍ଗୀତର ଗାୟକ କିଏ ? ଶ୍ରୋତା କିଏ ? ଶିକ୍ଷିତ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହେଉ ଗାୟକ, ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହେଉ ଶ୍ରୋତା । ସ୍ଵାଧୀନତାର ପରମ ରକ୍ତ ଉପାସକ ଇଂରାଜ ଜାତି ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଏ ଗୀତ ବସନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବେଶୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵାଧୀନତା ବ୍ୟାପାରମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହାର ନାମ କଣ ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵାଧୀନତା ? ଏ ଅଧିକାରର ମୂଲ୍ୟ କଣ, ତାହା ଏଠାରେ ଅମୈମାନେ ଅଲୋଚନା କରିବୁ ନାହିଁ । ଯାହା ଲାଭ କରେ ଏହା ନ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇ ପାରେ, ସେ ବସ୍ତୁ କଣ ଏବଂ ତାହା କି ପ୍ରକାରେ ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରେ, ତାହାହିଁ ଅମୈମାନଙ୍କର ଅଲୋଚ୍ୟ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ସମାଜ ବା ଜାତି । ଜାତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵାଧୀନ ହେଲେ ସେ ଜାତି ସ୍ଵାଧୀନ ହେଲା ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଜଣେ ଲୋକ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରେ—ସେତେବେଳେ ସେଉଁ ସେୟାର ଉଠେ ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରେ, ଏପରି ଲୋକକୁ କି ସ୍ଵାଧୀନ ବୋଲିବ ? କଦାଚ ନା; ସେ ସ୍ଵାଧୀନ ନୁହେଁ, ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାବଳୀ । ସ୍ଵାଧୀନତା ପରମ ଉପକାଶ, ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାବଳୀର ଦୋର ଅନୁକାଶ । ସ୍ଵାଧୀନତାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଅସ୍ଵାର ସ୍ଵାଧୀନତା । ସ୍ଵାଧୀନ ମାନବ ବିବେକର ବଶୀଭୂତ । ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାବଳୀ ହିତାହିତଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ବିବେକହୀନ ପଶୁ । ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟାଶ-ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ—ଜଣେ ବେବତା,

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ବା ପଣ । ସ୍ବାଧୀନତାର ଅପବ୍ୟବହାରକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛା-
 ରୂପତା । ବ୍ରାନ୍ତବୃଦ୍ଧି ମାନବର ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହେ ଏହାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ
 ଦୃଷ୍ଟିଆଏ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ଜାତିର ଯେତେ ଅଧିକ
 ଲୋକ ବିବେକପରାୟଣ, ସେ ସମାଜ ବା ଜାତି ସେହି ପରିମାଣରେ
 ସ୍ବାଧୀନ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ
 ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିବେକର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା
 ଲାଭେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଉପରେ ଆଉ କୌଣସିପ୍ରକାର
 ଅଧିପତ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ଦେଶର ଶୁକ୍ଷିଣ୍ଣ ଚାହାଣୀ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର
 ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଲୋଭା ନାହିଁ । ସତଳ ବିଧି ତାହାର
 ହୃଦୟରେ । ଯାହା ସେ ହୃଦୟର ନିଜର ପ୍ରାଣରେ ନ ପାଏ, ମମସ୍ତ
 ପୃଥିବୀ ସମୟରେ ତାହା ପ୍ରଶ୍ନର କଲେ ସଦା । ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବ
 ନାହିଁ । ହୃଦୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହୁଠାରେ । ପୃଥିବୀର ଶୁଦ୍ଧା ତାହାକୁ
 କାଶ୍ମୀରରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହାର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରି
 ପାରନ୍ତି, ସମାଜ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସୁଖସୁଖିନତାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି
 ପାରେ, ଅଶେଷ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ
 ଧନ ଅମ୍ବାର ସ୍ବାଧୀନତାରୁ କେହି ବଞ୍ଚିତ କରି ପାରବ ନାହିଁ । ସେ
 କେବଳ ସତ୍ୟର ଅଧୀନ—ଯାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବ, ତାହା
 କରିବ । ନିଜେ ନ ବୁଝିଲେ କାହାର କଥାରେ ଭରସା ନାହିଁ ।

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ବହୁତର ସିଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ
 —ଇତିହାସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଦାହରଣ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଧରେ
 ମହାତ୍ମା ଇନ୍ଦରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଜୀବନ ଅଲୋଚନା କର, ତାଙ୍କର
 ମହତ୍ତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ଦରଦ୍ର ପିତାଙ୍କ ଔରସରେ ଜନ୍ମ-
 ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ କିପରି ?
 ବିଦ୍ୟାସାଗର ମନସ୍ତୀ ଥିଲେ—ସ୍ବାଧୀନତା ଥିଲେ । ଧନ, ମାନ,
 ଶ୍ରେଣୀ, ବିଳାସ, ଦେଶାତ୍ମକ, କୁଳାତ୍ମକ, କେହି ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖି

ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ଏମାନଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ପଦାସୀନ ହେଇ ବେତଳ ବେବେର ଅଦେଶ ପାଳନରେ ବସୁଥି ଥିଲେ । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ସେ ଚଢ଼ିଯୋଡ଼ି-ପଦରେ, ଥାନପଡ଼ା ଚଦର-ବେଡ଼ରେ ଲଟ ଗଉର୍ତ୍ତରଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମହାସମାଦର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବେତଳ ବେବେର ସ୍ଵାଧୀନତାରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେ ଅନାଦରରେ ମୃତ୍ୟୁରୂପେ ଟ ୧୦୦ ଟଙ୍କା ବର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ମର୍ମ ପୁନର୍ଜୀବଣ ଲେବାକୁ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହେବାରୁ ଲଟ ସାହେବଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଅପଣମାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଅପେକ୍ଷା ସ୍ଵାଧୀନତାର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ତେ ନିକଟରେ ଅଧିକ । ସ୍ଵାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଓ କୁସଂସ୍କାରଜ୍ଞ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ରଣ, ନାସ୍ତିକ, ସନାତନ ଧର୍ମର ଉଲ୍ଲେଦକାରୀ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ନାମରେ ଅଭିହିତ କଲେ, ସେ କାହିଁରେ କର୍ତ୍ତୃପାତ କଲେ ନାହିଁ, ବାର-ବନ୍ଦମରେ ଭୁଲିଗୁଲ୍ୟ ହୃଦୟରେ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କଥା ଶୁଣି ଗଲେ । ପ୍ରାଣ ବିନାଶର ଅଂଶକା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା—ମହାବୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରୁ ତଳେ ମାଡ଼ ବିତଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହାର ହେତୁ କଣ ? ଏହା ହୃଦୟର ସ୍ଵାଧୀନତା—ବେବେର ନିର୍ମଳତା ।

ସେଉଁଠାରେ ବେବେର ସ୍ଵାଧୀନତା ସେଠାରେ ତେଜସ୍ଵିତା,
ସେଠାରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ଵ । ଏହା ଭଲ ଯେ ସ୍ଵାଧୀନତା, ସେ ବେତଳ ନାମମାତ୍ର । ସେଉଁମାନେ ଧନମାନର ଦାସ, ଶ୍ରେୟର ଦାସ, ଭ୍ରାନ୍ତ ଦେଶାତ୍ମର କୁଳାତ୍ମର ଦାସ, ଅସତ୍ୟ କୁସଂସ୍କାରର ଦାସ, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ସ୍ଵାଧୀନତାରୂପ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ କଥା ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ । ବେବେର ଅଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେୟରଙ୍କ ସତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ପାଟିର ସୁଶ୍ରମସୁକି—ସଂସାରର ପଣ୍ଡା ଓ ସୁଖାଦି—କଳସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଯାହା ନିକଟରେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍, ଲୋକରସ ସମାଜରସରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣ ସଂହାର ମୁହ୍ୟମାନ, ସଂସାରର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ ବିପତ୍ତିର ନାମରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବସୁ, ସ୍ଵାଧୀନତାର ନାମ ଗୁଡ଼ଣ କରିବାର ଅଧିକାର ତାହାର ନାହିଁ । ଅନ୍ଧା-

ଚିନ୍ତିତାଙ୍କର ସରଳପ୍ରଭୁତ ରୂପକ ଯେବେ କୁହାଯାଇ ଦାସ ହୁଏ,
 ଦେଶପ୍ରଚଳିତ କୁଳକ୍ରମାଗତ ସବୁପ୍ରକାର ଦୂଷିତ ପ୍ରଥାର ଅନୁସରଣ
 କରେ, ସେ ତ ନିମନାୟ ନୁହେଁ, ବରଂ ଶୁଦ୍ଧାର ପାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ
 ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ପାଇଅଛନ୍ତି, ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି
 ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜନ୍ମିଅଛି, ସେମାନେ ଯେବେ ସପ୍ରାଣ ଦବାଲୋକରେ
 ଚାଲୁ ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା ସବୁପ୍ରକାର ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରକାର ଅନୁସରଣ
 କରନ୍ତି ବା ମୂଢ଼ତାଦ୍ୱାରା ବଦଳି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରୁ,
 ସପାରବ ଦାସ ଅଥବା ଜନ୍ମନ୍ତ ନ କହି ଅଉ କଣ କହିବୁ ?
 ସେ ଯାହା କହନ୍ତି ବା ମନେ କଲେ, ଅନ୍ୟକୁ ଶୋରର ସହିତ
 କହିବାକୁ ହେଉଅଛି ସେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ
 ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ଅଥବା ବାକ୍ସଦାୟ । (ସତ୍ୟର
 ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ; ସତ୍ୟପଥ ଅବଲମ୍ବନରେ
 ଅଗ୍ରହ ବା ଅକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ; ସତ୍ୟ ଗ୍ରହଣରେ ସାହସ ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ ।
 ଯାହା ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଯହିଁରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ ଅସତ୍ୟ ଓ
 ଅଧ୍ୟାୟ ବୋଲି ଜାଣି ପାରିଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି—
 ଅନ୍ତତଃ ଲୋକଦେବାଣିଃ ଭବରେ । ସ୍ୱାଧୀନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସ୍ୱାଧୀନ-କାର୍ଯ୍ୟର
 ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଏମାନେ ଅସମର୍ଥ—ଅନ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାଧୀନତାର
 ଅଦର ଓ ସମ୍ମାନ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞତ । ଔଦାସୀନ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନର
 ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଏମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଭରବହନ ମାତ୍ର । ଏହା
 କେବଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଘୋର କପଟାଶୁର କରିଅଛି—ଭରବର ଏକ
 ଛକାତ, ବାହାରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର । କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯାହା କରବ କର,
 କେବଳ ବାହାରେ ଲୋକଙ୍କ ମନ ରକ୍ଷା କଲେ ହେଲା । ତ ଘୋର
 କପଟତା । ତେବେ ଅଉ ସ୍ୱାଧୀନତା ବଢ଼ିଲା କେଉଁଠାରେ ? ଦଳକୁଦଳ
 ବେଳ ଏହି ଭବ ବଢ଼ିଅଛି । ଶିକ୍ଷାବିପ୍ରୀତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାର୍ଥପରିଚ୍ଛା,
 କପଟତା, ନାସ୍ତିତୋ, ଶୈଷିତା, ଔକତ୍ୟ, ଅନାଶ୍ୱର ବଢ଼ିଅଛି । ଏକ

ରାଜ୍ୟର ଉପେକ୍ଷା । ତାହା ! ଶିକାର ତ ପରିଣାମ ଏହି ? ଏହିପରି କଣ ଦେଶର ଓ ସମାଜର ମୁଖ ଉଦ୍ଧୃତ ହେବ ?

ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ଘୋର ଦୁଃସମୟରେ ଯେ ସ୍ବାଧୀନତାର କଥା ଶୁଣା ଯାଉଅଛି, ଏହାହିଁ ପରମସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଭୂତ ସ୍ବାଧୀନତାରେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଭୃତ ଜୀବନ ପାଇ ପାରୁଁ ନାହିଁ । ସେହି ଦେବବାହିତ ଅମୂଲ୍ୟ ଅଧିକାର ଆମ୍ଭର ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ ନ କଲେ କାହିଁରେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ପରମ ମିଳନ ? ଏ ଶିକାର ତ ଯେଉଁ ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ଏ କେବଳ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ବିରାଟ, ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ୱପ୍ନର ବିନାଶ କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ନୂତନ କିଛି ଦେଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଯାହା ଦେଉଅଛି, ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ କହିଁ, ସମସ୍ତେ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ବାଦୀ ସଙ୍ଗୀତମୟଙ୍କ ପଦବଳେ ଯାଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି କେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପଥ ଦେଖାଇ ଦେବେ ଓ ପଥ ଚାଲିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଧୀନ, ସେହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବାଧୀନ । ତାଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ସାଧନରେ ପ୍ରାଣ ମନ ସମର୍ପଣ କଲେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାଦ୍ୟ ସ୍ବାଧୀନତାର ଅର୍ଥ ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ତେବେବେଳେ ଆଉ ତୁଚ୍ଛ ରାଜ-ନୈତିକ ଅଧିକାରପାଇଁ ପରଦ୍ୱାରରେ ଉତ୍ସାର୍ଥୀ ହେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭର ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ କରି ସ୍ବାଧୀନ ବିଚିତ୍ର ତୁଳ୍ଲ ନିର୍ମୁକ୍ତ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରି ପରମ ଆନନ୍ଦ ଓ ଶାନ୍ତି ସମ୍ବୋଧନ କରି ପାରୁଁ । ପରନ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାଦ୍ୟ ସ୍ବାଧୀନତା ଆପେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ କରତଳଗତ ହେବ । ତାହା ଯେବେ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶିକାରମାନ ରୂପା, ଧରଣୀର ଅନ୍ତର ରୂପା ! ସ୍ବାଧୀନତା-ସ୍ୱପ୍ନର ଆଶା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅକାଶ-କୁସମ ।

ଧୋତାଙ୍କ ଗଳରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଏହି ଯେ, କୌଣସି

କାର୍ଯ୍ୟ ଅସମ୍ଭବରେ ଘଟେ ନାହିଁ । ସମୟରେ ଅଳ୍ପ, ସମୟରେ ପଞ୍ଜିକ, ସମୟରେ ପୁଷ୍ପ, ସମୟରେ ଫଳ । ଅସମ୍ଭବର ଫଳ ଅସମ୍ଭବରେ ଗର୍ବି ପଡ଼ିବ । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହାକୁ ସେ ବେଶ୍ ଦିଅ ଯିବ ନାହିଁ । ଲୁଗା-ପରାଣା ନିମିତ୍ତ ଦିଅ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ ସ୍ବତ୍ତ୍ବ ସମ୍ପୋଗ କରି ପାଇବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ରକ୍ଷା କରି ପାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗଲୁ ମନେ ଯେଉଁ—ଜଣେ ଦୟାଳୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ଦ୍ଵାରେ ଦ୍ଵାରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ବୁଲେ ଏବଂ ସମୟସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣେ ଓ ସ୍ବୟଂସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତି କରେ । ଦିନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଭଗବାନ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବସି ପଣା ଶେଢ଼ିଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସେହି ଦୟାଳୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଜାତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଶ୍ଵୀଜାତସ୍ବଲଭ କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ଦୟାର ସମ୍ଭାର ହେଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଦେଖ, ଆଜି ଏ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ କିଛି ଦେବାକୁ ହେବ।” ଭଗବାନ କହିଲେ, “ତାକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଲେ କିଣ ହେବ ? ସେ ତାହା ଭୋଗ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।” ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିନ୍ତୁ କହି କହିଲେ, “ନା ସେ କଥା ହେବ ନାହିଁ, ଅବେ କିଛି ଦେଇ ପରାଣା କରିବାକୁ ହେବ ।” ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁରୋଧ ଏହାକୁ ସହଜ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଭଜି ଶୁଣି ପଣାକାଠି ଦେଇ କହିଲେ, “ଏହାକୁ ଭଜି ଥର ଗଢ଼ାଇବ, ଏ ଭଜି ଥରରେ ଯାହା କାହା କରିବ ତାହା ପାଇବ ।” ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ପଣାକାଠି ଦେଇ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଏବଂ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସମସ୍ତ କଥା କହିଲା । ଶ୍ଵୀଜାତ ବଡ଼ ଚକ୍ର, ସେ ତରତର ହୋଇ ଶେଣ୍ଡେ ପଣାକାଠି ସ୍ଵାମୀ ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ “ମୁଁ ଗଣୀ ହୁଏ” ଏହି କଥା କହି ଗଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଏ କଥା ଶୁଣି ନବୋଧ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମନରେ ହୋଧ ଜାତ ହେଲା । ସେ କହିଲା, “ତୁ ଗଣୀ ହେବୁ, ମୁଁ କଣ କୁକୁର ହୋଇ ତୋ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇବ ?” ଏହା କହି ସେ ହଠାତ୍ ଆଉ ଶୁଣିବ କାଠି ହୋଇ ଦେଇ କହିଲା, “ତୁ କୁକୁର ହୋ, ମୁଁ କୁକୁର ହୁଏ।”

ମହାବପଦ ! ଆଉ ତ ଥରେ ପଣା ଗଢ଼ାଇବାକୁ ହେବ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କହିଲା, “ତୁମେ କଣ କଲ ? ମୁଁ କହିଲି ଗଣୀ ହେବ, ତୁମେ ତ କହୁଥାନ୍ତି ଗଣୀ ହେବ, ତାହାହେଲେ ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏବେ ବଣ କରବାକୁ ହେବ ?” ଜ୍ୟୋତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଏତଦ୍ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଵକ୍ଷୀ ଦଢ଼ିଲା ନାହିଁ । ଭାବ ଭାବ କହିଲା “ହା । ଆଉ କଣ କରବା ? ଅମ୍ଭେ-ମାନେ ଯୋର ଥିଲୁଁ ସେହୁପରି ରହିବା ।” ଏହା କହୁ ଅବଶିଷ୍ଟ କାଠି ଶକ୍ତି ଗଢ଼ାଇ ଦେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣଦମ୍ଭର ଯେଉଁ ଦୟାକୁ ସେହୁ ଦୟାକୁ ରହିଲେ । ବଧାତା ଦେଇ ପାରନ୍ତି ଅନେକ ବସ୍ତୁ, ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହା ଲାଭ କରି ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ତ ହେବ ? ଛଳେ ବଳେ କୌଣସି କୌଣସି ଅଧିକାର ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ କେହି ସଫାରରେ ତାହା ରକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମଣରେ ତାହାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ରହିଅଛି ।

ଭାରତବାର୍ଷୀ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସ୍ଵାଧୀନତାର ଯଥାର୍ଥ ଘୋଷଣା ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି ତ ନାହିଁ, ବିଶେଷ ଅନୁଧ୍ୟାବନର ବିଷୟ । ଏହି ଘୋଷଣାତାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ଅସ୍ଵାଧୀନତାବୋଧ । ଅସ୍ଵାଧୀନତା ଲୋକ ଏ ସଫାରରେ ଅନେକ ଦେଖାଯାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅସ୍ଵାଧୀନତାବୋଧର ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛି ଅଛି । ବୁଝା ଅହଂକାରରେ ଭରପୁର ହୋଇ ଅନେକେ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀତ କରି ବିଚାରଣ କରି ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ “ମୁଁ ଏ ପ୍ରକାର ତରଫ ଲାଭ କରିବି—ଏପରି ଭାବରେ ଜୀବନ ପରିଚାଳନା କରିବି ଯେ, ତହିଁରେ କେହି ଦୋଷ ଦେଖାଇ ପାରିବ ନାହିଁ—ନିଜ ଜୀବନର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରତି ଏପ୍ରକାର ନିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବି ଯେ, ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଅବସର ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିବ,” ଏପରି ସାଧୁ ଆତ୍ମା-କ୍ଷା କେତେ ଜଣଙ୍କର ଥାଏ ? ଯାହାର ଥାଏ, ସେହି ମନୁଷ୍ୟ । ଅନ୍ୟଥା ସେ ମନୁଷ୍ୟଦେହଧାରୀ ପଶୁବିଶେଷ । ସେ କୌଣସି ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଜୀବନର ଯୁଦ୍ଧ, ଯୁଦ୍ଧ, ବିଷୟରେ ଯାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ ନାହିଁ, ସେ କଦାଚ ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାରର ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ବକ୍ତୃତାରୁ

କା ଉପଦେଶରୁ ତାହାକୁ ଚିହ୍ନିବା ସହଜ ନୁହେଁ—ଅମ୍ଭେମାନେ
 ଅନେକ “ଦେଶହୁତୁଣୀ” “ବନ୍ତ୍ରା” ଦେଖିଅଛୁ, ସେମାନଙ୍କ
 ସ୍ୱଲଳିତ ଓ ସୁଯୁକ୍ତିମୂର୍ତ୍ତି ବନ୍ତ୍ରା ତା ଶୁଣିଅଛୁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର
 କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସବୁ ଶୁଦ୍ଧା ରହି ଉଠି ଯାଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କ
 କଥାରେ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ବାକ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ
 ଏକ ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ? ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର
 ଅମୃତସ୍ୱାଦବୋଧ ଜନ୍ମିଅଛି, ସେ ଅନ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନକାର୍ଯ୍ୟ
 ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦୃଢ଼ତା କର ପାରେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଅନ୍ୟତର
 ଲକ୍ଷଣ । ଯାହାର ଜୀବନରେ ଏ ଦୃଷ୍ଟି କଥାର ଅଭାବ, ସେ କହାତ,
 ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୋଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତିଏକ ହେ ସ୍ୱାଧୀନତାକାଂକ୍ଷୀ ମାନବ,
 ସଦାଗ୍ରେ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ ପ୍ରତି ନିଜ ନିଜ ଗୁଡ଼ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅ ।
 ନିଜ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟ ବେତେ, ଧରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖ ।
 ଅମୃତସ୍ୱାଦ ରସା କରବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର ଏବଂ ଅସ୍ୱାସ୍ତ୍ର ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ
 ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦିଅ—ଅନ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତି
 ଯଥୋଚିତ ଶୁଦ୍ଧା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର, ତାହାହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗର
 ସ୍ୱାଧୀନତା ଘରେ ବସି ଲାଭ କରବ—ଅନ୍ୟଥା ବୃଥା ଅକ୍ଳମ୍ଭରେ ଓ
 ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ପ୍ରଳାପରେ କିଛି ଫଳ ନାହିଁ ।

ଭାଷ୍ୟସୀମା ।

ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯାହାହେଉ, କଲ୍ପନାର ବିଳାସ ଅନ୍ୟ ଦେଶ
ଅପେକ୍ଷା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧିକ, ଏ କଥାଟା ବୋଧ ହୁଏ ଅସମ୍ଭବ—
ଚିତ୍ତରେ ବୋଲିଯାଇପାରେ । ଭାରତର କଳେବର ନାନାଅଳଙ୍କାରରେ
ମଣ୍ଡିତ, ଭାରତରମଣୀ ନଗଠାରୁ କେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ବିବିଧ
ରୂପରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରିବାକୁ ବଡ଼ ଚାହୁଁ, ଉଦ୍‌ଭବର ପରମାଣୁ
ଉଣା କରି ଏ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶକ୍ତିକେତେ ଗହଣା ସଜ୍ଜା
କରିବାକୁ ବିନିମାଣ ସଜ୍ଜିତ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ-ଜାତି କାହିଁକି ?
ଅନେକ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିବାର ଲୋଭ ଛାଡ଼ି
ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତେ ଅଳଙ୍କାରପ୍ରିୟତା ଯେଉଁ ଦେଶରେ, ସେ ଦେଶର
ଭାଷା କି ଅଳଙ୍କାରଜ୍ଞ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ ? ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଭାଷାକୁ
ଅଳଙ୍କାରମୟ କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏକାକୀ
ଉଚ୍ଚାରଣ ଶବ୍ଦାଦ୍ଦିର ସରଳତା ପ୍ରଭାବରେ ଅଳଙ୍କାରର ଆଦର
ଦିନକୁ ଦିନ କମି ଯାଉଅଛି । ଅନ୍ଧକାଳ ଯେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ଅଳଙ୍କାର
ବ୍ୟବହାର କରେ, ତାହାର ରୁଚି ତେତେ ଉନ୍ନତ ଓ ମାଣ୍ଡିତ ବୋଲି
ଜଣାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଅଳଙ୍କାରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେୟାସ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି
ମନେ ହୁଏ । ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶ-
ମାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭ୍ୟତାର ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ ଅଧିରୁହ; କିନ୍ତୁ ସେ
ଦେଶର ରମଣୀରୂପଣ କି ରତ୍ନରୂପଣର ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଜୟ
କରି ପାରିଅଛନ୍ତି ? ମାଣ୍ଡିତ ରୁଚିର ଅନୁମୋଦିତ ଦୁଇ ଏକ ଶକ୍ତି
ବହୁମୁଖ ଅଳଙ୍କାରଦ୍ଵାରା (ଅତି କମରେ, ବୋତାମ ପ୍ରଭୃତି ଅକାରରେ
ହେଲେ) ନିଜ ନିଜ ଶରୀର ମଣ୍ଡିତ କରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଇବାକୁ
ତେଣୁ କରୁଅଛନ୍ତି । ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ପରି ଅଳଙ୍କାରର ଆହ୍ୱାନ

ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦେବେଗୁଡ଼ିଏ ଅଳଙ୍କାର ଅଛି, ତାହା ଏକେ ମଧୁର—ଏକେ ପ୍ରୀତିକର ଯେ, ତାହାର ଆଦର କରିବା ଦୂରେ ଆଉ, ବରଂ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ୁଅଛି । ସେ ସମସ୍ତ ନିରୁପଣ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱକୁ ପରିଚିତମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଉନ୍ନେତ କରିବୁଁ ।

ସକଳ ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରଟି ଭାଷାର ଅଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ଶୋଭା ପାଏ । ତାହା ପଢ଼ିବାକୁ ଓ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ମଧୁର ଏବଂ ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଦୁବିଷ୍ଟଜନ କଣ୍ଠଭରା ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଉପଯୋଗୀ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଭାଷାରେ ଏହାର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉପଦେଶମାନ ପ୍ରାୟ ରୂପକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନେ ଏହାର ବଡ଼ ଅପବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି—ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଏହାର ମର୍ମ ଉଦ୍ଦୀକ୍ଷନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବାରୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ବାସ୍ତବ ଫଳ ଲାଭ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । —ବରଂ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବଡ଼ ଅନର୍ଥ ଘଟିଅଛି । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ବିଷୟଗଣଙ୍କୁ ରୂପକ ଆକାରରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ—ସମସ୍ତେ ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାହାର ଅଭିପ୍ରାୟ ସରଳଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ; ଲକ୍ଷିତ ବିଷୟଟି ଶ୍ଳୋକବର୍ଗଙ୍କ ଦୁବିଷ୍ଟରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲା । ଯଦୁ ଶିଶୁକୁ ଗଲୁଛଳରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଗଲୁର ଅଭିପ୍ରାୟ ସରଳଭାବରେ ବୁଝାଇ ଦେଲେ ଶିଶୁର କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ତାହା ଚିରକାଳପାଇଁ ଅଙ୍କିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । ତାହା ନ ହେଲେ ରୂପକ ରୂପକ ଆକାରରେ ରହିଯାଏ ।

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଗଲୁ ଶୁଣିଅଛୁ, ବୋଧ ହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରିୟରୁ ଅନେକ ଗଲୁରେ ରୂପକ ବ୍ୟବହାର । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ‘ଅସୁର’ ‘ଅସୁରୁଣୀ’ ଗଲୁ ଶୁଣିଥିବେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଭ୍ରମଣାର୍ଥେ ବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧନ ମାନସରେ ବୃତ୍ତରୁ ବଦଳିତ ହୋଇଥିଲେ; କୌଣସି ସ୍ୱକ୍ଷସ ବା

ରାମସିଂହାଳା କୌଶଳ ବସ୍ତ୍ରର ଚର, ନାନା ପ୍ରଲେଖନରେ ସ୍ପର୍ଶ
କରି, ପଥ ଭୁଲାଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଗୁଡ଼କୁ ଘେନି ଗଲା; ଧୋରାରେ ଶୁଷ୍କ
ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ତାହାର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କଲା; ତାହାର ଉକ୍ତ ମାଂସ
ଛାସ କଲା । ଅତୁଳ ମଧ୍ୟ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ବସ୍ତ୍ରର ଅଛି,
ସେହି ମାୟାମୟ ପଥରୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୈବାତ୍ କୌଣସି ପରମପୁ-
ରାଣ୍ୟମୟୀ ରମଣୀୟା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ହୋଇ ନିଜର ଅଜ୍ଞାନତା ଓ
ଭ୍ରମ ଦୂର ପାଇ ତାହାର ପରମର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ
ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସକଳ ରାମସିଂହାଳା ସୁଲବତଃ
ବିଚିତ୍ରାକାର ଓ କବିର୍ଯ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ମାୟାରେ ହୃଦ୍‌ବେଶ ଧାରଣପୂର୍ବକ
ପଥରେ ମନ ଭୁଲାଇ ତାହାର ସଂକଳ୍ପ କରନ୍ତି ।

ପ୍ରାୟ ସବୁ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା । ପ୍ରାୟସମୁଦରେ ମଧ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିର
ଅନ୍ୟାୟିକା ପ୍ରଭୃତି ପରମାଣରେ ଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣଶା ବିଚିତ୍ରପୁରା ରାମସିଂହା
ନବଦୁର୍ବାଦଳଶ୍ୟାମ, ରାଜାବଲେଚନ ରମ୍ୟର ଅଲୌକିକ ପୌନର୍ଯ୍ୟ
ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ତାହାର କୁହୁକୁଥି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏକ ବସ୍ତ୍ର
ଦର୍ଶନରେ ତାହାର ମନରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭବର ଉଦୟ ହୁଏ, କାହାର
ମନ ବା ନରକ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରଧାନ ହୁଏ । ରୂପବତୀ ରମଣୀର ମୁଗ୍ଧ
ଅବଲୋକନ କରି କେହି ପ୍ରେମବିହୀନ ହୋଇ ଦରଦର ଧାଗରେ
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧଶ ଚୁରୁଅଛି; ପୁଣି ସେହି ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରି ଅନ୍ୟ ଜଣେ କି
ଉପାୟରେ ଲଜ୍ଜା ଚରତାର୍ଥ କରିବ, ଏହା ଭାବି ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଅଛି ।
ଏହି ବି ମାନବହୃଦୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକର ଛବି ! ପୂର୍ଣ୍ଣଶା ଭାବିଲା,
ରୂପେ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ସେହି ଯତ୍ନରେ ପରମାତ୍ମା
ଯୁବକ ବେଶରେ ରାମ ସମୀପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାନା ହାବ ଭାବ
ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ ପଥରୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପୁଷ୍ପ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ରାମ
ସାମାନ୍ୟମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ମତି ତଳେ ବିଚଳିତ ହେଲା
ନାହିଁ; ତହିଁ ରାମସିଂହାଳା ରାମ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାହାର

ଆସା ଧର୍ମର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ କବଚଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ, ପୁଣ୍ୟସର ଦେଉଁ ପ୍ରଲୋଭନ ତାହାକୁ ଭୁଲାଇ ପାରେ । ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଏପରି କି ଉନ୍ନତ ଅସ୍ତିତ୍ୱାତ୍ମା ତାହାକୁ ପଥଚ୍ୟୁତ କରି ପାରେ ? ନିର୍ବିକାରତର ସମ ଲକ୍ଷଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁପ୍ତଶରୀର ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ହେବନ କରବାର ଅବେଶ ଦେଲେ । ଦୁଷ୍ଟା କାମାରୁଣ ରାକ୍ଷସୀ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପଶୁତୁଳ ହୋଇ ଲକ୍ଷଣଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାକୁ ବହୁ ଆୟାସ ପ୍ରକାଶ କଲା, କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷଣ ଉପଯୁକ୍ତ ତ୍ୟେଷ୍ଟଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ କଳିଷ୍ଠ । ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀର ମୁଖ ଅନ୍ତକୁ ଅନାଇବେ ନାହିଁ, ଏପରି କଠୋର ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ଏ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଲୋଭନରେ କି ସେ ଭୁଲିବାର ପାତ୍ର ? ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ବ୍ରାହ୍ମାଣ୍ଡ ପାଳନ କଲେ । ବିଫଳରୂପା ରାକ୍ଷସୀ ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ଅଭବରେ ବିକଟତର ଆକାର ଧାରଣ କରି ପ୍ରାଣ ଉନ୍ନତରେ ପଳାୟନ କଲା ।

ସେଉଁ ସେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ପାପ ପ୍ରଲୋଭନର ଉତ୍ସେହ, ସେହି ସେହି ସ୍ଥଳରେ ରାକ୍ଷସ ରାକ୍ଷସୀର ଅବତାରଣା । ବାସ୍ତବିକ ଏ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଯେତେ କସ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ପାପ ଅନ୍ତକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ସେ ସବୁ ବିକଟାକାର, କେବଳ ବାହ୍ୟ ଆବରଣଟା ମନୋହର ବୋଲି ପ୍ରଭାସ୍ୱମାନ ହୁଏ । (ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ବ୍ରାହ୍ମାଣ୍ଡ ନରନାଶ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ପାପ-ପିଶାଚ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅନୁଚର-ଅନୁଚରାବର୍ଗ ସହ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କେତେ ଆଶା ଦେଇ କେତେ ଛଳ ପ୍ରକାଶ କରି ନରନ୍ତର ଭୁଲାଇବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ବହୁରାବରଣ ଭେଦ କରି ତାହାର ଶ୍ୱାସଣ ଅନ୍ତର-ରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ବାସ୍ତବିକ ସାତ୍ତ୍ୱସମ୍ପଦତାରେ ‘ହୁର ହୋ ସମ୍ବତାନ !’ ବୋଲି ନିକଟରୁ ତଡ଼ି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଲୋଭନ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଘର୍ଷ କରି ପାରେ ନାହିଁ ! କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଏପରି ମାନବଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କେତେ ? କୋଟି କୋଟି ନରନାଶ ମୋହର ଛଳନାରେ ପ୍ରଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନରନ୍ତର ବିନାଶ-ପଥରେ ଧାବିତ ହେଉଅଛନ୍ତି—ମନୁଷ୍ୟକୁ ହସାଇ ପଶୁଇ, ପିଶାଚକୁ ଲୁଚାଇ । କେବଳ

ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଦେବକନ୍ୟା ବଚେକବାଣୀର ପରମର୍ଶ
ସ୍ମରଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଏକା ଭିକାର ପାଇଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ
ଯେଉଁମାନେ ଏ ପ୍ରଲୋଭନମୟ ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ସ୍ବପ୍ନା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର
ଚରଣ ରକ୍ଷା କରି ଧର୍ମପଥରେ—କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ
ପାରିଲେ ସେମାନେ ଧନ୍ୟ—ସେମାନଙ୍କ ଜନ୍ମ ସାଧନ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇଗୋଟା ରାଜସୀଙ୍କ କଥା ଉଦ୍ଧେଷ
କରିବୁ । ଏମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଜନସମାଜର ସାର ହୃଦୟରେ
ସବୁଦା ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଅଛନ୍ତି—କେତେ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ, କେତେ
ଅଭିନବବେଶରେ ସାଜ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି ।
ଦୁର୍ବଳ ମାନବ—ଅବିବେକୀ ମାନବ ହତାହତଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ
ପଡ଼ିଯିବତ୍ ଏହି ଅନଳକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରାଇଅଛି । ଏମାନେ
ବେଶ୍ୟା-ରାଜସୀ ଓ ସୁର-ରାଜସୀ । ହାୟ ! ହାୟ ! ଏତେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାର
ଅନ୍ଧମ୍ବର, ଏତେ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ଅଲୋକ, ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦୁଇଟା
ରାଜସୀକୁ ଚିହ୍ନି ସୁଦ୍ଧା ଚିହ୍ନିଲା ନାହିଁ । ଯେବେ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତା ତେବେ
ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନରେ ଗଢ଼ି ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ
—ଘୋରତର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଏ ବେଶରେ ଯେଉଁମାନେ
ସମାଜରେ ମାନ୍ୟ ଓ ଗଣ୍ୟ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ—ଯେଉଁମାନେ ଅପଣାକୁ
ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ, ସମାଜର କେତା ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ପରିଚିତ
କରିନ୍ତି, ସେହିମାନେ ସ୍ବ ସ୍ବ ଗୃହରେ ଧର୍ମ-ଉତ୍ସବରେ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟର
ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏହି ବାସ୍ତବନାରୁପ ରାଜସୀକୁ ଆବାହନ କରି ପୂଜା
କରୁଅଛନ୍ତି; ଥରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଏହାହାର ନିଜର ଓ
ସନ୍ତାନସନ୍ତତିମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ପରକାଳ ଉତ୍ତମ୍ବ ବନଶ୍ଚହେଉଅଛି ।
ଏମାନେ ଲଜାର ମସ୍ତକ ଚବଟ କରି ବିବିଧ ଅଜାରଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି
ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏଣେ ଭଦ୍ରନାମଧାରୀ ଭାରତର କୁଳାଙ୍ଗାର
ବିଦାବଦର “ରାଜାବା” ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଅଛନ୍ତି,

— ଥରେ ହେଲେ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ସେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗିରେ
ଘୋର ମାତ୍ସର୍ୟ୍ୟ ବିଷ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଏହିପରି
ସେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପାତ ଘଟିଅଛି ଓ ବଢ଼ୁଅଛି, ତାହା କିଏ
ଗଣନା କରି ପାରେ ?

ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମାଜ ସ୍ଵାଧୀନତା ଧର୍ମଦାତା ମହାତ୍ମା କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନା
ଏହି ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ମର୍ମାନୁବାଦ
ଅନେମାନେ ନିମ୍ନରେ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ସେହିମାନେ ତାଙ୍କର ମୂଳ
ଇଂରାଜୀ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପାଠ କରିବେ, ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଓ ଓଜସ୍ବିତା ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

“ଏହି ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିତ ରମଣୀମୂର୍ତ୍ତି ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ମୁଖରେ
ମଧୁର ହାସ୍ୟ, ନୟନରେ କୁଟିଳ କଟାକ୍ଷ ! ଉପରେ ଦେଖିବାକୁ ମଧୁର
ମୂର୍ତ୍ତି, ମାତ୍ର ସେହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଅବରଣ ରେଡ଼ କରି ଦେଖି, ଅତି ଭ୍ରାସଣ
ପଦାର୍ଥ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚାଯିବ ବୋଲୁଅଛି । ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ନରକ,
ବନ୍ଧୁପୁଲରେ ଗରଳସମୁଦ୍ର, ମନୋହର କଟୀଦେଶରେ ଭ୍ରାସଣ
ନରକାଗ୍ନି; ସରଳ ଅସତର୍କ ଦର୍ଶକର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ତାହାର ହସ୍ତ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଣ୍ଡିକା ସମ୍ପାଳନ କରୁଅଛି ! ତାହାର ମନୋ-
ମୁଗ୍ଧକତେ ହାତ ଭାବ ଓ ମଧୁର ହାସ୍ୟରେ ଭାରତର ମୃତ୍ୟୁ ! ତାହାହାସି
କେତେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଯୁବକ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ ଘଟିଅଛି
ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ କେତେ ଘଟିବ, ତାହା କିଏ ଗଣନା କରି ପାରେ ?
ମୁହୂର୍ତ୍ତ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ମାନବ ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବାର ଏପରି ଯନ୍ତ୍ର
ଅଛି ନାହିଁ ! ତାହାକୁ ବର୍ଜନ କର, ସ୍ପର୍ଶ କର ବା ତାହାର କଥା ଶ୍ରବଣ
କର, ତୁମ୍ଭର ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ! ରାକ୍ଷସି ! ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତୁ ମନୁଷ୍ୟର
ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରୁ ! ତୋହର ବିଷଦୃଷ୍ଟି ଯାହା ଉପରେ ପଡ଼ିଲା,
ସେ ହତଭାଗ୍ୟର ଅଛି ଗଢ଼ି କାହିଁ ? ଭୟରାଜ୍ୟା ଭୟ ତୋହ
ସମ୍ମୁଖରେ ତାହାର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ! ସେଥିପାଇଁ କି ଯୁବକ, କି ବୃଦ୍ଧ,

କି ବାହୁଡ଼, କି ଅବବାହୁଡ଼ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବହୁଅଛି, ଏହି ଯେ
 ସୁଖସୀ ନିରନ୍ତର ନରକାଗ୍ନି ଉଦ୍‌ଗୀରଣ କରୁଅଛି, ଏହା ନିକଟରୁ
 ପଳାୟନ କର, 'ଶାନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ' ରକରେ ପଳାୟନ କର ଏବଂ
 ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଭୟତରଣତଳେ ଅଶ୍ରୁ ଗ୍ରହଣ କର, ନରୁଦା
 ସେ ତୁମ୍ଭର ଅସ୍ତିତ୍ବାସ ଯେତେ କରବ । ଝ ଝ ଝ ଝ ଝ କଦାଚ ଏହି
ନୁତ୍ୟକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବା ସମ୍ମାନନୀୟ ବୋଲି କହ ନାହିଁ । ହାନ୍ ?
 ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ? ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଦେଶମୟ ଅଗ୍ନି, ପାପ, ଲମ୍ପଟତା,
 ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତ ବ୍ୟାଧି ଦେଉଅଛି । ହା ଧୃବ୍ ! ଏ ପୁଣି
 ସମ୍ମାନନୀୟ ? ଲକ୍ଷପତି କୋଟିପତି ଗୃହସ୍ଥର ପ୍ରାୟଶରେ ଦୂର୍ଘଟ ଅପବିତ୍ର
 ବେଶ୍ୟାର ପ୍ରବେଶ ? ତୁମ୍ଭର ନିଜର ପତନାଶଙ୍କା ନ ଥାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ
 ତୁମ୍ଭର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦୁଃଖମଳା ସ୍ବଦେଶବାସୀ ବ୍ରାତାଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ
 ପରିଣାମ ତନ୍ତ୍ରୀ କର ଶାନ୍ତ ହୁଅ । ଏହି ଦୂର୍ଘଟ ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟ ଏକା-
 ବେଳକେ ଉଠାଇ ଦିଅ । ହେ ନରଭରତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯିଏ ତେଜସ୍ବୀ
 ହୋଇ ଏହି ଗୁଣେ ଫଲେଇକୁ 'ଦୁର ହୋ ସନ୍ତାନ' ବୋଲି
 ନିକଟରୁ ତଡ଼ି ଦିଅ ।''

ଏହି ଉପରେ ବେଶ୍ୟାନୁତ୍ୟର ଅପକାରତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ
 କିଛି କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହତ୍ୟକ ଚନ୍ଦ୍ରାଶୀଳ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦୟବାନ୍
 ବ୍ୟକ୍ତିର ଏ ଦୋର କଳଙ୍କ ଓ ଦୁର୍ନୀତିର ଉଚ୍ଛେଦପାଥରେ ବୁଦ୍ଧ
 ହେବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ
 ଏହାକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦେବା ମହାପାପ !

ମାନବପ୍ରକୃତି ବଦାରପ୍ରସ୍ତ ହେଲେ କି ଶାନ୍ତ ରୂପ ଧାରଣ କରେ,
 ଯେବେ କାହାର ଦେଖିବାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥାଏ ତେବେ ଏହି ସୁଖସୀମାଳିଙ୍କ
 ଜୀବନରେ ଦେଖ ! ଯେଉଁ ରମଣୀ ପୃଥିବୀର ଭୂଷଣସୁରୂପା, ଯାହାର
 ଦୟା, ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି, ତୋମଳତା ପ୍ରଭୃତି ସବୁମାର ଗୁଣଗୁଣିତ ମୈ-
 ରତ ପୁରୁଷର ତପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତିଧାରା ବର୍ଷଣ କର ସ୍ବପାରକୁ ମଧୁମୟ
 କରିଦେ, ସେହି ରମଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ମସ୍ତକ ତବଶ କର ଯୌବନ-ବିହୟ

ବ୍ୟବସାୟରେ ଜୀବିବା ଜୀବୀତ୍ବ କରୁଅଛନ୍ତି, ତଥା ବଜାର ମନୁଷ୍ୟକୁ
ନରକକୁଣ୍ଡକୁ ଅହୀନ କରୁଅଛନ୍ତି, କୁଷ୍ଠମହୋମଜା ବାଳଗୋମାନଙ୍କୁ
କ୍ଷୟ ହେପିଶାଚୀ ବୁଢ଼ି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ଶର୍ତ୍ତବାନ କର
ଅମୁକନାଶରେ ପଥ ପରିଷ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଇତିହାସକୃଷ୍ଣର ଚିନ୍ତା-
ପାଇଁ କାଳଭୁଜଙ୍ଗୀ ପୋଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି ! ଯଦି ଏ ଅପ୍ରତିହତରୂପେ
ଏହି ପିଣ୍ଡାଚୀରଣ ଲାଳା କରୁଅଛନ୍ତି—ଏମାନେ ଧନ ଜମିଦାର
ରାଜା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବଡ଼ଲେକର ଉପକରଣ, ବାବୁମାନଙ୍କର
ଅମୋଦପ୍ରମୋଦର ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ, ସବୋପର ହିନ୍ଦୁର ଇଷ୍ଟଦେବତା—
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୂଜାର ଗୋଟିଏ ନିୟୋଗ ! ! ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର
ଶେଷଭାଗରେ ଏମାନଙ୍କର ଅତି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅବତାର ବାହାର-
ଅଛି । ଅକଳାଳ ଏମାନେ ରଜାଭୂମିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଭାରତ-
ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସୀତା,
ସାରଣୀ, ଦମୟନ୍ତୀ, କେତେବେଳେ ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରଜ୍ଞାତ, ଗୌରୀଜୀ,
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସାକ ଦକ୍ଷିଣାମୁଖ ମନୋହରଣ କରୁଅଛନ୍ତି ! କେତେ
ଲାଳା, କିଏ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି କରିବ ? ଭାରତର ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ସନ୍ତାନଗଣ
ଏମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଜୟକାରରେ ଅକାଶ କମ୍ପାଉଅଛନ୍ତି ! ହା ବଧାତଃ ?
ଏ କି ବିଷମ ବକାର-ବ୍ୟାଧି !

ଅମ୍ଭେମାନେ କିଣ୍ଡାସା କରୁଁ ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ କିଏ ? ଏହି ହଠ-
ଭାଗିନୀଗଣ ନିଜେ ନିଜେ ଏପରି ହୋଇଅଛନ୍ତି, ନା ଦୁର୍ନୀତିପରାୟଣ
ସମାଜ ଏହିକାର ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ
କ୍ଷୋଭର ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଧର୍ମନୀତିଗ୍ରାହୀ
ଉଚ୍ଛ୍ଵାସୀ ସମାଜ ଏହାର ମୂଳକାରଣ । ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖ-
ଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ବିକାଶପ୍ରେମ ସମାଜର ପଦାନ୍ତତା, ଦୁର୍ବଳିତ
ବୌଦ୍ଧିତ୍ବରେ ଏମାନଙ୍କ ସଖ୍ୟା ଦଳକୁ ଦଳ ବଢ଼ୁଅଛି ।

ସ୍ବୟଂ-ଭାଷିଣୀ କଥା କଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିବୁଁ ? ଦେଶର ରାଜା ଏହାର

ପୁଷ୍ପପୋଷକ ! ନାନା ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ସାତ ସମୁଦ୍ର ପାଞ୍ଚ
ହୋଇ ଏ ସ୍ଵପ୍ନାଳିନୀ ଭରତବୃକ୍ଷର ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଆସୁଅଛି । ଭରତବୃକ୍ଷ
କହୁ ଶିଶିର୍ଦ୍ଦାନାମଧାରୀ ମହାପୁରୁଷ ଶୋକଗୋପବୃକ୍ଷରେ ଏହାର ପୁରୀ
କରୁଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଗବର୍ଷ ମେଘଙ୍କ ଅର୍ଥଲଳୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟଜାତ
ପ୍ରଭାବରେ ସଦୃଶ ଏହାର ଅଧ୍ୟପତ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ହେଉଅଛି । କେତେଦୂର
ବ୍ୟାପିବ କିଏ କହୁ ପାରେ ?

ଯେଉଁମାନେ ଏହି ନରରକ୍ତଲେଲୁପା ସ୍ଵପ୍ନାଳିନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା
ଦେଉଅଛନ୍ତି—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ହେଉ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ହେଉ ଉତ୍ସାହିତ
କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଦାପି ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି—
ସେମାନେ ସନ୍ନିତାନର ସହକାରୀ କରୁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେ, ସେ କଦାପି ଏ
ପୈଶାଚିକ କାଣ୍ଡ ଅନୁମୋଦନ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କ ଦେଶୀ ମନୁଷ୍ୟତ୍ଵ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ
କହୁ, ହେ ମନୁଷ୍ୟସନ୍ତାନଗଣ ! ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାର ତହିଁ ସମ୍ମୁଖରେ
ଦେଖି ନାହିଁ ବରଫ ନାହିଁ; ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର
ପାଇଅଛ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ; ଦେଶର ଅବସ୍ଥା, ନିଜର ଭାଗ୍ୟ
ସନ୍ତାନ-ସନ୍ତତିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଭାବି ସମାଜବନ୍ଧରୁ ଏ କଳଙ୍କ ଅପନୋଦନ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅ—ଧ୍ୟାତାଙ୍କ କୃପା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଏ
ଘୋର ଦୁର୍ଗତିର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନରେ ତପ୍ତ ହୁଅ । ତାଙ୍କର କୃପାକେ
ଅବଶ୍ୟ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବ ।

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷା ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କ ଦେଇ ମାନବସମାଜ ଗଠିତ । ଉଭୟଙ୍କ ଉନ୍ନତ ଅବନତି ଉପରେ ସମାଜର ଉନ୍ନତ ଓ ଅବନତି ନିର୍ଭର କରୁଅଛି । ବିଧାତା ଉଭୟ ଜାତିକୁ ଭେଦ ଭାବପ୍ରଧାନ କରି ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ଗୌରବିଷି ସମାଜୋନ୍ନତି ପଥରେ ଅପର ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ । ଗୋଟିକରେ ଅଳ୍ପବୟସେ ଅପରଟି ଅଙ୍ଗସ୍ଥାନ ଓ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସମାଜର ସଫାଜୀନ ଉନ୍ନତ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଯଦ୍ୱାରା ଏହି ଉଭୟ ଅଙ୍ଗ ସମାନରୂପେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ହେବ, ସେଥି ପ୍ରତି ସମ୍ମୁଖର ଉତ୍ତମତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ବିଷୟ ଏହି ପେ, ଅନେକ ପ୍ରଳରେ ଶ୍ରାନ୍ତରୂପେ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅମନୋଯୋଗୀ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜର ଉନ୍ନତିପଥର କଣ୍ଠାକ୍ତୁଏ । ପୁରୁଷପ୍ରଭୃତିରେ ସାହସ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଅମୃତକ୍ଷର ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ-ଗୁଣିତ ଥାଏ । ରମଣୀଗଣ ସାଧାରଣତଃ ଦୁର୍ବଳା, ଭୀରୁ, ଲଜାଶୀଳା ଓ ପୁରୁଷପଦାନୁସାରିଣୀ—ତେଣୁ ସେମାନେ ପଦେ ପଦେ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ମୋହାନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ରତା ଓ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । (ଯେଉଁ ସମାଜରେ ନାରୀ ପୁରୁଷର ଦଶୋଟି ଶ୍ରେଣୀବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ—ତାହାର ଚିନ୍ତାସବାସନା ପରିତ୍ରପ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଉପକରଣ ମାତ୍ର, ସେ ସମାଜ କଦାପି ପ୍ରଭୃତି ଉନ୍ନତ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ପାରେ ।) ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କର ଓ ଇଦାନାନ୍ତର ସଭ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କର ଗତ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯିବ ଯେ, ଯେଉଁ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ନାରୀଜାତିର ସମ୍ମାନ ଓ ଅଧିକାର ଯେତକ ବଢ଼ିଅଛି, ସେହି ଜାତି ସେତକ ଉନ୍ନତର ଉନ୍ନତର

ସୋପାନରେ ଅଧରୁଡ଼ି ହୋଇଅଛି । ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ମତ୍ତେ ମନୁ କହି-
ଅଛନ୍ତି, “ଯଦି ନାରୀସ୍ତୁ ପୁରୀକ୍ତେ ରମନ୍ତେ ତଦି ଦେବତାଃ ।”

ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅଧୁନକ ଭାରତର ନାରୀଗଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ-ପାରତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭେଦ । କେଉଁ ରମଣୀ ସ୍ୱାମୀ-ସନ୍ନିଧାନରେ
ଉପବେଶନ କରି ଗଭୀର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ୟ୍ ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ
କରିଅଛନ୍ତି; କେହି ବେଦର ସୁକ୍ତ ରଚନା କରି ଅକ୍ଷୟ ଗର୍ଭ ଲବ୍ଧ
କରିଅଛନ୍ତି; କୌଣସି କୌଣସି ରମଣୀକୁଳମଣ୍ଡଳା ଗଣିତ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ-
ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ନାରୀପତିଭାର ଉତ୍ତୁଳ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟତ୍ର ପୁରୀକ୍ତା ଶ୍ରମମୟୀମାନ ପ୍ରାଣୀ-
ସମାପ୍ତକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅମାତ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱଜକାର୍ଯ୍ୟ
ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଅଛନ୍ତି; କେତେ ରମଣୀ ଶୋକ-
ବେଶରେ ଭ୍ରଷଣ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି
ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟ କେହି ଭାବଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ରଥା-
ଗୋଚରରେ ନାନା ପ୍ରଦେଶ ପରିଦ୍ରମଣ କରି ଜଗତ ଜ୍ଞାନଲଳିତା ଓ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିତାସା ତରତାର୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି (ଏହିପରି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ
ନାରୀଜାତିର ଅଧିକାର ସକଳ ବିଭାଗରେ ଅପ୍ରତିହତ ଥିଲା । ମାତ୍ର
ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ରମଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣାବସ୍ଥା ତତ୍ତ୍ୱସ୍ଥାନ ବ୍ୟକ୍ତି-
ମାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛନ୍ତି । ନରସର ପିତୃଧନବଦ୍ଧା କୁଳଦାମିନୀମାନ
ଦେଉ ବିଷାଦରେ ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦିନ କଟାଉଅଛନ୍ତି, ତାହା,
ତାହାର ଅଗୋଚର ନାହିଁ) ନାରୀଜାତିର ଧର୍ମ ବ୍ରତ ଉପବାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ;
ଦନ୍ତା, ରଞ୍ଜନଶାଳା ଓ ଶୟନଶୁଦ୍ଧ ଅଥବା ବସନ ଭୂଷଣରେ ପର୍ଯ୍ୟ-
ବସିତ; ଗତିବିଧି ଅନ୍ୟତ୍ରର ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ନବକ । ଏପରି
ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜର ରସାତଳଗତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

(ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରଙ୍କେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଦ୍ଧତ । ଜ୍ଞାନ-ଧର୍ମରେ
ଉଦ୍ଧୃତ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସମସ୍ତ ପେଟକ

ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ଅନୁକୂଳ ହୁଏ, ତେଣୁ ଏହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ । ଏହା ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ପରିବାର ଶରୀରର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ସୁଖ ସୁସ୍ଥତା ଓ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମର ଉନ୍ନତ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାୟୀ—ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ନ ଜନ୍ମିଲେ ଗୁଡ଼ କଦାଚ ସୁଖର ସ୍ଥାନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେହିପରି ସମାଜର ମଙ୍ଗଳସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଦାୟୀ—ନିଜେ ଉନ୍ନତ ଓ ସତ୍ ହୋଇ ଅନ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସତ୍ କରିବାକୁ ଅପଣାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିଯୋଜନ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଜ୍ଞାନୋଲ୍ଲରେ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ଧ—ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁ । କି ପୁରୁଷ କି ରମଣୀ, କି ଧନୀ କି ଦରିଦ୍ର, ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା ଅବଶ୍ୟକ । ଅବସ୍ଥାବେଦ ହେତୁରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମାନ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବପରି ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗତି ଓ ସୁଯୋଗ ଅଛି, ସେମାନେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଜ୍ୟୋତିଷର ଅଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି କୃତାର୍ଥ ହେଉନ୍ତି ଓ ସମାଜକୁ କୃତାର୍ଥ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ କି ତାହା ଘଟିପାରେ ? ପୃଥିବୀର ବାରଅଣା ଲୋକ ଉଦରଜ୍ୱାଳାରେ ଓ ପରିବାର-ପ୍ରତିପାଳନ ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ଥିର, ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଜୀବନ ଦେବେ କିପରି ? ତାହା ବୋଲି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକାବେଳେ ଚୁକ୍ତି, ଏ କଥା ବୋଲିବା ଅସମ୍ଭବ । ମନୁଷ୍ୟର ଅବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନବ୍ୟବହାର ଏ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଅଛି, ତାହା ଯେପରି ସମସ୍ତେ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ସବୁବେଳେ ବାଧ୍ୟ । ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତିରେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ପରସ୍ତ ଧର୍ମଶୂନ୍ୟ ଓ ମାନବତାହୀନ

ସୁସ୍ଥିତ ଏବଂ ସୁରୁଚିତମାନେ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସାଦି ପାଠ ନ କଲେ ହୁଏତ
 ଭଲତ ହୁଏ ନାହିଁ, ରୁଚି ମାଜିତ ହୁଏ ନାହିଁ ଓ ଭାବ ବିବର୍ଣ୍ଣିତ ହୁଏ
 ନାହିଁ । ସୁରାଗ୍ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ
 ଏହା ଯେ ଅସମ୍ଭବ, ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହା ବିରାସ କରି ନ ପାରୁଁ । ଅଗ୍ରହ-
 ଯନ୍ତ୍ର ଓ ସମୟର ନିୟମିତ ବିଭାଗଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି
 ପାରନ୍ତି ଓ ଅମରଣ ଉଲ୍ଲସପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

(ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପୂର୍ବକାଳରେ ନାଗଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା,
 ଏ ବିଷୟରେ ଭୁରୁ ଭୁରୁ ପ୍ରମାଣ ରହିଅଛି, କିନ୍ତୁ ଅକଳିକା ଅନେକ
 ଏକଦେଶବର୍ଗୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପନ ଓ ପ୍ରତିକୂଳତାପରଣ
 କରି ଦେଶର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି—ଶିକ୍ଷିତା ବମଣୀଙ୍କ
 ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାସ ବିଦ୍ରୁପ କରୁଅଛନ୍ତି—ଅକାରଣରେ କେତେ
 ଅପବାଦ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅବବେକତା ହେତୁରୁ କୌଣସିଠାରେ ଯେ
 ଶିକ୍ଷାବିକ୍ରୟ ଘଟି ନାହିଁ ବା ଘଟିବ ନାହିଁ, ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହା କହୁ ନାହିଁ ।
 ଏ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଏପରି କି ବିଷୟ ଅଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାର ଅପବ୍ୟବହାର
 କଲେ ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ କି ସ୍ୱପ୍ନାରେ ତାଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର ନିନ୍ଦାସ୍ତ୍ର ଓ
 ପରତ୍ୟାଜ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ ? ଧର୍ମର ନାମରେ ମନୁଷ୍ୟ କେତେ ଶୁଷ୍କ
 କାଣ୍ଡ ଅଭିନୟ କରୁଅଛି, ସେଥିପାଇଁ କି ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ଅବଜ୍ଞେୟ ?
 ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଲୋକେ ଧର୍ମ ଓ ନୀତିର ମସ୍ତକରେ ପଦାଦାତ କରି
 ଶିକ୍ଷାର ନାମରେ କଳଙ୍କ ଆନୟନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ବୋଲି ଶିକ୍ଷା
 ଏ ସମସ୍ତର ମୂଳ, ଏ କଥା କହବା କି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ
 ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱଭାବତଃ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଶ୍ରୀଶିକ୍ଷା ଅନୁର
 ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବର,
 କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପଚାରୁଁ, ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ
 ଅବବେକତା ବା ଔଦାସୀନ୍ୟ କି ଏଥିର କାରଣ ନୁହେଁ ? ସେ
 ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତା ବମଣୀ ମାତ୍ରରେ ସେ ନିନ୍ଦାସ୍ତ୍ର, ଏ କଥା କହବା

ବୋଲି ଯାଇ ନ ପାରେ । ପକ୍ଷୀକୁରେ ବିଶାବିଘ୍ନନା ନାଶଗଣ ତ
ସମସ୍ତେ ଗଙ୍ଗାତଳ ପରି ସୁଖ ଓ ପବନ ?

(ଅବସ୍ଥା ବିଚାରରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମଲକ୍ଷଣର ପାତ୍ରକୁ
କିନ୍ତୁ କାଳର ପ୍ରତିକୂଳତାତରଣ କଲେ ତାହାକୁ ନିଷ୍ଠାବଦ୍ଧ ବଦଳି
ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ ପରିଚାଳନା କଲେ ବା ସୀମା
ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ।) ଏ ଦୃଷ୍ଟି ନିରୂପଣ
କରିବା କଡ଼ ଦୂରୁତ ବ୍ୟାପାର, ତାହା ନ ହେବାକୁ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ
ବାସମ୍ଭାର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଲୁଚିତ ହେଉଅଛି । ବହୁକାଳବ୍ୟାପୀ
ଅନ୍ଧକାରବାସ ପରେ ଭାରତବାସୀ ପୁନର୍ବାର ନୂତନ ଅଲୋକକୁ
ଆମତ ହୋଇଅଛନ୍ତି—କାଳ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସଂଘଟନକାରୀ ।
ସେ ଏହାର ଆଦେଶ ନ ଶୁଣି ସେହି ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିଯିବ
ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ସେ ନିଷ୍ଠାବଦ୍ଧ ଗନ୍ତବ୍ୟର କୁମ୍ଭରେ ନିମଜ୍ଜିତ
ହେବ । ଦୃଷ୍ଟି ବହୁକାଳ ପରେ ଅଲୋକକୁ ଆମତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି
ପେଟେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିହୀନ ହୋଇ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସଲଭାବରେ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଧାନତା
ହେବ, ତାହାର ତରଣରେ ଅବଶ୍ୟ କଣ୍ଠକ ବିତା ହେବ—ସେ ଅତିରେ
ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ହରାଇ ଉତ୍ତର ଅଶୀ ବସର୍ଜନ ଦେଇ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ
ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ପଡ଼ି ରହିବ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତିପକ୍ଷେ
ମାନବୋତ୍ତର ସୋପାନ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବର୍ତ୍ତନକାଳରେ ଅତି
ସତର୍କତା ସହୃଦ ପଦବିଷେଷ ନ କଲେ ପଦେ ପଦେ ଗପେ ।
ଭାରତବାସୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବିଷମ ସଙ୍କଟସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଧର୍ମ, ନୀତି, ସମାଜ, ଆହାର, ପରିଚ୍ଛଦ ସକଳ ବିଷୟରେ ଭାରତବାସୀ
ଅଜ୍ଞାନରେ ହେଉ ବା ସଜ୍ଞାନରେ ହେଉ ପ୍ରବଳ ପରିବର୍ତ୍ତନପ୍ରୋତ୍ସାହରେ
ଗୁଳିତ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ତଳମାଡ଼ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ
ସଭ୍ୟତାର ଅଲୋକ ଗୃହେ ଗୃହେ ପ୍ରବେଶ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଦ୍ରା
ଭାଙ୍ଗିଅଛି—ଏଥିରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ଉଭୟ ଆସୁଅଛି । କେଉଁଠି ଗୁଡ଼ଣୀୟ
ଓ କେଉଁଠି ବର୍ଜନୀୟ; ତାହା ଭାରତବାସୀର ବିବେଚନାଧୀନ ।

ସମାଜୋନ୍ମତ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀ-ଶିଖା ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଗନୀୟ । ପାଶ୍ଚା-
ତ୍ୟାୟିକ ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ମଧ୍ୟ ଏହା ଉପରେ ବହୁତମାତ୍ରାରେ ନିର୍ଭର
କରୁଅଛି । ପୂର୍ବମେ ଶ୍ରୀ-ଶିଖାର ଅରବିରେ ସମାଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଅବର୍ତ୍ତଣ
ହୋଇ ରହେ । ପରନ୍ତୁ ଶିଖା ଅରବିରେ ରମଣୀୟ ମାତୃଧର୍ମ
ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଅସମ ଏକ ତାହା ନ ହେଲେ
କୌଣସି ଜାତି ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଜଣେ
ବ୍ୟ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ କହୁଅଛନ୍ତି, “ପୈତୃ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ
ମାତୃଧର୍ମ ପାଳନ ହୁଏ, ସେ ଜାତି ଧୀର; ବୀର, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ସତ୍ତ୍ୱବନ୍ଧୁ ।”
ଭୁବନବ୍ୟ୍ୟାପକ ମହାଶୟ ନୋପୋଲିଅନ କହୁଅଛନ୍ତି, “ପ୍ରାକୃତ
ପ୍ରଧାନ ଅରବି ‘ମାତା’; ଏହି ଅରବି ଗୁଣ ନ ହେଲେ ପରାସ୍ତି ଜାତିର
ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ଅସମ୍ଭବ ।” ବାସ୍ତବିକ ଜନନୀ ତୁଳା ଶିକ୍ଷକ ଜଗତରେ
କିଏ ଅଛି ? ପରିବାର ତୁଳା ଯେମିତି ପବିତ୍ରତା ଶିକ୍ଷାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ
କେଉଁଠାରେ ? ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସହସ୍ର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେହେଁ ଗୃହ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚରମ୍ଭେଦରେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାନ । ଅବହୀତ ଶତ
ସ୍ୱର୍ଗଶ ମନୁଷ୍ୟର ପାରିବାରିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲୋପ କରି ପାରେ
ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାରିବାରିକ ଶିକ୍ଷାର ଏକାନ୍ତ
ଅଭାବ ହୋଇଅଛି । ତାହାର କାରଣ “ମାତା”ର ଅଭାବ । ଜନନୀଗଣ
ଶିକ୍ଷକ ହେଲେ ଶିଶୁର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଘରେ ଘରେ ଯଦାୟାସେ ତଳ
ପାରେ । କିରୂପେ ସନ୍ତାନ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ, କିରୂପେ ବା ତାହାର
ଶିକ୍ଷାର ମନ ବିକଶିତ ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସମାଜ ଜ୍ଞାନ ନ
ଜାଣିଲେ କେହି “ମାତା” ହୋଇ ନ ପାରେ । ତାଙ୍କେ ମନୁଷ୍ୟ ନ
ହେଲେ ଅନ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବା କପରି ? ତପ୍ତରେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ
ଗୃହଣୀର ବାସ୍ତବ ଅନେକ । ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇଲେ ସେ
ବାସ୍ତବବୋଧ ଜନ୍ମିତ କପରି ? ତାହା ସ୍ୱାମୀୟ ହେବ ବା କପରି ?
ପରିଷଦ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରମୁଦ ବହୁବିଧ୍ୟରେ ଲବ୍ଧ—ଯଦି ବାହାର

ଉଭୟ ଅଡ଼ ରକ୍ଷା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ; ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଅଧିକାଂଶ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିବ୍ୟକ୍ତି । ଗୃହଣୀ ଯେବେ ସ୍ୱଗୃହଣୀ ହୁଅନ୍ତି—ଗୃହସ୍ଥପାତ୍ରର ସୁବିଧାକ୍ରମ, ଅର୍ଥାତ୍‌ର ସ୍ୱାଧୀନତା, ଦାସ ଦାସୀଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଚ୍ଛା, ନାନା ପଦାର୍ଥର ଦୋଷଗୁଣ ଜ୍ଞାନ, ଅନ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ନ୍ୟାୟାନୁଗତ ବ୍ୟବହାର—ଏକକଥାରେ ଯାହାକୁ ବିଷୟ ଜ୍ଞାନ ବୋଲାଯାଏ—ଗୃହଣୀ ଯେବେ ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ପୁରୁଷର ଆଉ ଭବନା କଣ ? ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାଦାୟକ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏସ୍ଥଳରେ ଶିକ୍ଷା ଶବ୍ଦରେ କେବଳ ପ୍ରସ୍ତୁତଗତ ଶିକ୍ଷା କହୁ ନାହିଁ । ପ୍ରସ୍ତୁତପାଠରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବହାରଗତ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ତାହାହିଁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରସ୍ତୁତାଦି ପାଠରେ ସେ ଶିକ୍ଷାର ସାହାଯ୍ୟ ହୁଏ ମାତ୍ର । ପୁଣି ନାଗ ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରଙ୍କର ଜୀବନ-ପଥର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସହାୟ; ଉଭୟେ ମିଳିତ ହୋଇ ସଫାରର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବେ, ବିପଦ ପ୍ରଶସ୍ତା ବହନ କରିବେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ ପରସ୍ପରଙ୍କ ହୃଦୟର ଭାବ ଓ ଚିନ୍ତା ବିନିମୟ ହେବାର ପଥ ନ ରହିଲା—ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଭାବ ଗ୍ରହଣରେ ଅସମର୍ଥ ହେଲା—ଯେବେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲା, ତେବେ ସେ ସଫାରରେ ସୁଖଶାନ୍ତିର ଆଶା କେଉଁଠାରେ ? ତାହା ଚିନ୍ତାପେ ବା ମନୁଷ୍ୟର ଉନ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ସହାୟ ହେବ ? ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହାର ବିଷୟମ୍ଭ ପଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛୁ ।

ଏହିପରି ନାନାକାରରୁ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ସମାଜୋନ୍ନତି ଓ ପାରିବାରିକ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାବରେ ଯାହା ଘଟିବାର ଘଟିଅଛି; ଜାଣି, ଶୁଣି କାର୍ତ୍ତିକ ରବିବ୍ୟାଧି-ପଦ୍ମ ଏସବୁ ବସ୍ତୁ କରନ୍ତୁ ? ଅତି-ଏକ ଓ ଉପାୟରେ ତାହା ସ୍ୱଚ୍ଛବୁଦ୍ଧିରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେବ, ଏହା ସ୍ତ୍ରୀବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟବାନ୍ ଓ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାର

ବିଷୟ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ କେତେଗୋଟି ସାଧାରଣ ଉପାୟ
 ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବୁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ
 କରି ଅମ୍ଭେମାନେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବୁ ନାହିଁ । ବାଲ୍ୟବିବାହ ଓ
ଅବଶେଷପ୍ରଥା ଏ ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ଵାରା ରମଣୀର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭର ପ୍ରଧାନ
ଅନ୍ତରାୟ । ଏହାର ପ୍ରକ୍ଷରରେ ଲାଭରମଣୀ ସାହସ, ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଭୃତି
 ଦ୍ରବ୍ୟ ମୂଳକତା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ଆରମ୍ଭ ନ
 ହେଉଣୁ ତାହାର ହାର ରୁକ । ପୁଣି ନାନା ସ୍ଥାନରେ ନାନା ବିଷୟ
 ଦର୍ଶନ କରି ଯେଉଁ ମହାଶିକ୍ଷା ଲାଭ ହୁଏ, ସେଥିରୁ ଏମାନେ ଏକା-
 ବେଳେ ବଞ୍ଚିତ । ନିଜ ଜୀବନର ଦାୟିତ୍ଵ ନ ବୁଝିଣୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ
 ଦାୟିତ୍ଵ ଆସି ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼େ, ନିଜେ ମନୁଷ୍ୟ କୋଡ଼ୁଣୁ ଅନ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ
 କରିବାର ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ସେ ଯାହାହେଉ
 କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ଏ ଦୁଇ ଅବଲୋକକର ନୟନର କଠୋରତା ନିମ୍ନେ
 ହ୍ରାସ ପାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର ହେବା ସମୟସାପେକ୍ଷ । ଅମ୍ଭେମାନେ
 ଇଚ୍ଛା କରିବା ମାତ୍ରରେ ଏହା ଏକରାତିରେ ଲାଭର ଶକ୍ତି ପଳାଇବ
 ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହା ଦୂର କରିଅଛନ୍ତି ବା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସାହସ ଓ ଉତ୍ସାହକୁ ଅନ୍ତରର ସହିତ
 ପ୍ରଶଂସା କରୁଅଛୁ । କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବସ୍ତବ୍ୟ ଏତିକି ଯେ,
 ସେମାନେ ଅତି ସାବଧାନତାପୂର୍ବକରେ ପଥ ଚାଲନ୍ତି, ନଚେତ୍ ନିଜେ
 ଅତଳସାଗରରେ ରୁଡ଼ିବେ ଓ ଦେଶର ଉନ୍ନତପଥରେ କଣ୍ଠକ ନିଷେପ
 କରିବେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବାଲ୍ୟବିବାହ ଓ ଅବଶେଷପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ,
 ସେ ସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀଗିଣୀର ଲାଭପିତା, କ୍ରାନ୍ତା ଓ ସ୍ଵାମୀ ଏହିମାନଙ୍କ ଉପରେ
 ନିର୍ଭର କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା
 ଉତ୍ତରରେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହରେ ପରିବାରସ୍ଥା ବାଳିକା ଓ ଯୁବରାମାନଙ୍କୁ
 ନିୟମିତରୂପେ ନାନା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥ
 ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଲେ ନିଜର ଓ ସମାଜର ପ୍ରଭୃତି ଉପକାର ସାଧକ ହୋଇ

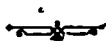
ପରେ । ଦ୍ୟୋଲୟରେ ପାଥାରଣତଃ ପ୍ରଚଳିତ ପବନ ଅନୁସାରେ
 ସାନ୍ନିଧ୍ୟ, ଗଣିତ, ଲକ୍ଷ୍ୟାସ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଦେଖିତ ସେ ସକଳ ବିଷୟର ଶିକ୍ଷା
 ହେଉ ନେଉଅଛି, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ,
ପଦାର୍ଥବିଦ୍ୟା, ବିଷବିଦ୍ୟା ଓ ସଜ୍ଜୀବବିଦ୍ୟା ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବା
 ହେଉଛି । ଗୃହଧର୍ମସାଧନକୁ ମଧୁମୟ କରାଗଲା ପରିରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟୁପ-
 ଯୋଗୀ । ଗୃହସ୍ଥର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବଡ଼ ଗୁରୁତ୍ବରେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ,
 ଅତି ଅଳ୍ପଲୋକେ ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି କାର୍ଯ୍ୟ
 କରିନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଧର୍ମ, ନୀତି,
 ନ୍ୟାୟ, ଉପନୟାସ, ଲକ୍ଷ୍ୟାସ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଦେଖିତ ନାନା ବିଷୟରେ ନୂତନ
 ନୂତନ କଥା ଶିକ୍ଷା ଦେବେ, ସମସ୍ତାନୁସାରେ ନୂତନ ନୂତନ ସଦୃଶ୍ୟ
 ପ୍ରାନ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଓ ହୃଦୟର
 ହିତ ବୁଝିପୁଣି ସମ୍ୟକ୍ ବିଚାରଣାପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଅବସର ଓ ସୁଯୋଗ
 ହେବାକୁ କରାଯାଏ, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହ ଓ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଗୃହସ୍ଥର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
ଯୋଡ଼ା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ଦେଇଅଛନ୍ତି—ପଶୁକୁଳା କେବଳ
ଅନ୍ଧାରବିହାରରେ ଭିଜି କଥାକୁ ଧ୍ୟାନପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଗୋଡ଼ାକୁ ସ୍ବପ୍ନ
କରି ନାହାନ୍ତି ।

ପବନ ଉନ୍ନତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉନ୍ନତ ଚରଣର ଉନ୍ନତ—ମକଳ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚରଣର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ; ଚରଣହିଁ ଉନ୍ନତ
ଜୀବନ । ସବୁପ୍ରକାର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ଓ ଦ୍ୟୋଲୟର କର ସଦା ଏକା
 ତରିକି ଅଗ୍ରବରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଅସାର । ଚରଣରେ ଉତ୍କର୍ଷଯାଏନ
 ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଧାନ ସଦାୟ ଉଚ୍ଚ ଅଦର୍ଶ । ଉଚ୍ଚ ଅଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ରହି
 ସବୁଦିନ ଚରଣ ଗଠନ କରବାକୁ ଯତ୍ନବାନ୍ ନ ହେଲେ ପବନ ପକ୍ଷେ
 ଚରଣର ଉନ୍ନତ ହୁଏ ନାହିଁ । ରମଣୀଗଣ ଗୋଟିଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବଡ଼
 ଯନ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ । ସୁରୁତପନୁର ବେଶଭୂଷା ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା
 ଯେବେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସେ ହୃଦୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ବକ ଶିକ୍ଷା ଓ

ଅଦର କମିଯାଏ, ତେବେ ଏହା ଯୋଗ୍ୟ ଅନନ୍ତର ବାଞ୍ଛା ମେଲି ପଡ଼େ । ଏଣୁ ରଞ୍ଜିତାଙ୍କୁ ପୁଅଟାର ଅନୁରୋଧୀପ୍ରବରତା ନାଶ-ମାନଙ୍କର ଓ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରଣ ପାଠ କରୁଣାକୁ ବେଳା ଏବଂ ସବୁଦିନ ମାନସିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ସ୍ବେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ସେହିଭଳି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ ହେ, ଏ ଦେଶର ସ୍ବରୂପମୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଳାସତାରେ ଭାସିଯିବାକୁ ଯେପରି ଅସୁବିଧା ପ୍ରକାଶ କରିଛି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼ ମନର ଉନ୍ନତତର ତାହା ଶତାଂଶର ଏକାଂଶ ମାତ୍ର ଯଦି ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ବୃଥା କୋଳାହଳରେ ମଉଳି ହୋଇ ଯେତେ ନିଜର ଓ ବାହ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଫଳପାତ୍ରରେ ପୈତୃମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତକାମନାରେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ର ରଖିଲା, ତାହାହେଲେ ପ୍ରକୃତପଣେ ସମାଜର ପ୍ରଭୁତ ମଙ୍ଗଳ ସାଧକ ହୁଅନ୍ତା । ଦେଶପ୍ରତ୍ୟେକ “ଦେଶର ଅଭାବ, ଦେଶର ଅଭାବ” ବୋଲି ଆମେ କମ୍ପିଉଟ୍ଟୁ, ଅଥଚ ନିଜ ଗୃହର ଅଭାବ ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଦେଶର ଅଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭାବର ସମସ୍ତେମାତ୍ର, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଦେଶର ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

(ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ସେଥି ନିମନ୍ତେ ନାନାବିଧ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଯତ୍ନ ଲାଗିଅଛି । ଦୃଢ଼ଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍କଳ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁପ୍ରକାର ସ୍ବାଧୀରକାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଚାଲେ ଉତ୍କଳଭୂମିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାର୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ସୂଚକ ଖୋଜି ନାହିଁ । ହେବ ବା କିପରି ? ପୈତୃମାନେ କରନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କ ଯଦି ଜୀବନ ଅଛି ? ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସାଦୃଶ୍ୟ କାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । କି ହେତୁର କେ ଜାଣି, ସେମାନେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟିଭାବ ଓ

ବୋଧପ୍ରାପ୍ତିହୀନ ଡୋଲିଅଛନ୍ତି ନେ, ଶୁଭଅନ୍ତେ ତହିଁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି—କିନ୍ତୁ ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି—ନିଜର ସ୍ଥାନତା, ଅପବାପ୍ରତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜେ ଦୁଃଖି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କି ଘୋର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଏ ଜାତି ଉପରେ ପଡ଼ିଅଛି, କିଏ ଜାଣେ ? ବିଧାତା କେତେବେଳେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିବେ, କିଏ କହି ପାରେ ? ଅନେକ ବର୍ଷ ଅନ୍ଧକାର ଡୋଲି ଗଲ, ଉଦ୍ୟମଶୀଳ, ପରୁଷାଦସସମ୍ମାନ, ଉତ୍ସାହୀ ସ୍ଵରୂପ ଏ ଦେଶରେ ଅଧିକ ଜନ୍ମିଲେ ନାହିଁ ? କିଏ ଏହାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପାରନ୍ତି ?

ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ ।

(ପ୍ରେମ ମାନବଜୀବନର ସାରବସ୍ତୁ,—ପ୍ରେମହିଁ ମାନବଜୀବନର ଜନ୍ମ, ଅଥବା ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରେମ, ସେହିଠାରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ପରୀକ୍ଷା, ସେହିଠାରେ ବାଧ୍ୟତା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ।) ପ୍ରେମ ମାନବହୃଦୟକୁ ରେଦାରେଦଶୂନ୍ୟ କରେ, ସ୍ଵାର୍ଥବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରେ, ଅମୃତସ୍ଵାଦ କରେ । ପ୍ରେମରେ ଶ୍ଵେତ ବଡ଼ ନାହିଁ, ‘ମୁଁ’ ‘ତୁ’ ନାହିଁ । ପ୍ରେମର ମହିମା କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଅମ୍ଭମାନବର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ତାହା ଅମ୍ଭମାନବ ଭଲ ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏଭିଜ୍ଞ ମାତ୍ର କହୁଅଛୁ ଯେ ପ୍ରେମବଳା ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅସମ୍ଭବ—ପ୍ରେମଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟ ପ୍ରେତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗାଉଛି । ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ରିୟନର ବା ସୁଖଲୀଳସାଗ୍ରସୂତ, ତାହା ପ୍ରେମ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ—ତାହା ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରୀ; ସୁଖର ଅଶା ଶେଷ ହେଲେ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ସ୍ତାୟୀ ବଳୁପୁ ହୁଏ—ସେ କେବଳ ସୁଖର ସ୍ଥାନ ଖୋଜି ରୁଲେ, ! ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ମନୁଷ୍ୟହୃଦୟରେ ଦେବତାବ ବିକଶିତ କରେ, ତାହାକୁ ଅନନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରେ, ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ ।)

ପୃଥକ ଅନୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ—ଜୀବନର ଅନ୍ତରାଳକୁ ବିଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଯାହା ଚିତ୍ତ ବଢେ, ସମସ୍ତ କେବଳ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ପାଳିବା ଲାଗୁ ନାହିଁ ।
କୃତ୍ରିମ ନାହିଁ, ସେ ମାନବଜାତିର ସମ୍ମୁଖରେ ଚିତ୍ତ ମାଡ଼ି ଗାଏ ନାହିଁ ।
ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନ୍ କହି ଅଛନ୍ତି, “ଜଗତରେ ଯାହା ମୋ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ
କରେ, ତହିଁରେ ମୋତର ସ୍ୱପ୍ନର ଶୈଳି ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ତ—
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣକର୍ତ୍ତା ଏହି ଅସଂଖ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ରେ-
ମୋଡ଼ୋର ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ତ, ସେହି ଏକା ମୋ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ।
ଗଣି ଗଣି ଘଟଣା ଓ ଅଗଣିତ ପ୍ରାଣିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ବେହେରୁଡ଼ିଏ ମୋ
ମନରୁ କଦାଚ ଅନ୍ତର ହୁଏ ନାହିଁ—କାହିଁକି ସେଗୁଡ଼ିକ ଏପରି
ମୁକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଜାତିତ ଥାଏ, ତାହାର କାବଣ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ—
ତଥାପି ଏହା ଜଣିତ କଥା ଯେ ଯେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋତର ସମ୍ପର୍କ
ଅଛି ।” ସେ କି ପ୍ରଶ୍ନ ? ସେଥିରେ ମୋଡ଼ୋର କି ପ୍ରୟୋଗର ଥାଇ
ପାରେ ? ତାହା ଏହି ଯେଉଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସାଦୃଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଜୀବନପଥରେ
ଅଗ୍ରସର ହେବ । ମନୁଷ୍ୟ-ଶିଶୁକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଏହା ପ୍ରକୃତର
ଅଭୂତ କୌଶଳ ! ସେହିପରି ଅନୁମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ
ବୁଦ୍ଧି ସ୍ତରର ସୋପାନ—ଦେବତାଙ୍କର ଉପାୟ ।) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯେଉଁ
ପ୍ରେମ ମାନବହୃଦୟର ଧକ୍ଷେଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି, ଯାହା ଅନୁମାନଙ୍କର ସବୁ-
ପ୍ରକାର ମଧୁର ସମ୍ପର୍କର ମୂଳ, ସକଳ ସଦ୍‌ବୃତ୍ତିର ପରିଚାଳକ ଓ
ପରିପୋଷକ, ତାହା ଯେ ହସାରର ଅସଂଖ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀବସ୍ତୁରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ
ଦେବା ନିମିତ୍ତ ନୁହେଁ, ଏ କଥା ବୋଧହୀନ ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ପୃଥକର
ପ୍ରେମ କେବଳ ସେହି ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମର ଆରମ୍ଭ * । ସେ ଯେବେ ଅନୁ-
ମାନଙ୍କୁ ଦଳକୁଦଳ ସେହି ଅନନ୍ତପଥରେ ଅଗ୍ରସର ନ କରେ—
ଯେବେ ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ମଡ଼ିଉର, ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ

* Thus even love which is the deification of persons,
must become more impersonal every day. (Emerson.)

ପ୍ରହର ନ କରେ, ପରନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳର ପୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିବାସ କରେ, ହୃଦୟର ପ୍ରୀତିକୁ ପ୍ରସାରିତ ନ କରି ସମ୍ବୃତ କରେ, ତେବେ ତାହା ନରକର ବସ୍ତୁ ! ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଜଗତରେ ଏହି ବିକୃତ ପ୍ରେମର ଦୁଃଖାନ୍ତ ଅଧିକ ! ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବକ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ଛାଡ଼ି ବହୁଦୂର ଚାଲି ଆସିଅଛୁ । ଏକତ୍ର ଛାଡ଼ି ପ୍ରସାରର ଅବତାରଣା କରିବୁ ।

ଉପସ୍ଥାନରେ ଉକ୍ତ ଅଛି, “ଯୋ ବୈ ବୃମା ତତ୍ ସତ୍ତ୍ଵଃ; ନାଲ୍ଲେ ସୁଖମସ୍ତି ।” ଅନନ୍ତ ଛଡ଼ା ସୁଖ ନାହିଁ । ଯାହା ଦୂର ଦୂରରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଏ, ଯାହା ଧରୁ ଧରୁ ସରୁଣା ହୋଇଯାଏ ବା ଉଚ୍ଛିତ୍ତା ଯାଏ, ଏପରି ବସ୍ତୁରେ ମାନବମାନା କେତେକାଳ ଧୃଷ୍ଟ ରହିବ ? ଯାହା ଧାରଣାର ଅଗତ, ଯାହାର ଅତି ଅଳ୍ପ ନିରୂପଣ କରିବା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ, ସେହି ଏକା ମାନବପ୍ରାଣରେ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଅନନ୍ତ ଅକାଶ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ, ଅନନ୍ତ ମହାମାୟା ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରେ, କବିଙ୍କ “ନୟନ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବର୍ଷ କରେ” “ପ୍ରାଣ ସ୍ଵର୍ଗର ଅନନ୍ତ ସମ୍ପଦ ଲଭ କରେ” । ଅନନ୍ତ ମହିମା ଗାନ କରି, ସେ ଭାବ ଧ୍ୟାନ କରି କେତେକରି, କେତେକ ଭାରତ ଅନନ୍ତ ସୁଖ-ପିନ୍ଧୁରେ ବୁଡ଼ି କେତେକ ମହାଭାବର କଥା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଶେଷ ନାହିଁ । ଯେ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରିଅଛି, ସେହି ବୁଝିଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହା ପ୍ରାଣଗତ ବିଷୟ ଯେ, ଅନନ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନମସ୍ତୁ ହେବା— ଅମ୍ଭେମାନଙ୍କ ହେବା ପ୍ରକୃତ ସୁଖ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସୁଦ୍ଧା ଅଶା, ନୁହେଁ, ଭାବ ଅନନ୍ତ ଅନ୍ତକୁ ସଙ୍କଟା ଧାଏଁ । ଏହି କଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଥରେ ଜଣେ ବିଦ୍ଵା ବ୍ୟକ୍ତି କହିଥିଲେ, “ଅନନ୍ତ ଧ୍ୟାନରେ ଭୟ, ବିଷୟ, ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମ କପରି ହେବ ? ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି ‘ଗଜାର କେନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଗଜା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସବୁଠାରୁ ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ କାହାର ବନ୍ଧୁତା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ ।” କଥାଟି ପ୍ରାଣରେ

ବଡ଼ ଅସାଧ୍ୟ କଲୁ । ତେବେ କଣ ଅନନ୍ତ ଉଦ୍ଧାରକ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ, ମାନବର ପ୍ରେମ ଅସମ୍ଭବ ? ତାହାହେଲେ ଯୁଦ୍ଧ ସାଣରେ ଏ ଲୁଚି ଅକାହ୍ନା କୀର୍ତ୍ତିକ ? ଏ କଣ ବୃଥା ଅଶା ? ବେବଳ ମୋହର ଧୁଳିନା ? ନା, ତାହା ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ ଅଛୁ, ଇନ୍ଦ୍ରଯୁର ବିଷୟ ଅଛୁ, ପ୍ରଭୃତି ଅଛୁ, ତାହା ନରଦାର୍ଥ କରବାର ଉପାୟ ଅଛୁ; ଅଥଚ ମାନବାୟାର ସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୁଦ୍ଧି—ହୃଦୟର ଉଚ୍ଚତମ ଆଶା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହେ ? ଏହା ପ୍ରକୃତକ ନିୟମବିରୁଦ୍ଧ କଥା । ମହାନ ବ୍ରହ୍ମ ଅମୃତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମ ବିନା ଅମୃତମାନଙ୍କ ତଳ ତଳିକ ନାହିଁ । ଏ ସମସ୍ୟା କିଏ ପୂରଣ କରିବ ? ଏହା ସମସ୍ୟା ପୂରଣ କରିବାପାଇଁ ବୋଧ ହୁଏ ସାକାରବାଦର ପବତାରଣା (କୌଣସି କୌଣସି ସାକାରବାଦଙ୍କ ମୁଣରୁ ଏହିପରି କଥା ଶୁଣାଯାଏ); କିନ୍ତୁ ସେ ବୁଝି ନେୟା ! ସେ ଆକାର ତ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ—ସେ କଲ୍ପନାର ଶ୍ରୀକା ! କଲ୍ପନାରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଉପଲବ୍ଧ କରବାର ଅଶା କରେ, ସେ ଭ୍ରାନ୍ତ, ସେ ବାହୁଲ । ଯାହା ଅସଲ ବସ୍ତୁର ନକଲ ସୁଦ୍ଧା ନୁହେଁ, ସେ କପର ହୃଦୟର ଗଞ୍ଜାର ପିପାସା ନିବାରଣ କରିବ ?

ଏକଲବ୍ଧରେ ଦେଖିଲେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନନ୍ତ ଉଦ୍ଧାରକ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ବିଷୟ ଇନ୍ଦ୍ରା କରୁଁ, ସେତେବେଳେ ସ୍ବପ୍ନବଦଃ ମନ ଉପୁର୍ତ୍ତ ବିଶ୍ବାସରେ ହେଲ ହୋଇଯାଏ, ଆଉ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମୃତମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧାଦି ଯୁଦ୍ଧ ଅସ୍ବାର ପ୍ରେମାୟାପନର ସମ୍ଭାବନା ରହେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଲବ୍ଧବିହୀନ ରକ୍ତାସ୍ବା ଗାନ କରିଥିଲା, “ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଲୁହର ଅନ୍ତନିରତ ଅନନ୍ତ ଗଗନ ଓ ଲୁହର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟାଦିଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରେ ସେତେବେଳେ ମନେ ହୁଏ, ମନୁଷ୍ୟ କିଏ ସେ ଲୁହେ ତାହାର ଭର ନେବ ?” କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଏ ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ

ବୋଧହୁଏ । ଯେଉଁ ସେପରି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ସେହପରି ଅନନ୍ତ
 ହେମର ଅଧାର । ଏକ ଅନ୍ତଃତାଙ୍କ ଶକ୍ତିର ସୀମା ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ ଅନ୍ତଃ
 ତାଙ୍କ ପ୍ରେମର ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ, ସେ ଅପଣା ପ୍ରେମଶୃଙ୍ଖଳରେ ସ୍ଥିତି
 ମାନର ସଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମ ପ୍ରେମ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
 ତାଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଡେବାକୁ ପାହୁଣୀ କରେ । ସେତେବେଳେ ଦେଖି
 ଯେ, ସେହି ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧୀଶ୍ଵର ମୃତ୍ୟୁର ପାଇଁ ସଦା
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭୁଲ ନାହାନ୍ତି — ଜ୍ୟୋତିର ଦୁଃଖୀ, ଧନୀ, ପଣ୍ଡିତ, ମୁଖୀ,
 ଶାନ୍ତି, ପୁଣ୍ୟସ୍ଥା ମେସ୍ତ୍ରଙ୍କ ଥାଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମବାହୁ ପ୍ରସାରିତ,
 ସେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ସ୍ଵତଃ ତାଙ୍କ ଅଳ୍ପକୁ ପ୍ରଧାନିତ ହୁଏ, ତାଙ୍କୁ ପିତା,
 ମାତା, ସ୍ଵାମୀ, ଶ୍ଵଶୁର — ଜୀବନର ସବୁସବୁ ବୋଲି ତାଙ୍କବାକୁ
 ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ (ପ୍ରେମ ଏବଂ ଏ ସଂସାରରେ ଭାବୁକୁ ପାହୁଣୀ କରେ,
 ମୁକୁତ ବାନ୍ଧୁଳ କରେ — ତୁର ଅସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ମହାପୋଷା —
 ମହାମିଳନ ସଂସ୍ଥାପନ କରେ ।)

ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ବୋଧ ହୁଏ କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ
 ହୋଇପାରେ । ମନେ କର ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଦ୍ୟା,
 କୁଳି, ମାନ, ଗୌରବରେ ଦେଶସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚତମ
 ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ଅଳ୍ପଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନା ଝି
 ଅଳ୍ପ, ତାହାର ପୂର୍ବଭାବ କଥା କଲୁନା କର । ସେ ପ୍ରପଞ୍ଚର ରକ୍ଷକ,
 ପ୍ରପଞ୍ଚର ସର୍ବଜ୍ଞ ଭାବରେ ଦୂରରୁ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅଳ୍ପକୁ ଅନାଉଥିଲା —
 ଚୈଶ୍ଵରି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଡେଲେ ମୁଖଅଳ୍ପକୁ ସଲଖି
 ଅନାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲଭାବ — ସେ ରକ୍ଷ
 ନାହିଁ, ସେ ସଙ୍ଗୋତ ନାହିଁ, ସେ ଦୂରରୁ ନାହିଁ, ସେ ବ୍ୟବଧାନ
 ନାହିଁ । ତ ଏତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଏପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟନ କଲା ? ଉତ୍ତର,
 ପ୍ରେମ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାକୁ ଝିରୁପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି — ନାନା-
 ଶକ୍ତିରେ ପ୍ରେମର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ବାଳିକା ଯାହା

ପୂର୍ବେ କଲ୍ୟାଣ ସୁଖା କରି ନ ଥିଲା, ତାହା ସତ୍ୟ ଅଛି । ସଦାପ୍ରକାର ପାପିବ ସମ୍ଭବରେ ଏହି ଭାବ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ । ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରେମ ବାସ୍ତବିକ ମହାପଦବର୍ତ୍ତନ ସ୍ୱପ୍ନାବଳୀରେ—ତାହା ଥରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ଶେଷ, ବଡ଼, ଭଲ, ନୀତି ଗଣନା ତାହା ନିବିଡ଼ରେ ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଧିକ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ତାହାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ଅନ୍ୟମାନେ ପୂର୍ବେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଏ ହୃଦୟାତ୍ମକ ପୃଥକରେ ସ୍ୱାର୍ଥକୃତ ବାହ୍ୟ ପ୍ରେମର ନିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ଅଧିକ ! ସେ ଯାହାହେଉ, ଶୁଦ୍ଧ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ, ଅନନ୍ତ ରସରସ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅସମ୍ଭବ, ଏପରି ମନେ କରିବା ମହାଦ୍ରାଘ !

ବାସ୍ତବିକ ମହାପଦବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ବୃତ୍ତି ରହିଅଛି—ବାସ୍ତବ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାହାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାହା ଚିନ୍ତା କରେ ନାହିଁ ବା ସେପରି ଅନୁରୋଧ କରେ ନାହିଁ । ଅନନ୍ତ ମହାନ ପ୍ରେମସିଦ୍ଧି, ଶୁଦ୍ଧ ମାନବସିଦ୍ଧି ନିୟତ ଭଲରେ ବାସ କରୁଅଛି । କିଏ ସେ ପ୍ରେମବିନା ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବସି ପାରେ ? ନିବୋଧ ମନୁଷ୍ୟ ସେ କଥା ବୁଝେ ନାହିଁ—ପେଉଁ ଶରୀର, ମନ, ଧନ, ରତ୍ନ, ଅମ୍ବୀୟ, ବାନ୍ଧବ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମର ନିବର୍ତ୍ତନ ମାତ୍ର, ତାହାର ମାୟାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗ୍ରାନ୍ଥବି ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିଯାଏ । ସେ କାହାର ଦୋଷ ? ଦୁର୍ବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଭୁଲୁ, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମ ପଲକେ ସୁଖା ତାଙ୍କୁ ଭୁଲି ନାହିଁ—ପାଶାପାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ସେ ପ୍ରେମରେ ନାହିଁ, ପାଣି ପୁଣ୍ୟସ୍ନାନ ଭେଦ ସେଠାରେ ନାହିଁ । (ମାନବ, ଅବେମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ପିଟାଇ ଦେଖ, ସେ ପ୍ରେମ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତୁମ୍ଭର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁ ଉଠୁଅଛି କି ନାହିଁ ? ସଦାସ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସେହି ପ୍ରେମମୟଙ୍କ ଚରଣତଳେ ଲୋଟକାକୁ ପ୍ରାଣ ମନ ଅସ୍ଥିର ହେଉ ଅଛି କି ନାହିଁ ?) ସଂସାରର ଉତ୍ସୁ ରାବନା, ନିନ୍ଦା ଅପମାନ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତାହାହେଉ ହେଉଅଛି କି ନାହିଁ ? ପଲକେ ପଲକେ

ତେବେ ପ୍ରେମ, ତାହାର କଳନା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ସେ ତାହାର ସମସ୍ତ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେୟରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବ—ଏଥିରେ ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ, ତର୍କ ନାହିଁ, ଫଳାଫଳ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ—ସେ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ବୁଆ ମସ୍ତିଷ୍କ ସ୍ୱଭାବ କି ଲାଭ ? ଦୟା, କେବଳ ଦୟା, କେବଳ ଦୟା ! ଏହାହିଁ ପ୍ରେମର ରହସ୍ୟ ।

ଆଉ ଥରେ ଜଣେ ବଞ୍ଚି ବ୍ୟକ୍ତି କହିଥିଲେ, “କେବଳ ଶିଶୁରଙ୍କ ପ୍ରେମର କଥା ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଶ୍ରେୟ ହୋଇଯାଏ—ମନୁଷ୍ୟ ପରିତର ରହୁଣୀକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ‘ମହତ୍ତ୍ୱ’ ବଳିମୁଦ୍ୟାତ’ ରୂପରେ ଅନୁଭବ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।” ଅନେକାଳେ ଏ କଥାର ସାଧକତା ଅନୁଭବ କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଅନୁମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପାଣିପାଗଣ କଳଟରେ ଶିଶୁର ‘ମହତ୍ତ୍ୱ’ ବଳିମୁଦ୍ୟାତ’ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣକୁ ବର୍ଜିତ କରିନ୍ତି—ତୁରୁ ଉକୁ ସବୁଠାରୁ କରାପାଇଁ ଅନେକ ସମୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ ନ ହୁଏ, ଏହା ଅତି ସତ୍ୟ କଥା; କିନ୍ତୁ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ପ୍ରେମ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସାଧୁ ଜନକରେ ସମସ୍ତ ଅବରଣ ଦେଇ କରି ସେହି ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଠେ । ମୋ ଯାହାହେଉ, କେବଳ ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପର ଧ୍ୟାନରେ ପରିତର ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ଏ କଥାଟା ଅନୁମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅନୁରା ଲାଗିଲା । ପ୍ରେମ ଭିତରେ ସେ ଏକପ୍ରକାର ଝିପ୍ପା ଅଛି, ତାହା ଦୃଶ୍ୟର ଅପେକ୍ଷା ଶବ୍ଦଗୁଣ—ସହଜ ଗୁଣ ଅଧିକ ! ପ୍ରେମାସ୍ତବର ପ୍ରାଣରେ କେଜାଣି କେତେବେଳେ ଆଦାତ ଲାଗିଛି, ଏହି ଭାବନାରେ ପ୍ରେମିକର ପ୍ରାଣ ନିରନ୍ତର ଅସ୍ଥିର ! ଏହି କାରଣରୁ ସେ ସଦା ଆତ୍ମସଖା ବଳିଦାନ କରି ଏକମାତ୍ର ତାହାର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟି ସାଧନରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଏ । ଏହାହିଁ ପ୍ରେମର ଧର୍ମ । ସତ୍ତାକୁ ପରିତର ରଖେ କିଏ ? ସ୍ୱାମିର ଶାସନର ସ୍ୱ ? ଶାନ୍ତିର ରେବାଇ ନା ନରକର ରସ ? ଏକମାତ୍ର ପଦପ୍ରେମ ହିଁ ତାହାକୁ ସେବାଦୟାର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

ଶୁଭାଶୁଭ କରେ । ପତର ବରପଦକ ଦର୍ଶନ ସତପଥରେ ଶତ
ଅଶକପାତ ଅପେକ୍ଷା ଶୁଦ୍ଧକର, ଏହା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ?
‘ପତମୁଖଦର୍ଶନହିଁ ସତର ସ୍ୱର୍ଗ, ତାହାର ଅବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସମସ୍ତ ପଦ୍ମଶାମୟ ।
ଏହି ଭବର ପ୍ରାଣଲତା ତ ଭବତର ଶତ ଶତ ପଦବ୍ରତା ରମଣ
ଜୀବନର ମମତା—ମୁକୁନ୍ଦର ଉଦୟର ଯାତନାକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣି ପ୍ରକୃତିକ
ଚିତାରେ ଅକାତରେ ଦେହ ବିସର୍ଜନ ରୋଷିଲେ ? ଅଧିକ କଥାରେ
ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ହିଁ ସମ୍ପଦ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖା ପାଉ-
ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରେମ ସେହିଠାରେ ବାଧ୍ୟତା—ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରେମହୃଦ
ପବିତ୍ରତାର ପ୍ରକୃତ ପଥ । ପ୍ରେମର ଧର୍ମ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଧର୍ମ । ଯେଉଁଠାରେ
ଏହାର ବିପକ୍ଷତ ଭବ, ସେଠାରେ ପ୍ରେମ ନାହିଁ—ପ୍ରେମର ନାମରେ
ଅନ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବିକୃତ ବସ୍ତୁର ଅଧିପତ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତୁ । ଅଛି, ଉତ୍ତାପ
ନାହିଁ; ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଛି, ତାହାର ଅଲୋକ ନାହିଁ; ଏହା ଯେପରି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ
କଥା, ପ୍ରେମ ଅଛି, ଅଥଚ ପବିତ୍ରତା ନାହିଁ; ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ।
ବସ୍ତୁଟି ପ୍ରେମ ଓ ପବିତ୍ରତା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଏକତା ବାସ କରନ୍ତି ।)

କାଳଗଣ୍ଡ ଧରି ମନୁଷ୍ୟ ମନେ କରେ, “ମୁଁ ଗୁରୁକ ପଇଠ”
ତାହାହେଲେ କି ସେ ଗୁରୁ ହୋଇଯିବ ? ଗୁରୁକର ସମୁଦ୍ଧାନ କୋଉଃ
କି ତହିଁରୁ ନିର୍ଗତ ହେବ ? କମ୍ବଳକାଳ ସେ ତାହାର ଓ ଦର୍ଶକର
ମନରେ ପ୍ରାନ୍ତି ଉପାଦାନ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେ କ୍ରାନ୍ତି ଅତିରେ ଦୂର
ହେବ—କାତ କାତ ହେବ ! ଝୁଟା କଳସର ଚୁକ୍ତକ୍ୟ କେତେ ଦିନ
ଥାଏ ? କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ! ଏ ସଂସାରରେ କାତର କାରବାର ବଡ଼ ବେଶି !
ଶସ୍ତ୍ରା ପାଇ ମନୁଷ୍ୟ ଚିତ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ବେଶି କରେ । ମନେ କରେ
କେଜାଣି ବା ଏଥିରେ ତାହାର ଦଳଟା ଗଠିଯିବ ! ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ,
ଠିକ୍‌ଏ ହାତରୁ ପଡ଼ିଲେ ରକ୍ତର କାଳଗଣ୍ଡ ସିନାକେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ—
ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ଅସାର ଚିତ୍ତିର ରକ୍ତ ଉଡ଼ିଯିବ ! ସେତେବେଳେ
ଅଉଁ ‘ହା ହତୋମ୍ନି’ କଲେ କଣ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ଦୋଷ କାହାର ?

ମନୁଷ୍ୟ ଅପରିଣାମକର୍ତ୍ତା, ଅବିବେଚକ—ବୁଝିପୁଝି ତାରବାର କରେ ନାହିଁ, ତାହାର ଏ ଦୁର୍ବଳ ନ ହୋଇ କଣ ହେବ ? ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟର ବସୟ ଏହି ଯେ, ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ ଓ ବିକ୍ରମିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ଚେତନା ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେହି କାତ, ସେହି ଚିନ୍ତା ! ଭ୍ରାନ୍ତବୃତ୍ତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସଂସାରର ଅସାର ରଙ୍ଗର ବସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ—(ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସେବାରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଅନନ୍ତଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୁଲୁଅଛି, ଜଳ ଭ୍ରମରେ ମଗ୍ନଚିତାର ପସାରରେ ଧାବିତ ହେଉଅଛି, ସ୍ଥାବକ ଜ୍ଞାନରେ କୁଳନ୍ତ ଅଜ୍ଞାରଣୀ ଧରୁଅଛି, ସ୍ପର୍ଶହାର ଭ୍ରମରେ କାଳଭୁଜଙ୍ଗ କଣ୍ଠରେ ଧାରଣ କରୁଅଛି) ହାୟ ! ସେ ଦୁଃଖ କି ପାଇ ତ ଏ ପାଇବ ? ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମରେ ସାହିତ ନ ହେଲେ ମାନବାୟାର ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ନାହିଁ, ଗତି ନାହିଁ, ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁର୍ବଳ ମାନବ ଏ କଥା ବୁଝି ସୁଦ୍ଧା ବୁଝେ ନାହିଁ । କିଏ କହିପାରେ, କେତେ ଦିନେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ଅସାର ପରିହାର କରି ସାର ପଦ୍ୟବସ୍ତୁ ଧରିବେ—ଭ୍ରାନ୍ତ ମୋଡ଼ ଯରତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ? ସେତେବେଳେ ଏକା ନରହୃଦୟ ଦେବଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ—ପୃଥିବୀ ସ୍ତରରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ହିତବାଦନୀତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ନୈତିକଜ୍ଞାନ—ଅହାର ବିହାରଦି ପଶୁରାବ ଛଡ଼ା ତାହାର ଜୀବନର ଉଚ୍ଚତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଛି ଏବଂ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରେ ଗମନ କରିବା ପକ୍ଷରେ ନୈତିକଗୁଡ଼ିଏ ଅଲଂଘ୍ୟାୟ ଯାଧାରଣ ନୀତି ଅଛି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ବା ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଏହି ନୀତିଜ୍ଞାନ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ଲ ସେ ମନୁଷ୍ୟ ବା ମୁଦ୍ରାକ ତେତିକ ଉନ୍ନତ । ଧର୍ମ ଓ

ନାତି ସନିଷ୍ଠାବଳରେ ସମ୍ଭବ (ଧର୍ମସ୍ଥଳା ନାତି ବାଲ୍ୟବାଣୀ ଉପରେ ନିର୍ମିତ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରମ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଧର୍ମ ଜୀବନ, ନାତି ତାହାର ବହୁପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାତି ବିନା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନ ବା ସମାଜ ଚଳନା ଅସମ୍ଭବ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ନାତିକୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଙ୍ଗରେ ଏକ-ପୁଞ୍ଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଯାହା ସ୍ୱଳ୍ପ ତାହାହିଁ ନାତି । ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପବାଦର ପରଶଦ୍ୱାରା ହିତବାଦର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏହି ମତ ଅନୁସାରେ ଯଦ୍ୱାରା ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ହିତ ସାଧନ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ନାତି । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମତ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମତାବଲମ୍ବିମାନେ ସଂସାରସର୍ବାସୁ—ପ୍ରକୃତ ନାତିଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ! ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ହିତବାଦନାତି ଅନୁସରଣ ଓ ଧୃଷ୍ଟ କରିବାକୁ ସମୟ ସମୟରେ ପ୍ରକୃତ ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମତ ସ୍ୱରୂପତଃ ଅସଙ୍ଗତ ଦୋଷରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାର ସତ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । (ସ୍ୱଳ୍ପ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଯଥସ୍ତବ୍ଧନ, ତୁଳାଦଣ୍ଡରେ ଓଜନ କରି ଯେଉଁମାନେ ବର୍ତ୍ତବ୍ୟାବର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିନ୍ତି ଏବଂ ଜନହିତର କାର୍ଯ୍ୟ କରିନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଧର୍ମ-ନାତିର ଉପଦେଶ ଏକପ୍ରକାର “ତୁଳାଭଣ୍ଡାସଂସ୍କୃତ” ଧରା ।) ଅନ୍ୟମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ହିତବାଦନାତିର ପ୍ରଧାନ କେତେଗୋଟି ସୂକ୍ତିର ସମ୍ମଲେଚନା କରିବୁଁ ।

ପ୍ରଥମ—ହିତବାଦା କହନ୍ତି, ‘ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଧର୍ମାଧର୍ମ ନିରୂପଣର ଉପାୟ ନାହିଁ—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହା ପରିଚ୍ୟାନ୍ତ୍ୟ ।’ ଅନ୍ୟମାନେ କହୁ, ବାହ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଅନେକ ବସ୍ତୁରେ ମତଭେଦ ଥିଲେବେ ସୂତ୍ରବାର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ମୂଳନୀତି ଏବଂ ଏବଂ ଥିବୁ । ହିତବାଦା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏବେ ଆତ୍ମାସଂସ୍କାର କରି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର

ମନରୁ କେତେ ଉପରକୁ ଉଠିଅଛନ୍ତି, ଦେଖାଇ ଦେଇ ପାରିବେ କି ? ସେମାନଙ୍କର ଜଣେ (ବୋଧ ହୁଏ ସଦାଶେଷ) ଲେଖା J. S. Mill ଜଣ କହୁଅଛନ୍ତି ପାଠକେ ଦେଖନ୍ତୁ—“In the golden rule of Jesus of Nazareth we read the complete spirit of the ethics of utility” * ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଉକ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ହିତ-ବାଦନୀର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଛି । କେବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପ୍ରଭୃତିର ମନ୍ତବ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ମିଳିବାର ଅଶ୍ୱସ୍ତ ନେବା ଅର୍ଥାତ୍ ବାଲବେଳ ଶୁଦ୍ଧ ହିତବାଦବର୍ତ୍ତନ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?

ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆପତ୍ତି ଏହି ଯେ, ସେଥିରୁ ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବରେ କାର୍ଯ୍ୟୋପାୟୋଗୀ ଉପଦେଶ ମିଳେ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହିପରି ଅବଲମ୍ବନ କରିନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ କିଣ୍ତାବ୍ୟ ଯେ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି, ନା ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଚୈତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରାଣୀ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି ? ‘ଦେଶ ବାଳ ପାଠ ଯେତେବେଳେ ଘଟିଲାର ବୈଷମ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇପାରେ ନାହିଁ, କାହାର କାହାର ମୁଖରୁ ଏହିପରି କାତକ୍ଷେତ୍ରି ଶୁଣି ଅମୃତମାନଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ଆଜିକାଲି ଅନେକ ଧ୍ରାନ୍ତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ଅମୃତମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁ ଭାବରେ ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ସେମାନେ ସେ ଭାବରେ ପାଠ ନ କରି କେବଳ ଦୋଷାନ୍ୱେଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାଠ କରନ୍ତି ବୋଲି ସେଥିରୁ ଉପାଦେୟ ଉପଦେଶ ଲାଭ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନୋହଲେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ବେଦପ୍ରସ୍ତୁତି ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ହେଉଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କାହିଁକି ସେଥିରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ?

* Mill's utilitarianism.

‘ନିଷ୍ପତ୍ତି’—ବିବେକ ବୋଲି କୌଣସି ନୀତିଜ୍ଞାନବାସ୍ତବ ସ୍ୱାଭାବିକ ପଦ୍ଧତି ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଜନସମାଜରେ ଏବେ ନୈତିକ ମତଭେଦ ଲାଗିତ ହୁଏ । ନୈତିକ ମତଭେଦର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି ।

୧ମ—ମନେ ରେ ବାସନାବେଳେ ତୋପ ପଡ଼ିବ, ତୁମ୍ଭେ ସେହି ସମୟରେ ଏହି ଠିକ କରବ ପ୍ରିୟ କରଅଛ, ତୋପ ପଡ଼ିବାର କିଛି ସମୟ ପୂର୍ବେ ନିକଟରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ପତନ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭର ତୋପଧ୍ୱନି ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନ୍ମିଲ, ତୁମ୍ଭେ ଏହି ସମୟରେ ଏହି ଠିକ କର ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲ, ପ୍ରକୃତ ତୋପଧ୍ୱନି ଶୁଣି ପାରଲ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଠିକ ତୋପଧ୍ୱନି ଥିଲେ ଜଳର ଏହି ଚିଲାଇଅଛି, ତାହା ଏହି ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭ ଏହିର ସମୟ-ଭେଦ ହେବ । ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ବିବେକର ଆଦେଶ ନ ଶୁଣି ଅନ୍ୟ

କୌଣସି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସ୍ୱଳ୍ପକାରେ ଭ୍ରାନ୍ତି ହୁଏ । ୨ୟ—ଗୋଟିଏ ବେସ୍ତ୍ର ମୁଁ ଏକଭାବରେ ଦେଖିଲି, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନ୍ୟଭାବରେ ଦେଖିଲି—ଏଠାରେ ଉଦୟଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଅପୂର୍ବ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତଭେଦ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

୩ୟ—ଅସ୍ୱାଦ ଅବନତି ନୈତିକ ମତଭେଦର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ବସ୍ତୁ ପକାଏର ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଓ ରୂପ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ଅସ୍ୱା ପାପବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ସେହିପରି ଘଟିଥାଏ । ନୈତିକ ମତ-ଭେଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟ କାରଣ ଥାଇପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପଣ୍ଡିତ-ମାନେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧର ମିମଂସା ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଅମ୍ଳମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିବେକ ଦୂର୍ବଳ ବିବେକ ଅପେକ୍ଷା ଉନ୍ନତ ଏ ଏକଥା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ—ବରଂ ଏହାର ବିରୋଧୀ ଶତ-ଶତ ହୁଏ । ଓ ପ୍ରମାଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି ଯେ ଯେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତକ ବିବେକର ଆଦେଶ ପାଳନ କରେ, ସେ ସେତକ ଅଧିକ ତାହାର ବାଣୀ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଶୁଣି ପାରେ ।

କୌଣସି କୌଣସି ଅତି ବୃଦ୍ଧମାନ ତାଙ୍କିତ ବହୁଳ, “ବେତେବେ

ଲୋକ ଯେ ଏହି ବେଳର ସତ୍ତା ବିଷୟରେ ହିଆ ଭରନ୍ତି, ଏହାହିଁ
ତାହାର ଅସତ୍ତାର ପ୍ରଭେ ପ୍ରମାଣ । ଗୁଣକୁ ବିଷୟ ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ଅଦୌ
ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଜଣେ ଅଳ୍ପ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ପାଇଲ
ନାହିଁ, ଅତଏବ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଅପର ପୃଷ୍ଠାର
ଦେଖି ଅଛୁ, ଏ କଥା ଅଜ୍ଞାନେତେ ଶୟାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
ଆମେରିକାର ଅସ୍ତ୍ର ଉ ଲେପ ! କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜ୍ଞାନଦୁଷ୍ଟ, ସବଜ୍ଞାନୀ
ଅଥବା ଉଚ୍ଛନ୍ନାଳପ୍ରଭୃତିକ ଲୋକେ ଶୟାସ ଅସ୍ତ୍ର ଉ ବିଷୟରେ
ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି, ଅତଏବ ଶୟାସ ଜଗତରୁ ନିବାରିତ ! ଏ କଡ଼
ସ୍ୱରର ଯନ୍ତ୍ର ! ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ଯେ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି
ଅଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀ ଯେ ଆମେରିକା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି
ଅସ୍ତ୍ରଅଛନ୍ତି, ଅବହମାନ କାଳରୁ ଯେ ଶୟାସୀ ଭକ୍ତଜ୍ଞ ଶୟାସେ-
ପାସନାରେ ଅଭବନାୟ ଶାନ୍ତି ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ଲୁହ, ମୋହ,
ବିକାର ! ! ଲୋକେ ଉନ୍ନାଦଶ୍ୱେଗାହୀନ୍ତ ହେଲେ ଅନେକ
ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରକାପ ବଢ଼ନ୍ତି, ତାହା ବୋଲି ସେ ସବୁ କି ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ
ଗଣ୍ୟ ହେବ ? (ସ୍ଥିତିବିଶେଷରେ ମାତୁସ୍ତେତର ଅଭାବ ଦେଖିଲେ କି
ସ୍ତ୍ରୀକାର କରବାକୁ ହେବ ଯେ ମାତୁସ୍ତେତ ନାରୀଜାତି ପକ୍ଷରେ
ସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ ? ଜଗତରେ ନିଷ୍ଠୁରତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଛି ବୋଲି କି
ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୟାବୁଦ୍ଧି ଅସ୍ତ୍ରୀକାର୍ଯ୍ୟ ?)

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୃଢ଼ବାଦମାନଙ୍କର ଧର୍ମାଧର୍ମ-ନିରୂପଣ-ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟ
ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖାଯାଉ, ତାହାର ଭିତ୍ତି କେତେଦୂର ଦୃଢ଼ ।
ଶୟାସବିଶ୍ୱାସିଙ୍କ ମୁଖରେ କୌଣସି କଥା ନାହିଁ—ସେମାନଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ଏହି ଅସାର ତୁଳା-ନୀତି କୌଣସି ଅବଶ୍ୟକତା ଅନୁମୋଦନେ
ବେଝୁନାହିଁ । “ତୁମ୍ଭିନ୍ ପ୍ରୀତିସ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରିୟକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନଂ ଚ । ତତ୍ତ୍ୱ-
ପାଥନମେବ ।” “Love thy God with all thy heart and

on Ben Adam.

love thy neighbour as thyself" "ନାମେ ବୁଝି ଜାଣେ ବସ୍ତୁ"
ଏହି ପଦମାନଙ୍କ ସେହିମାନଙ୍କ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ମୂଳମାନଙ୍କ, ବିବେଚନା
ସେହିମାନଙ୍କର ଅପସ୍ମରଣ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏ
ବିଦ୍ୟାର ଅନ୍ତର ଅଦୌ ଲେଖା ନାହିଁ ।

ଦୁଇବାଦନୀ ମୂଳ ଅନୁଜ୍ଞାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅନୁସୂଚନମାନଙ୍କ— କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଵାର୍ଥୀକ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂସ୍ପର୍ଶ
ଜ୍ଞାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଅବସ୍ଥା ଓ ଅବଲମ୍ବିତ । ବିଭିନ୍ନମାନ ଏହା କିନ୍ତୁ
ଉଚ୍ଚତ ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି—ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅଧିକାରୀ
ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଵରୂପ ସମୁପାଦନ ହୁଏ, ତାହା ଧର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇବାଦନୀ ଧର୍ମ ଦେଇ ଅପବ୍ୟବହାର
କରନ୍ତି । ଅନୁମାନେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଧର୍ମ ପରେ ନୀତିର ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କ—
ଧର୍ମରୂପ ନୀତିର ସ୍ଵାଧିକୃତ ଅସମ୍ପର୍କ, ନୀତି ଧର୍ମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନୀତିଠାରୁ
ଅଲଗା ଉଚ୍ଚ । ପୁଣି ଧର୍ମ ଓ ସ୍ଵାର୍ଥମୂଳକ ଦୁଇବାଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ
ଠିକ୍ ଅଲଗା ଏକ ଅନ୍ୟତାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଭୁଲ୍ ! ଯାହାହେଉ
ଅନୁମାନେ ଏଠାରେ ସେ ବିଷୟର ବିଶେଷ ଅଲଗାତାରେ ପ୍ରକାଶ
ହେଉ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମ କଥା, 'ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଵରୂପ' ଏ କଥାର ଅର୍ଥ କଣ ?
ଯାହା ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵରୂପ କାରଣ, ତାହା ଜଗତରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ଵରୂପ
ଉପାଦାନ କରିବ । ସେଥିରେ ଅଧିକାରୀ ବା ଅଲ୍ପାରୀ ବୋଲି
ଶେଷର ଅବସର ନାହିଁ । ସ୍ଵରୂପ—“ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ଵରୂପ
ସାଧନହିଁ ନାହିଁ” ଏ କଥାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ ।

ଦ୍ଵିତୀୟତଃ, 'ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଵରୂପ'ର ସଞ୍ଜା କଣ ? ଭଲ ଭଲ ବ୍ୟକ୍ତି
ଭଲ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଭଲ ଭଲ ବିଷୟରୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଵରୂପ ଲାଭ
କରନ୍ତି । ତାହାହେଲେ ନୀତିର ଅବଶ୍ୟକତା ସ୍ଥିର ରହୁଛି ନାହିଁ । ତ
ଉପାୟରେ ଅନୁମାନେ ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଵରୂପ ନିବୃତ୍ତ କରିବାକୁ

ସମର୍ଥକେହି ? ଜଣେ ପରୋପକାରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁରକ୍ତ ଲୋକ, ସେ ତାହା କରନ୍ତା ସେ ଚାହୁଁରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁରକ୍ତ ନ ଲୋକ, ସେ ତାହା ନାହିଁ କରନ୍ତା ? ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୱପ୍ନାଦି ସ୍ୱପ୍ନରେ, ସ୍ୱପ୍ନେ ଶୁଦ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ଜାତୀୟ ବିପର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ । ଏ ଉଭୟ ସ୍ୱପ୍ନର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀତ୍ୱକୁ କିଏ ? ମନୁଷ୍ୟ ଗୋଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟଟି ଗ୍ରହଣ କରିବା କାହିଁକି ? ମୂଳରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲେ ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସୀମାସୀମା ହୋଇ ନ ପାରେ । ସ୍ୱପ୍ନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ ଦେଇ ନ ପାରେ । ପରନ୍ତୁ ସ୍ୱାଭାବିକତାମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଓଡ଼ିଶା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ଗୁରୁତର, ଏହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇ ନ ପାରେ, ଅଥବା ଅନ୍ୟ କେହି ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ନ ପାରେ ।

ଏଠାରେ ହିତବାଦୀ କହୁଥିବେ, ‘ହିତଜ୍ଞାନ’ ଏ ବିଷୟ ସ୍ଥିର କରି ଦେବ । ଅନ୍ୟମାନେ କହୁଁ ‘ହିତଜ୍ଞାନ’ କାର୍ଯ୍ୟର ପଳାପଳ ନିରୂପଣ କରି ଦେଇପାରେ, ମାତ୍ର ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ମତେ ବାଧ୍ୟ କରିବ କିଏ ? ଜଣେ ହିତବାଦୀ ଏକସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, “ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ‘ନାହିଁ’ । ହିନ୍ଦୁର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମାନସିକ ଭାବ ହିନ୍ଦୁର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।” ତେବେ ଅଜ୍ଞ ହିନ୍ଦୁର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଗାଣିତିକ ପ୍ରମାଣେ ଅବଶ୍ୟକତା କେଉଁଠାରେ ରହିଲା ? ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବ ପ୍ରବଳ ହେବ, ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଭାବ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ — ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକାର ହିତଜ୍ଞାନ ‘ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଅନ୍ୟାୟକୁ ରହିତ ବା ନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେବେ ଅଜ୍ଞ ବାଧ୍ୟତା-ବୋଧ (Sense of obligation) କେଉଁଠାରେ ରହିଲା ? ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜାରେ ବୁଝି ଯାଉଥିଲା, ଘରରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର କେହି ତାହାର ଉଦ୍ଧାର ଦେଖା କରୁ ନ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାତ୍ର ଗଳମ୍ବ ନ କରି ଛାଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ବହୁବିଧରେ

ତାହାକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲୁ । ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ନିଆରାରେ
ଦଣ୍ଡାସ୍ପୀକାର ହୋଇ ଜଳମୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖୁଥିଲେ
ସେମାନଙ୍କର ହାତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ହୁଏ ହୋଇ ନାହିଁ ବା ଉଦ୍ଧାରକର୍ତ୍ତା
କିଛି ପୁଣ୍ୟ ହୋଇ ନାହିଁ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରାବ୍ୟାଧୀନ ହୋଇ ନରହତ୍ୟା
କଲୁ, ତାହାର ବା ଅପରାଧ କଣ ? ନରହତ୍ୟା ଯେ ଅପରାଧ, ଏ
କଥା ହତବାକ୍ୟ ସଦୃଶ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ହତବାକ୍ୟ କହି-
ପାରନ୍ତି ଯେ ଏହାର ସ୍ଥଳରେ ତାହାଲକ ଶବକୁ ଦମନ କରି କାର୍ଯ୍ୟର
ଫଳାଫଳ ବିକ୍ରାରେ ପ୍ରକୃତ ହୁଏ—ମୁଣ୍ଡ ଓ ଗୋଟି ଫଳ ନିରୁପଣ
କରି, ତତ୍ପରେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେବ, ତାହା କର ।
ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କି ଅକ୍ରମିକୃଷ୍ଣେ ଏପ୍ରକାର ଫଳ
ଗଣନା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବପରି ? ପୁଣି ଏପରି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ଦିଆଯାଇ ପାରେ, ଯଦ୍ୱାରା ତୁ ମୁଁ ଅଳ୍ପକାଳେ ଯେତେ ନୋହୁଣୁ ତେଣେ
କାମର ଦୟା ରଥା ! ସେହି ଜଳମୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଲୋଚନା
କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ସହଜରେ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ହେବ । ✓

✓ ଉଦାହରଣ, ‘ସ୍ୱର୍ଗ ମାନବଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର
ପ୍ରବୃତ୍ତି’, ଏ କଥାହାର ମାନବଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବୌ-
ରକ୍ଷା ପାଏ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ରହିବ
ନାହିଁ । ‘ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ସ୍ୱର୍ଗର ଅଧିକାରୀ’
ଏ କଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିଶେଷତ୍ୱ ରକ୍ଷା ପାଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ
ସତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ, ଦେଶାତ୍ମକ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରେ, ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ
ଅପାରେ କି ? ନା, ତାହାର ସତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଏହାର କୌଣସି ଚକ୍ତି
ଅଛି, ଯାହା ତାହାକୁ ସର୍ବପ୍ରକାର ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ଗଣନା ନିରାପେକ୍ଷ କରି
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରେ ? ସ୍ୱର୍ଗର ମୂଳ ଯେ ଶତ୍ରୁର, ସମ୍ପତ୍ତି
ଓ ଶ୍ୟାନ୍ତ (?), ମନୁଷ୍ୟ ତାହା ବିସର୍ଜନ କରେ କାହାର ପ୍ରଭାବରେ ?

(୧) ହତବାକ୍ୟ ମତରେ ଶବ୍ଦର, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଶ୍ୟାନ୍ତ ଏହି ତିନିଟି ସୁବଳ ମୂଳ ।

ସୁଖର ଅଶାରେ ? ନା କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୃତ୍ତିର ତାଡ଼ନାରେ ? ସୁଖର ଉପାଦାନକୁ ନଷ୍ଟ କରେ ସୁଖର ଅଶାରେ, ଏହା ଅନ୍ୟନ୍ତ୍ର ଅଙ୍ଗସତ ଥୋ ।

ଏ ଧନୁଷ୍ଠରେ ବିବେକବାଦଙ୍କ ପିତାନ୍ତ କଣ, ତାହା ଦେଖାଯାଉ । ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ନିରନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି— ତାହାର ସ୍ୱାର୍ଥବୃତ୍ତି ତାହାକୁ ଏକଅଙ୍ଗକୁ ଟାଣୁଅଛି, ଧର୍ମବୃତ୍ତି ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ଟାଣୁଅଛି । ଏହି ସନ୍ତ୍ରାମ ଅଛି ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ —ଏ ସନ୍ତ୍ରାମରେ ଯେ ଜ୍ୟା, ସେହି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବିବେକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଅହାନ କରୁଅଛି, ସ୍ୱାର୍ଥବୃତ୍ତି ଅପି ସେଠାରେ ପ୍ରତିହତ୍ୱୀ ହୋଇ ଫଳାଫଳ ଗଣନା ଆରମ୍ଭ କରୁଅଛି; ପୁଣି ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, ବିବେକ ଯେତେବେଳେ ନିବର୍ତ୍ତନ; ବିବେକର ଅନୁସରଣର ଫଳ ଅସୁପ୍ରସାଦ, ତାହାର ଲବନର ଫଳ ଅସୁଗ୍ଳାନ (୧) । ଆତ୍ମା ନିତାନ୍ତ ବକାରସ୍ତ୍ର ନ ହେଲେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୁଖଦୁଃଖ-ଫଳାଫଳ-ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ଧର୍ମବୃତ୍ତିର ଅନୁସରଣକୁ ଯଥାର୍ଥ ଜାଣି । ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଦେଶ ସକଳ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ସାର—ଏହାହିଁ ହିନ୍ଦୁ-ନିର୍ଭୀମ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ । ବିଶ୍ୟାତ ହିତବାଦୀ ମିଲ ସାହେବ ମଧ୍ୟ ଏକସ୍ଥାନରେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଯେ ସୁଖ କାମନା କରେ, ସେ ପାଏ ନାହିଁ । ଏହା ଯଥାର୍ଥ ଥୋ । ଯେ ସୁଖର ଅଶାରେ ଧାବନ୍ତି ହୁଏ, ସୁଖ ଶଗୁଣିକା ଭୁଲ୍ଲ ତାହାଠାରୁ ଦୂରରୁ ଦୂରତର ପ୍ରଦେଶକୁ ଚାଲି ଯାଉଥାଏ ।

(୧) J. S. Mill ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ହିତର ନୈତିକ ଭାବ (Moral feelings) ତାହାର ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶ୍ରବଣ ।

Vide Mill's utilitarianism Chp. III. 40—43.

ମହର୍ଷି ସନ୍ତୋଷେ କହୁଅଛନ୍ତି “ଗୋଟିଏ ଅସ୍ତ୍ର ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ରହୁଅଛି । ସେହି ଅସ୍ତ୍ର ମୋତେ ସଦାପ୍ରକାର ଅନ୍ୟାୟରୁ ହସ୍ତରୁ
ରକ୍ଷା କରୁଅଛି ।” ମହାତ୍ମା ପୂର୍ବରୁ ପାର୍ବତୀ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ
ଗୋଟିଏ କଞ୍ଚିପକୁ ଆଦାତ କରିବାପାଇଁ ହସ୍ତୋତ୍ତୋଳନ କରି ଏହି
ଅସ୍ତ୍ରର ନିଷେଧାଜ୍ଞା ଶୁଣି ପ୍ରମିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମପରାୟଣ
ଜନନୀ ଏହାକୁ ‘ମାନବହୃଦୟରେ ରହିବାପାଇଁ’ ବୋଲି ଅଭିପ୍ରାୟ
କଲେ ଏବଂ ସଦା ସଦା ପ୍ରାଣପଥରେ ଏହାର ଅନୁସରଣ କରିବାପାଇଁ
ଶିକ୍ଷାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ।

ଚତୁର୍ଥଃ, ଦ୍ରବ୍ୟାବଳୀ କହନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ
ସ୍ୱଚ୍ଛବ-ଦଣ୍ଡଦାତା । ତାହାର ଦଣ୍ଡବିଧାନ କେବଳ ଅର୍ଥାତ୍ ତାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ
ବଞ୍ଚିତ କରିବା । ରାମଧେନୀ ଆଳସ୍ୟ, ଅମିତବ୍ୟୟତା, ଅହୁରକ୍ଷିତା
ପ୍ରଭୃତି ଅପରାଧରୁ ଦାୟିତ୍ୱରୁପ ସ୍ୱଚ୍ଛବଦତ୍ତ ଦଣ୍ଡ କେବଳ କରୁଅଛି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଚୌର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ । ଶେଷ ଦଣ୍ଡବଧ ଆଇନଦଣ୍ଡିତ ଅପରାଧ କଲେ,
କିନ୍ତୁ ସେ ଯେବେ ଉକ୍ତ ଅପରାଧରେ ଧୂଳି ନ ଦେଲା, ବରଂ ଅସ୍ୱର୍ଯ୍ୟ
ଚୌଶଳସଦୃଶରେ ଚୌର୍ଯ୍ୟବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଚୋର ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି
ଦାୟିତ୍ୱର ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲା, ତେବେ ଦ୍ରବ୍ୟାବଳୀ ସ୍ୱଚ୍ଛବ-
ଦଣ୍ଡଦାତା ଏଠାରେ ରାମଧେନୀକୁ କି ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ? ଅଉ ତାଙ୍କ
ଧର୍ମସଦୃଶ ଅନୁପାରେ ମିଥ୍ୟାକଥାର କି ଦଣ୍ଡ ? ମିଥ୍ୟାକଥାଦ୍ୱାରା
ଶରୀରର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଦଣ୍ଡିତାର ପମ୍ପାବଳୀ ନାହିଁ, ମିଥ୍ୟାଦ୍ୱାରା
✓ ସମ୍ପତ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଅନାପାସେ ହୋଇ ପାରେ, ଅଉ ମିଥ୍ୟା କହୁ ସ୍ତ୍ରୀ
ଜଣେ ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଖ୍ୟାତି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖି
ପାରେ । ପାପ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସାପାରିକ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବ, ଏ
କଥା କି ସଦୃଶ ସତ୍ୟ ? ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତି ଶକ୍ତି ଅପରାଧ କରି ସ୍ତ୍ରୀ-
କଥିତ ଭିନ୍ନୋଟି ସ୍ୱର୍ଗର ଉପାଦାନ (ଶରୀର, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଖ୍ୟାତି) ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ
ରଖି ପାରେ । ଦଣ୍ଡବଧରେ ବା ସାପାରିକ ପ୍ରଲୋଭନରେ କି କେହି

ପ୍ରଭୃତ ଚରଣବାନ୍ ହୋଇ ପାରେ ? ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ‘ପ୍ରଚଳତ’
ଭଦ୍ରଲୋକ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଏକା ସ୍ବାଭାବିକ ଧର୍ମବୃଦ୍ଧି ଶକ୍ତି
ନରକର ରସ ବା ସ୍ବର୍ଗ ପ୍ରଲୋଭନ ସଦା ତାହାକୁ ପ୍ରଭୃତ ସାଧୁ
ସଚରଣ କରି ପାରେ ନାହିଁ, ଏହା ଧ୍ରୁବସତ୍ୟ । ପୃଥିବୀରେ ତାହାର
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ ।

ପକ୍ଷମତଃ, କୌଣସି କୌଣସି ହିତବାଦୀ କହନ୍ତି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ
ହିତବାଦଙ୍କ ମତରେ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ J. S. Mill କହନ୍ତି,
ପୃଥିବୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସୁଖ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ କେହି ଅନ୍ୟର ସୁଖ-
ସାଧନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତେବେ ତାହାକୁ ନିଜର ସୁଖ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ତଥାପି ଏହା ନିଷିଦ୍ଧ କଥା ଯେପୃଥିବୀର
ଏହି ଅସୁଖ ଅବସ୍ଥା ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମାନ୍ତର ରହିଅଛି, ସେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଏ
ପ୍ରକାର ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗକୁ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚର୍ତ୍ତବ୍ୟ * ।
ଏଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜଞ୍ଜାସ୍ୟ ଏହି, ହିତବାଦ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ଦେବା
ଦଳରୁ ପୃଥିବୀ ଏହାଦ୍ବାରା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଡ଼କୁ କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର
ହୋଇଅଛି ? ହିତବାଦ କେତେ ଜଟିଳ ପରାଧର୍ମ ଅସୁବିଧାନିକ କର-
ବାକୁ ଶକ୍ତି ଦେଇଅଛି ? କେତେଜଣ ଶ୍ରାଷ୍ଟ, ବୁଦ୍ଧ, ବୌଦ୍ଧ୍ୟ ବା
ହାତ୍ତଅର୍ଥ, ତାମିଲ୍, ବୁଥ, ମୁଣ୍ଡେ କରିଅଛି ? କେତେ ଜଣ ହିତବାଦୀ
ସତ୍ୟର ସେବାରେ, ସ୍ବଦେଶର ସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ତର କରି ପାରି-
ଅଛନ୍ତି ? ଅସମ୍ଭବ କଥା । ହିତବାଦରେ ଓଜନକର ପରୋପକାର
ଥାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହା ଅସୁବିଧାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନ ପାରେ ! ସ୍ବାର୍ଥ-
ମୁଗ୍ଧ ମାନଙ୍କରୁ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗର ଅନୁସରଣ ଅସମ୍ଭବ ! ସେ ଯାହାହେଉ
ଜଣେ ହିତବାଦୀ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କପରି ଅସଙ୍ଗତ ଓ ଦ୍ବାସ୍ୟାଜନକ
ଆପଣ ମନ ଉତ୍ସାହନ କରିଅଛନ୍ତି ପାଠକେ ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ ।

(୧) ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଅଭାବ ଆପେ ପେପରି ବୁଝେ, ଅନ୍ୟ

* Utilitarianism P. 28.

କ୍ୟାନ୍ତି ପକ୍ଷରେ ସେପରି ବୁଝିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସ୍ବଭାବ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗ-
ହୀନ ଅନ୍ୟର ଅଭବମୋଚନରୂପ ବାହ୍ୟିକ ଫଳ ଶ୍ରୀର ଡୋଲ
'ପାରିବ ନାହିଁ ।'

✓) 'ସମାଜର ସମସ୍ତେ ସୁଖେଚ୍ଛା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟର ସୁ-
ଚକ୍ରରେ ଯିବାକୁ ହେଲେ, ତ୍ୟାଗ ଗୁହ୍ୟ କରିବାର ଲୋଭର
ଅଭବରୁ ତ୍ୟାଗକାର୍ଯ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହେବ ।'

✓) 'ସମାଜର ସମସ୍ତେ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗ କଲେ ସମଗ୍ର ସମାଜ
ଦୁଃଖୀ ହେବ ।'

✓) ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗର ଶେଷଫଳ ଏହି ହେବ ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ
ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଏବଂ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓ
ଅନୁପଯୁକ୍ତତା ତମେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।' ଅମା ମନ ସୁନ୍ୟ ।

ସତ୍ୟ ବହୁବାକୁ ଗଲେ, ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟିତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
ପ୍ରଳାପର ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗର ପ୍ରଭୁତ ଅର୍ଥ
ଏହି ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଦୁଃଖ ବା ଅଭବ ଅଛି, ଅନ୍ୟାୟ ବା ଅସଦ୍ୟ
ଅଛି, ତାହା ଦୂର କରିବାପାଇଁ ଅପଣାର ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଧନ, ମାନ,
ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା । ଏହାହାର ଜନସମାଜ ଦୁଃଖୀ ହେବ,
ଏ କଥା କୌଣସି ଯୁଗରେ କେହି ଶୁଣି ନ ଥିଲା । ଏ ନବଯୁଗର
ନବସତ୍ୟ । ବିକ୍ତ ହରିବାବା ସ୍ଵାର୍ଥର ଅନୁସରଣ କରି ଏ ନବ ଅବସ୍ଥା ସ୍ଥା-
ପଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଜନସମାଜ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟରୁ ସ୍ଵୀକାର କଲେ ଅଭି-
କାହାସ କିନ୍ତୁ ଅଭବ ରହିବ ନାହିଁ ! ମୁଁ ଅନ୍ୟର ଅଭବ ରଳ କରି
ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ, ସ୍ବଭାବ ମୋହାନ୍ତ ଅନ୍ୟର କୌଣସି ଉପକାର
ହେବ ନାହିଁ । ଜଳମଗ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦ୍ଧାର ହେବ ନାହିଁ, ସୁଧାକୁରର
ସୁଧା ନିବାରିତ ହେବ ନାହିଁ, ମୋର ଧନରେ କାହାର ବାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର
ହେବ ନାହିଁ !! (ସୁଖି ଶ୍ରେଣୀ, ବରିଦ୍ର, ସୁଧାର୍ଥ ଏମାନେ ଯଦି
ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ହେବେ, ତେବେ ଅହର ଅନର୍ଥର କଥା ! ସେମାନେ

ମୋର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରବେ ଚାହୁଁଛ ? ସୁଦର୍ଶନ ବାହାରି
ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗ କରବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।)

ଜଗତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗଦ୍ଵାରା ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ସମ୍ପଦ
ହେବ, ଏ ବିଷୟରେ ଜଗତର ଇତିହାସ ବି ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ?
ଜଣେ ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ସତ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ନରନାରୀଙ୍କୁ
ତାହା ଝିନା ଦେଇ ଗଲେ—ଜଣେ ତାମିଏର କୁଣ୍ଠରୋଗିମାନଙ୍କ
ସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ବହୁଗତ ନର-
ନାରୀଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଦେଇ ଗଲେ । ଜଣଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବହୁଗତ ପ୍ରାଣରେ ଅନ୍ତତଃ ବାରମଣାବା ଅଠ
ଅଣ ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗର ଉଚ୍ଚ ଜାଗ୍ରତ କରି ଜନସମାଜର ଉପକାର ସାଧନ
କରେ, ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଅକ୍ଷରରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଲିଖିତ
ରହିଅଛି । ଏହି ଜଳନ୍ତ ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗ ଯେ ନିହତ୍ଵିତ ମାନବସମାଜକୁ
ଜାଗ୍ରତ କରେ, ଏ କଥା କିଏ ଅସ୍ଵୀକାର କରି ପାରିବ ? ଉପରୋକ୍ତ
ଶ୍ରେଣୀର ହିତବାଦୀମାନେ ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାଗର କେଉଁ ଅର୍ଥ ବୁଝିଅଛନ୍ତି
ଏବଂ କେଉଁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଗଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ମୁହଁ ବୁଜିବ ଅଗନ୍ୟ । *

ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ।

କେବଳ ପଶୁକୁଳୀ ଅଦ୍ଵାରା ବିହାର କରି ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ
ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଏ ଜୀବନ କ୍ରିତ୍ତାସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ
ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଏହାକୁ ଯେପରି ଇଚ୍ଛା ସେପରି ବ୍ୟବହାର କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ
ହେବ । (ଜୀବନର ବ୍ୟାପାର ମହତ୍ତ୍ଵାପାର, ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥୂଳବୁଦ୍ଧି

* ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ଚଣ୍ଡୀର ଚାପର "ହୃଦୟର କି ?" ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରତ୍ୟେକ
ପ୍ରବନ୍ଧ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ମନ ପରିଚାହିଁତ ଓ ତାହା ଗୋଟିଏ ଅବସରରେ
ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା ।

ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟରେ ଦେଖେବେଳେ ହୋ 'ସ୍ତ୍ରୀ' ବେଶେବେଳେ ଏହା 'ମାୟା' । କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଜ୍ଞାନ ଏହାକୁ 'ଅମଳ' 'ମହତ୍ତ୍ୱ' 'ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱ' ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ମାନବଜୀବନ ଏହାକୁ କିପରି ବୁଝାଏ ? ଏଥିରେ ତ 'ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ' ବା ସାଧନା ଦେଖାଯାଏ । ଏହାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ।

ସ୍ତ୍ରୀ, ହେଉ ବା ମହତ୍ତ୍ୱ ହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏ ସଂସାରରେ ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି — ଏ ଜୀବନ ସାଧନା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ପୁଣି ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ପଛନ୍ତି; ଅପଣାପ୍ରତି, ପରବାରପ୍ରତି, ଦେଶପ୍ରତି, ବିଶ୍ୱରକ୍ଷପ୍ରତି । କିନ୍ତୁ ସକଳପ୍ରକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର, ଏକ, ମୂଳ ଏକ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅପଣାକୁ ଚିନ୍ତେ ଏବଂ ସେହି ସବୁମୂଳାଧାର ମଙ୍ଗଳ-ନିଧାନ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବୁଝେ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ରହେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସେ ବୁଝେ ଯେ, ତାହାର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ—ଅସ୍ମୀନ୍ମୁଖନିକ୍ଷପାଲ୍ ହେଉ ବା ସ୍ୱଦେଶପାଲ୍ ହେଉ କେବଳ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ । ଅକାଶରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଜଳ ପତ୍ତନ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗ୍ରୋତ ଉତ୍ପାଦନ କରେ, ସେହି ଗ୍ରୋତ ପ୍ରବାଳ କେଶରେ ପ୍ରବାହତ ହୋଇ ଉତ୍ତରସ୍ୱ ଗଭୀରତା ବୁଲୁଗକୁ ଉତ୍ତର ଓ ସରସ କରି ମହାସାଗର ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୁଏ । ମାନବର ଜୀବନଗ୍ରୋତ ସେହିପରି ସ୍ତ୍ରୀ, ସ୍ତ୍ରୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର-ହାରା ଗଠିତ ହୋଇ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବାହତ ହୋଇ ସେହି ଅନନ୍ତ ମହାସାଗର ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବ—ଯେଉଁ ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହତ ହେବ, ତାହାକୁ ଉତ୍ତର କରବ । ଗ୍ରୋତର ଗତି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ଜଳ ଦୁଷିତ ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ୟ କର ହୋଇ ପଡ଼େ । ଜୀବନର ଗତି ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ହୋଇ ସଂସାରର ସ୍ୱାର୍ଥଚିନ୍ତାରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଅଲଗା ମଧ୍ୟରେ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ବିଷବାନ ବପନ କରେ ।

ବିଶେଷରୂପେ ଇଚ୍ଛାରେ ମନୁଷ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଅଛି, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ଏଠାରେ ପ୍ରବସ୍ଥାନ କରି ଜେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ଶେଷରେ ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟକୁ ଶୁଦ୍ଧିକରି । ଏଥିରୁ ଅଧିକ ଭବିଷ୍ୟତ ତାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । କିଏ କଣ କହିଲା, କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟର କି ଫଳ ହେଲା ବା ପରେ କଣ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ଭବିଷ୍ୟତରେ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଭରାଦାନ ଓ ଅବପନ୍ନ କରିବାର କିଛି ପ୍ରୟୋଗ ନାହିଁ । “କର୍ମଣ୍ୟେବାଧିକାରସ୍ତେ ମା ପଞ୍ଚେଷୁ କଦାଚନ” ଏହି ସୀମା ଲଂଘନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନାଧିକାରୀକରି କରି ବିଷମ ବିପାକରେ ପଡ଼େ । ସେଇ ଅଶାନ୍ତ ଓ ମନୋବେଦନାରେ କାଳ ହରଣ କରେ ।

ସଂଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଏକ, ପୁରସ୍କାର ଏକ । ବିଶେଷରୂପେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବଡ଼ ସାନ ଗଣନା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଦେଖନ୍ତି, ମୁଁ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିଲି, ତହିଁରେ ମୋର ମନ, ପ୍ରାଣ, ସକଳ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରି କି ନା ? ତେବେ ହେଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନର ସୁନିଶ୍ଚିତ ପୁରସ୍କାରରୁ ମୋତେ କେହି ବଞ୍ଚିତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ପୁରସ୍କାର କେବଳ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ । ଏହି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହା ମାନବ ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତରତମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରୁ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ବହୁର୍ବିଧ ଓ ଜନସମାଜ ପକ୍ଷେ ଏହାର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ଶ୍ରୀୟ, ବୁଦ୍ଧି, ଚୈତନ୍ୟ, ନୈମୋଇୟନ ବା ଓପ୍ପୋର୍ଟୁନିଟି ହେବେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମହତ୍, ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମୁଁ ଶୁଦ୍ଧ, ସୁଦ୍ଧ, କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ମୋହର ଜୀବନ । ଏହି ସୁବିଶାଳ ସଙ୍ଗତୁମ୍ଭରେ ଦୃଶ୍ୟମୁମାନ ହୋଇଯେ ଯାହାର ଅଂଶ ସ୍ୱର୍ଗରୂପେ ଅଭିନୟ କରି ଗଲେ କଥା ସରଳ— ଅଭିନେତାବର୍ଗେ ସୁଦ୍ଧ, ମହତ୍, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକରେ ସମାନ ପୁରସ୍କାରର ଅଧିକାରୀ । ଗାୟକ, ବାଦକ, ନର୍ତ୍ତକର ମଧ୍ୟ ଭେଦ ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ଯୋଗ୍ୟ ଏ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜନସମାଜର ଲାଭ—

ଦର୍ଶନ କରି ପାରିଲେ ଏହି 'ବାହାବା' ନେଲେ ସେ ମୁଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-
ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ବା ମୋର ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେବ ଗଲ, ଏହା
ମନେ କରିବା ମହାଭାଗ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସ୍ପଷ୍ଟ
କରିବ, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣଟି ସେହିପ୍ରକାରେ ନିଷ୍ପାଦିତ କରିବ,
ଏହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା । ପରନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ
ନ୍ୟାୟର ଅନୁଗତ ହେବା ଏହାର ଆବଶ୍ୟକ । ପୃଥିବୀ ରସାବଳୀକୁ
ଯାଉ, ନିଜର ଧନ ମାନ ପ୍ରାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧ୍ୟାନପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ବା କିନ୍ତୁ-
ସମାଜ ଉପରେ ହେଉ, ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପଥକୁ ରେଖାମାଡ଼ି ବିଚଳିତ
ହେବ ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବ । କୋଟି କୋଟି ନରଦେଶ
ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ପଦବାଚୀ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର
ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଏହି ।

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟରେ ବଢ଼ିବ, ଏ ସ୍ୱପ୍ନାବଳରେ
ବାହାବ ଜୀବିତ ରହିବା ନ ଚାହୁଁବା ଉଚିତ୍ ସମାନ । ଯେଉଁ କାହାଣୀ
ସମାଜ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସତ୍ୟର ଅନୁଗତ
କଲେ ପାହାଚ ଉଠି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ, ତାହାର
ଅସ୍ତିତ୍ବରେ ଜଗତର କି ଲାଭ ? ସେପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସମାଜ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବିଲସ୍ତ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ କିମ୍ପାଇ ଦୁଃଖର ବାରଣ ନାହିଁ ।
ସତ୍ୟହିଁ ଜଗତର ପ୍ରାଣ—ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଜଗତରେ କେବଳ ଦୁର୍ଗତ
ବିପ୍ରାୟ କହେ, କେବଳ ସହାୟକ ରୋଗ ବିପ୍ରାୟ କରେ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ
ବାହାବ ସହର ଚିରୋପାନହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍ବର । ବିଧାତାଙ୍କ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ
ନିରୂପଣେ ନୂତନ ଜୀବନ୍ତ ବସ୍ତୁ ଶୀଘ୍ର ବାହାବ ପ୍ରାଣ ପରଣ ତରଳ ।
ତାଙ୍କ ରକ୍ତରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଶୂନ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ
ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ନାହିଁ । ଅକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବଗତରେ ଅଲୋକ
ଓ ଉଦ୍ଭାସ ଶୋଭଣ ହେ ଏହାକୁ ଜୀବନ ରଖିଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦଳ
ବା ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ଅସଫଳ ହେବ,
ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାହାବ ଚିରୋପାନ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କେ ଜାତେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର । (ପେଉଁ ନିୟମରେ ମୃତ୍ୟୁ, ସେହି ନିୟମରେ ବିନାଶ; ସେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ; ତହିଁରେ ବ୍ୟାପାର ଜନ୍ମିଲେ ନାହାନ୍ତି ଏ ସ୍ଵପାତରେ ରହିବାର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ।) କିନ୍ତୁ ପେଟେବିନ-ଯାଏ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସ୍ଵୀୟ ସ୍ଵୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ଚେପ୍ପର, ସେତେ ବିନିଯାଏ କେହି କାହାକୁ ବିନାଶ କର ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଶକ୍ତିର ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ ଏହି ନିୟମରେ ସଂପାଦିତ ହୋଇ ଅସୁଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଭୟାନକ ଅଧୋଗତରେ ମୂଳ ଏହି । ମତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟରୁ ଚଳିତ ଦୋର ଅର୍ଥଜାତି ପର୍ୟାନ୍ତ ଓ ପରପଦବଳତ ହୋଇଅଛି, ଶତ ସହସ୍ର ଅତ୍ୟାଚାର ସତ୍ୟ କରି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଅଛି । ପୁରୁଷନ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଶେଷ ନୋହୁଣ୍ଡି ଯେବେ ନୂତନ ପାପରାଶି ଘନୀଭୂତ ହେବ, ତେବେ ଏହାର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ସୁଦୂରପରାବର୍ତ୍ତ । ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ମୁସଲମାନ ଜାତି ଭାରତର ରାଜପଦକୁ ବିରାଜିତ ଓ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ଅବମାନିତ ଓ ଲୁହିତ ହେଲା କାହିଁକି ? କେବଳ ସୋପାନିତ ମହା-ପାପର ଫଳରେ । ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅସତ୍ୟର ରାଜତ୍ଵ ପୃଥିବୀରେ ରହିବ ନାହିଁ, ଭିତ୍ତିସ୍ଥ ବଳିଷ୍ଠମୂର୍ତ୍ତିରସ୍ଵରରେ ଏହା ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଏହି ଯେ ମହାପ୍ରତାପାନ୍ତର କ୍ରାନ୍ତି ଜାତିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଟେ ରହିଅଛି, ସେ କେବଳ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ବଳରେ । ବହୁ ଅନ୍ୟାୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ମୂଳମନ୍ତ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ । ଏହି ଜାତିରେ ପ୍ରଧାନ ନେତାମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସହଜରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ । ଏକଦଳ ମଣିପୁର ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଟିକେନ୍ଦ୍ରଜିତଙ୍କ ପାଶି ସମର୍ଥନ କରି ମହା ଅସ୍ଫାଳନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦଳ ଏହି କୁକାର୍ଯ୍ୟର—ଏହି ମହାପାପର ଗନ୍ତ ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ୍ୟାୟର

ଜୟ ଘୋଷଣା କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ । ପେଟେବେଳେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅଭ୍ୟାସର ନିମ୍ନେ ଦୃଢ଼ିପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଏବଂ ଶେଷୋପସ୍ଥିତ ଉଦାର ନୈତିକତାରେ ସ୍ଵର ଶୀଘ୍ର ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ଇଂରାଜୀ ଜାତିକୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ନାହିଁ—ଇଂରାଜୀ ଜାତିର ଗୋଳା, ବାଲୁକ, ଚୈତ୍ୟ, ସାମନ୍ତ, ଦୁର୍ଭବ୍ୟ ଦୁର୍ଗ, ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ଯେପରିକି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅନ୍ତେଷ୍ଟ ଓ କୈଶି କରତ ପରିଧାନ କରି ସ୍ଵସାଧାର-ପ୍ରାଣରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥିବ, ସେପରିକି ତାହାକୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ରେଖାମାନ ସ୍ଥାନରୁ ତଳ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଭାରତର ସ୍ଵାଧୀନତା ଏହି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ସାଧନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏ ସାଧନାରେ ପିଠିଲାର ନ କଲେ ଏହାର ଉନ୍ନତ ବେବେହେଁ କୌଣସି ରୂପେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ସାଧନା ବଡ଼ କଠିନ ସାଧନା । ଦେବପ୍ରାଣ ଭଲ ଉପାୟାନୁର ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରାଣ-ଲଭ ବା ବରପ୍ରାପ୍ତି ଭାରତରେ ଚଳପ୍ରଚଳିତ । କୌଣସି ପ୍ରକାର କଠିନ ସମସ୍ୟା ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଭାରତବାସୀ ଦେବତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଅଶ୍ରୁ ସ୍ନାନ କରିବ; ଏହା ଆମ୍ଭମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଗୁପ୍ତବିଦ୍ୟାରେ ଓ ଅନେକାନ୍ତେକ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପକଥାରେ ଶୁଣିଅଛୁ । (ହିନ୍ଦୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସେ ସାଧନା ନାହିଁ । ଆଜି କେବଳ ପିଣ୍ଡାଚର ସାଧନା—ତୁଳସୀ ସାଧନା—କେବଳ ମିଥ୍ୟା, ବପଟ, ବ୍ୟଭିଚାର ଦେଶମୟ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଭାରତବାସୀ ତପସ୍ୟାରେ ଜୀବନ ଦାନ କରି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ଓ ଭୂତାଧିପ ମନୁଥିଲେ; ଆଜି ସେହି ଭାରତସନ୍ତାନ ସାମାନ୍ୟ ଦୁଃଖ ବସ୍ତୁ, ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥତାନ୍ତର ନାମରେ ଶ୍ରାବ, ବିକ୍ରୟ, ସାମାନ୍ୟ ଲୋକନିନ୍ଦା ଇତ୍ୟାଦି ଅସ୍ତିତ୍ବ !

ସ୍ଵର୍ଗରେ, ଲୋକରେ ଯେଉଁ ସବୁ ସାଧନାର ବିବରଣ ଶୁଣାଯାଏ, ତାହା ଅତି ମନୋହର—ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାରଗର୍ଭ । ଏହି ସାଧନାର ଅଭ୍ୟାସ

ଭୟପରିତ୍ୟକ୍ତ, ନାନାପ୍ରଲୋଭନପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଅଂଶ ପାଇ ଦେବା ବଡ଼ କଠିନ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ସାଧକ ଯେତେବେଳେ ଏହି ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ଦେବତା ତାହାକୁ ଅଳ୍ପ କଠୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ନିଷ୍ପେଷ କରନ୍ତି । ତାହାର ମଙ୍ଗଳ, ନିଷ୍ଠା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାନା ଭୟଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାଧକ ଏହି ସକଳ ବିଶ୍ରାନ୍ତିର ସମୟରେ ଅବିଚଳିତ ରହି ପାରେ, ସେହି ଏକା ଦେବପ୍ରସାଦ ଲଭ କରେ — ତାହାର ମନ-ସ୍ଥାପନା ଯିବ ହୁଏ । କ୍ଷୀଣବିଶାଳୀ ଦୁର୍ବଳଚିତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ । କେହି ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ ହରାଏ, କେହି ବା ନାହିଁ ହୋଇ ଚିରଜୀବନ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ରହେ । ପୁଣି ଏପରି ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତଅଛି ଯେ ରାଜ୍ୟ, ସମ୍ପଦ, ନାନା କେଶବିଳାସର ଆଶା ଦେଖାଇବାଦ୍ୱାରା ସାଧକର ହୃଦୟ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥାଏ । ପୃଥିବୀର ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ବ୍ୟାପାର ଘଟିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସମସ୍ତ କାଳ୍ପନିକ କଥା ବା ରୂପକ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ ପଥରେ ପଦକ୍ଷେପ କଲେକ୍ଷଣି ତାହାର ଶୁଭଫଳେ ବିପ୍ଳବପଦଗୁଣି ଘନୀଭୂତ ହେଉଥାଏ, ନାନା ପ୍ରଲୋଭନ ସମୀପସ୍ଥ ହୋଇ ତାହାକୁ ପଥଚ୍ୟୁତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ନାନା ଚିନ୍ତା, ନାନା ସ୍ୱପ୍ନ, ପ୍ରାଣକୁ ଅଛି ଦତ୍ତ କରେ । ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବଡ଼ ସଙ୍କଟମୟ, ନିରାଶ୍ରୟ ପରୀକ୍ଷାର ଏହା ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଯେ ଟିକିଏ ଭ୍ରମସ୍ତବ୍ୟ ହେବ, ତାହାର ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଅଟଳ-ଭାବରେ ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ସେ ଏକା ସ୍ୱର୍ଗଲଭ କରେ, କେବଳେ ତାହାର ବନ୍ଧନମୟ ପଥରେ କୁସମ ବୃଦ୍ଧି ଘଟନ୍ତି ।

ମହାଭାରତ ପୁସ୍ତକରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ପାଣ୍ଡବଗଣ ସଶରାରେ ସ୍ୱର୍ଗଲଭହୁଏଣି—

କିନ୍ତୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ଯୋଗାଯୋଗ ହୋଇ ଥରେ ପକ୍ଷକୁ ଅନ୍ଧାରରେ, ଅନ୍ଧାରବାମାନେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀପଦ ! ତାଙ୍କ ପଦନ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଫେରି ଅନ୍ଧାରରେ, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମପୁର ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ ନବିକା । ସମସ୍ତେ ସ୍ୱଳ୍ପପଦ ହୋଇ ପୁଣ୍ୟବାରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲେ, ଏହା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ କଲେ । ଏ ଚିତ୍ତ ପୁଣ୍ୟବା ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୁଃଖି । ସେ ଚିତ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ସେ ମଧୁମୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଠ କରି କାହାର ଦୁଃଖ କିମୋହନ ନ ଦେବ ? ଧନ୍ୟ ମହାଭାରତକାର । ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କଲ୍ପନା ! ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ବୈଦ୍ୟାବନ, ପଶ୍ଚାତ୍ତେରେ ମୃତ୍ୟୁ, ଏହାଠାରୁ ବଳି ସତ୍ୟ କଥା ଅଉ କଣ ଅଛି ? (କିନ୍ତୁ ଧର୍ମାତ୍ମନ, ତୁମ୍ଭର ସେ ଅମୂଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦେଶରେ କେବଳ ପୁସ୍ତକରେ ନବିକା ଇତିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେଶରେ ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟିର ବଡ଼ ଅଭାବ, ଦେବଳ ପଟ୍ଟାଭିଷେକ, ବୈଦ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ !)

ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତରେ ଏହି ସାଧନା, ଏହି ଦେବପ୍ରମାଦ ଲାଭ, ଏହି ସମ୍ମୁଖଦୃଷ୍ଟି ବଡ଼ ଅବଶ୍ୟକ ହୋଇଅଛି । ଶୂନ୍ୟଅନ୍ତେ ଅସତ୍ୟ, କପଟ, ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା—ସମାଜ ଘୋର ମୋଡ଼ାଛନ୍ଦ, ଅଚେତନ । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଯତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅନୁସରଣ ବଡ଼ କଠିନ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଖିଅଛୁ, ଧର୍ମ, ନୀତି, ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟ ସକଳ ବିଭାଗରେ ଏହି ସାଧନାର ପ୍ରୟୋଜନ, ସକଳ ବିଭାଗରେ ଗୁଣି ଗୁଣି ବାଧା ବିପ୍ଳାବ ପ୍ରଚଳିତ କୁପ୍ରସାଧିପତ୍ୟ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଥା କହୁ, ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ କର, ଶୂନ୍ୟଅନ୍ତେ ତୁମ୍ଭର ବିନାଶର ଅପ୍ରୟୋଜନ ଦେବ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଶତ ଶତ ଅସ୍ତ୍ର ତୁମ୍ଭ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତୋଳିତ ଦେବ ! ଶତ୍ରୁକ ନୀତିର ଅନୁସରଣ କର, ଏ ଦୁର୍ନୀତି କପଟାତ୍ମକପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଜରେ ତୁମ୍ଭର ନାନାପ୍ରକାର ବିଫଳତା । ସମାଜର ଦୁର୍ନୀତି ଦୁର୍ବଳର ଦେଶୀୟ ଦଳ, ତାହାର ସମ୍ଭାରରେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୁଅ, ସମାଜ ତୁମ୍ଭ ମସ୍ତକରେ ଲଗାଇ ପଡ଼ାଇ କରିବ, ପଦରେ କଠାଗୁଡ଼ା କରିବ । ସାମାନ୍ୟ

କଥା, ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି, ଦେଶର ରୂପ ମାର୍ଜିତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଅ, ତୁମ୍ଭେ ଦେଶର ଶତ୍ରୁ ! ତାସୁ ! ତୁ ହିଁ ନିଜ ଉପସ୍ଥିତ ! ଏ କଲ୍ୟାଣ କଥା ନୁହେଁ; ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ନରନାରୀ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହି ଅଛନ୍ତି, ସାହସ ନାହିଁ, କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ, ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ କେବଳ ହସ୍ତ-ଯାଦାବଦିଶିଷ୍ଟ ଶରୀରଟାଏ । ପୃଥିବୀରେ ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ, ତାହାର ଯାଇଁ । ଯଦି ଦୈବୀ କୌଣସି ଜୀବନ୍ତ ପୁରୁଷର ସମ୍ପର୍କରେ ଶରୀରରେ ଟିକିଏ ଉତ୍ସାହ-ପ୍ରବେଶ କରେ, ଟିକିଏ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ତେବେ ତାହା କେତେ ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ? ସାମାନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଶ୍ରେଣୀରେ, ଟିକିଏ ମାନସମୁମତାରେ, ତୁଚ୍ଛ ଦୁଇ ପଦ ନିନ୍ଦା ଭେଷ୍ଟାବରେ, ସବୁ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସକଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଚେଉଁଥାଡ଼େ ଖଳନ ହୋଇଯାଏ ।

ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ସାଧନରେ ସିକି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେବପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଶତ ଆଦାବରେ, ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅଟଳ ଓ ଅଚଳ । ବିନା ସାଧନାରେ କେହି ଏ ସଫାରରେ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପଥରେ ଏକପଦ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କୌଣସିପ୍ରକାର ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଧନାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର—ସିକି ଲାଭର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା; ସିକିବାତା କେବଳ ସେତିକି ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖନ୍ତି, ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାଇଲେ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ରହସ୍ୟର ନାହିଁ, ରହସ୍ୟର ନାଶନ ସବୁ— ବିଶେଷର ତାହାର ଯକଳ କାର୍ଯ୍ୟର ସହାୟ, ସେ ସକଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେବପ୍ରସାଦର ଅଧିକାରୀ । ଇହପରଲୋକବାସୀ ଅମର ସନ୍ତାନମାନ ତାହାର ସହାୟ । ପଣ୍ଡିତ କାର୍ଲାଇଲ (Carlyle) କହୁଅଛନ୍ତି, “Are not all true men that live or that ever lived, Soldiers

of the same army, enlisted under Heaven's captancy, to do battle against the same enemy, the empire of Darkness and Wrong?

Luthe's battle-voice, Dante's March Melody, all genuine things are *with us not against us*, we are all under one Captain, Soldiers of the same host."

ଏହାର ଅର୍ଥହୀନ ଏହି ଯେ ଇହପରକାଳବାସୀ ସମସ୍ତ ସାଧୁପୁରୁଷ ସେହି ଏକମାତ୍ର ସେନାପତି ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କ ସେନା—ଅସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅଜ୍ଞାନତାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏ ମହାସତ୍ୟ ହୃଦୟଜନୀ କର ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଧାତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅସୁ-ସମର୍ପଣ କରେ, ନିତ୍ୟ ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କର ଅଦେଶ ପାଳନ କରେ, ସେହି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ । ଏ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୀବନ ଦାନ କର ସେ ଅନ୍ୟ ହୁଏ, ଜୀବନ ସାଥୀ କରେ, ସେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ—ଇହଲୋକରୁ ଅବସ୍ଥାତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ଉଦ୍ଧୋଷିତ କରେ, ଅନନ୍ତ କାଳ ତାହାର ଚରମ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ।

କବିତାରେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟକ ସ୍ୱଳ୍ପ କି ହୁଏ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅତି ସହଜ—ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟପ୍ରଣୟନ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିସାପେକ୍ଷ । ସେ ଶକ୍ତି ଇଣ୍ଡର-ଦଉ, ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱୋପାଜିତ ନୁହେଁ । ବିଧାତାଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଧାନରେ ଶ୍ରୀଷ୍ଠ, ବୁଦ୍ଧ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜନ୍ମ, ସେହି ବିଧାନରେ କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତ, ଦେବକୃଷ୍ଣ, ମିଳନଙ୍କର ଅବତାର । ବିଧାତା ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ବିଶେଷ ବିଶେଷ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇ, ଏ ଜଣା ସୀମାର କବିତାକୁ ଅନେକେ ବଳି ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ

ମତରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଶ୍ରେଷ୍ଠା-
 ଶ୍ରୀମତୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲଭି ଚାହେଁ । ମାନବଜାତିରେ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରଭାବକୁ
 ଅନୁମାନେ ଉଚ୍ଚାଇ ଦେଉ ନାହିଁ । ବରଂ ଅବସ୍ଥାକୁ ମହାପୁରୁଷ-
 ମାନଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନର ଫଳାଫଳ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ । (ବିନ୍ଦୁ
 ମହାପୁରୁଷମାନେ ହସ୍ତପ୍ରସାରଣ କରି ଅବସ୍ଥା-ବୃକ୍ଷରୁ ଫଳ ତୋଳି
 ଅତି ମହାପୁରୁଷ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେ
 ମହାପୁରୁଷ ହେଉ ଥାଆନ୍ତୁ) । ପ୍ରକୃତଃ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ
 ଯେ, ସେ ଫଳ-ତୋଳିବାର ଶକ୍ତିବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।
 ଉପାଜିତ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭା ଏ ଦୁହେଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଦାର୍ଥ । ଜ୍ଞାନ ସାଧାରଣ
 ହେଲେ ସମସ୍ତେ ଉପାଜିତ କରି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭା ଉପାଜିତ
 କରିବାର ଶକ୍ତି ବାହାର ନାହିଁ । (ପ୍ରତିଭାକୁ ଅବସ୍ଥା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ
 ଶକ୍ତିଗ୍ରାସ କରି ଦିଏ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭା ସେତେ ସଂସ୍କରଣ ଯାଏ ତେବେ
 ଅଧିକ ଗୁଣି ଉଠେ । ଯେଉଁମାନେ “ଅବସ୍ଥା ଅବସ୍ଥା” ବୋଲି ଦବାଗ୍ରାସି
 ବିକଳ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜାନ୍ତ ଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ) ଦାନ୍ତେ ଏବଂ
 ସେକ୍ସପିୟର ଇଉଗେନର ଦୁଇ ଜଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି, ଏମାନେ କି
 ଅନ୍ତରୁଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି କବି ହୋଇଥିଲେ ? ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ
 ସକଳ ବିଭାଗରେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ମାନବଜାତି ମଧ୍ୟରେ କବି ସ୍ତମ୍ଭିତ, ସେ ପୃଥିବୀରେ ହାତ ଦେଇ,
 ସେ ସୁନା ହେବ । ଅନୁମାନେ ଯାହାକୁ ମାକଡ଼ା ପଟିର ବୋଲି
 ଗୋଡ଼ରେ ଅଟେଇ ଦେଉଁ, କବି ଯେବେ ସେଥିରେ ଥରେ ଅଛୁଳି
 ପଡ଼ି କରନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ପୁଣି ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମରକତମଣି
 ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଅନୁମାନେ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେଉଁ ଯେ
 ଏହା କି ପାରେ, ସେହି ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କବି । (କବି ଏ ସଂସାରରେ
 ଜନ୍ମନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଏବଂ ତାହା ଜଗତକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ।
 ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଚକ୍ଷୁରେ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥର ଚକ୍ଷୁମାତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

ନାହିଁ, କବିର ଚକ୍ରପେଠାରେ ଅବୁଲ ଶୋଇ ସନ୍ତର୍ଦ୍ଧନ କରି ବମୋହନ ହୁଏ । ପୁଣି ଜଗତକୁ ତାହା ନ ଦେଖାଇଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ବୁଝୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏହି ଯେ କବିର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରଦେଶୀ । ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ନକ୍ସା ଯେଉଁଠାରେ ଜଡ଼ ଦେଶେ, କବି ସେଠାରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦେଶନ୍ତ । ଅମ୍ବମାନେ ପରାଧର୍ମ ବହୁର୍ଭାଗ ଦେଖି, କବି ବହୁରାବରଣ ଭେଦ ନୟ ନଗୁଡ଼ିକମ ଧ୍ରୁବେଶର ସମ୍ବାଦ ଆଶି ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଜଣେ ସ୍ଵପ୍ନସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ବହୁଅଛନ୍ତି, “ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ଚନ୍ଦ୍ରା ବା କୌଣସି ଇବ ଲୁଚି ରହି ପାରେ ନାହିଁ, ତାହାର ଆକାର ପ୍ରକାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରି ଦିଏ ।” ଏ କଥା କବି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ । ଅମ୍ବମାନେ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟର କେତୋଟି ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳ କଥା ଦେଖି; କିନ୍ତୁ କବି ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଜାତ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ରବିଷ୍ୟତର ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ପ୍ରଦେଶର ସମ୍ବାଦ ଜନସମାଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ଦେବତା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରସମାନେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି କବି ସେ ଲୁକ୍ତାନ୍ତର ରହସ୍ୟର ସମ୍ବାଦ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତବର କାର୍ଲାଇଲ (Carlyle) କବିକୁ ଧର୍ମପ୍ରବର୍ତ୍ତକ (Prophet) ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରୁଅଛନ୍ତି; ଉଭୟେ ବିଶ୍ଵରଙ୍କ ମହିମାପ୍ରଚାରକ ।

ଏକ ଗଳ୍ପ ଉଦାହରଣର କବିମାନଙ୍କ କଥା । ଏପରି କବିମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସୁସ୍ଥାବସ୍ଥାରେ ଅଳ୍ପ, ସମସ୍ତବିଶେଷରେ ଜଣେ ଅଧେ ଜନ୍ମି ଜଗତକୁ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ ଉଦାହରଣ କାବ୍ୟ ଲେଖି ପାରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭାବନା ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୂପେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହେବ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥାଏ । ସେମାନେ କବିତା

ଲେଖନୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶ ନମନ୍ତେ, ଅଥଚ ତାହାର ରଚନା ଅନନ୍ତ ଜୀବନସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହର ଦେଉଥାଏ, ସତ୍ୟର ଉତ୍କଳ ଜ୍ୟୋତି ବିକାଶ ଦେଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ କବିତା ହୃଦୟକୁ ବିମୋହିତ କରେ, ଅଥଚ ଜୀବନର ଲୋକ ପ୍ରାଣ କରେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରଫୁଟନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସେଥି ନମନ୍ତେ ଯେବେ ବାଜେ କଥାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ତେବେ ସେମାନେ ତାହାର ଅଶ୍ରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନୁହନ୍ତି ।

ଅନ୍ତ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର କବି ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ଭାବ ମିଶାମିଶି ହୋଇଥାଏ । କଲ୍ୟାଣ ଓ ଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁହେଁ ସମିଶ୍ରଣରୁ ଏମାନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏ ଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକୃତ କବିନାମର ଯୋଗ୍ୟ, ପରିମାଣ ଅନୁସାରେ ମୌଳିକତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ପୃଥକର ସର୍ବଜନ ଦେଖିବେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିସଙ୍ଗୀ ଅଧିକ । ସେ ଯାହାହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣରେ ଅନ୍ତର୍ଭାବ୍ୟ ପରିମାଣରେ ଭବିଷ୍ୟ କିହିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରେ, ଏହାହିଁ ତାହାର ଜ୍ଞାନର ପ୍ରମାଣ । ସତ୍ୟ ମତା କଲେ ସବୁ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍କଳ ହୁଏ । ସାଧାରଣଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ କାହାର କାହାର ଏପରି ଶକ୍ତି ଥାଏ ସେ, ସେମାନେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ କଲେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବେତା ଲେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁକରଣଭାଗ ବେଶି । ତାହାହେଲେ ସ୍ଵାଧୀନମାନେ କବି-ଅଙ୍ଗାର ଯୋଗ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଅନେକଙ୍କ ଯନ୍ତରେ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରୟାସ ବିଫଳ ମାତ୍ର । ଅନେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶୁଅଛି ସେ ଉତ୍କଳଭୂମିରେ ଏହିପରି ଅନେକେ କବି ହେବାକୁ ଲାଲ୍ଲାସୁତ । କବି-ଅଙ୍ଗୀ ସ୍ଫୁଟଣୀୟ, କିନ୍ତୁ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । କବିର ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ନ ପାଇଲେ ବି ମନସ୍ୟ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା କରି

ମେଢ଼ାଘର ମେଳାଇ କବି ହୋଇ ପାରେ ? କବିର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ଦର୍ଶନ;
ଯେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଦେଖି ପାରେ, ସେ ସେଇକି ପରିମାଣରେ
କବି । ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ମା ସାରଳେ, ମୋ କଣ୍ଠରେ ବସ, ମୁଁ
କବିତା ଗାଇବି ।” ଅନୁମାନେ କହୁଁ, କଣ୍ଠରେ ବସିଲେ ହେବ
ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁରେ ବସିବା ଆବଶ୍ୟକ ।) *Sature*.

କବିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ସବୁ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ସେ କଥା ସତ୍ୟ । ଅନୁରବଣକ୍ରି ବଳା କେହି କୌଣସି ବିଷୟ
ସମୀଚିନରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତି କରି ନ ପାରେ । ବଳା ସାଧନାରେ ସମସ୍ତେ
ଛତ୍ରକାର ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ନାନା ବିଷୟରେ ଦେଖା ପାଉଅଛି,
ଗୋଟାକେତେ ଅବ୍ୟସ୍ତ କଥା ବ୍ୟବହାର କରି ଲୋକେ ଲେଖକ
ନାମରେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ବସିଅଛନ୍ତି । ଉପଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ପ୍ରଗତି
ପରିଣମ ନାହିଁ, ଏଥିରେ ଲେଖା ଅସଲରୁ ନ ହେବ କାହିଁକି ? ଭାଷାର
ଅପବ୍ୟବହାର, ଭାବର ଅପବ୍ୟବହାର ! ଲେଖକର କାର୍ଯ୍ୟ କପରି
ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନେକେ ସେ କଥା ଅନୁରକ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ସୁଦ୍ଧା
କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ,
ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକର କାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁରୁତର । ସର୍ବାପେକ୍ଷା
ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ଦୂର ପ୍ରସାରିତ । ଏହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କରି
ଯେଉଁମାନେ ଲେଖନୀ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ
ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ଧକାଳ ଉତ୍କଳର ଲେଖକଶ୍ରେଣୀରେ ଅନେକେ
ଏହି ହେତୁରୁ ବିଫଳପ୍ରସ୍ତାବ । ମାତ୍ରଭାଷାର ଉନ୍ନତସାଧନ କରିବାର
ଅକାହ୍ଲା ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ
ଶକ୍ତି ନାହିଁ, କି ଉପଯୁକ୍ତ ସାଧନା ନାହିଁ ।

କବିତାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କେତେକ ଜଣଉନ୍ନତମନା ଚିନ୍ତାଶୀଳ
ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ମାତ୍ରଭାଷାର ଉନ୍ନତକଲ୍ୟାଣ ଆବନ ମନ ସମର୍ପଣ
କରିବାକୁ ଅନ୍ଧ କବିଭାଷା ଏପରି ଗୋରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି

ବଜ୍ରଭାଷାରେ ଅବର୍ଜନା ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ‘କାଲଗୁନ’, ‘ମଞ୍ଜେଇଭଗିନୀ’
 ‘ହେମଲତାର ଗୁପ୍ତକଥା’ ହେଉଛି କୁହୁଣିପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ ଅଳ୍ପହୁଣ୍ଡ ଓ ଚିନ୍ତା-
 ଶୂନ୍ୟ ନବନାଗର ପ୍ରାଣକୁ ଦୂଷିତ କରୁଅଛି । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ପୁସ୍ତକ-
 ମାନ ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଭଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ପୁସ୍ତକନିଧାନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ
 ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ସେ ଯାହାହେଉ ବଜ୍ରପ୍ରଦେଶ ପରି ଉତ୍କଳରେ
 ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ।
 ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ବଜ୍ରଭାଷାର ପୁସ୍ତକ ଅନୁବାଦ କରି କେତେକ ଜଣ
 ଏ ଦେଶରେ ଛନ୍ଦିକାର ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାହା ମଧ୍ୟ
 ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମୟ ଗଲାଣି । ସ୍କୁଲ
 ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ଅନୁବାଦ ନ କରି କେହି କେହି ଅନ୍ୟ ଉପାୟରେ
 ସରୁତ କରବାକୁ ଚାହୁଁ ହୋଇଅଛନ୍ତି; ଜନ୍ମ ସ୍କୁଲପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ତ
 ସାଧାରଣ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ । ତହିଁରେ ପୁଣି ଖଣିକ ବଦଳରେ ଯେ
 ଅଉ ଖଣିକ ଚଳିବ, ସେଥିର ଉପାୟ ନାହିଁ । ନିର୍ମାଳ ସ୍କୁଲରେ ଚଳିବା
 ଭଳି ଖଣିକ ଗନ୍ଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ
 ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କେତେ ଦରଦ୍ର । ସେ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ
 ଖଣିକେତେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୌଣୀନ ଲେଖକ ।
 ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ପୁସ୍ତକମାନ ସ୍ଥାୟୀ ସାହିତ୍ୟ
 ପଦବ୍ୟାପ୍ୟ । ନାନା କାରଣରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଶାନ୍ତହୃଦ
 ପଳ ପାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ସେ ଜଣେ ଅଧେ ସର୍ବଲେଖକ ଦୃଷ୍ଟିର
 ସମକ୍ଷରେ ରହିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ନୀରବ । ସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟର ଅବସ୍ଥା
 ତତୋଧିକ ଶୋଚନୀୟ । ମାସିକ ପତ୍ରିକା କେତେ ବାହାରିଲାଣି
 କେତେ ଗଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳପ୍ରଭା ରାଜଗୃହରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ
 ସୁଦ୍ଧା ବାଳର ହାତରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପଡ଼ିଲା ପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲାଗିଅଛି ।
 ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ତାହା ପାଠ କରି ଲୋକେ ଲୋଲିତ
 ଅନନ୍ଦ ଧର୍ମେଶ କଲେ କି ଲେଖକଙ୍କ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ? ନା,

ତାହା ହୁଏତ ଅନ୍ଧ ବନ୍ଧୁ ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ? କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନୁମାନେ ଅଧିକ ବନ୍ଧୁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଲେଖକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନୁମାନଙ୍କର ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ ହୋଇଅଛି, ତତ୍ପରାନ୍ତର ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଲେଖକଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଓ କଲ୍ପନା ଉପରକୁ ଉଠିଅଛି । ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ସେ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ, ସେଥିପାଇଁ କେତେ ଜଣ ଲେଖକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅଛି ? ସେହି ବସ୍ତୁଟି ଲିଖିତ ହେଲା, ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ତାହାର କେତେଦୂର ସମ୍ପର୍କ, କେତେ ଜଣ ତାହା ମୁହଁରୁପେ ବିନ୍ଦୁର କରି ଦେଖନ୍ତି ? ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନୁମାନେ ଲେଖା ସମ୍ପର୍କର କଥା, ବାସ କରୁ ପୁସ୍ତକର ଧୂଳିରାଶି ମଧ୍ୟରେ । ସେହି ଦେଶରେ ବାସ, ସେହି ଦେଶର କଥା ଲେଖିଲେ ତାହା ସ୍ବାଭାବିକ ହୁଏ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତସ୍ଥ, ସେହି ଏକା ଉପଯୋଗୀ ବସ୍ତୁ ସ୍ବାଭାବିକ ଭାବରେ ଲେଖି ପାରେ । ପୁଣି ତାହା ପାଠ କରି ରସାସ୍ବାଦ କରିବାପାଇଁ ପାଠକର ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ଦେଖି ଅବଶ୍ୟକ । ଏ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ଏଥିରେ ବିବିଧ ଜଣ ଅଛି ? ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ କରି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେପରି ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍କଳଭୂମି । ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ “ପ୍ରୀ. ଅ” ଦଳବିକାଶଗ୍ରସ୍ତ ପାଠକର ଅନୁର୍ଗସ୍ବରୂପ । ମାନବଜୀବନର ଉତ୍କଳାକ୍ଷୟ ଏବଂ ଭଞ୍ଜ କବିଙ୍କ କବିତା ଏ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟରେ ଅଲୋକ ଓ ଅନ୍ଧକାର, ସ୍ବର୍ଗ ଓ ନରକର ପ୍ରଭେଦ ବିଦ୍ୟମାନ । ତଥାପି ଅନେକେ ଏହି ବିତାକୁ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏପରି ସାହିତ୍ୟ ଅର୍ଥ “କାହିଁ ନୋହିବ ନ ଥିବ ଭିନ୍ନସ୍ଥରେ ।”

ସାହିତ୍ୟସେବାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସ୍ବପ୍ନରୂପ । ଅଳ୍ପ କାଳ ଏକେ ଗ୍ରାହ୍ୟ, ଅନ୍ତର ଗ୍ରାହ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବେ ଅର୍ଥ ଅନୁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ଏ

କଥାଟା ଆପାଦେଃ ଶୁଣିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଗି ପାରେ । କେନ୍ଦ୍ର ଏହା ଅତି
 ସହଜ କଥା ଯେ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷିତଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକ ପାଠ ବଡ଼ କମ୍ପା
 ଅଉ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛି କିଛି ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ପ୍ରକୃତ
 ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ । ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ଯେଉଁ ପଢ଼ା ସେ ବା
 'ପାସପଢ଼ା' । ସେ ପଢ଼ା ସଙ୍ଗେ ଜୀବନର ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି
 ଅମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ମନେ କରୁ ନାହିଁ, ଅନେକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେହି
 ପଢ଼ା ବନ୍ଦ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୋଥରେ ଡୋର ହଥା ହୁଏ ।
 ଯେଉଁମାନଙ୍କର ତାହା ନ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି
 କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାଟା ବଳକର ଶିକ୍ଷିତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (ଯେହେତୁ
 ସେଥିରେ ଅର୍ଥ ଅଛି), କେହି କେହି ବା ଆମୋଦପ୍ରମୋଦରେ ସମୟ
 ଟୋଲବାପାଇଁ ପୁସ୍ତକର ଆହ୍ୱାନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏଥି ସଙ୍ଗେ
 ଜୀବନର ସମ୍ବନ୍ଧ ତଟିବର । ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ନାଟକ,
 ଉପନ୍ୟାସ, ରିହସ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । ଉତ୍କଳଶ୍ରେଣୀର ନାଟକ ଉପନ୍ୟାସାଦି
 ପ୍ରାୟ ହାତରେ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଉ ଯାହା ସବୁ ପଢ଼ନ୍ତି ସେଥିରେ
 ତାହାର ଉଚ୍ଚ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଜକୁ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥାଏ, କେବଳ
 ବାହାରର ଚଳୁଟାରେ ବୌଦ୍ଧିଜ୍ଞତା ଚରତାର୍ଥ କରନ୍ତି । ଏପ୍ରକାର
 ଅଧ୍ୟୟନର ଅବଶ୍ୟମ୍ବାସା ଫଳ ଏହି ସେ ଆପଣାର ଚିନ୍ତାର ଗଭୀରତା
 କ୍ରମେ ବଢ଼ୁଥିବୁ ବୋଲି । ଶେଷରେ ମନ ଏପରି ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାଏ
 ଯେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାପୂର୍ବ ପୁସ୍ତକ ପାଠର ପ୍ରକୃତ ଆଦୌ ରହେ
 ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜଣେ ଜଣେ ଉପନ୍ୟାସପାଠକ ବନ୍ଧୁ ନିଜର
 ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ କଥା ଷ୍ଟୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଶତ ଶତ
 ଉପନ୍ୟାସ ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ବିନ୍ୟାସିତ ଉନ୍ନେଷିତ ହୋଇ
 ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନେକଙ୍କ ଜୀବନରେ ଦେଖିଅଛୁ, ସେମାନେ
 ବୁଧା ଗଲୁ, ହାସ୍ୟ, କୌତୁକରେ ଏ ଘଣ୍ଟା ୧୦ ଘଣ୍ଟା ସମୟ କଟା
 ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ଗଲୁ ଭିତରେ କୋଟିଏ ଉଚ୍ଚବିଦ୍ୟା

କଥା ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରୟତ୍ନର ସେହିପରି ସ୍ଥାନ
 ଶୁଦ୍ଧ ପଳାଏ, ନିଜେ ସେ ସ୍ଥାନ ଶୁଦ୍ଧ ପଳାଇବାର ବାଟ ଖୋଜନ୍ତି ।
 ସେହିମାନେ ଅଳ୍ପଦୃଷ୍ଟି, ଇଂରାଜୀ ନିରେକ୍ତ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
 ନ ପାଏ, ସେମାନେ ବଙ୍ଗଳାର ସ୍ଵାଧୀନତାପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତର ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି । ଉତ୍ତମ ପ୍ରକରେ ଧର୍ମ-ସମାଜର ପ୍ରସ୍ତୁତ

ଉଚ୍ଚଶୈଳୀର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପଠନ ଉଚ୍ଚଶୈଳୀର ଉଚ୍ଚ ଶୈଳୀର ପ୍ରସ୍ତୁତ ?
 ସାଧୁ ପଦରେ ସାଧୁତା ବଢ଼େ, ଏହା ଶୈଳୀର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଉଚ୍ଚ
 ଶୈଳୀର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ସେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାର ଗତି ବଦଳିଯାଏ, ପ୍ରଭାତ ବଦଳିଯାଏ
 ଯାଏ, ପ୍ରସ୍ତୁତପାଠ ସେତେବେଳେ ମହୋପନୀସର ସାଧନ କରେ । ସେ
 ଚେଉଁ ଶୈଳୀର ପ୍ରସ୍ତୁତ ? ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନଙ୍କ କଥାରେ ଅନୁମୋଦନ
 ଏ କଥାର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

‘If our times are sterile in genius, we must cheer us with books of rich and believing men who had atmosphere and amplitude about them. Every good fable, every mythology, every biography from a religious age, every passage of love, and even philosophy and science when they proceed from an intellectual integrity and are not detached and critical, have the imaginative element’ । ଏହାର ସ୍ଥୂଳମର୍ମ ଏହି ଯେ ଉଚ୍ଚତମର ଉଚ୍ଚତମର ସାଧୁତା ବଢ଼େ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉଚିତ, ଯାହା କଲ୍ପନା ବିକାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । କାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ, ଲୋକତରଙ୍ଗ, କର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ, ବାଲ୍ୟନିକ ଗଳ୍ପ ସମସ୍ତେ ଏ ପଥରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଭୃତପକ୍ଷେ ଦୃଷ୍ଟିକଲ୍ପନାସମ୍ପଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମନକୁ ଦୃଷ୍ଟିକ ଓ

ରୁଚିକୁ ବିକାଶପ୍ରସ୍ତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତାପର୍ଷ୍ତ ପ୍ରଦାନ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ୟାଣ ଓ ରୁଚିକୁ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ମାଜିତ କରେ । (')

ସାହିତ୍ୟସେବାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପାଦାନ ଅଲୋଚନା । ଏହାଦ୍ଵାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର ଅପରୂପ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍‌ତର ହୁଏ; ଅନେକ ସମୟରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତାର ଦ୍ଵାର ଫିଟି ଯାଏ । କେଉଁ ଚିନ୍ତା କେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ତାହା ନିରୂପଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପୁସ୍ତକପାଠରେ ହେଉ ବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଲୋଚନାଦ୍ଵାରା ହେଉ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ଯାଣରେ ଉଦ୍‌ଭବ ହେବ, ତେବେ ବେଳେ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ତାହାର ଅନୁସରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ନଚେତ୍ ସେ ଚିନ୍ତା ସ୍ଵାୟୀ ହେବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ କେତେ ଚିନ୍ତା ଦେଖା ଦିଏ, ପୁଣି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହୋଇଯାଏ, ତାହା କିଏ ନିରୂପଣ କରି ପାରେ ? ଅଲୋଚନାଦ୍ଵାରା ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଚିନ୍ତା ନୂତନ ଆକାର ଧାରଣ କରି ଅମୃତମାନଙ୍କ ମାନସ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ପୁସ୍ତକର ବହୁଲୋକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଦଳ ଥାଏ, ସେହି ଦଳ ସେମାନଙ୍କର ବଳ । ଦଳଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପରସ୍ପର ସହାୟତାରେ ଉନ୍ନତର ଉନ୍ନତର ସୋପାନରେ ଅଧରୁତ ହୁଅନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରତି ସଭ୍ୟଯୁଗରେ ଓ ସଭ୍ୟ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟସେବକମାନଙ୍କର ଏହିପରି ଦଳ (Circle) ଦେଖାଯାଏ । ଅମୃତମାନେ ଯୁକ୍ତ ହେଲେହେଁ ଏହି ଉଚ୍ଚ ପଦର ଅନୁସରଣ କଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପେକ୍ଷା ବହୁ ଗୁଣରେ

. ୨ Go with the mean people and you think life is mean. Then read Plutarch and the world is a proud place peopled with men of positive quality with heroes and demigods standing around us who will not let us sleep. Then, they address the imagination, Only poetry inspires poetry. (Emerson.)

ଉଲ୍ଲତ ହୋଇ ପାରୁଁ ଏବଂ ସଂଆର୍ଥରେ ସ୍ୱଦେଶର ଓ ମାତୃଭାଷାର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରି ପାରୁଁ ।

ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଏବଂ ଆଲୋଚନାର ଉପକାରତା ଶିକ୍ଷୟରେ ତାହାର ହିରୁଡ଼ି ଥାଇ ନ ପାରେ । ସେ ଉପକାରତା କେବଳ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ କଲ୍ପନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସେଉଁ ଚିନ୍ତାକୁ ଚୁକ୍ତ କରି ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ସେହି ଚିନ୍ତା ପୁସ୍ତକରେ ବା ବିଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥାରେ ସ୍ୱଦେଶର ଓ ଉତ୍କଳର ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତେବେବେଳେ ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ପରମ-ଅଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଅନୁକରଣଠାରୁ ବଳି ଅନୁଷ୍ଠାନୀୟ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଇମର୍ସନ୍ ଅନୁକରଣକୁ “ଅନୁକୃତ୍ୟାରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଅନୁକରଣଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହିରୁଇ ପରିର ଅଳ୍ପ ଅନୁସରଣକାରୀ ହୋଇ ଶକ୍ତିମିତ ହେଉଁ । ହେତୁ ଏମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟତା ଲବ ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଗୁରୁ ଲେଖିବା ବିଜ୍ଞାନ ମାତ୍ର (କ୍ରୋଡ଼ି ସାହିତ୍ୟର ସବୁ । ଚିନ୍ତାର ଗଭୀରତା ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ । ସେବେ ନିଜର କିଛି ଚିନ୍ତା ନ ଥାଏ, ତେବେ ଗୁରୁ ଲେଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?) ତାହାଦ୍ୱାରା ଜଗତରେ କାହାର କି ଉପକାର ହେବ ?

ଉପଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାଦ୍ୱାରା ସେଉଁ ଭାବ ନିଜର ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟ କଦାଚ ସ୍ୱଦେଶରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ନ ପାରେ । ପ୍ରାଣର ଭାଷା ପ୍ରାଣକୁ ଶୁଣି କରେ । ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁରୁକାର କହିଅଛନ୍ତି, “Look in the heart and write” ଅପଣାର ହୃଦୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ କରି ଏବଂ ଲେଖ । ପୃଥିବୀରେ କେତେ ଜଣ ଲୋକ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ? ସେବେ ତୁମ୍ଭର ଲେଖା ତୁମ୍ଭକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ନ ପାରିଲା, ତୁମ୍ଭ ଜାଗନର ଗତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ନ ପାରିଲା, ତେବେ ତାହା ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଣରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ କିପରି ?

ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନ୍ମାୟ ଏହି ସେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତଗଣ କି ପ୍ରଭୃତ-
ପକ୍ଷେ ମତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତପାଇଁ ମନ ବଳାଇଅଛନ୍ତି ? ସେବେ ତାହା
ହୋଇଥାଏ କେବେ କି ଉପଯୁକ୍ତ ପୁସ୍ତକପାଠ, ଅଲୋଙ୍ଗା ଓ ଚିନ୍ତା-
ହାର ନିଜ ଜୀବନକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଅଛନ୍ତି ? ତାହାର ପ୍ରମାଣ କାହିଁ ?
ବଙ୍ଗଳାଭାଷାର କାରବାସ କି ଘରେ ଘରେ ! ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଅଗ୍ରତ
ହୋଇ ଯାଉଅଛି, ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ
ହେଉଅଛି ? ସମସ୍ତାର ବର ଆପଣି ଅତି ଅସାର । ‘ସମୟ ନାହିଁ’, ଏକଥା
ମୁହଁରେ ଧରିବା ଲଜ୍ଜାଜନକ ! ‘ଅର୍ଥ ନାହିଁ’, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।
ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଇ ପାରେ, କେତେ ଲୋକଙ୍କର ତ ଅଛି; ସେମାନେ
କି ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡେ ଅଧିକ ପୁସ୍ତକ
ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ? ଏହିପରି କ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟପ୍ରତି
ଲୋକଙ୍କର ଟିକିଏ ଆଦର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସାହସ
ବଢ଼ନ୍ତା । ସ୍ୱାର୍ଥଚିନ୍ତା, ଅମୋଦପ୍ରମୋଦ ଚିନ୍ତା ଓ ପେଟଚିନ୍ତା ଉତ୍ତଳୀୟ
ଶିକ୍ଷିତପଣ୍ଡିତାଙ୍କୁ ମାଟି କରି ରଖିଅଛି, ଏଥିରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ
ଭବିଷ୍ୟତରେ କିଛି ଆଶା ରହିବା ଦେଖା ଯାଉ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚନା ।

ମନୁଷ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ବଡ଼ ପକ୍ଷପାତ । ସେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି
ଦେଖିଲେ ବା ଶୁଣିଲେ ତାହାର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ।
ଯୁକ୍ତ, ବାଳକ ତାହାର ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସାହାଯ୍ୟରେ କେତେ
ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛି, ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାର କଥା ଶୁଣି ହାସ୍ୟସମ୍ବରଣ
କରି ପାରୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାହାର ମତକୁ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ
କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟତ୍ରୁରସ୍ତା ରମଣୀ ଜଗତର ଅତି
ଯୁକ୍ତ, ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଅବକ ରହିଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଏହି ସମାଲୋଚନା-
ପ୍ରବୃତ୍ତି କରିତାଏ ନ କରି ରହି ପାରୁ ନାହିଁ, କାହିଁକି ନ ? କହିବ ?

ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାରରୁ ବସ୍ତତଃ
 ତଳେହେଁ ବ୍ୟାପା ତ ତାକୁ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଗୁଣଗୁଣିକ ଦେଇ ଜନ୍ମ
 ଦେଇଅଛନ୍ତି ! ସତରା ସେ ତାହାର ସୁଦ୍ର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସଥାସମ୍ଭବ
 ସ୍ବାଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚାଳନା କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଅଛନ୍ତି — ତାହା
 ବାଟରେ ହେଉ ବା ଅବାଟରେ ହେଉ । ପଶୁଠାରୁ ପୃଥକ୍ ମନୁଷ୍ୟର
 କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବୃତ୍ତି ଅଛି, ଏହି ସମାଲୋଚନା-ପ୍ରବୃତ୍ତି - ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ
 ଗୋଟିଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପଶୁରୁ ସୀମାରୁ ଉଦ୍‌ଧୂତ ହୁଏ, ଏ
 ପ୍ରବୃତ୍ତି ସେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବ । ସ୍ବଭାବିକାତ୍ମକ
 ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ଦେଖିଲେ ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ
 ହୋଇଯାଏ ।

ସତ୍ୟତାରେ ଉଲ୍ଲଭିତମେ ଜନସମାଜ ସୁଦ୍ର ବିଷୟ ପରିହାର କରି ଉଚ୍ଚ
 ବିଷୟର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ — ସେତେବେଳେ ଆଉ କିଏ
 କିପରି ଚାଲିଲା, କିଏ କିପରି ହସିଲା, ଇତ୍ୟାଦି ଭୁଲ୍ଲ ବିଷୟର
 ଅଲୋଚନାରେ ତାହାର ରୁଚି ଥାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନର ଗୁରୁତ୍ବ ସେ
 ଅନୁଭବ କରିପାରେ, ଯାହା ସଙ୍ଗେ ଜୀବନର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ଏପରି
 ବିଷୟ ସଙ୍ଗେ ସେ ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ
 ନାହିଁ । ପୁଣି ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ତାହା ଉପରେ
 ଅଧିଷ୍ଠିତ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲା, ସେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୈସିୟତ୍ ତଳବ
 ତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେ ମୋହର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନର ଏତେ-
 ଗୁଡ଼ିଏ ଅଂଶ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛ, କହ ତ କାହାଠାରୁ ମୁଁ କି
 ଲାଭ ପାଇବି ? ସେ ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରେ
 ନାହିଁ ବା ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ
 ମଧ୍ୟରେ କାନାପ୍ରକାର ବିପ୍ଳବ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ।

ଅଜ୍ଞାନ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାଟି ଗୋଡ଼ ମୁହଁରେ ଦେଇ ବୁଝି
 ଅନୁଭବ କରେ — ଇଷ୍ଟାନିଷ୍ଟ ବିଷୟ ତାହାର ଥାଏ 'ନାହିଁ' । ସେ

ମାଟି ଗୋଡ଼ ତାହାର ମୁହଁରୁ କାଢ଼ି ନେବାକୁ ଦେହ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେ ଫୋପରେ ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠେ । ଏମନ୍ତ କି ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତରେ କୌଣସି ସୁନ୍ଦର ସୁମେଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ଦେଲେ କଥା ସେତେବେଳେ ତାହାର ମନ ପ୍ରବୋଧ ମାନେ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବସ୍ତୁ ତାହାର ମାଟି ଗୋଡ଼ର ଅପକାରତା ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର, ସେ କଥା ତାହାର କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ନାହିଁ । ସେ ରୋଦନଧ୍ୱନିରେ ଅକାଶ କମ୍ପାଇ ଦେବ । ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସେପରି ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର, ଅଜ୍ଞାନସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଠିକ୍ ସେହପରି । ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ପରିଚ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ବିଷୟ କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବୁ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଦେଖାଯାଏ, ଉତ୍ତରେଣୀର ପଡ଼ିକାମାନ ସାମୁଦ୍ରିକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ କରିବ, ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସମାଲୋଚନାର ସୁଦୃଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ର ସତ୍ୟ କରି ଯେ କିଛି ପାରିଲୁ, ସେହି କେବଳ ସମାଜର ଉତ୍ତରେଣୀ ନିକଟରେ ଆଦର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟ ଏହି ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟାପୃତ ରହୁଅଛନ୍ତି । ଥିଏର ସୁସ୍ଥକ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେଶମାନଙ୍କରେ ଅସ୍ତ୍ର ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆଦର କେବଳ ନିମ୍ନରେଣୀରେ । ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟାସିନ୍ଧୁ ଗୁଣି ଗୁଣି ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ତାହାର ପରିସମାପ୍ତି ନାହିଁ । ଫଳ କଥା, ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ସୂର୍ଯ୍ୟଦାର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ଓ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ସୂର୍ଯ୍ୟଦାର ବୃଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟର ଉଲ୍ଲସ, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାଲୋଚନାର ମାହାବୃଦ୍ଧି ।

ଉତ୍ତରେଣୀର ନିମ୍ନରେଣୀମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଗୁଣ ନିରୂପଣକ୍ରମରେ ସମାଲୋଚିତ ହେଉ—ଏ ପ୍ରକୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅତି

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ସେମାନେ କଦାଚ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଲେଖକ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ
ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ଉପନ୍ୟାସକର୍ତ୍ତା ନିଜର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସ୍ବଚ୍ଛଦ
ପୁସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠା ନାମ ସନ୍ଧିବେଶିତ କରି ପ୍ରଚ୍ଛଦ କରିଥିଲେ ।
ତାହାର କାରଣ, ରମଣୀର ଲେଖା ବୋଲି କାଳେ ନିରପେକ୍ଷ
ସମାଲୋଚନା ନ ହେବ ! ଏପରି ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ସେହିମାନେ
ହଳୁତରୂପେ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଲେଖକ
ପାଠକ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମାଲୋଚନା ବଡ଼ ଉପକାଞ୍ଚ । କୌଣସି
ସାହିତ୍ୟ ସମାଜରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବାର ଉପଯୋଗୀ କି ନା,
ସମାଲୋଚନା ତାହାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରଶସ୍ତା କରି ଦେଖାଇ ଦେ ।
ସମାଲୋଚନା ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ନିକଟରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ
କରି ଦେ ।

ଲେଖକଙ୍କର ସ୍ବାଧୀନତା ଅଛି, ସେ ସ୍ବାଧୀନତାରେ ତାଙ୍କ ମତ
ପ୍ରଚ୍ଛଦ କରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଲେଖି ଦେଲେ ବୋଲି ଯେ
ସାଧାରଣଙ୍କୁ ତାହା ନିତମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଏପରି
କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଯେବେ ତାହା ଦ୍ରାନ୍ତିସଙ୍କୁଳ ବା ଅନିଷ୍ଟକର ହୁଏ,
ତେବେ ତାହା ଦେଖାଇ ଦେବାର ସ୍ବାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେଷଙ୍କର
ଅଛି । ସେଥିରେ କାହାର ଯୁକ୍ତ ହେବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ସେଉଁ-
ମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ନାମରେ ଏକାନ୍ତେଇକେ
ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ସେପରି ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଜୁହାର ! ଏପରି
ସବୁଜ୍ଞାନ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ତାଙ୍କର
ସେପରି ସ୍ବାଧୀନତା ଅଛି, ଅନ୍ୟର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ଲେଖକ
ଜଣେ, ପାଠକ ଅନେକ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମାନରୂପେ ଘୁମୁ ନୁହେଁ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ରୂପ ସମାନରୂପେ ମାର୍ଜିତ ନୁହେଁ । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା
ପ୍ରକୃତ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ । ସାଧାରଣ ସମାଲୋଚକ

ସମସ୍ତଙ୍କର ହୋଇ ସେ ବାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେଖନ୍ତି । ସାଧାରଣଙ୍କର ଉପକାର କରିବା ପାଇଁ ଜଣ ଅଧରର ଶକ୍ତି ହେବା ଅଶେଷ ନୁହେଁ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟ ନାହିଁ, ତ ସେପରି ସମାଲୋଚନା ନାହିଁ । ଯାହା ଡିଏ ଏ ଅଧେ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରୁଅଛି, ତାହାର ସମାଲୋଚନାରେ ଲେଖକର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଉଦାହରଣର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବଶ୍ୟର ଉତ୍କଳ ପ୍ରମାଣ । ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ପୁସ୍ତକପାଠର ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି, ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି ଅଥବା ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକଙ୍କ କଥାରେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବା ଗ୍ରହଣୀୟ ବିଷୟ ପ୍ରଭୁତପଣେ କିଛି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତାହା ପଠନର ଅଯୋଗ୍ୟ—ତାହାହେଲେ ସମାଲୋଚନା କରିବାର କିଛିମାତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଅତ୍ତ ଏକଶ୍ରେଣୀର ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ କିଛି ବିଚାର କରିନ୍ତି ନାହିଁ, ଯାହା ପାଇଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଢ଼ି ପକାଇଲେ—ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଛୋଟ ସାର ପାଇଲେ କି ନାହିଁ—ଯାହା ପାଠ କଲେ ସେଥି ଧଳେ ସେମାନଙ୍କ ମନ କେତେଦୂର ମିଳିଲା ଇତ୍ୟାଦି କିଛି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ସେ କୌଣସିରୂପେ ଧରିଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୁଣାବସ୍ଥା ଓ ତାହା ପ୍ରତି ସାଧାରଣଙ୍କର ଅନାଦର ସହଜରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ ।

ସେ ଯାହାହେଉ ଲେଖକର ବାସ୍ତବିକତା ଜନ୍ମାଇ ଦେବା ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଲୋଚନାର ନାମ ଶୁଣି ଯେ ଶ୍ରୀ ତା ହୁଏ, ସେ ତଦାର ଲେଖକପଦର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍ତାପାଳ; କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯାହା ଲେଖିବ ତାହା ସହି, ସେ ସମ୍ଭବରେ ତହିଁ କଥା କହିବା ମହାପାପ, ଏପରି ମନେ କରିବା ବିଷମ ପ୍ରାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ମନେ କରିନ୍ତି, ଅମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଥରେ ଶୁଣିବୁ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ “ଇନ୍ଦ୍ରପାଞ୍ଚ-

ପ୍ରକାଶିତ ପଦ୍ୟ ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ଅନ୍ୟାୟ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଥିଲେ, ଲେଖକର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ବାଦ ଶ୍ରୁତିବାଦକୁ ସ୍ବୟଂ କରିବାର କିଛିମାତ୍ର ତାରଣ ନାହିଁ । ଉଚିତ ବାଦ ପ୍ରତିବାଦରେ ଉପକାର ଛଡ଼ା ଅପକାର କିଛି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଅପକୃତ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ତାହାର ସମାଲୋଚନାକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସତ ଅନୁମୋଦନ କରି ନ ପାରୁଁ । ପୁଣି ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ବୃକ୍ଷପାତ ନ କରି ଯେଉଁମାନେ ଦମ୍ଭସହକାରେ ସ୍ବାଧୀନତାର ଅପବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ବିଷୟ ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗୀ ହେବା ଏତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ; ଅର୍ଥାତ୍ ସାହାଦେଶିଲେ, ନିରପେକ୍ଷଭାବରେ ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରିବା ଏକ କେହି ଦୋଷ ଦେଖାଇଲେ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ତାହା ବିଚାର କରିବା । ତାହା ନ ହେଲେ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତି ଯେପରି ଭାବରେ ହେଉଅଛି, ଅଲୁଚାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଗୋଟିଏ କମ୍ପୂରକମାକାର ପଦାର୍ଥ ହୋଇ ଉଠିବ ।

ପ୍ରବଚନ ।

ପ୍ରବଚନ ହୁଏତ ଅନେକ ସମୟରେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥାପିତ, ଅନେକ ସମୟରେ ଭଲଭର ସୋପାନ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅଜ୍ଞତ ଜୀବନର କୌଣସି ଗୌରବାନ୍ୱିତ କାର୍ଯ୍ୟର ଯଥା ମୁରଣ କରେ, ତାହାର ପ୍ରଣବେ ସ୍ୱଭାବର ଅଶା ଓ ଉତ୍ସାହ ଜାତ ହୁଏ । ପୂର୍ବଲବ୍ଧ ଜୟ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମୁରଣ କରି ଶରଦ୍ଧାସ୍ମି ହିରୁଣ ଉତ୍ସାହସଦୃଶ୍ୟରେ ସନ୍ତୋଷରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ପୂର୍ବସୂଚକ ଗୌରବ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱଲଭ କରିବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହିତ ହୁଏ । ପ୍ରବଚନର ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲଭ ଏହି ଯେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିରୁ ଯାହା ସାର ବା ସତ୍ୟ ଲଭ କରୁଁ, ତାହାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ନୂତନ ଭଲତା ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରୁଁ । ମନୁଷ୍ୟଜୀବନରେ ପ୍ରବଚନର କାର୍ଯ୍ୟ ଏତିକି,— ଉଚ୍ଚତମର ଦୃଢ଼ ଲକ୍ଷ୍ୟକଣ୍ଠେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ନୂତନ ଗୁଡ଼ରେ ଲିଗାଇ ପାରୁଁ । ଏଥିରୁ ଅଧିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଗୋଚର ।)

ବର୍ତ୍ତମାନର ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞତର ସକଳ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକ କାରବାର କରିବା ଏବଂ ଉପାୟବଦ୍ଧି ପାଇଁ କିଛି ଅଧିକ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଥିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ଯେଉଁ ସବୁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଜ୍ଞାନଧର୍ମର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଅଛୁ, ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ଅଜ୍ଞତ ବଣର ମରଣମ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବ ଫଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟତା ବା ଭଲତା ରାଶି ରାଶି ନିରନ୍ତର ଓ ଶୋଣିତଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । କେଉଁଠାରେ କେଉଁଠାରେ ଅସିଷ୍ଟି ସଂଯୋଜକ ହୋଇଅଛି, ତାହା ନିରୂପଣ କରବା ଅସାଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଶକ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ନୁହେଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରାବୁ ଶକ୍ତି ଏ ସତ୍ୟ ବାଦ ଦେଇ ଦେବ ନାହିଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ଦେଖି ଅର୍ଥ ହୁଏ ପାତ୍ର ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ଏକ ପକ୍ଷେ—ଏ ସତ୍ୟତାର ଗୁଡ଼ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ନିମ୍ନତମ ହେଉଅଛି ।

ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ବଡ଼ଦେଶରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଅସୁଅଛି, ବୁଢ଼ର ଅସୁତନ କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲୋକ ଓ ଶୋଣିତ ଏହାର ପୃଷ୍ଠିସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏକସମୟରେ ଯାହା ଦଶ ଜଣ ପବିତ୍ର ଜଣଙ୍କୁ, ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହ କରୁଥିଲା, ଆଜି ତାହା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆବାସୋପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି ।

ଏ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟା—ଅତି ଅଦରର ବସ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତର ନାମକ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ସେଥିରେ କିଛି ଫଳ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଜୀବନ ଯେବେ ପ୍ରକୃତର ଲକ୍ଷ୍ୟପାତ୍ର ପାଠ ବା ପ୍ରକୃତର ଚିନ୍ତାରେ ଅବିଚାଳିତ ହୁଏ ଅଥଚ ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଉପଦେଶାଗୀ କିଛି ଜୀବନରେ ସାଧନ ନକରୁଁ, ତେବେ ସେ କେବଳ ଦୃଶ୍ୟମୟ ମାତ୍ର । ବ୍ୟାଧି, ବାଲ୍ୟାକ୍ରମ, କପେଳ, କଣାଦି ଯାହା ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ କେବଳ ତାହାର ଜୟ ଘୋଷଣା କରିବୁ, ମାତ୍ର ନିଜର ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ତାହାର କିଛିମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖୁଁ, ତେବେ ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବା ନିଜର କିଛି ମାତ୍ର ଲଭି ନାହିଁ । ତାହା ବାହୁଲ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ପୁନର୍ବାର କହୁଅଛୁ, ପ୍ରାଚୀନ ଉପରେ ନବୀନ ଜୀବନ ଗଠନର ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ତତ୍ତ୍ୱ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ମୂଳଶିକ୍ଷା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ଅମ୍ଭେମାନେ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଅତି ଅଳ୍ପ ବା ଅଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ତଳେ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକପ୍ରକାର ବହୁତ “ପ୍ରକୃତ-ଚାନ୍ଦ”ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି ଯେ, ଅସଲ ବସ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଲଭି କରି ପାରି ନାହିଁ—ଯାହା କିଛି ସବୁ ନକଲ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଅସୁବିଧା ପ୍ରକୃତବାଦୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅସଲ ଜନସଭା ନକଲ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତର ପ୍ରକୃତ ଅଦର

ଜାଣନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତୁତନର ସ୍ଥଳ ଉପର ଯନ୍ତ୍ରପୁଞ୍ଜର ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ, ପ୍ରସ୍ତୁତନ ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ କରି କପର ନୂତନ ଉତ୍କଳପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ସେମାନେ ଜାଣନରେ ଦୈର୍ଘ୍ୟାଭିଷିକ୍ତ । କେବଳ “ପ୍ରସ୍ତୁତନ” ମୂଖ୍ୟ ପିନ୍ଧି ଅଥବା “ପ୍ରସ୍ତୁତନ” ବୋଲି ଧରି ଉତ୍କଳ ଚିନ୍ତା କରିବା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ସବୁର ଅନ୍ତତ ଉପରେ ଦତ୍ତାତ୍ମ୍ୟମାନ ହୋଇ ସେମାନେ ନୂତନ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛନ୍ତି — ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଶୋଣିତପାତ କରି ତାହାର ଶୁଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଶୋଣିତ-ପାତ କଥାଟା କଲିନା ନୁହେଁ — ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତନକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଅନୁଗତ ନୁହନ୍ତି, ପ୍ରସ୍ତୁତନ ସେମାନଙ୍କୁ ବାକି ରଖି ପାରି ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ବାକିବାରି ଚେଷ୍ଟା, ସେହିଠାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛାମ — ସେହିଠାରେ ରକ୍ତପାତ । ଏହିପରି ସ୍ୱଚ୍ଛାମର ଫଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତନର ଆଦର ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ସକଳ ବିଷୟରେ “ପ୍ରସ୍ତୁତନ ପ୍ରସ୍ତୁତନ” ବୋଲି ଚଢ଼ଳ ଅରମ୍ଭ କରୁଅଛୁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତିଠାରୁ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିଅଛୁ, ଏ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ କୁଣ୍ଠିତ — ଦ୍ୱୋରା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ଗୌରବ ଉପରେ ଆଘାତ ଲାଗିବ । ଜାତୀୟ ଗୌରବ ସବୁଥା ଶ୍ରାବ୍ୟ — ଜାତୀୟତାହୀନ ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁଠାରୁ ଅଧମ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିକୃତ ଜାତୀୟତା ଦେଖିଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସବୁ କଳି ଉଠେ । ଏହା ଜାତୀୟତା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ ! ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚେଷ୍ଟାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଅଛୁ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନ ଥିଲା କଣ ? ଇଉ-ରୋପୀୟମାନେ ଯେତେ ଉତ୍କଳ କରିଅଛନ୍ତି ବା ବହୁଶତାବ୍ଦୀପରେ ଯାହା କରିବେ, ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ଥିଲା ! ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଜଣେ ଜଣାୟୁ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲେଖକଙ୍କର ଶ୍ରୀଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅମ୍ଭେମାନେ

ପାଠ କରିଥିଲୁ । ଲେଖକ ଜାତୀୟ ଭାବର ବଳ ପକ୍ଷପାତୀ; ତନ୍ତ୍ର ଏହି ଭାବ ଏବେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଯେ ଅନ୍ୟ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଲୋକ ଗୌରବ ଥିବ ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ନାସକ ! ପ୍ରାୟ ପଢ଼ି ପୁସ୍ତକରେ “ଏହା ହିନ୍ଦୁର ଲକ୍ଷଣ, ହିନ୍ଦୁର ଲକ୍ଷଣ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ !” ଏ ଲକ୍ଷଣ ଗୌଣସିଠାରେ ନ ଥିଲା, ନାହିଁ ବା ହେବ ନାହିଁ । ଅଛା, ତାହା ହେଲା । ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କଲୁଁ ଯେ, ଅନନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଗର୍ଭରେ ମାନବ ଜାତି ପାଇଁ ଶ୍ୟାନ୍ତା ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ସମ୍ପଦ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଦେଶରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତୁମ୍ଭର କି ଲାଭ ହେଲା ? (ଉପବାସରେ କଲାଳ ଶୁଣି ଯାଉଅଛି, ଏଣେ “ମୋ ସରକରେ କୋଟିଏ ମୋହର ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହି ଅଛି,” ଏକଥା-ମାନବସମାଜରେ କି ବୁଲିଲେ କି ଫଳ ? ଏହା ଘୋର ବକାସର ଲକ୍ଷଣ ।) ବିବାହସ୍ଥର ସ୍ତ୍ରୀରେ ପ୍ରକାଶ ଓ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ପୁରାତନ ମହିମାଭାବ, ଏକଥା ! ଯାହା ପୁରାତନ ତାହା ଭଲ—ପୁରାତନରେ ଗଲୁଁ କିଛି ନାହିଁ, ଏକଥା ଅଜବାଲ ଗୁରୁଆଡ଼େ ହୃଦ ପଡ଼ିଅଛି; ସୁତରାଂ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଭାଙ୍ଗି ପୁରାତନ ଆକାରରେ ଗଠନ କର, ଏହାହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଦେଶ ! କଥାଟା କିପରି ହେଲା ? (ବିସନ୍ନ କାଳ ସମାଗମରେ ବୃକ୍ଷର ପୁରାତନ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଅଛି; ନୂତନ ପତ୍ର ଅଙ୍କୁରଣ ହେବାକୁ ବସିଅଛି—ବୃକ୍ଷ ଚିହ୍ନର କର କହୁଅଛି; ନା, ନା, ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ; ମୋର ଯେଉଁ ପୁରାତନ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଖସି ପଡ଼ିଅଛି, ସେ ମୋ ଦେହରେ କି ସୁନ୍ଦର ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ମୁଁ ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଖି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେହରେ ଗଢ଼ିବି, ନୂତନ ପତ୍ର କଣ ହେବ ?” ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶର “ପୁରାତନବାଦ” ଠିକ୍ ବୃକ୍ଷର ଏହି ହାସ୍ୟଜନକ ଉଦ୍ଧୃତି ପରି ! କିନ୍ତୁ ଫଳ ସମାନ ନୁହେଁ । ବୃକ୍ଷର କଥାରେ କଣ୍ଠପାତ ନ କରି ପ୍ରକୃତରେ ନିୟମାନୁସାରେ ନବ ପକ୍ଷର ଜାତ ହୁଏ; ପୁରାତନବାଦୀ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେପରି

ନୁହେ—ସେ ତାହାର ନିବୋଧତାହାର ଉନ୍ନତମାର୍ଗ ରୋଧ କରେ ! ପ୍ରସ୍ତୁତନ ଦେହରେ ଯୋଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ, ନୁହେଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ, ସେ ଗୋଟିଏ କମ୍ପୂତ କିମ୍ବା ବସ୍ତୁରୂପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ! ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜକୁ ଚିତ୍ତକାଳ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ଦେଶରେ ରଖି କରବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବେଶି ବୁଦ୍ଧି ବିବେଚନା ଅଛି ବୋଲି କଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ବଂଶଜବର୍ଣ୍ଣୀୟ ଯୁବା ତାହାର ବାଲ୍ୟକାଳର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଅଟନ୍ତି ଅନାଇ ପେଟେ କହେ ଯେ, “ଆହା ! ତ ସୁନ୍ଦର, ଏହା ମୋ ଦେହରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ସାଜୁଥିଲା ?” ଏକ ତାହାକୁ ଅଶି ପରିଧାନ କରେ, ତେବେ ସେ କପର ସୁନ୍ଦର ହେବ ? ନ ବୁଝେ ନ ରବିଷ୍ୟତ ! ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପ୍ରକୃତପ୍ର ଦର୍ଶକ-ବୁଦ୍ଧ ଯୁବକର ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଣୟା କରବେ, ନା ତାହାପାଇଁ କଷ୍ଟତା ଲାଗୁସୁଣ ତୈଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରବେ ? ଅତି ରକ୍ଷଣୀଳ ସମାଜପଦ-ମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର; ପୃଷ୍ଠର ନିମୋଦିତର ରହସ୍ୟ ସେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଯାହା ଏକ ସମୟରେ ପରମ ଉପକାଶ ଥିଲା, ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ତାହା ଅକର୍ମଣ୍ୟ ବା ଘୋର ଅପକାଶ ହୋଇ ଉଠେ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତତାକୁ ଯତ୍ନରେ ସମ୍ପାଦି ରଖି ଦେଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ କଦାଚ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଏ ନାହିଁ ! ଜାଗନ୍ତ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଥାଇଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତାହା ସ୍ବାଧୀହୋଇ ରହି ପାରେ ନାହିଁ । ଯାହା ଅନାବଶ୍ୟକ, ଦୁର୍ଲଭନ ପରେ ତାହା ଖସି ପଡ଼େ ।

ମନୁଷ୍ୟଜୀବନ ଉପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତନର ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରଭାବ ଅଛି । ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିଲେ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ପ୍ରତି ଏକ ପ୍ରକାର ମୋହ ଜନ୍ମେ—ସେ ମୋହ ସହଜରେ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହାହିଁ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ମୂଳ କାରଣ । ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ନିତାନ୍ତ ଅବଜ୍ଞର ବସ୍ତୁ ନହେ; ତାହାହାର ଅନେକ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ବହୁର ଉଦ୍ଦାୟ

ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟୟର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସୀମା ଅଛି—
 ସେ ସୀମା ଲଘନ କଲେ ଚପଟାଟ ପକ ଉଠୁନାହିଁ ହୁଏ । ରକ୍ଷଣଶୀଳତା
 ଯେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଅଛି ହୁଏ, ତେବେ ଏହା
 ସମାଜର ଧର୍ମ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଅଳ୍ପ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାକୁ ଦୃଶ୍ୟ କରୁ
 — ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଏହି ଶ୍ରେଣୀର । ଶିକ୍ଷିତ
 ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ମୌଖିକ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଦେଖାଯାଉଥିଲେହେଁ
 ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ କିଛି ନାହିଁ । ଦେଖାଯାଏ, ବର୍ତ୍ତମାନ
 ଅନେକେ ପ୍ରଚଳିତ କୁସଂସ୍କାର ଓ ଶାନ୍ତିନୀତିର ବୈଜ୍ଞାନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା
 କରାବାରେ ନିପୁଣ—‘ଅର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ’, ‘ସନାତନଧର୍ମ’, ‘ସ୍ୱଧର୍ମ’, ‘କୁଳ-
 ଧର୍ମ’, ‘କ୍ଷେତ୍ର ବଶୁକତା’, ‘ଶ୍ରମବିଭାଗ’ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ବାକ୍ୟ
 ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାରେ ଶୁଭ୍ ବାହାଦୁର; କିନ୍ତୁ ତାହାପରି ସବୁ ପ୍ରକାର
 ଶାନ୍ତିନୀତିର ମସ୍ତିକରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବାକୁ ତତୋଽଧିକ ମଜବୁତ !
 ଯେଉଁମାନେ ଭିତରେ କୋରବାନ୍ ଅଳ୍ପ ବନ୍ଧୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ସୂଚିତ ଶାବ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦିନ ରସନାର ଚୂପ୍ତି ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି,
 ବାହାରେ ସେମାନେ ଜାତିଭେଦର ସବୁ ପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡା । ସବୁ ପ୍ରକାର
 ଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପର୍କବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ସେହିମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ
 ‘ଅର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ’ ‘ସନାତନଧର୍ମ’ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚାଟନୁରସୁଷ୍ଟ କଥାର
 କାବିରୀ ବୋଧି ! ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ
 ରତ୍ନୋଦୟ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ଗୌଣି ଇଲ୍ଲବା ନାହିଁ । ଲୋକେ ନ
 ବୁଝି ନିଃସୂଚି କେବଳ କଥାରେ, ନାମରେ ବିମୋହିତ—ଧର୍ମ ପଣ୍ଡର,
 ହତଭୁକ୍ତି ! ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହିପରି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଅଛୁ ।
 କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଜଣେ ବକ୍ତା ଏ ନଗରକୁ ଆସିବାରୁ
 ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳରେ ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାବଳରେ ଭରା ବହୁଳ ପଡ଼ିଗଲା । ବକ୍ତା
 ଦିନେ “ସାଧାର ଓ ନିଗ୍ରହାର ଉପାସନା” ବ୍ୟୟରେ ଗୋଟିଏ
 ବନ୍ଦ ବା କଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଲୁଁ ଯେ ସେ ତାହା ଏବଂ ଯୁକ୍ତି

କଲରେ ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ, “ନିରାକାର ଶୂନ୍ୟ” ଓ “ଅସଦ୍‌ସ୍ୱ”
 ଏକତଥା ! ଶ୍ରେଷ୍ଠବର୍ଗ ବିମୋହନ ହୋଇ କରତାଳିଧ୍ବନିରେ ଗଗନ
 ଜମ୍ପାଇ ଦେଲେ ! ! ପରେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା — ତାହା ବହୁ
 କୌତୁହଳଜନକ ! ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବୃଦ୍ଧାନ୍ତ ଏଠାରେ ଦେଉଅଛୁ ।
 ପ୍ରଶ୍ନ—କି ମହାଶୟ, ବହୁତା କପର ହେଲା ?

ଉତ୍ତର—ଅତି ଚମତ୍କାର !

ପ୍ରଶ୍ନ—ଚମତ୍କାର କପର ?

ଉତ୍ତର—ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଯୁକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରମାଣ କଲେ
 ଯେ ଶୂନ୍ୟ ସାକାର !

ପ୍ରଶ୍ନ—ଅଛା, ଶାସ୍ତ୍ରକଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାଉ, ବହୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଯୁକ୍ତି
 ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ମତେ ବୁଝାଇ
 ଦେଉନ୍ତୁ ତ ?

ଉତ୍ତର—ସେ ଅତି ଚମତ୍କାର ଯୁକ୍ତି !

ପ୍ରଶ୍ନ—ହେଉ, ସେ ଚମତ୍କାର ଯୁକ୍ତି ମତେ ଟିକିଏ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ !

ଉତ୍ତର—ନରୁତ୍ତର—!! !

ଜଣେ ଅଧେ ନୁହେଁ, ଅନେକେ ଏହିପରି ବିଦ୍ୟାବେତ୍ତ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି-
 ମନ୍ତ୍ରର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

ଦିନେ ଜଣେ ବି. ଏ. ଉପାଧ୍ୟାୟ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ଜାତିଭେଦ ବିଷୟରେ କଥୋପକଥନ ହେଉଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
 କଥା ମଧ୍ୟରେ ସେ କହିଲେ, “ଜାତିଭେଦ ନ ମାନିଲେ, ଅସବର୍ଣ୍ଣ
ବିବାହହାରୀ ରକ୍ତର ବିଶୁଦ୍ଧତା ନଷ୍ଟ ହେବ” । ଅମ୍ବେମାନେ ପଚାରିଲେ,
 “ଅଛା ମହାଶୟ, ଇଂରାଜମାନେ ସେ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ କରନ୍ତି,
 ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ରକ୍ତ କଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ? ଅପଣଙ୍କ
 କଥାର କିଛି ଅର୍ଥ ଅଛି, ନା, କେବଳ ଗୋଟିଏ ‘ବିଜ୍ଞାନତ୍ତ’

ଅଭିଜ୍ଞାନସାବିତ୍ରୀ ?” ରବିବ୍ରାହ୍ମଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କଥାର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବାହାରି ପରି ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ଦଳବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଆମ୍ଭମାନେ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତ ହୋଇ “ବିଶ୍ୱକବିତ୍ର”ର ସଂସର୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲି ଆସିଲୁଁ !

ଏପରି ସେହି ମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧ, ସେମାନଙ୍କ “ପୁରାତନବାଦ”ର କିଛି ଅର୍ଥ ଥାଇ ପାରେ ? ମୂର୍ଖବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟାମନ୍ତ୍ର ଆମ୍ଭଙ୍କାଇବା ସେପରି, ଏ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ! ଏପରି ଦେବାର ଦେହୁ ଦଣ ? ଦେହୁ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ, କେବଳ ଔଦାସୀନ୍ୟ । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମନରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷା, ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କାର ଉନ୍ମୁଳିତ ହୋଇଅଛି । ଅଥଚ ପ୍ରବଳ ସତ୍ୟପିପାସା, ସୁସ୍ମୃତ୍ତି, ଅନୁସନ୍ଧାନ, ଚିନ୍ତାଲେଚନା, ନୈତିକ ସାହସ କିଛି ନାହିଁ—କାହା ବଳରେ ସମସ୍ତ ବାଧା ବିପ୍ଳବ ଅତିକ୍ରମ କରି ନବଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବେ ବା ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ? ନୂତନ କିଛି ନାହିଁ, ଅଥଚ ପୁରାତନ ମଧ୍ୟରେ ପାହା ସାର ଥିଲା, ଅବିଚଳା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସିଅଛନ୍ତି । ଔଦାସୀନ୍ୟ ପରି ଉଲ୍ଲଟର ଶିଖି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ସବୁପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ ଅକାଂକ୍ଷା ଦମନ କରି ଏ, ତାହାକୁ ନୂତନ ପୁରାତନ ସବୁଥିରୁ ବହୁତ କରେ । ଔଦାସୀନ୍ୟର କବଳରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଶା, ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ, ସାହସ, ଛତିଶ ହରାଇ ବିକୃତ ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର ସାର କରି କେତେବେଳେ ପୁରାତନ ମୁଖା, କେତେବେଳେ ବା ନୂତନ ମୁଖା ପିଛ ଚୋକି ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେଖି ଶୁଣି ହସ ମାଡ଼ୁଅଛି ! ତାହା ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ୁଅଛି ! ଜଗଦାତ୍ମର ଏ ପଡ଼ିତ ବିକାରସ୍ରସ୍ତ ଜାତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ।

କଟି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ସୁକବି ହେଉଥିବା ବା କୁଳବି ହେଉଥିବା, ତାଙ୍କର
ଲେଖନୀ ଧାରଣ ସାଥୀକ ହୋଇଅଛି—ତାଙ୍କ ହେତୁରୁ ଅଳ୍ପ ଅନେକ
କୃତବିଦ୍ୟା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିଦ୍ରାମଙ୍ଗ ହୋଇଅଛି । ରାଜସୁତ ରୁଚ୍ଛ କର
ବାଟେବାଟ ଚରଣସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସେ ଯେଉଁ
ସାଧୁ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଳ୍ପ ସୁଦ୍ଧା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜ୍ଞାନ
ସମନ୍ୱିତ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀର ଅନୁକରଣୀୟ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-
କ୍ଷେତ୍ରରେ ରଞ୍ଜକବିଙ୍କୁ ଦେଇ ତୁମ୍ଭେ ଅନୋଳନ ଉପସ୍ଥିତ । ଅମ୍ଭ—
ମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଏହା ଗୋଟିଏ ନବଯୁଗର ଆରମ୍ଭ । ପ୍ରଚୀନ
ପ୍ରଣାଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ନୂତନ-ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
ହୋଇ ଆସୁଅଛି । କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ବଞ୍ଚାଣ—
ସୂଚକ ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା ଏକାନ୍ତ ବାସ୍ତବ୍ୟ ।
କିନ୍ତୁ ବାଧ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦ ଉଦ୍ୱିଗ୍ନ ଓ ସ୍ୱରୂପର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକ୍ରମଣରେ ପରିଣତ ହେଲେ, ସେଥିରୁ ସୁଫଳର ଆଶା
ଅନେକ ପରିମାଣରେ ତରୋହିତ ହୁଏ । ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ
କରିବାର ଅଧିକାର ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି, ସେ ମତ ଗ୍ରହଣ କା ପରି-
ତ୍ୟାଗ କରିବାର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣଙ୍କର ଅଛି । ଆପଣାର
ମତ ବଜାଏ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ସତ୍ୟର ଜୟପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି
ରଖି ସରଳ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଯୁକ୍ତିମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ପ୍ରକୃତ
ମହତ୍ତ୍ୱର, ପରିଗ୍ରହଣୀୟ । ପରଲୋକଗତ କରି ଏକ ମାତୃଭାଷା ଉତ୍ତମଙ୍କ
ପ୍ରତି ଆନୁମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ କରୁଥିବା ଅଛି । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ବେଡ଼ ଶବ୍ଦ ବା ମେକ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେଷ ଅପେକ୍ଷା
ସାଧୁତ୍ୟ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଅଧିକ ହୁଏ ।

ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରବଞ୍ଜ, ଦାନବୁଞ୍ଜ
ଦାସ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳରଦ୍ର ରଥ ଏ ଗୁରୁ
ଜଣ ଉକ୍ତ ଅସନ ଲଭ କରୁଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଏମାନେ ମେ
ସମ୍ମାନର ଯୋଗ୍ୟ । ଅତୁର ଅନେକେ ଅନେକ କବିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି;
କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କ ସମାନ ଅସନ ଅଭି-ବେଡ଼ ପାଇ ପାର ନାହିଁ । ଏ
ଗୁରୁ ଜଣଙ୍କୁ ଭୁଲନା କରିବାର ସ୍ଥାନ ଏ ନୁହେଁ । କେବଳ ଭଞ୍ଜକବିଙ୍କ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ମତ ଏଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି । କୌଣସି
ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନ୍ୟାୟ ଅଧିକାର ବା ଉଚିତ ପ୍ରାପ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ପେଟର
ଗର୍ବିତ, କାହାଣକୁ ଅତିରକ୍ତ ପ୍ରଶଂସା ବା ସମ୍ମାନ ଦେବା ମଧ୍ୟ
ସେହିପରି ଗର୍ବିତ । ଏହିପକ୍ଷରେ ନିନ୍ଦୁକତା, ଅପର ପକ୍ଷରେ
ପ୍ରାବଳତା । ଉଭୟ ପରିହାସ୍ୟ ।

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି, “ଆଳିଝୁଲଣ,
ଓଳଙ୍ଗା ମେଲଣ, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ରାମନବନୀ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚନ୍ଦନ”
ଏପରି ଅଭି କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଯେବେ କେହି କହେ
ଯେ, “ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ଅଭି କାହିଁ ନାହିଁ,” ବଞ୍ଜ ବହୁଦର୍ଶୀ
ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାକୁ ହାସ୍ୟରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେବେ । ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପ୍ରାବଳ
ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତାଫିମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ, “ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବୋଲେ
ଟେକ ଦୁଇ ବାହାକୁ, ଧରାତଳେ କବିପଣେ ନ ଗଣଇ କାହାକୁ”
ଇତ୍ୟାଦି ଏ ସମସ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ତବ କଥା ଭଞ୍ଜଙ୍କ ମୁଖ ବିନିମ୍ବିତ ବୋଲି
କହାଯିବ ବୋଧ କର ଯାଇ ନ ପାରେ । କେତେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ
ଅମ୍ବୁମାନେ ଯେତେବେଳେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ
ହୋଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ
ଅନୁଚିତ ଧାରଣା ଜନ୍ମିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଅଛି,
ଅମ୍ବୁମାନେ ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଉଚିତ ପ୍ରାପ୍ୟ ବେବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବେଶିବାକୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ।
 ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ବୈ ଅପଣାରୁ ବେଶ ଓ ସମୟର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ
 କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତି — ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେମାନଙ୍କ କାବ୍ୟସବୁ ଦେଶ ବା
 ସବୁ ସମୟର ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଚୁଚର ପରବର୍ତ୍ତୀ
 ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅନାସ୍ତ୍ରା
 ଜନ୍ମେ । ଆଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବେଶକାଳର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି
 ଭୁବନମୋହନ କଲୁନା ବଳରେ ମହାରସମୟୀ କବିତା ରଚନା କରି
 ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଚ ଅସନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି
 ବେଶ ବା କୌଣସି କାଳ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମାନ ହ୍ରାସ କରି ପାରେ ନାହିଁ
 — ତାହା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେ
 ପ୍ରକୃତ “ମହାକବି” ଅଖ୍ୟାର ଯୋଗ୍ୟ । ଏମାନେ କେବଳ ପୌରାଣିକ
 ପ୍ରକାଶକ ନୁହନ୍ତି — ମାନବସମାଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର
 କବିମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଭାବ ଅଦୌନ ଥାଏ,
 ଏପରି ନୁହେଁ — ମାତ୍ର ତାହାର ପରିମାଣ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
 ଉଦ୍ଧାବର “ବେଶକାଳାନ୍ତର” କବି ନୁହନ୍ତି, ସେ “ବେଶକାଳ”ର କବି ।

ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ମତର ସପକ୍ଷରେ ଦିର୍ଘଟି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଯାଇ
 ପାରେ । ‘ମ, ଉତ୍କଳ’ କବିତାକୁ ଉପାନ୍ତର କଲେ ତାହାର ସମ୍ୟକ୍
 ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରହିତ ହେବ ନାହିଁ । ପୁଥିବାର ମହାକବିମାନଙ୍କ କବିମୋନ
 ନାନା ଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରଖିବାକୁ
 ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଉତ୍କଳ କବିତା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଏ ପ୍ରକାର
 ଅନୁଦିତଯୋଗୀ । ‘ସ୍ୱ, ଉତ୍କଳ’ କାବ୍ୟର ସାରସ୍ୱରୂପ କଲେ ତାହାର
 କାବ୍ୟତ୍ୱର ଛେମ୍ବି ଅବଶିଷ୍ଟ ରହେ ନାହିଁ । ମହାକବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟର
 ଉପାଖ୍ୟାନ ମାତ୍ର ସଙ୍କଳିତ ହୋଇ ପାଠକଧର୍ମାଜର ମନ ପ୍ରାଣ
 ବିମୋହିତ କରୁଅଛି ଏବଂ ଜଗତକୁ ଅମଳ ଶିକ୍ଷା ଦେବାନ କରୁଅଛି ।
 ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି, କୁମାରସମ୍ବନ୍ଧ, ଶକୁନ୍ତଳା, ଉତ୍ତରାଦେବ ଇତ୍ୟାଦି

ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ, ରଞ୍ଜକାର୍ଯ୍ୟଗୁଣକୁ ସେହି ଦୃଶ୍ୟରେ ଅଲୋଚନା କଲେ ସେମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସୀମା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ । ଫଳକ୍ରମେ, ସେଥିରେ କଲ୍ପନାବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅଧିକ ନାହିଁ ।

ରଞ୍ଜକ ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶ୍ରମ ପ୍ରଧାନତଃ ରଚନାପ୍ରଣାଳୀରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କାହାଦୁରୀ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନ୍ତ-ସତ୍ୟ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ଏପରି ଶବ୍ଦପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଗରେ କେତେ ଜଣଙ୍କର ଅଛି କହା ଯାଇ ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ରଚନାରେ ନାନାପ୍ରକାର କଟିକ ଶବ୍ଦର ସମବେଶ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କ ରଚନାପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାଭାବିକ ମଧୁରତା ହରାଇ ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବୋଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ‘ଅରଙ୍ଗ’, ‘ସରଙ୍ଗ’, ‘କିରଙ୍ଗ’, ‘ସରୋଷ୍ଠକ’, ‘ନିରୋଷ୍ଠକ’, ‘ଦଗ୍ରାସର’, ‘ଦଉର୍ୟ୍ୟାସର’, ‘କ’ ନିୟମ, ‘ବ’ ନିୟମ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦକବରତ୍— ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଶିଷ୍ଟ ମାତ୍ର; ପ୍ରଭୃତି କବିତ୍ଵ ସଙ୍ଗେ, ଏମାନଙ୍କର ବେଶି କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କ୍ୟାବ୍ରି ଏହି ସବୁ ଅସ୍ଵାଭାବିକ ନିୟମ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥାପନ କରିବ, ସେ କବିତାର ପ୍ରାଣ ଯେ ଭାବ ତାହା ପ୍ରତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଦୃଷ୍ଟି କାହିଁ ରଖି ପାରିବ ? କବିମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଦିର ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ରଞ୍ଜ ଉତ୍ସିଖିତ କାରଣରୁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହାଦେଉ ଏ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ବରୁଦରେ କଥା କହିବେ ଏବଂ ମଲା ଉପରେ ଖଣ୍ଡା ମାରିବା ସମାନ କଥା । ଯେତେବେଳେ ଅଧିକୃତ କୌଣସି ଲେଖନ ସେ ଶବ୍ଦ ଅବଲମ୍ବନ କରୁ ନାହାନ୍ତି ବା କହିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ନୁହନ୍ତି ।

ଅଦରସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରଞ୍ଜକର ଚିତ୍ତପୂର୍ବକତା କବିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସମୟ ପ୍ରଭବରୁ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅନେକ ଦୂର ଚାଲି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ମହାକବିମାନେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ବା ସେମାନେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟକୁ ପରିବ

ଭବରେ ଦେଖୁଥିଲେ; ସୁତରାଂ ଉତ୍କଳ ଆଦରସ ବା ଅଶ୍ରୁଲତା ଦୃଶ୍ୟକୁ ନୁହେଁ, ଏହା ଆଦୌ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ବସନ୍ତ, ଅମୃତ ଜ୍ଞାନ କଲେ ତାହାର ମାଗ୍ନସ୍ମୃତିର ଇତିହାସେଷ ଶୁଦ୍ଧ ନାହିଁ । ନାଗର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ବା ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷର ପ୍ରେମବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଲେ ସେ ଅଶ୍ରୁଲ ଓ ଅପାଠ୍ୟ ହେଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ସଦା ଗୋଟିଏ ସ୍ବାକର୍ଷକ ଲକ୍ଷର ସୀମା ଅଛି, ସେ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଦୃଶ୍ୟକୁ ହେଲା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନୁଷ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ଯେତେ ଦୂର ଯାଇ ପାରେ, ବଞ୍ଚି କବି ଯେତେ ଦୂର ଅନୁପରାଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ କର ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯାହା ଥାଉ, ଉତ୍କଳର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଯେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଏହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗତିଚରଣର ବ୍ୟକ୍ତି ପଥରେ ତାହା ଘାଟକର ନ ହୋଇ ପାରେ; ନେତ୍ର ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟତାର କେତେ ଜଣ ମିଳନ୍ତି? ସଦୃଶପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିନା ଦିଏ, ତାକୁ ଏପରି ଉନ୍ନତ ସ୍ଥାନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ କେତେବେଳେ ସେ କି ପ୍ରମାଦ ସଫିକ, ତାହା କିଏ କହୁପାରେ ?

ଉତ୍କଳ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନାରେ ଯେତେ ସମୟ ଓ ଶ୍ରମ ଅବଶ୍ୟକ, ସେଥିରେ ଦେଖୁଛୁ ପଲ୍ଲବର ଅଶ୍ରୁ ଅଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରଶ୍ନ ନ କଲେ ବୁଝା ଯିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଅନୁବାଦରେ ଅଧିକ ହୋଇ କୌଣସି କଥା କହୁ ଦେଲେ ଚଳବ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ ଯୁଗ ଓ ଅମୃତମୟ ଯୁଗ ଏହା ନୁହେଁ । ଏ ଯୁଗର ମନ୍ଦରେ ଆସିତ କେତେ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ତ୍ୟାଗସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଅମୃତମୟ ଜଣା ନାହିଁ ।

କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ଉତ୍କଳ କବିତା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ନ ହେବ ନାହିଁ କି ? ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଏହି ଯେ, ଆଦରସ ଥିଲେହେଁ ଯେତେବେଳେ ଶକୁନ୍ତଳା ପ୍ରଭୃତି

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇଅଛି, ସେତେବେଳେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କବିତାବ ଅସମ୍ଭବ
କଣ ? ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଉତ୍ତର ଅନୁମୋଦନେ ଉପରେ ଦେଇଅଛୁ ।
ଏଠାରେ ଏକଟି ବସ୍ତବ୍ୟ ଯେ, କେବଳ ଦୁଇପ୍ରକାର ସମାନ ବୋଧ
ଅଛି, ଏକଥା କହଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଶୁଣ ବାଣୀରେ ଦୁଇଟି ସମାନ
କି ନା, ଏକଥା ଭୁଲିବା କି ଦେଖାଇ ବେବା ଅବସ୍ୟତ । ଯେ
ଭୁଲିବାର ଭାବ ଉକ୍ତ ମତସମ୍ପର୍କିତ ନାହିଁମାନଙ୍କ ଉପରେ, ଅନୁମୋ-
ଦାନେ ଏକକି ମାତ୍ର କହୁଁ ଯେ, ଶକ୍ତିକୁ ନା ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ଦୋଷରୁ—
“ନମସ୍କରଣୋଃ କରଣେଷୁବାଦଃ”

ପୁଣି ଉକ୍ତ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳୀୟ କବିମାନଙ୍କ କବିତାକୁ ପାଠ୍ୟ-
ପୁସ୍ତକ କରିବାର ତତ୍ତ୍ୱ ଯେ ହୋଇ ନାହିଁ ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ । ଅନୁମୋ-
ଦାନେ ଶୁଣିଅଛୁ, କୌଣସି କୌଣସି ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ କବିତା-
ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ କିଭଳି ଅଂଶମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଶୁଣି ଏ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ
ପ୍ରକାଶ କରିବାର ତତ୍ତ୍ୱ କି ଅବୃତ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ବୈଦେହ୍ୟଶିଳାସ ନର୍ମାଳସ୍ମୃତର ପତ୍ୟସା ପ୍ରତ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଦିଆଯାଇ
ଥିଲା; ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଅପରିଚିତ ପୁଣି ତାହା ରହିତ ହେଲା ।
ଏତେବେଳେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଯେତେ କେହି ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ ପାଠୋ-
ପଯୋଗୀ ଅଂଶମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭୂତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସୁଖର କଥା ।

•ତେବେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଚନାଶୃଙ୍ଖଳା ବର୍ତ୍ତମାନ ଶବ୍ଦ ଅନୁସାରେ
ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଅନେକ କଥା ଅଛି ।
ଉଚ୍ଚପୁସ୍ତକ ବିଷୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପ କହିବା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅନୁମୋଦନେ ଏ
କଥା ମୁଦ୍ରକଣ୍ଠରେ ଶୁଦ୍ଧି କରିବୁଁ ଯେ, ଅବଧରୁକ୍ତମେ ସେ ସମସ୍ତ
ପୁସ୍ତକ ଅଲୋଚନା କରିବା ଉତ୍କଳଧାତୁତ୍ୟାନୁଗୁଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ଅଶ୍ରେୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁମୋଦନେ ଉପସ୍ଥିତ ବିବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଚାହିଦ
କଥା ଡ଼ାକି ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପହାସ କରିବୁଁ । ଶୁଭନାଶୁଭ ବାବୁ ଓ

ଗୋଲଧେରା ଭରସୁଙ୍କ ଲେଖାରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସହାନୁଭୂତି ଅଛି । କାରଣ ଭରସୁ ସୁକ୍ରିୟାବଳମ୍ବୀ । କେବଳ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମାନେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ମାସ୍ତକ ବିଷଜର୍ଜରତ ଅମ୍ବମାନ ନିକ୍ଷେପ କରି ବିବାଦ-ସ୍ତମ୍ଭା ବଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ନ ପାରୁ ! ଅମ୍ବମାନେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ କିଛି ନ କହି ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିରୁ ଶାନ୍ତ ହେବାକୁ ବଳାଙ୍ଗୁଳରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ଭବଳ ମାତୃତ୍ୟରେ ଅଭାବର ସନ୍ଧ୍ୟା ନାହିଁ । କେବେ ଏପରି ଅସାର ବିଷୟରେ ଶକ୍ତି ଓ ସମୟର ଅପବ୍ୟୟ ନାହିଁକି ? -

ବିମଳାଗ୍ରହଣ ବାବୁଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି ବକ୍ତିବ୍ୟ ନାହିଁ । କେବେ ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ ଦୋଷ-ଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ଭଲ ଭଲ କରି ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି, ସେପରି କେବଳ ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଆଜି ବିହାରୀ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି କମର ବାଜୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ହୁକୁମପକ୍ଷେ ଉକ୍ତ ଦୋଷ-ମାନଙ୍କୁ ଗୁଣ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସନ୍ଦେହ ବିଷୟ । ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ସାତ୍ତ୍ବିକତାରେ କେହି ଉପେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ ଗୁରୁପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୂଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ବିଭୀଷଣ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ରଞ୍ଜିତ ଗୁରୁପାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେଣି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଶରଣ ଓ ବିରୁଦ୍ଧ ଅ-ଶମାନଙ୍କୁ, ବାସ୍ତବର ଓ ବିରୁଦ୍ଧର କରି ଜନ-ପାଥାବଶ୍ୟକ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କେହି ଥରେ ଧୀରଭାବରେ ପରିଶ୍ରମ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ରଞ୍ଜିତ କବିତାରେ ଯେତକି ମହତ୍ତ୍ୱ, ସରଳଭାବରେ ଯେତକି ଦେଖାଇଦିଅ, ଏପରି କପଟଯୁକ୍ତିରେ କଣ ହେବ ? ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆପଣାର ଅପାରତା ଓ ଅପକାର୍ଯ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଅଧୁନାବି ସମାଲୋଚନାର ଢ଼ୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ପଡ଼ାଇଲେ ରଞ୍ଜିତ ମହତ୍ତ୍ୱ

ରହୁ ପାରିବଟିକ ? ଶ୍ରୀମନ୍ତାସୁୟାଶ ବାବୁ କେବଳ ଅଧୁନିତ ଲେଖକ-ମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ୱୟଂ ଚିନ୍ତନମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଦୋଷାଭ୍ୟାସ କରିବା ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ପୁଣି ଶ୍ରୀମନ୍ତାସୁୟାଶ ବାବୁ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସ୍ଥାପନାକାଳରେ କଣ କହିବେ, ଜଣା ନାହିଁ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଦୋଷଭଗ ପ୍ରତି ବେଶି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଶୁଣ ସେ ଅଦୌ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ । ତେବେ ତୁଳନାରେ ସେ ଅଂଶ ଅତି ପଲ୍ଲ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ କଣ ଦୋଷ ନୁହେଁ ? ସେ ତ କେବଳ ଅସ୍ଥାନିତା ଦୋଷ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ? କାବ୍ୟଗତ ଅନେକ ଦୋଷ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଅଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କର ଉପ ଦେଖାଇଦେବା ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାକୁ “ଅଳି ଝୁଲଣ, ଓଳକଣା ମେଲଣ” ପରି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ପେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନାନା ଭାଷାରେ ନାନା କାବ୍ୟ ପାଠ କଲେ, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏ ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତର ।

ଭକ୍ତ କଲେ ବିଷୟରେ ଅମ୍ବେମାନେ ସୁଳରେ ନିଜ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ
 ଦେଖୁ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ବିବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଭୁଲ ଗୁଣ ନଥା
 କହୁଅଛୁ । ଭକ୍ତଙ୍କ ପପସ୍ତ ବଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଲକଥାକୁ ଲେଖାପ୍ରତି
 ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଅଛି, ଏକଥା ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କହୁଅଛୁ ।
 ଏହାର ଅର୍ଥ ଏପରି ନୁହେଁ ଯେ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକୁ
 ଅନୁମୋଦନ କରୁଁ । ଗୋଲକଥା ଏହି ଭୁଲକାଣ୍ଡର ମୂଳ—
 ସେ ନିଜେ ଦଳପତି ହୋଇ ଲେଖେଗୁଡ଼ିଏ ଗଣ୍ଡଗୋଲଅଙ୍କ ଦେଇ
 ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନପ୍ରୋତ ପରିଗୁଳନା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ଅମ୍ବେମାନେ
 ସ୍ପଷ୍ଟ ରୁଷି ପାଉଅଛୁ । ନିଜେ ସୃଷ୍ଟିମାର୍ଗରେ ଗଲୁ ଗଲୁ ପଥ ହୁଅ
 ଏତେତେ ଶ୍ରେୟାବମାନ ହେଉଅଛନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ ତଗତମାନ ମଧ୍ୟ
 ମେଲ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ଏକଥା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ମୋଟରେ, ସେ ମୀମାଂସା-
 ପ୍ରାଣୀ—ଅନୁଚିତ ଏ କଥା ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ବାହାରିଅଛି । ଏହି
 ଦେହରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ଉଚିତ ନବେଚନା
 କରୁଁ । ଏଣିକି ସେ ପେଉଁସରୁ ଅସ୍ତ୍ରାପତ୍ତିକି କଥାର ଅଲେଚନା
 କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।
 ବେକଳ ମୂଳ ବିଷୟ ଘେନି ଅମ୍ବେମାନେ କେତେକ କଥା କହୁଛୁ ।

ପ୍ରଥମତଃ ସେ କହନ୍ତି, “ବିମନାସ୍ତସ୍ୟ ବାବୁ କାବ୍ୟବିଶେଷ
 ସମାଲୋଚନା ନ କରି କବିଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଅଛନ୍ତି,
 ଏହା ସୃଷ୍ଟିପଞ୍ଚତ ନୁହେଁ ।” କାହିଁକି ସୃଷ୍ଟିପଞ୍ଚତ ନ ହେଲା,
 ଅମ୍ବେମାନେ ରୁଷି ପାଉଛୁ ନାହିଁ । ଏପରି ଦେଖାଯାଏ ଶ୍ରୀଏ
 କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରୁ କରୁ ତାହାର କବି ବଳେ ବଳେ ଆସି ତାହା
 ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି, କାବ୍ୟର ଗୁଣରୁ କବିଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ଜଣାପଡ଼େ;
 କାବ୍ୟଗତ ରୁଚି କବିଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଦେଖାଇ ଦେଏ, କାବ୍ୟରୁ

କରିବ କିନ୍ତୁ, ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ଦୁଃଖାତାଏ । କାବ୍ୟ ଓ କବି ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତରାଳ ସମ୍ପର୍କ । ଏମନ୍ତ ତ କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଶ୍ରୀକବିର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱପ୍ନ, ସ୍ୱପ୍ନ, ବସୁଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିଏ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ସେପରି ନ କର କବିକବି ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଓ ନୈପୁଣ୍ୟର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାବ୍ୟ ବୈଦେହ୍ୟଶବ୍ଦଳୀୟରୁ ଅବଲମ୍ବନସ୍ୱରୂପ ଧର୍ମ-ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ଦେଖି ଉପସମାବେଶିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା; ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ସେ. ଏକମତ ହେବେ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ସମାଲୋଚନା ଦୁଷଣୀୟ ନାହିଁ, ଏହାର କିଛି ଯୁକ୍ତି ଗୋଲକଥା ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ଏପରି “କବି ସମାଲୋଚନା” ସେ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ଆଜି ନୁହଁ କଲେ, ତାହା ନୁହେଁ; ପୃଥିବୀର ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି । ତେବେ ଗଭୀର ବିଚାରର ଅପରାଧ କଣ ? ସେ ଯେବେ କାବ୍ୟଗତ ସମ୍ପର୍କ ଛାଡ଼ି କବିଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଓ ଅପୌଷ୍ଟିକ ହୁଅନ୍ତା । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସେପରି କୌଣସି କଥା ତ ଖୋଜି ପାଇଲୁଁ ନାହିଁ ?

ଏଥିର ଗୋଲକଥା କହନ୍ତି, “ରଞ୍ଜିତର ଅନେକଗୁଣିଏ କାବ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶିତ ଥିବାପ୍ରକାରେ ଏପରି ସମାଲୋଚନା କରିବା ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ।” ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, “ଭାବହୀନିତ୍ୱ ଗୋଟିଏ ଚିପିଲେ ଜଣାଯାଏ ।” ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା କାବ୍ୟରୁ ସେତେବେଳେ ଏକ ଭାଷା, ଏକ ଭାବ, ଏକ ରୂପ, ଏକ ଶିଳ୍ପ ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛି, ସେତେବେଳେ ଅପ୍ରକାଶିତ କବିତାରୁ କଣ ମିଳିବ ? ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ବୁଝିବା ପକ୍ଷରେ ଗଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ରାମନାଥସ୍ୱାମୀ ବାବୁ କବିଙ୍କୁ ଗାଲି ଦେଇଅଛନ୍ତି; ଜାଣି

କବିଙ୍କର ଏପରି ଅବମାନନା ଗୋଲକଥନା ଓ ଭଦ୍ରାୟ କଳ ସହ
ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଜାତୀୟ କବି ସେ ଜାତୀୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆଖି ପଶୁ
ଅକାରେ ଚିତ୍ରିତ କଲେ, ସେ କଥାଟି କାହାର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପ୍ରବେଶ
କରୁ ନାହିଁ । କବି ପରମପବିତ୍ର ରାମଚରଣକୁ କାମୁକରୂପେ ଚିତ୍ରିତ
କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ, ସମାଲୋଚକ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହୋଇ କହିଲେ, “କବି ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ
ସାହିତ୍ୟରେ କଳଙ୍କ କାଳିମା ଲେପନ କରିଅଛନ୍ତି” । ଏକଥାଟା
ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାଇବାକୁ ହେବ ।

ରାମନାଥସୁଣ ବାବୁ ଅନେକ କଥା ଚିନ୍ତା କଲେ, ଏକଥାଟି ଚିନ୍ତାକୁ
ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । କାହିଁକି ନା, ଉପଯୁକ୍ତ କାରଣରୁ ସେ ଏପରି
ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଉକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଗୋଲକଥନା ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର
ଫଳସ୍ୱରୂପ ନ ଦେଇ ଅଥବା ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ କବିଙ୍କ
ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞତା ଓ ଧର୍ମଜ୍ଞତା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏଣୁ ଟେଣୁ ନକର ସ୍ପଷ୍ଟ
କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ରାମନାଥସୁଣ ବାବୁ ତ କବିଙ୍କ
ଉପରେ ସେପରି ଅଭିଯୋଗ ଆନୟନ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେ ଜିଜିରରେ
ତେବେ ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?

ମୂଳକଥା ରାମଚରଣ ଘେନି । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ରାମ ଓ ରଞ୍ଜନ ରାମ,
ଏ ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକର ଛବିଦେବ । ଅପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥ ନୂତନ
ଗତିବା ପଥେଷା ପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ଅପବିତ୍ର ଆକାରରେ ଚିତ୍ରିତ
କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କବିତ୍ୱ ରୂପର ପରିଶ୍ରମ । ରାମ କେବଳ କାବ୍ୟର
ନାୟକ ନୁହନ୍ତି, ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ନେତା ଶତ୍ରୁଦ୍ରାସିନି
ପୁରୁଷ ଏବଂ କୋଟି କୋଟି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଏପରି
ସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା କବି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ
କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି ?

ଜ୍ୟୋତି କବିକୁଳକଳଙ୍କ ମାଲକେଲ ମଧୁସୂଦନ ରାମଚରଣରେ
ଶ୍ରୀରାମ ଆରୋପ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସମାଲୋଚକ

ମାନବଠାରୁ ଗାଳି ଖାଉଅଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରମୁଦରେ “ଭାରତୀୟ” ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମାଲୋଚକ କଣ କହୁଅଛନ୍ତି, ପାଠକେ ଶୁଣନ୍ତୁ: “ମୂଳତତ୍ତ୍ଵରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିନ୍ତା ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ କବି ଆହୁର ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାଧୀନତା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେହି ମୂଳତତ୍ତ୍ଵର ଉଲ୍ଲସବର୍ଣ୍ଣ-ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନ କର ଅଙ୍କିତ କରିବାର ତାଙ୍କର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ରାମଚରଣ କବିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ନିଜର ଧନ ନୁହେଁ, ତାହା ସମସ୍ତ ଭାରତର ସମ୍ପତ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ମିଭଣ୍ଡ ବନେ ତଳିବ କିପରି ? ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସିର ହୃଦୟ-ସାମଗ୍ରୀ—ବିର ଆରାଧନାଦେବତା—ସେହି ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ଥାନ-ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା କି ସହୃଦୟ ଜାତୀୟ କବିର କାର୍ଯ୍ୟ ?” ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭଜ୍ଜ କବି କି ରାମଚରଣକୁ ଶିତ ଗୁଣ, ସହସ୍ର ଗୁଣ ସ୍ଥାନିତ କରି ନାହାନ୍ତି ?

ଅଲ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ନବ୍ୟଭାରତରେ ମେଘନାଦବଧର ଯେଉଁ ସାର୍ବ-ସମାଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଏହି ବୋଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଗଭୀର ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମନର ସୋର ନିବାରଣ କରି ନ ପାରି ଶେଷରେ କହୁଅଛନ୍ତି, “ଏ କଳିଙ୍ଗ ଦୁର କରିବାପାଇଁ କବି ଜାଣିତ ନାହାନ୍ତି, ଏହାହିଁ ପରାଜୟର ବିଷୟ ।” ଆହୁର ଲୁପ୍ତଚରଣରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅସ୍ଵାଭାବିକ ଓ ଅସଙ୍ଗତ କଥାର ଗମାବେଶ ଥିବାରୁ ସୁଦୃଷ୍ଟି ଲେଖକ ବଳିମନ୍ତ୍ର ଏପରି ବିଷୟରେ ପ୍ରକ୍ଷେପକାରୀ କରିମାନଙ୍କୁ “ଗର୍ଭରକଣ୍ଠ” ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି (ବଳିମ ବାବୁଙ୍କ ଲୁପ୍ତଚରଣ ୨୯୯, ୨୯୦ ଓ ୨୯୧ ପୃଷ୍ଠା ଦେଖ) ଏବଂ ଏହି କବିମାନେ ଲୁପ୍ତଚରଣକୁ ବିକୃତ ଓ କଳଙ୍କିତ ଭରସାବାର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବେଶର ଲେଖକଗଣ

ଅଳ୍ପଦୈର୍ଘ୍ୟରେ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, “ଲୁଣ୍ଠାବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କାମନ୍ତ୍ରୀଜାନ୍ତୁଛି ଓ ବ୍ୟଭିଚାରପୁରୁଷ !!!” ପୁଣି ଉତ୍କଳର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ମହାସମାଦରରେ ଏପରି ଜଣେ ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରୁଅଛୁ !!! ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳଭୂମି !!! ଉତ୍କଳର ଶିଖାର ଆଉ ବାକି କଣ ଅଛି ?

ତୁଳସୀଦାସ ଗୋଲକଧନ୍ୟା କହନ୍ତି, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଧର୍ମସ୍ମରେ ଜନନେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱ ପବିତ୍ରଭାବରେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଲଲଟେୟାର ଓ ତାନ୍ତ୍ରର ଗଜେନ୍ଦ୍ରଲୀଳକୁ ଆଣି ଛଡ଼ା କରିଅଛନ୍ତି । ବହୁ ବହୁ ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତ ଆସିଲେ ସ୍ୱର୍ଗା ପ୍ରମାଣଟା ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଅଛି । ଲଲଟେୟାଙ୍କ କଥା ଛଡ଼ା, ତାଙ୍କ କଥାଟା ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ର ସଙ୍ଗେ ଆସି ମିଳି ନାହିଁ—ସେ କେବଳ ଏତିକି କହୁଅଛନ୍ତି, କୌଣସି ଘଟଣା ଲଳିତପୁଲ୍ଲୀସାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ବାହାର ନାହିଁ । ମିତ୍ର ମହାଶୟ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମନଗଢ଼ା ଯୁକ୍ତି ବାହାର କରି ଦେବମନ୍ଦିରରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଛାଡ଼ି ଗୁଡ଼ାକୁ ପବିତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଲୀଳା ବହୁଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବେ ପ୍ରାଚୀନ ମହାବିତରଣ ଅବସ୍ଥାରେ କାମନ୍ତ୍ରୀଜାକୁ ଶକେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ନିନ୍ଦା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜନନେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗୋଲକଧନ୍ୟାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଶପଥବଧୁ କୌଣସି କାଳେ ଅର୍ଯ୍ୟସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ବୋଲି କେହି ପ୍ରମାଣିତ କରୁ ନାହାନ୍ତି ! ତାନ୍ତ୍ର ମହାଶୟ ସ୍ୱଦେଶରେ ବହୁ ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେ ନାହିଁ—ନିଜ ମତ ସମ୍ପର୍କିତ କରିବା ପାଇଁ ଲଘୁଭଣ୍ଡ ହୋଇ ବିଦେଶକୁ ବାହାରିଲେ । ନାନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଲଟାଇ ଗୋଟାକେତେ ହୁଣ୍ଡାନ୍ତ ଆଣି ଥୋଇ ଦେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରାଶୂନ୍ୟ ଲେବେ ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରମାଣ କେଉଁ ସ୍ୱରୂପ ! “ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନିଶ୍ଚିଣ୍ଟା କାହିଁ, ବଡ଼ ଲେବକୁ ଉଠାଇ ନାହିଁ ।” ଏହା ତ ଚରପ୍ରଚଳିତ କଥା ।

ଅନେମାନେ ମିତ୍ର ହେବାଦୟଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନିବିଡ଼ରେ ନିବିଡ଼ରେ;
ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେବଦାତ୍ୟ ବୋଲି
ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ପାରୁ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଆଦିମ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ ବା ଓଡ଼ିଶାଙ୍କ ମନ୍ଦିରମାନ
ସମାଜର ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କର
ଉକ୍ରବ୍ୟୟ ଯୁକ୍ତିର ବଳବତ୍ତା ନେଉଁଠାରେ ? ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନସମାଜରେ ଏପରି
ଦେଖାଯାଏ, ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ଧର୍ମାର୍ଥେ ପଣକି ଦେଲେ ସ୍ୱକା ଅନ୍ୟଥା
ଦୁଷଣୀୟ । ଦେବତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଳଦାନ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ତନ୍ତ୍ର
ଅନ୍ୟଥା ଜୀବଦତ୍ୟା ପାପ; ଏହା ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏ ଯୁକ୍ତି
ଅନୁସାରେ (ଜନନେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପଣକି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ସ୍ୱକା)
ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୁଷଣୀୟ ନ ହେବ କାହିଁକି ? ଭଞ୍ଜଙ୍କ “ଜାନୁରିରଗୁଡ଼ା”
ବର୍ଣ୍ଣନା ଅପରିକଳ୍ପିତ ନ ହେବ କାହିଁକି ? କାବ୍ୟର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ କି
ନାୟକ ନାୟିକା ତ “କେଳିସନ୍ତର”ରେ ଧର୍ମସାଧନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନ
ଥାନ୍ତି ? ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ସଙ୍ଗେ ଆହାର କଲେ
ପଡ଼ିବ ଦେବ ନାହିଁ, ତାହା ବୋଲି କି ସଙ୍କଳ୍ପ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର
ଏକତାହାର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମାନୁମୋଦିତ ହେବ ?

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିଷିଦ୍ଧ ଅଛି, ଖ୍ରୀ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର କରୁଥିବା ବେଳେ ବା
ଅସାଧାରଣ ହୋଇ ବଢ଼ିଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗୀ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବେ ନାହିଁ
ବା ତେଣିକି ଅନାଚରଣ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଭଞ୍ଜ କବି କହିଲେ, “ବାଳା
ବିବସନଶୋଭା ପେ ଦେଖି ନାହିଁ, ତାହାର ଆଖି ଆଖି ନୁହେଁ” ପୁଣି
ନାୟିକା “ଗୋପୀପୁର”ରେ ଥିବା ବେଳେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନିଷିଦ୍ଧ ନାୟକ
ଲୁଚିଲୁଚି ଯାଇ ତାହାର ଅଙ୍ଗଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ଲୋକ
କରୁଅଛି, ଦକ୍ଷିଣରେ ନାୟିକାକୁ ନିର୍ଜନରେ ପାଇଲେ “ରତିଭିକ୍ଷା”
କରୁଅଛି, ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ କି ? ଏଥିରେ ଗଭୀର
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅଛି କି ? ପୂର୍ଣ୍ଣତ ଏକ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ବସ୍ତୁକୁ ଧର୍ମର

ପରିଚ୍ଛଦ ଦେଲେ ଯେ ସବୁ ଦୋଷରୁ ଅବ୍ୟାହତ ପାଇବାକୁ ହେବ,
 ଏହା କେବଳ ବିରୁଦ୍ଧମସ୍ତିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ଯୁକ୍ତି । ଯାହା ଅନିଷ୍ଟକାରୀ,
 ତାହା ସବୁପ୍ରକାରରେ ଏକ ସବୁସମୟରେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକ
 ତାହା ତୁମ୍ଭର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପ୍ରତି ଅପେକ୍ଷା ନ ବଞ୍ଚି ତାହାର ସ୍ଵଭାବପିତ ଗୁଣ
 ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବ । ତାହାଙ୍କ ପୂଜା ତ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ, ତାହାର
 ଅଭ୍ୟାସରେ ଦେଶ ଏକ ସମୟରେ କାହିଁକି ଉତ୍ସାହପ୍ରାୟ ହୋଇ
 ଉଠିଥିଲା ? କାହିଁକି ଅଦ୍ଵିତୀୟତା ପ୍ରଭୃତି ସାଧୁଗଣ ଏହାର ଦମନ
 ପାଇଁ କାହାବସ୍ତୁରେ ଅବସର ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ? ପୁଣି ଚୈତନ୍ୟ-
 ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପବିତ୍ର ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଘୋର ଅଧଃପତନ ହେଲା
 କାହିଁକି ? ଶତ ଶତ ସତ୍ତ୍ଵସ୍ତ ସତ୍ତ୍ଵସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଉଁ ଆଉଁ ଲକ୍ଷା, ଘୁଣା,
 ବୁଦ୍ଧି, ବିଶ୍ଵର ମସ୍ତିକରେ ପାଦାଘାତ କରି ନୀଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକ୍ରୀଡ଼ାର
 ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବାପାଇଁ ଦଳବଳ ପାଢ଼ି
 ବାହାରିଥିଲା ? ଦେଖୁ ନାହିଁକି ଶଲ୍ୟପିତା ଭାରତସମାଜକୁ ଅନ୍ତଃସାର-
 ଶନ୍ୟ କରିଅଛି ? ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଉଦ୍ୟମ କାହିଁ ? ଅକାଶ କାହିଁ ?
 ବାୟୁ କାହିଁ ? ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରୀ, ଜନ୍ୟା, ଭଗିନୀମାନଙ୍କର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
 ହୋଇଅଛି, ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖିଅଛି କି ? ହେ ବଳାସୀ ପୁରୁଷ-
 ଗଣ ! ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ରୀଡ଼ାପୁରୁଷତା କରିବାର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ ତୁମ୍ଭର
 ଜାତୀୟ କୁଳାବ୍ୟମାନ ନୁହେଁ କି ? କହିଲ ରଲା, ପବିତ୍ର ରମଣୀମୁଖି
 ଅଳଙ୍କାର ନେତେ ଜଣ ପବିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ପାରନ୍ତି ? ରମଣୀର
 କୁଚଗୋରା ଦେଖି କେତେ ଥର ବିଶଜନନୀଙ୍କ କରୁଣାର ତଥା ଧ୍ୟାନ
 କରିଅଛି ? ପାଇବ କେଉଁଠାରୁ ? ତୁମ୍ଭର ସାହିତ୍ୟ ତ ତୁମ୍ଭ ମନକୁ
 ବିଷକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରି ଦେଇଅଛି ? ପବିତ୍ର ବସ୍ତ୍ରରେ ନରକର ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ଶୋଣିତ ଆଖି ଲେପି ଦେଇଅଛି ? ମାନବ ମନ ଓ ମାନବ ସମାଜ
 ଉପରେ ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ଅସ୍ପୀକ୍ଷା କରି ପାରିବ କି ?
 ତେବେ ଏପରି ପ୍ରଳାପ ବହୁଅଛି କାହିଁକି ?

ଚତୁର୍ଥଃ, ଶୂନ୍ୟାବସ୍ୟ ବାହୁକ ଅବସ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହତ ହେଲା, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଲକଥନା ଏକ ତଥାୟ ଦଳ ପେପର ଯୁକ୍ତି ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠ କରି ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ । ମୁଳରେ ଧର୍ମଶ୍ରବଣ ପ୍ରକାର ଏହା ରସମାନବ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏକ ସେହି କାରଣରୁ ଏହାର ନାମ ଅବ୍ୟରେ ଦିଆ ଯାଇଅଛି ।” ଗୋଲକଥନା ଅବସ୍ୟ ଜଣେ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣିବା ଲୋକ, ସେହେତୁ ସେ ରଲଟେୟାର ଓ ରଲେନ୍ଦ୍ରଲଲଙ୍କ ବଚନ ଉକ୍ତ କରି ଉତ୍ତର ଦାୟିତ୍ୱ ଚମତ୍କାର ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ କଥା କହିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବି ଲଜ ମାଡ଼ିଲା ନାହିଁ ? ତେବେ ଶାନ୍ତ-ରସର ନାମ ସେ ଶେଷରେ ଦିଆ ଯାଇଅଛି, ଏହା ସଦାପେକ୍ଷା ନିରୁପ୍ପ ଏକ ଏଥିରେ ଆଦୌ ଧର୍ମଶ୍ରବଣ ନାହିଁ ? ଏପରି ହାସ୍ୟାସବଯୁକ୍ତି ସେହି-ମାନେ/ପ୍ରୟୋଗ କରିନ୍ତି, ସେମାନେ ଯୁକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ରର କଣ ସେ ବୁଝନ୍ତି, ତାହା ସେହିମାନଙ୍କୁ ଜଣା ! ସେମାନେ ସେ ପ୍ରଭୃତି ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ବା ମୀମାଂସାପ୍ରାପ୍ତୀ, ଏଥିରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗଭୀର ସନ୍ଦେହ ।

ଶିକ୍ଷା ।

ପୃଥିବୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଛଡ଼ା ଉପଗ୍ରହମାନଙ୍କରେ ଜନସାଗର ଆବାସ
ଅଛି କି ନାହିଁ, 'ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ କି ପ୍ରକାର, ଏ ସମସ୍ତ
କଲ୍ପନାର ଶ୍ରଦ୍ଧା, କିନ୍ତୁ ପାର୍ଥିବ ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର
ମନୁଷ୍ୟ ଉଲ୍ଲଭଣୀଳ । ହିମବତୀଶର ନିୟମାନୁସାରେ ଦିନେ ମନୁଷ୍ୟର
ବନ୍ଦୁ ବନ୍ଦ ହେଲେ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ଏତାବତ୍ତଳାଳ ସେ ନିର୍ବି-
ବାଦରେ ପୃଥିବୀରେ ରାଜତ୍ବ କରି ଆସୁଅଛି । ଏକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ
ଓ ବନ୍ୟ ପଶୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ତାରତମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉ ନ
ଥିଲା । ଅଳ୍ପ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ପୃଥିବୀର ମୃଣ୍ମାଣ୍ଡ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ-
ଅଛି । ଜନ୍ମକାଳରେ ମାନବଶିଶୁର ଭାବ ସାଧାରଣତଃ ଲଭର ପଶୁ
ତୁଳ—ଶୁଦ୍ଧପାପାଦ ପାଶବ ବୁଦ୍ଧି ଛଡ଼ା ଅଧିକ କିଛି ତାହାଠାରେ
ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । କାଳସଂସ୍କାରରେ ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ଶିଶୁର ପ୍ରଭାବରେ
ଜଗତ୍ ସବୁ ହୋଇଯାଏ । ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ଗ୍ରାସ-
ହେଳିଗିରିରେ ଦୂରରୁ ନିଶ୍ଚୟ କରୁଥିଲା, ଅନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା
ଉପରେ ସର୍ବତୋମୁଖୀ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ।
ଏହିପରି ମନୁଷ୍ୟର ଶମତା ଦିନକୁଦିନ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଅଛି, ମନୁଷ୍ୟର
କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ନିଜେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବାକ୍ ହେଉଅଛି ।

ମାନବୋଲତକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଲେ ତାହା ତ୍ରିବିଧ
ଆକାରରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ—ସେୟୋଲତ, ଅନୋଲତ ଓ ଧର୍ମୋଲତ ।
ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟ ଓ ଧର୍ମ ଉଭୟ ପଥରେ ସହାୟ । ସେୟୋଲତ
ଅନିତ୍ୟ, ତାହାର ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଲ୍ଲଭ ଅପୂର୍ବ ର ହୁଏନାହିଁ ।

କେବଳ ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରୟୋଗର ସଙ୍ଗେ ଶୈଳୀପରିପାକ ଓ ସୁ-
ଲଭ୍ୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ଚାହୁଁଥିବା ଚାହାଁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ
ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାହାଁଥିବା ଅପେକ୍ଷା
ସାଧକ ହୁଏ । ଧର୍ମୋନ୍ମତ ବଳା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିଷ୍ଠା । ପ୍ରକୃତ
ପ୍ରସାରରେ ଧର୍ମ ମାନବଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନର
ଉପାୟ ମାତ୍ର । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥାପନ କରି ଉପାୟର ସମ୍ବଳତା
ସନ୍ଦେହରହୀନ କରିବା । ମାତ୍ର ଉପାୟ ଯେବେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ଅଧିକାର
କରି ବସେ, ତେବେ ଆଉ ଉନ୍ନତର ଆଶା ଥାଏ ନାହିଁ ।) ମାନବ-
ସମାଜରେ ଏହିପରି କେମିତି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଘଟିଥାଏ ।

ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି ଶିକ୍ଷାସାଧେୟ । ସେହି ପ୍ରକୃତ
ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯୋଗ୍ୟ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ମାନବଜୀବନର ସମ୍ବଳତା ବୃଦ୍ଧି-
ଶୁଦ୍ଧି ଉପଯୁକ୍ତ ଶୂଳନାଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହେବା ଲାଗୁ ହେବା
ସୁଦ୍ଧା ଓ ଅବଶ୍ୟକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ ତେବେ ବିଦ୍ୟାଳୟ
ନୁହେଁ । ବୃଦ୍ଧି ତେବେ ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ଏ ଶିକ୍ଷା ଅଭାବ ହୁଏ ।
ପ୍ରକୃତ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟଶିଶୁର ସକଳ ଅବସ୍ଥା ପୂର୍ଣ୍ଣକରେ ଏକ
ତମେ ଚାହାଁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରେ । (ସମ୍ବଳତା ବୃଦ୍ଧି
ମନୁଷ୍ୟର ଶିକ୍ଷାଳୟ । ବୃଦ୍ଧିଶୂଳ ମହାବଳ ପାଠ କରବାକୁ ଯେଉଁ
କରାଯିବ, ଚାହାଁଥିବା ଶିକ୍ଷା ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶିକ୍ଷା କେବଳ
ଦ୍ୱାରାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ବେଦାନ୍ତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ ଏହି ମହାବଳର ଅନ୍ତ
ଅନ୍ତରାଳ ମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏମାନେ କେବଳ ପ୍ରକୃତଦ୍ୱାରା
ଅନ୍ତରାଳର ମାନବଶିଶୁର ହୃଦୟାହାର ମାତ୍ର । ପ୍ରସ୍ତୁତର ଶିକ୍ଷାଳୟ
ମହାବଳମାନେ ଏହିପରି ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଜଗତ ନିକଟରେ
ଶିକ୍ଷାର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ଲବରସଧାରୀ ସେହି ଦ୍ୱାରରେ
ପ୍ରବେଶ କରି ଜୀବନପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଅର୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ-
ଶିକ୍ଷା 'କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ' — ନିରାଶା ଚାହାଁଥିବା ମୂଲ୍ୟ ବିହୀନ ନାହିଁ ।

“ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥାଃ” ଏହି ବାକ୍ୟଟି ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ । ଅଥଚ କଥାଟାର ଏମିତି ଅପର୍ୟବତାର ହୋଇଅଛି ଯେ ଭାବିଲେ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ନାନା ପ୍ରକାର ଅପରାଧ ସେଷରେ “ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥାଃ” ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସେ ପନ୍ଥା ସଙ୍ଗେ କାହାର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ ମହାଜନମାନେ ଅସୁଜାତନରେ ଯେଉଁ ଢଳ ଅଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେପ୍ରକାର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେମାନେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସେହି ଅଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରି ଉନ୍ନତପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବୁଁ । କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟକ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ପଣ୍ଡିତ ନାମ ଧାରଣ କଲେ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ନେଲା ବୋଲି ମନେକରିବା ବିଷମ ଭାନ୍ତି ।

ଏ ଦେଶୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଶରୀର ବା ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପ ପ୍ରାୟ ଧମସ୍ତେ ଦେଖିଥିବେ । ସେ ଏକପ୍ରକାର ଅଭ୍ୟୁତ ପଦାର୍ଥ । ଜୀବନର ଉନ୍ନତ କେଉଁଅଡ଼େ ଗଲା—କେବଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଅଭିନୟ କରି ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ବା ସମ୍ମାନଲାଭ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ! ଶରୀର-ସ୍ଥଳରେ ଦେଖା ଯାଇଅଛି, ଦୁଇ ଜଣ ସଂପର୍କିତ ମତ ସମର୍ଥନ କରିବାର ଭାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ—ବହୁ ସ୍ୱକ୍ତି ଚର୍ଚ୍ଚ ପରେ ଶେଷରେ ଏକ ପକ୍ଷର ଜୟ ହେଲା । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ପରସ୍ପରରେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସଙ୍ଗରେ ବିପରୀତ ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ଚର୍ଚ୍ଚରେ ଜୟଲାଭ କଲେ । ଏହି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଯେ ତାଙ୍କର ମତ ବା କେଉଁଟି ସତ୍ୟ, ତାହା ନଜେସ୍ଥିରତାର ନାହାନ୍ତି ବା ସ୍ଥିର କରିବା ଅବଶ୍ୟକ ବୋଧ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କ କେବଳ ଦେଶୀୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ଜାରିକା ନିବାହର ଉପାୟ । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ଏହାର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ସୂକ୍ଷ୍ମ-ପରମାର୍ଗରେ ଅନଶୀଳନ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ସାଧକ ହୁଏ ନାହିଁ ।

କର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପାଧିକ ପଦ-
 ମାନରେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଗୁମ୍ଫାକ ଦେଖିଥାନ୍ତୁ । ବିଷୟ-
 ବିଶ୍ୱ, ସ୍କୁଲମାର୍ଗସ୍ତ, ଡେସିଟିଭିଟିଭ, ଓଲେଗପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ
 ପ୍ରବେଶ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେହି ଅଟେ । ପରୀକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍
 ଭାବେ ରୁପ । ଧୂଳିମେ ୧୦ରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉତ୍ତେଜ କର
 ଯାଇ ପାରେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଗତ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପରୀକ୍ଷାରେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରଶ୍ନ
 ମଧ୍ୟରେ କେତେ ସାଧାରଣଜ୍ଞାନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା; ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତର
 ଅଳଙ୍କାର ଓ ଯନ୍ତ୍ରପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ପାଠ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ
 ନାହିଁ । ମାତ୍ର କବିତା ପାଠ କଲେ କବିତାତତ୍ତ୍ୱବିଧି ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନବ୍ୟ
 ବେଶ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା କରିବା ସହଜା ବିଧେୟ । ତାହା ନ ହେଲେ
 କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅର୍ଥ, ସମାପ, ଧାତୁପ୍ରାପ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ତ
 ପଳ ? ବ୍ୟାକରଣର ଯେଉଁ ଅଂଶ ପାଠ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଡ଼ିବା
 ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଅପରିଚିତ । ସାନ କଥାରୁ ବଡ଼ କଥା ଅନେକ
 ସମୟରେ ବୁଝାଯାଏ । ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଯେ
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ଜ୍ଞାନଲବ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ—
 କେବଳ ଅର୍ଥଲବ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଅଳ୍ପବୟସରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁପ୍ରକ-
 ଗଳାଧାରୁତ କରି ଅମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ବଳରେ ଅର୍ଥମଣ୍ୟ ହୋଇ
 ପଡ଼ୁଥାଉଁ, ମୁଦ୍ରିତଗୁଳନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷାରଗୁଳନା ଦେଉ ନ
 ଥିବାରୁ ନାନ୍ତା ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଘୈବନରେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରୁଅଛନ୍ତି ତଥାପି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ଏକାନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ
 ବ୍ୟାୟାମଶିକ୍ଷା କେବଳ କ୍ରୀଡ଼ାମୁଖ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ
 ପକ୍ଷରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବେ ରୁପ । ଏହା ତ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ଗୁଣବତ୍ତା
 ଓ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରମାଣିତ କରୁ ନାହିଁ ? ଧର୍ମମାନ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଶିକ୍ଷାର
 ବହୁବୃତ୍ତ । ବିଶ୍ୱନିଷ୍ଠ, ମାୟାସ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ସଦୃଶ ତାହାର ବି ସମ୍ପର୍କ
 ଅଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷକ ଯଦୁପଦ୍ମ ଯେ ସମ୍ବଳରେ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ

କରିବେ ବା ଛାଡ଼ି ଏବେ କଷ୍ଟ କରି ସେ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ ଓ ପାଳନ କରିବ । ଏ ସ୍ଥଳରେ କେହି କେହି ମନେ କରି ପାରନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବା କି ଅସମ୍ଭବ । ନାନା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶୁଦ୍ଧ ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ କି ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବିଧେୟ ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଏହି ଯେ ଧର୍ମ ଅର୍ଥର କୌଣସି ବିଶେଷ ମତ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ମୂଳରେ ଯେ ସାବ୍‌ଭୌମିକ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି, ତାହା କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନିକଟରେ ଅବଲୋକ୍ୟ ବା ପରିଚ୍ୟାୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାନବାତ୍ତାକୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀକ କରି ପାରିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ପୁଣି ଯେବେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକାନ୍ତ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ, ତେବେ ଗବର୍ତ୍ତମେଣ୍ଟ ଏବେ “ନାଟଶିକ୍ଷା, ମାଟଶିକ୍ଷା” ବୋଲି ଚଢ଼ଳ ପକାଇଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଧର୍ମଶୂନ୍ୟମାନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟମାନ ଅନ୍ଧାରବା ଭୁଲ । ଏହଠାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିଏ ନିହିତ ରହିଅଛି ଏବଂ ଏହି ମାର୍ଗମୁକ ଗୋଟିଏ ପଲଟୁରୂପ ଆତ୍ମମାନବର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅସଙ୍ଗତ ଓ ଅସ୍ଥାୟୀତ୍ବର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଉଅଛି । ଗୋଟିଏ ମୂଳ ବିନଷ୍ଟ ନ ହେଲେ ଏ ଯୁବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଅଶା ନାହିଁ ।

ସେ ଯାହାହେଉ, ଯୁଗ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରି କାର୍ଯ୍ୟରମ୍ଭ କଲେ ଜୀବନ ଯୁଗତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ଅଛି ? ଶିକ୍ଷାନୁପାୟୀ ଯେ ଜୀବନକୁ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ହୁଏ, ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏ ଭାବ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କ୍ରାନ୍ତ ହେଉ, ତୁମ୍ଭେ ଯେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକ ଗୋଧୂକରଣ କରିଅଛ, ଏତିକିର ପ୍ରମାଣ ଦେଲେ ଦେଲା । ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ଶିକ୍ଷାର ବହୁଭୂତ ନୁହେଁ—ସବାଜୀନ ଶିକ୍ଷା କୌଣସି ବ୍ୟୟକୁ ପରିଚ୍ୟାୟ କରେ ନାହିଁ । ବରଂ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଯୁଗରେ ଜୀବନସମ୍ମାନ ସେପରି ବ୍ୟୟର

ଅବାର ଧାରଣ କରୁଅଛୁ, ସେଥିରେ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବା ନିତାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି, ସଂସାରରେ ଜୀବନାନିବୃତ୍ତି ବା ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ ଅନେକ ଉପାୟ ଅଛି । ଯାହାକୁ ଯେଉଁ ପଥ ସମ୍ମେ ବୋଧ ହେବ, ସେ ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କରୁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଶୁଦ୍ଧ ଧନାଗମର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପତ୍ତା ନୁହେଁ । ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, କୃଷି ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍ପାଦି ସଙ୍ଗେ ଏହାର ଆଦୌ ତୁଳନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏଠାରେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଶେଷ ଗୁଣରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ନେବନ ଏତିକି ମାତ୍ର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେ, ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉଚ୍ଚ ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟାପି ଉନ୍ନତ ଲଭ କରି ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ, ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ସ୍ଥାନତା ନିଜେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଦିନକୁ ଦିନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଅଛୁ, ଜୀବନର ସାରଂସ୍ତ୍ର ଲଭ କରିବାର ଅର୍ଥେଣୀ ପ୍ରାଣରେ ନାହିଁ; ଉଚ୍ଚ ଭବ, ଉନ୍ନତ ରୂପ, ଜୀବନ୍ତ ଉନ୍ନତ ଓ ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ; ତଥାପି ଗୋଟାକେତେ ସାଟିଫିକଟ ହାସଲ କରି ଖଣ୍ଡେ ଶୁଦ୍ଧ ପାଇଲେ ଆପଣାକୁ ଭୂତାର୍ଥ ଶ୍ରୀକ କରୁଅଛୁ । କି ଉପାୟରେ ଏହି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାର ପରିହାର ହେବ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗନ୍ତବ୍ୟ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । ବିଦେଶୀ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କଠାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କିଛି ଆଶା କରା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଏବେ ଆପଣା ଶିକ୍ଷାରେ ମାତ୍ର ଗୋଳିବାକୁ ଦେଖା ନ କଲେ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।)

ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋଡ଼ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ କି ପ୍ରଣାଳୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ହେବା ଉଚିତ, ସେ ଖେୟ କିସ୍ତୁ ଆଲୋଚନା କରି ମୋଡ଼ର ଏହି ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ପ୍ରବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି,

ପ୍ରଭୃତି ଦୃଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରେ, ତାହାହିଁ ଜୀବନ୍ତ
 ଶିକ୍ଷା; ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଭୃତିର ସଙ୍କେତକୁ ଅନୁସରଣ
 କରିବା ଏକତୋଭାବେ ବିଧେୟ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜଞ୍ଜାସା-
 ଦୃଷ୍ଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃବଳ ଥାଏ । ଶିଶୁ ଯାହା ଦେଖେ, ତାହାର ଚିତ୍ତ,
 ଅବଗତ ହେବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ, ଏହା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ । ପୁସ୍ତକ
 ପାଠ କରି ପାରିଲେ ସେ ଉକ୍ତ ବିଷୟମାନ ଜାଣି ପାରିବ, ଏ ଢାକ
 ତାହାର ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଶିଶୁଜନୋଚିତ
 ଜଞ୍ଜାସାବୁଦ୍ଧି ଯେତେ ପ୍ରବଳ ହେବ, ତେତେ ମନୁଷ୍ୟର ଉନ୍ନତ । ସକଳ
 ପ୍ରକାର ବୃତ୍ତିର ପୃଷ୍ଠପାଥନ ନିମିତ୍ତ ଅହାରର ପ୍ରୟୋଜନ । ଶ୍ରେୟ
 କୌତୃହଳ ଯେ ପରିମାଣରେ ସହଜ ଉପାୟରେ ଭରତାର୍ଥ କରି
 ପାରିବ, ତେତେ ତାହାର ଉକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ
 ହୋଇ ତାହାକୁ ଉନ୍ନତତରରେ ଘେନି ଯିବ । ଧୀରେ ଧୀରେ ତାହାର
 ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ବଢ଼ିଯିବ କରାଯିବା ଶିକ୍ଷାଦାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ — ଯଦ୍ବାସ୍ତୁ ସେ
 ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବ, ତାହାର ଉପାୟ କରି ଦେବା
 ଉଚିତ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବନ୍ଧା ବୋଲି କେତେଗୁଡ଼ିଏ କଷ୍ଟସ୍ଥ କରିବାରେ
 କିଛି ପଳ ନାହିଁ, ତାହାହାସ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଲାଭହୀନ ହୁଏ । ବାଳକ
 କେତେ ଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକ ପାଠ କଲେ, କେତେଟା ପାଞ୍ଚକଲ ବା ପଞ୍ଚାକ୍ଷରେ
 କପରି ସ୍ଥାନ ଲାଭ କଲେ, ଏହା ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷାର ପଞ୍ଚାକ୍ଷ ନୁହେଁ । ଏହାର
 ପଞ୍ଚାକ୍ଷ ତାହାର ଜୀବନରେ । ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ତାହାର ଜୀବନ ତ
 ପରିମାଣରେ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି, ଉନ୍ନତପାଥୀ ଓ ଅନୁସନ୍ଧୀ ତ
 ପରିମାଣରେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି, ଅପଣାବୁ ଶକ୍ତି
 ସାମର୍ଥ୍ୟ ତ ପରିମାଣରେ ସେ ଅପଣାର ଏକ ସମ୍ପର୍କର ଉନ୍ନତପାଥୀ
 ନିୟୋଜିତ କରୁଅଛି, ଏହି ସକଳ ବିଷୟରୁ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।
 ଶିଳ୍ପ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସଙ୍ଗେ ଏକ ଅନନ୍ତପରିମାଣର
 ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପଟ୍ଟେ ସଙ୍ଗେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କ ଅନୁରକ୍ତ କରି ନ ପାରିଲେ

ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ବହୁ ନାହିଁ । ମାନବଜାତିର ପରିଣତ ଶୂନ୍ୟାକାଶକୁ ନୁହେଁ । ତାହାର ଅଶା ଅନନ୍ତ, ଉନ୍ନତ ଅନନ୍ତ । “ବେଳାକୁମିରେ ଉପଜଗଣ ମାଂସସ୍ତବ କର” ଏହା ଅବଶ୍ୟକ ହେବ ନାହିଁ—ଅନନ୍ତ କାଳ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନମହାର୍ଣ୍ଣବ ଅନେକତରଳ କରି ଅନନ୍ତ ସତ୍ୟରତ୍ନ ଲବ୍ଧ କରିବା ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ଧର୍ମୋନ୍ନତ ବ୍ୟୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଅରମ୍ଭ ଏହିଠାରେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟଜାତି ଓ ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ନିୟମ । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେବ୍ରକାର ପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ ଅଛି, ସେ ସମସ୍ତ ମୂଳରେ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଭା ମନୁଷ୍ୟ ଘୋର ସ୍ୱାର୍ଥପର ଶ୍ରେୟମାତ୍ । ନିଜ ଜୀବନ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ନି ଯେତେବେଳେ, ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ନ କଲେ, କିପରି ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଭବ କରିବ ? ପ୍ରକୃତ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଭବ କଲେବାକୁ ନିରନ୍ତର ଯତ୍ନ କରୁଅଛି । ଅମୃତମାନେ ତାହାର ପଥରେ କଣ୍ଠାବ ନିଷେପ କରି ଯେପରି ଗତିବେଧ ନ କରୁଁ । ଶିଶୁକୁ ଯେବେ ଅନବରତ ସ୍ତନ୍ନରେ ଘେନି ରୁଲ, ତେବେ ସେ ଚଳନ୍ତିଶକ୍ତି ଲବ୍ଧ କରି ପାରିବ କି ? କଦାଚ ନା ! ତାହାର ପଦସ୍ପର୍ଶ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ଯିବ ।

ଅମୃତମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁ ମାତୃଶୋକରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ । ଦେଖାଳୟକୁ ନ ଗଲେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଅରବ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିଶୁକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବାର ଶ୍ରେୟ ଅଧିକାଂଶ ପରିମାଣରେ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଉପରେ । ଏଠାରେ ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନଦିବ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଅବଲମ୍ବିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ବ୍ୟୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରୁଅଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଦେଇ ସମସ୍ତ ଜଗତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଏହିଠାରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ରହିଅଛି । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠରେ ସେ ବ୍ୟୟରେ ମତେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ମୁଁ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବି ନାହିଁ । ଜୀବନ୍ତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦୃଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା କରି ଯେବେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି କଠିନ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ

ହୁଏ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।” ତତ୍ପରେ ସେ ଜଣେ ଶ୍ରବଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ମତ୍ତା ସ୍ଥାପନ କରି ତତ୍ତ୍ୱମୁକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ ଶ୍ରାବ୍ୟ ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ ତେଣୁଦ୍ୱାରା ନିରୂପଣ କରିବାପାଇଁ ତାହାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ଏକ ସମ୍ପାଦକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରବଣ ମତ୍ତାସମ୍ପାଦନାକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରି ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନିଜର ପ୍ରକାଶ କଲେ; ତଥାପି ଶିକ୍ଷକ ପଦକୁ ନୁହନ୍ତି—କାରଣ ଶ୍ରବଣ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱ ଶିକ୍ଷାପଣ କରି ପାରି ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ଶିକ୍ଷାର କର ପାରିଲେ; ଶିକ୍ଷକ ପରମାତ୍ମାଙ୍କରେ ତାକୁ ସମ୍ପଦାୟ ବିଷୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଷୟରେ ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଣାଳୀ । ଏହା ପରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର କେତେଦୂର ପ୍ରଭେଦ, ତାହା ସତ୍ୟରେ ବୁଝା ଯାଉଅଛି । ଏକ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ଉନ୍ନେଷ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହାର ଦ୍ରାଘ । ଏହି ପ୍ରକାର ମାନବିକ ଶିକ୍ଷା ଦୁର୍ବଳତାକୁ ନିମ୍ନ କରିବା ପାଇଁ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଯାଞ୍ଚରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶକ୍ତି ଅବଲମ୍ବିତ ହେବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଶ୍ରବଣ କେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି; ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରପେକ୍ଷତା କେତେଦୂର ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି; ଯାହା ପାଠ କରୁଅଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତାହାର ଶ୍ୱାଧୀନ ମତ କପରି ଗଠିତ ହେଉଅଛି; ଏହି ସକଳ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ବାହ୍ୟମୟ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟମେ ଶ୍ରବଣ ଶିକ୍ଷା ଏ ଦେଶରେ ନାହିଁ, ତତ୍ତ୍ୱରେ ଯେବେ ବ୍ୟାକରଣକୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରତିଭାକୁ ବ୍ୟବହାର କରେ, ତେବେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୂର୍ବଳ କୌଣସି କାଳରେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶିକ୍ଷାଦାନର ପ୍ରକଳ କରୁଅଛନ୍ତି ବା କରବେ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦେଶର ଅନେକ ଆଶା ରହିବା ଲାଗୁତ ରହିଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଶୃଙ୍ଖଳରେ ସତ୍ତ୍ୱ ସତ୍ତ୍ୱ

ଶୁଦ୍ଧ ଦେବତା ଅଥବା ବାଳରୁପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।
 ଶୁଦ୍ଧ ଗୁଡ଼ରୁ ଯେଉଁ ଗୁଣ ଆଦର୍ଶ ଘେନି ଥାନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତାହା
 ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ; ଚନ୍ଦ୍ରା, କଲ୍ୟାଣ, ଆଶା ଉଲ୍ଲାସ ଶକ୍ତିରେ
 ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବ; ପ୍ରକୃତ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତଗତ-
 ପ୍ରାଣ ଦେବତାଙ୍କ ମାନବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ହେବ; ସବୋପରି
 ଜୀବନର ସାର ଧନ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଲମ୍ବନ, ଧର୍ମଜ୍ଞାନ, ନୀତିଜ୍ଞାନ
 ହୃଦୟରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବ; ତେବେ ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାଳୟ
 ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ—ତେବେ ତ ମାନବଶିଶୁ ଦେବତାରୂପରେ
 ପରିଣତ ହେବ, ନରୁବା ତାହାର ବାଳର ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବ ।

ଇତିହାସ ।

ଏ ସ୍ୱପ୍ନାବେଶେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ମନୁଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।
 ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ପୁଣ୍ୟବୀର ନାନା ବସ୍ତ୍ର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି,
 ମାତ୍ର କୌଣସି ବସ୍ତ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରବା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର
 ପ୍ରସ୍ତାବ ବେଆତାଏ ନାହିଁ । କି ହାଲୀ ବା ସୁସରେ କେଉଁ ବସ୍ତ୍ର
 ସେମାନଙ୍କ ନିକଟସ୍ଥ ହେଲା ବା ବିପଦ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର
 କରବାକୁ ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟକ ଚିନ୍ତା ସେମାନଙ୍କ ମନୋମଧ୍ୟରେ
 ସ୍ଥାନପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅପର ଶ୍ରେଣୀ ସୁନ୍ଦ୍ରଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ ।
 ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟବୀର ଲୀନାବିଧି ଉନ୍ନତ
 ସ୍ୱପାଧିତ ହୁଏ । ଡକ୍ଟର ପକ୍ସେ ଏହି ଚିନ୍ତାଶୀଳତା, ସୁନ୍ଦ୍ରଦୃଷ୍ଟି ବା
 ତତ୍ତ୍ୱନିରୂପଣପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏହାର ଫଳରେ
 ମାନବସମାଜରେ ବୈଷୟିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସର୍ବବ୍ୟୟ ଉନ୍ନତ ସ୍ୱପାଧିତ
 ହେଉଅଛି । ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଯତ୍ନେ କହୁଅଛନ୍ତି, “Of the
 universal mind each individual man is an incarnation”
 ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଅନନ୍ତଦେବଙ୍କର ପ୍ରତିରୂପ, କେବଳ ଏହି ଶେଷୋକ୍ତି
 ଶ୍ରେଣୀର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଶ୍ଚେଷ କଲେ, ତାହା ବୁଝାଯାଏ ।
 ଡକ୍ଟରସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ନିତ୍ୟ ନିୟମାବଳୀ । ଅନନ୍ତ ଡକ୍ଟର ସଙ୍ଗେ
 ତାହାର ନିତ୍ୟ ଯୋଗ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଜୀବ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଅନନ୍ତ
 ଅଗ୍ରତ ଓ ଅନନ୍ତ ବିଷେଷ ସଙ୍ଗେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏହି
 ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେ ମାନବଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହେ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା କିଛି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ନୟନଗୋଚର ହୁଏ, ସମସ୍ତ
 ଅଗ୍ରତର ସନ୍ତାନ । (ଏହି ଶ୍ରେଣୀ-ବିଜ୍ଞାନ-ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟାଗ୍ରଶାସ୍ତ୍ରୀର

ସ୍ଵାଧୀନ ମାନବମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧୃତି କଣ ? ପାଦମୂଳରୁ ଯେତେ ନିମ୍ନ-
 ଦେଶକୁ ଅବତରଣ କର, ବେଶିବ ଲୋକଲ ନରକବାଳ । ଚର୍ଚ୍ଚମାନ
 ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ବେଳେ ରାତି ନରଦେହ ପାତକ ହୋଇ-
 ଅଛି, ତାହା କିଏ ଜଳନା କର ପାରିବ ? ଗୋଟିଏ ପରାସ୍ତବ୍ୟବସ୍ଥା
 କଥା ସ୍ଵରାଜ୍ୟ କଲେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
 ମହାପ୍ରାଣୀଙ୍କ ବିନାଶବାଞ୍ଛା ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ନର ଦୁଃଖରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣ
 ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼େ । ମାତ୍ର ତନ୍ତ୍ରୀ ଯେ ବେଶିବେ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଉଲ୍ଲସ
 ଗାଡ଼ରେ ଏହିପରି ସତ୍ତ୍ଵ ସତ୍ତ୍ଵ ବସ୍ତୁବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷିତ ଉଦ୍ଧୃତିକାର
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ହୃଦୟ ମନ ପ୍ରମୋଦ ହୋଇଯିବ । ପୁଣି ଏହି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତ
 ବସ୍ତୁବ୍ୟବହାର ଛଡ଼ା ନୀରବ ଦେହପାତକ ଯନ୍ତ୍ରା କେତେ, ତାହା ବା କିଏ
 ଗଣନା କରି ପାରିବ ! ପିତା ମାତାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧଶେଷିତରେ ସନ୍ତାନର
 ଉଦ୍ଧୃତି, ଏହା ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାଦିତ ସତ୍ୟ, ସମସ୍ତ ଅଭିତ ମାନବଜାତିର
 ରକ୍ତମାଂସରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବୋଲ୍ଲକ୍ଷିତ ଉଦ୍ଧୃତି, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି
 ସତ୍ୟ । ପୃଥିବୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସକଳ
 ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାର ଚିହ୍ନ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନଶେଷୀର ଜୀବଗୁଣର ବେତାବଶେଷ
 ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବସମାଜର ଦେହରେ ସେହିପରି
 ଅଭିତ ମାନବସମାଜର ଲବଗୁଣି ନିହତ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଏ । କ୍ରିଗର
 ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ସକଳ ବସ୍ତୁରୁ ରୂପାନ୍ତର ଲବଗୁଣର ଉପସ୍ଥିତି
 ଦେଖିଅଛି । ଏହି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଣି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ
 ସତ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତି କରୁଅଛି । ମାନବର ପ୍ରକୃତ ଉଲ୍ଲକ୍ଷ ଯାହା, ତାହା ସତ୍ୟ
 ପ୍ରକୃତ ଯନ୍ତ୍ରା ଲବଗୁଣରେ ସମ୍ପର୍କ । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ତାହାର ବିଲେପ ଅସମ୍ଭବ ।
 କେବଳ ସତ୍ୟ ସତେ ବିରୋଧ ଯାହାର, ତାହାର ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।
 ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବ୍ୟପାର ଚରକାଳ ଲାଗି ରହିଅଛି । ସକଳ
 ପ୍ରକାର ବସ୍ତୁର ମୂଳରେ ଏହି ନିରୁଦ୍ଧ କାରଣଟି ବିଦ୍ୟମାନ । ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର
 ଅନ୍ତରାଳ ତୁଲ୍ୟ ଗୋଟିଏ ନିହତ ହୃଦୟର ଚନ୍ଦ୍ରା ପରିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ

ସ୍ୱକାନ୍ତ ଅନ୍ନିକାନ୍ତ ଉପକ୍ରମିତ ଭାବେ ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ବଣିବଣି ଅସତ୍ୟ,
ଅନ୍ୟାୟ, ଅସାମ୍ୟ, ଫେବେଶତା ଶୁଷ୍କ ଦୁଃଖିନୀ ଭୁଲ୍ଲା ଉପାବୁକୁ
ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ବଞ୍ଚିତ ସତ୍ୟଟି, ସାର ବସ୍ତୁଟି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା
ଉତ୍କଳତର ଆକାରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଜାତିବିଶେଷର ଉତ୍ଥାନ ବା
ପତନ ଏହି ସାଂସାରୀନିକ ନୟନର ଅଧୀନ । ଅଗତକାଳରେ
ମାନବମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ନୟନର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀହିଁ ପ୍ରକୃତ
ଇତିହାସ । ଏହି ବିବରଣ ଯେ ଯେପରିମାଣରେ ପାଠ କରି ପାରେ,
ସେ ସେହି ଧରଣରେ ଇତିହାସକ୍ତି ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କଲେ ଅନେମାନେ
ସମସ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବା ମାନବଜାତିର ବିଷୟ ସଫଳରେ ବୁଝିବାକୁ
ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ମାନବ ଜୀବନରେ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର
ସମସ୍ତି ଛଟା ଅନେମାନେ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ; ସମସ୍ତ
ଘଟଣାର ଲକ୍ଷ ଏକ, ଗତି ଏକ ଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ସମୟରେ
ଜୀବନ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲା, ସେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା, ଆଉ ଗୋଟିଏ
ଘଟଣା ବେଳକୁ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ବା ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ । କୌଣସି
କୌଣସି ସମୟରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଜୀବନ କିଛି ଦୂର
ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଅଛି; ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ସେହି ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତର
ପଥେଷ୍ଟ ଶତପୁରୁଷ କରି ଦେଇଅଛି; କେତେବେଳେ ଅଲୋଚନା,
କେତେବେଳେ ଅନିଚାର, କେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚ ହଃସ୍ୟାଧିନ, କେତେ-
ବେଳେ ବା ମର୍ମରେପା ହୃଦ୍‌ହାତାର, ଏହିପରି ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ଓ
ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ମାନବଜୀବନ ପ୍ରକୃତରୂପେ ଗତିତ ହୁଏ ।
ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଲୋଚନା ବା ଅନନ୍ତ ମାନବଜୀବନରେ ବା ସମାଜରେ
କଦାପି ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ—ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସ୍ଥଳ-
ଦୃଷ୍ଟି ମାନବ ଜୀବନରେ ଜାତୀୟ କେବଳ ବିରୁଦ୍ଧଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାତ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବ ସ୍ତରର ବିରୋଧ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ

ଦର୍ଶନ କରେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଗତି ଏକ ଅନ୍ତକୁ ଏବଂ ଏହି ଅନ୍ତକୁ ନିୟମରେ ସମସ୍ତ ପଟନାବଳୀ ନିୟମିତ ହେଉଅଛି । (ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଯେଉଁଠି ନାନା ପଟନା, ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତରେ ସାବଧାନ ଜୀବନଟି ଉଲ୍ଲସାନ୍ତକୁ ଅନ୍ତରାଳ ହୁଏ, ସମାଜ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନାନା ପଟନା ଓ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଉଲ୍ଲସାନ୍ତର ଅବସ୍ଥାକୁ ଗାତ ହୁଏ ।) ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଜଗତର କୌଣସି ପଟନା ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଏହିଭାବରେ ଦେଖିଲେ ମାନବସମାଜର ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାର ଇତିହାସର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ଐତିହାସିକାଳୀ ରାଜା ଏବଂ ଆନନ୍ଦୀନ କୃଷକ ଉଭୟେ ସମାଜର ଅଙ୍ଗ ଏବଂ ଉଭୟେ ସମାଜର ଉଲ୍ଲସର ଉପଯୋଗୀ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ, ତାହାର ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଇତିହାସ ଜାଣିବା ଅବଶ୍ୟକ । ସେହିପରି ମାନବସମାଜର ବିଷୟ ବୁଝିବା ପକ୍ଷରେ ସମଗ୍ର ଇତିହାସ ଅବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଇତିହାସକୁ ଅନୁମାନେ ଜୀବନଚରିତ ଅଟେ । ପ୍ରବାନ କରଥାଉଁ; ସେହିପରି ଜାତିବିଶେଷର ଇତିହାସକୁ ସେହି ଜାତିର ଜୀବନଚରିତ ବୋଲି ପାଇ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ କପରି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ଥାନାବସ୍ଥାରୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚତା ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଧ୍ୟତା ଲାଭ କରିଅଛି, ଏ କଥା ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଗୋଟାକେତେ ରାଜବଂଶର ବିବରଣ, ଗୋଟିଏ ଅଧିକ ବିଶେଷ ଜାତିର ସ୍ଥଳ ବିବରଣ ପାଠ କଲେ ତରବ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ମାନବପ୍ରକୃତିର ନିମନ୍ତରାଶର ଛବି ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଉତ୍କଳ ଇତିହାସ ପୃଥିବୀରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲିଖିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଇତିହାସକୁ ଭାଷା କହି ଜଣେ ସପ୍ତମିକ ପଣ୍ଡିତ କହିଅଛନ୍ତି, "I am ashamed to see what a shallow village tale our so-called history is". ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଚଳିତ ଇତିହାସମାନ ଗାନ୍ଧାରୀଶୂନ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟଗଣ୍ଡ ବୁଲୁଛି, ସେ ଯାହା ହେଉ, ଅନୁମାନେ ଏହାକୁ ଅବଞ୍ଚି କରି ନ ପାରିବୁଁ ।

ସକଳ ବିଷୟରେ ଯେପରି ମାନବସମାଜ କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି, ଇତ୍ୟାଦି ଲିଖନପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ସଂସ୍କାର ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାଳୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏ ଶେଷରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତଭାବରେ ଶ୍ରମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିବାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କୌଣସି ଉନ୍ନତ ଶେଷ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେକ ଅଗ୍ରସର ହେବ, ଆଦର୍ଶ ଯେତେକ ଉନ୍ନତତର ଅକାର ଧାରଣ କରି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ । ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଦେଖାଯାଏ, ଆଦର୍ଶର ଭୂଲନାରେ ମନୁଷ୍ୟର ଲବ୍ଧ ଉନ୍ନତ ଅତି ଅକସ୍ମତ୍କର, ଅଥଚ ପ୍ରାଥମିକ ଗ୍ରାମାବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ତାହାର ଚେତେ ପ୍ରଭେଦ !

ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଲଭିହୀନ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ବ ନ ଥିଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏକା ଯେ ଭାରତବାସିନୀମାନେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଲଭିହୀନ ଲେଖିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନ ଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ । ଭବି ଦେଖିଲେ କୌଣସି ଜାତିର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏ ଅପବାଦରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ପ୍ରାଚୀନ ଲଭିହୀନ ଦେବଳ ଚେତେଗୁଡ଼ିଏ ସମତାଶାଳୀ ବାସପୁରୁଷଙ୍କର କଲ୍ପନାମିଶ୍ରିତ ବିବରଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ସେହି ବାରମାନେ ଦେବତା ବା ଦେବଅଂଶରେ ଜାତ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଲୌକିକ । ତେବେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶରେ କଲ୍ପନାର ମାତ୍ରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ । ସେହି କଲ୍ପନାବଶି ଲେଖି କରି ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ହିନ୍ଦୁଜାତି ତରକାଳ କଲ୍ପନାପ୍ରେମୀତା ନିମିତ୍ତ ଖ୍ୟାତ । ସକଳ ବିଷୟରେ ଏମାନେ କଲ୍ପନାର ଚରମସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ହୋଇ ଛଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପ୍ରାଚୀନ ଚିନ୍ତା-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ସପିକତା, ଭ୍ରମିତତା, ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଅକ୍ଷୟ

ସମାବେଶ ଦେଖାଯାଏ, ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଜାବ୍ୟ ନାଟକାଦିରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ତାହା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଯଜ୍ଞାଦେବ ପ୍ରାଚୀନକାଳର ଏହି
ପ୍ରକାର କଲ୍ପନାମିତ୍ରିତ ବିବରଣ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇତିହାସ
ବୋଲି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । କେଉଁଠାରେ ବା ଏହି
ବିବରଣମାନ ଇତିହାସ ଅଟେ ପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି, କେଉଁଠାରେ ଜାବ୍ୟ,
ନାଟକ, ପୁରାଣ ଇତ୍ୟାଦି ଅକାର ଧାରଣ କରି ରହିଅଛି, ପ୍ରକୃତପର୍ଯ୍ୟେ
ପ୍ରାଚୀନକାଳର ଇତିହାସ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତ-
ର୍ବିଷ୍ଣୁ ରହିଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟରେ
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ବାଇବେଲ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବେଦ ତାହାର
ଉତ୍କୃଳ ପ୍ରମାଣସ୍ବରୂପ । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ । ଭିନ୍ନ ଦେଶର ଓ ଭିନ୍ନ
କାଳର ମନ୍ଦିର, ଗୃହ, ଗୋଦଳମୁଣ୍ଡି ଓ ଫଳକାଦିରେ ସେହି ସେହି
ଦେଶର ଓ କାଳର ଇତିହାସ ଉତ୍କୃଳ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି ।
ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମନାଷାବଳରେ ଏହିପରି ସାହିତ୍ୟର
ନାନା ବିଭାଗରୁ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ଗର୍ଭି, ଗୋଦଳମୁଣ୍ଡି ଓ ଫଳକାଦିରୁ
ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ନାମକ ଗୋଟିଏ
ଉପାଦେୟ ବସ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଥିବୁନ୍ତି । କିନ୍ତୁ
ସେହି ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ନୁହେଁ ବା ବିଶେଷ ମତ
ପ୍ରାପ୍ତ କିମ୍ବା କାଳାଦି ନିର୍ଣ୍ଣୟାର୍ଥେ ପ୍ରତ୍ଯକ୍ଷଭାବେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ସେ ଭୂମିଳ ସ୍ବଚ୍ଛାମ ସମୟ ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଫଳ-
ସ୍ବରୂପ ହେଉ ପ୍ରକାଶ ସ୍ବପ୍ରକାଶ ରଚିତ ହୁଏ, ସେ ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ
ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ସେ ସମସ୍ତର ପଞ୍ଚାଦେଶରେ
ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକମାନେ ତାହା ପାଠ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଇତିହାସ ଲେଖକପ୍ରଣାଳୀ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଅବଶ୍ୟର
ନିତ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ । ଏଥିରେ ମାନବଜାତିର ସବୁବିଧ ବ୍ୟାପାରର ଯୋଗ
ଅଛି । କେବଳ ସୂଚନା, ସୂଚକସ୍ବରୂପ ବା ସୂଚନାତ୍ମକ ସେହି ବର୍ତ୍ତମାନ

ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ଜାତିସାଧାରଣର ଅଭାବ, ବ୍ୟବହାର, ଧର୍ମ, ନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ସଦୃଶ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗମୟ ବିଷୟର ସମାବେଶ ଅଛି । ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏହା ଗଜ-ନୈତକ ଇତିହାସପଦବାର୍ତ୍ତ । ସେହି କାରଣରୁ କୌଣସି କୌଣସି ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପଣ୍ଡିତ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସ, ଧର୍ମ-ଇତିହାସ, ବିଜ୍ଞାନ-ଇତିହାସ ଇତ୍ୟାଦି ନାମ ଦେଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ନିମିତ୍ତ ଭିନ୍ନ-ବିଭିନ୍ନ ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ଅକାରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ଓ ସମୟର ଅଭାବ ବିଷୟ ବିବେଚନା କଲେ ଏପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟାର ସମ୍ୟକ୍ ଔଚିତ୍ୟ ବୋଧ ହୁଏ ଅସ୍ପୀକାର କରା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଇତିହାସଲିଖନପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦିନକୁ ଦିନ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଭିନ୍ନତାସାଧକ ହେଉଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଅନୁସନ୍ଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ନ ପାରେ । ସେ ଚିରଦିନ ମାନବସମାଜର ନାନା ବିଭାଗରେ ଇତିହାସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରହୁଥିବ । ସାହିତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଧର୍ମ, ନୀତି, ବାକ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ, ବିଜ୍ଞାନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ତାହା ନିକଟରେ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟମୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ, ଆହାର, ପଲ୍ଲବ ତାହା ନିକଟରେ ଜୀବନ୍ତ ଇତିହାସରୂପେ ପ୍ରତିଭାବ ହୁଏ ।

ଇତିହାସ ଯେପରି ଭାବରେ ଲିଖିତ ହେଉ, ତାହାର ଉପକାରକତା ପଠକପ୍ରଣାଳୀ ଉପରେ ବହୁପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପାଠକ ଯେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଙ୍ଗେ ଏକ ନିଜ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଅଗ୍ରରେ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ୁଛି ତୋର ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କେବେ ସେ ଅଧ୍ୟୟନ ବିଜ୍ଞାନ ମାତ୍ର । ଇତିହାସ କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର ସମସ୍ତି ରୂପା ଆଉ କଣ ? ସେହି ଘଟଣାର ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶରେ ଯେ ନିୟମ ବା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି, ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ନ ଯାଇଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାଳକମାନଙ୍କ ଭୁଲ୍ଲ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶୁଣି କଥା

ଓ ମୁତ ଅନ୍ତର ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ବିଚାରଣ ବ୍ୟସ୍ତ କରି ତ ଲଭ ? ଅନ୍ତର
କାଳରେ ଯେ ନିୟମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି, ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେହି ନିୟମ ସେହି ଭାବରେ
କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁତ୍ବଗତ ଗୌରାବରଣ
ବିଦ୍ୟମାନ । ଏ କଥାରେ ମତଭେଦ ହୋଇ ନ ଯାଏ । ବୈଷମ୍ୟର
ମାତ୍ରା ପେଟେ ଅଧିକ ହେଉ ପକ୍ଷରେ ମୂଳରେ ମାନବପ୍ରଭୃତି ଏକ ।
ଏକା ମାନବପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ (ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅନ୍ତରାତ୍ମ ପ୍ରଦେଶରେ
ଏପରି ଏକ ସାଧାରଣ ଭୂମି ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଗୌରବ ପ୍ରକାର
ଭେଦ ବା ବୈଷମ୍ୟ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଭୂମି ଉପରେ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପାରିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଅପଣା ଭିତରେ ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭବିଷ୍ୟତ ସମର୍ଥ ହୁଏ ଏବଂ ସବୁ ସବୁମଙ୍ଗଳମୟ ବ୍ୟାପାର
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହସ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରମିତ ଓ ମୋହତ ହୁଏ ।) ସତରା ସେଠାରେ
ଦେଶ କାଳର ଦୂରତ୍ବ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଇତିହାସ ପାଠ କରିବା
ବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ସେହି
ସାଧାରଣଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ । ତେବେବେଳେ ଅନ୍ତର ସ୍ବଭାବ
ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ରାଗ, ବିରାଗ, ସାହସ ଓ ବିକ୍ରମ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଜୀବନ୍ତ ମୁଖି ପରିଗ୍ରହ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଏ
ଏବଂ ନିଜ ଜୀବନର ବ୍ୟାପାର ଭୁଲ୍ଲ ପ୍ରତିଭୂତ ହୁଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ
ଅନ୍ତରପ୍ରତି ହୃଦୟର ସହାନୁଭୂତି ସ୍ବ-ଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠେ ।
ଅନ୍ତରଭୁଜସୋଷାସ ନିଜ ଜୀବନର ଜୟୋତ୍ସ୍ନାସରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।
ଏହିପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷର ସଙ୍ଗେ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନର ପୋଷ
ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ, ତେବେବେଳେ ସମଗ୍ର ଅନ୍ତର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅକାର ଧାରଣ
କରେ । (ପ୍ରଭୁ ଯେତେ ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀଳ ପାଠକ ଇତିହାସବର୍ଣ୍ଣିତ ସତରା
ପ୍ରକାର ଚିତ୍ତ ନିଜ ଜୀବନରେ ଏବଂ ସମସାମୟିକ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ
ହେଉଥିବା ଦେଖି ସେଗୁଡ଼ିକକୁ ସମ୍ବେଦିତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରନ୍ତି ।)

ଅମ୍ବେନାଳେ ଚରକାଳ ଶୁଣି ଅସୁଅଛି, ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଦୃଢ଼ାନ୍ତ
 ଶିକ୍ଷା ପକ୍ଷରେ ଅଧିକତର ଉପଦେଶାଗୀ । ଇତିହାସ ଦୃଢ଼ାନ୍ତର ଅକାର୍ଯ୍ୟ
 ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚାହା ଶିକ୍ଷା ପକ୍ଷରେ କପରି ଉପଦେଶାଗୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି
 ମାତ୍ରରେ ଅନୁରକ କରି ପାରିବେ । ଉପରେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ପ୍ରାକୃତିକ
 ନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସଦୃଶ ଏକ ସଦୃଶକାଳରେ ଏକ । ଯେପ୍ରକାର
 କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜାତିରେ ଅଧ୍ୟାପନ ହେଲା, ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି ବା
 ଜାତିର ତଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚୟ ଅଧ୍ୟାପନ ହେବ । ଉଲ୍ଲେଖ ଯେ କ୍ରମ ଏକ
 ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜାତିର ଜୀବନରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜାତି
 ପକ୍ଷରେ ସେହି କ୍ରମ । ବପରାଜ ପଥରେ ଗମନ କରି କେହି କଦାପି
 ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗାଳରେ ଅଭେଦତା କରି ନ ପାରେ । ଅମ୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତି
 ଅବଦାନ ପ୍ରାପ୍ତ; ତେଣୁ ତାହାର ପତନ ହେଲା—କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଚରକାଳ
 ଅବଦାନରେ କିଛି ଶୀତ କରି ରୁଲିବି, ଅଥଚ ମୋର ପତନ ନାହିଁ,
 ଏହା କଦାପି ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅବଦାନର ମସ୍ତକରେ ‘ପତନ’
 ଏହି କଥାଟି ସଦୃଶ ଉଲ୍ଲେଖରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ରହିଅଛି ।
 ଅମ୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରାପନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ-
 ଲାଭନ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଅବଦାନ କରି, ସମସ୍ତଙ୍କ
 ନିକଟରେ ଅସ୍ୱଗୋପନ କରି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର
 ପାତ୍ର ହେବି, ଏହା ଦୁରୂପା ମାତ୍ର । ଅର୍ମର ଜୟ, ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ
 ଇତିହାସ ବଳିଷ୍ଠମୁଖରେ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ
 ମାନବ ଅନେକ ସମୟରେ ପୃଥ୍ୱୀରେ ବପରାଜ ଭାବ ଦର୍ଶନ କରି
 ଅବଦାନୀ ହୁଏ । ଇତିହାସ ପାଠଦ୍ୱାରା ସକଳ ଅବଦାନ ବିବେଚିତ ହୁଏ,
 ଦୃଷ୍ଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୁଏ । ସଦୃଶ ସତ୍ୟର ଜୟ, ମଙ୍ଗଳର ଜୟ, ପୁଣ୍ୟର
 ଜୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପ୍ରାଣ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସରେ ପରିଚିତ ହୁଏ ।
 ବାସ୍ତବିକ ଉପଯୁକ୍ତତାରେ ପାଠ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଲେଇ ଇତିହାସ
 କୁଲି ଦିଅନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷକ ଆଉ କୁଦାପି ଦୃଷ୍ଟି ହେବ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଏକଜଣକରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସ ଅନୁମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପରମ ଅଦରର ବସ୍ତୁ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ । ଅନୁମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଶ୍ରେଣ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର କର୍ତ୍ତା ଅନୁମାନେ ନୋହୁଁ । ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟାୟିକା ଅଛି, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କୌଣସି ମହାତ୍ମା ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅଗ୍ନି ଅହରଣ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦୁଃସତ କ୍ଲେଶ ଶ୍ରେଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ କେତେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ କେତେ ଶ୍ୱେଷଣ କଷ୍ଟ ଓ ଯାତନା ଲେଗ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି, ତାହା କଲ୍ପନା ନଲେ କାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରମିତ ନ ହେବ ? ଅନୁମାନେ ଯେ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଅଗଣ୍ୟ ସୁଖସେବ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସମ୍ପୋଗ କରି ପ୍ରାଣ ମନ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥର ମୂଳ କେଉଁଠାରେ ତାହା କି ଥରେ ଲାଭପାଇଁ ? ପ୍ରାଥମିକ ମନୁଷ୍ୟ ଅରଣ୍ୟରେ ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷାରେ ଅସହ୍ୟ କ୍ଲେଶ ସହ୍ୟ କରି ଅପଦ ମାଂସ ପକ୍ଷମୂଳ ଆହାର କରି ବାଳାନ୍ତପାତ କରୁ ଥିଲା ! ଅତି ଅନୁମାନେ ତବ୍ୟ, ଶ୍ରେଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ଯେୟ ଚତୁର୍ବିଧ ଋଷରେ ରାସନା ଭୃତ୍ କରୁଅଛନ୍ତି, ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱସନ୍ନିତ ବାସଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରି ପରମାନନ୍ଦରେ ନିରାପଦରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି, ନାନା ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତି ସହଜରେ ବିବିଧ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହାର ମୂଳ କେଉଁଠାରେ ? ଏକଅଳ୍ପେ ଘୋର ତମସାଜ୍ଞ, ସାହଚର୍ଯ୍ୟବିବର୍ଜିତ, ଧର୍ମଶୂନ୍ୟ, ନୀତିଶୂନ୍ୟ ପଶୁଭବୀ ଅନ୍ୟଅଳ୍ପେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର ଜାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଇତିହାସ, ବିଜ୍ଞାନ, କୁଶଳ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ! ଏକଅଳ୍ପେ ଅଦମ ମନୁଷ୍ୟର କାଲ୍ପନିକ ବୁଦ୍ଧ-ପ୍ରେତ-ପୁରୀ, ଅପରି ଅଳ୍ପେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପତଙ୍କ ଉପାସନା । ଶୁଦ୍ଧ ଦେଶ, କେତେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର କଠୋର ତପସ୍ୟାହାର ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନେ ଅନୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନବିଶି ସମ୍ପଦ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଇତିହାସରେ ଯଦି ବିଚ୍ଛିନ୍ନାବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟ ନ ଥାଏ, ତଥାପି ସେହି ଅଗତ ଅନୁମାନଙ୍କୁ ଏତେ ରତ୍ନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି-

ଏବଂ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପୁରୁଷମାନେ ଅମୁମାନଙ୍କପାଇଁ ବେହସାତ
କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କେବଳ କିଛି ଜ୍ଞାନଲାଭ
କରିବାହିଁ ଅମୁମାନଙ୍କର ସୁଖଲଭର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ । ଅଉ ଗୋଟିଏ
କଥା ଏହି ଯେ, ଏହି ସମସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ କିଏ ଏ ସଂସାରରେ ଏକ
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅମୋଦରେ ବା ଅଳସ୍ୟରେ କଟାଇ ପାରେ ? ଅସ୍ମତର
ସନ୍ତାନ ଭବିଷ୍ୟତର ପିତାରୁପେ ଦଣ୍ଡାତ୍ମମାନ । ପୁତ୍ରପାଇଁ କେବଳ
ପ୍ରେତକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେବା ପିତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରେତକୁ ଧନସ୍ତ୍ରୀ
ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରେୟାଃପୁର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଯୋଗ କରିବାହିଁ ସୁସନ୍ତାନ ଓ ସୁପିତାର
କାର୍ଯ୍ୟ । ତାହା ନ କଲେ ପିତା ଓ ପୁତ୍ର ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—
ଲବ୍ଧନିର୍ଜନତ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । (ବିଧାତାଙ୍କ କୌଶଳ
କେବଳ ଯେ, ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ସୁଖ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ । କାର୍ଯ୍ୟ କର,
ସୁଖୀ ହୁଅ । ଏହାହିଁ ବହୁକ୍ଷି ଅବେଶ । ଏଥିରେ ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ ବା
ଉତ୍ତର ନାହିଁ ।)

ଇତିହାସ ଅମୁମାନଙ୍କୁ ଅଉ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରେ ଏବଂ
ତାହାହିଁ ଇତିହାସର ସବୁ ଶିକ୍ଷା । ପୁତ୍ର ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସତ୍ୟ
ଓ ସାର ବସ୍ତୁ ଯାହା, ତାହାର କଦାପି ବିନାଶ ନାହିଁ । ମାନବସମାଜ
ଯେ ଉନ୍ନତ ଲବ୍ଧ କରିଅଛି, ସେଥିରୁ ସେ କଦାପି ବିରୁଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ,
ସମାଜ ଅବିରୋଧରେ ମଙ୍ଗଳ ଅଟୁକୁ, ଉନ୍ନତ ଅଟୁକୁ ଅସ୍ତିତ୍ବର
ଦେଉଅଛି । ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ଯେ, ଯେ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ ଅଯୋଗ୍ୟ
ହେବ, ସେ ସେଥିରୁ ବସ୍ତୁତ ହେବ । (ଯେଉଁ ଜାତି ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲା,
ତାହାର ରସାତଳଗତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତାହାର ସସ୍ତୁତ ଧନସ୍ତ୍ରୀ, ଜ୍ଞାନ,
ବିଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତର ଜାତି ହସ୍ତରେ ସମର୍ପିତ ହେବ ।) ପ୍ରାଚୀନ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ପତନ ହେଲା, ସେଥିରେ ସମସ୍ତ ମାନବ-
ତାରେ କି ସତ ? ବୋମ ବା ଭାରତ ଯାହା ଇଣ୍ଡା କର ପାରିଲା
ନାହିଁ, ନା କେତେ ଅପେକ୍ଷିତା ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଅଛି ! ଇଂରାଜୀ

ଓ ଅମେରିକା ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଅଧୋଗ୍ୟତାର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବ, ତେତେବେଳେ ନବ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ନବ ଅମେରିକାର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ହେବ । ବ୍ୟାଚାର୍ଲ୍ସ କାର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ଅସଫଳ ରହିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଦେଖି ସେ ତାହାକୁ କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପାଦ୍ମତା, ସରଳତା, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା, ଫିକ୍ସି, ସମା, ସାହସ, କାର୍ଯ୍ୟ ହୃଦ୍ବଳ ଯୋଗ୍ୟତାର ଲକ୍ଷଣ । ଏଗୁଡ଼ିକ ହରାଇ ନେବଳ ଲୋଗ, ବିଳାସ, ଅମୋଦ ଓ ଆଳସ୍ୟରେ ଦଳ କଟାଇ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ସମାଜ ଉନ୍ନତ ଲାଭ କରି ନ ପାରେ, କିମ୍ବା ଲଢ଼ି ଉନ୍ନତ ରକ୍ଷା କରି ନ ପାରେ । ଜଣେ ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି, "The evolution of a highly destined society must be moral, it must run in the grooves of the celestial wheels It must be catholic in aims" ଏ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ ସତ୍ୟ । ନୀତିଗୁଣ ଅନୁସାର ଜାତି ବଦଳି ସରାବର ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଆଗେଇଣ କରି ନ ପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଇତିହାସ ଏହି ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ।

ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଚକ୍ରବ୍ୟ ଏହିଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥାର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବି । ସମଗ୍ରଭାବରେ ମାନବଜାତିର ଅଗତ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସବୁଥା ବିଧେୟ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ, ଜୀବ, ତାହାର ସ୍ବଦେଶ ବା ସ୍ବଜାତି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଅତି ହିନ୍ଦୁ ବସ୍ତୁ ଅଛି । ସେ ବସ୍ତୁଟି ପ୍ରତି ତାହାର ସ୍ବାଭାବିକ ଅନୁରୋଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ । ସ୍ବଜାତି ସଙ୍ଗେ ନିଜର ସମ୍ପର୍କକୁ ଏହି ଅନୁରୋଧ ବାହଣ । ଏହା ହୋଷ ନୁହେଁ—ବରଂ ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଷ । ଏହି ଅନୁରୋଧକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସାଧାରଣ ମାନବ ଜାତି ପ୍ରତି ଅନୁରୋଧ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଏହାର ଗୁଣରେ ଶିତ ଶିତ ମାନବ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ

ନିକଟରେ ଦେବତାରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସୁଦୃଢ଼ ସ୍ୱଜାତିର
 ଇତିହାସ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମିଶ୍ରା କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱଜାତିବସ୍ତୁକୁ
 ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଲଘନୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମାତ୍ର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏକପ୍ରକାର
 ବିକୃତ ସ୍ୱଜାତିପ୍ରିୟତା ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ସଙ୍ଗର୍ଷତା ଓ ପରଜାତି-
 ବିଦ୍ୱେଷର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଏଥିରୁ ହୃଦୟକୁ ରକ୍ଷା କରିବା
 ସର୍ବତୋଭାବେ ବିଧେୟ । ଏହା ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିକୁ ହ୍ରାସ କର ଦିଏ; ଅନ୍ୟ
 ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଏହି ଯେ
 ସେ ନିଜେ ଗୁଣଜାତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖି
 ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଗୌରବର ବିଷୟ କିଛି ନ
 ଥିଲେ ଫୁଟ ଗୌରବର ଆହ୍ୱାନନଦ୍ୱାରା ହୃଦୟକୁ କଥା ହୁଏ ଆଶ୍ଚ
 କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏଥିରେ ଅନିଷ୍ଟ ଛଟା ଇଷ୍ଟ କିଛି ନାହିଁ ।
 ପୂର୍ବ ଗୌରବର ସ୍ମୃତି ଉଲ୍ଲସିତର ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ ସତ୍ୟ,
 ଏଥିରେ ସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ଯେବେ ତେଜଳ ସ୍ମୃତି ବା
 ବାକ୍ୟମାତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥିତ କରେ, ତେବେ ତଦ୍ୱାରା କିଛି ଫଳ ଲାଭ
 ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ଗୁଣଜାତା ସ୍ୱୀକାର କରିବୁଁ, ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର
 ପ୍ରଶଂସା ଶତ ମୁଖରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ କରିବୁଁ, ଅପତ ନିଜେ ଯେପରି ଅଛି,
 ସେପରି ଥିବୁଁ । ଏ ଏକପ୍ରକାର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରାଚୀନାନୁରାଗ ! ଭାରତ
 ଅମୃତମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ଏହି ବିକୃତ ଅନୁରାଗର ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର
 କରନ୍ତୁ । ଅମୃତମାନେ ସ୍ୱଜାତି ଓ ପରଜାତିର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟରେ
 ବିଧାତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳହସ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ରକ୍ତି ଓ ବନୟ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱବାରେ
 ତାଙ୍କର ହସ୍ତରେ ଅମୃତମର୍ମଣ କରୁଁ । ଜୀବନର ସର୍ବବିଧ ବ୍ୟାପାରରେ
 ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳହସ୍ତର ସଙ୍କେତ ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କର
 ସେବାରେ, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରି ଧନ୍ୟ ହେଉଁ, କୃତାର୍ଥ
 ହେଉଁ ।

ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ।

ଅଧିକ ବୟସରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଅନେକ ଜ୍ଞାନ, ଅନେକ ଉଚ୍ଚତଥା ଶିକ୍ଷା କରୁଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରାୟମ୍ଭରେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ନୂତନ ପଥରେ ଜୀବନ ପରିଚାଳିବା କରିବାର ଅତି ଶିଳ୍ପଲେଖକ ଜୀବନରେ ଦେଖାଯାଏ । ଇଙ୍ଗ୍ରାହମେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସମୟରେ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିବ—ସବୁ ପିତା, ମାତା, ପ୍ରତିବେଶୀ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଯାହା ଇଙ୍ଗ୍ରାହରେ ଘଟନ୍ତି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଧନ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ-ସନ୍ତାନ ସ୍ୱଭାବତଃ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ । ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଗଲେ ସେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ହୁଏ—ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ କର୍ତ୍ତା ମୁକ୍ତିର କର ମନର ହାତରେ ତାଲ ଦେଇ ବସି ରହିଥାଏ, ଏପରି ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ସମୟଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଭୃତିର ସମୟଜ୍ଞାନ ଏକ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତ, ପ୍ରଭୃତି ଅଭାନ୍ତ; ସେ ଠିକ୍ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଠିକ୍ ସମୟରେ ଶେଷ କରେ—ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଶୁରୁ କାହାରିକ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ସେ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ଶିଶୁର ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ, ଶିଶୁ ପ୍ରଭୃତି ହସ୍ତରେ ଅନେକ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା କଲା ପରେ ଅମ୍ବେମାନେ ତାହା ହାତରେ ଖତି ଦେଉଁ । ସେ ଯାହା ଦେଖି, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୃତିର ହସ୍ତରେ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ପରୁଷ ହୋଇ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାର ସହାୟତା କରିନ୍ତି, ସେହିମାନେ ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷକ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ, ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱରୂପରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଇ ପାରେ, ଅମ୍ବେମାନେ ସେ ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ବିନା ପ୍ରସ୍ତୁତରେ

ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରେ, ତାହାହିଁ ଅମୃତମାନବର ଅଲେଖ୍ୟ ।

ଶିଶୁ ଯେ ମାତାର ମୁଖ ଅନ୍ତରୁ ବିଷାଦିତନେତ୍ରିରେ ଅନ୍ଧାର ଦେଖାଏ, ତାହାର ପ୍ରତି କଥାକୁ କର୍ଣ୍ଣ ଡେଇଁ ଶୁଣୁଥାଏ, ତାହା ଅର୍ଥହୀନ ନୁହେଁ—ସେ ଘୋର ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥାଏ । ଏହିପରି ପରବାର ପରଜନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୁଲ୍ ଚରଣ, କଥାବାଣୀ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ବିଧାନ କରେ । ସେ ଯେପରି ଦେଖେ ଓ ଶୁଣେ ସେହିପରି ଶିଖେ । ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମଦ୍ୱାରା ଦେଶେଷ ବିଶେଷ ପ୍ରକୃତି ଲାଭ କରଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ସ୍ୱଭାବତଃ ଶାନ୍ତ ସ୍ୱଭାବ, କେହି କୋପନ-ସ୍ୱଭାବ, କେହି ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୟାଶୀଳ, କେହି ବା ନିଷ୍ଠୁର ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗତ ଶିକ୍ଷା ଏହି ଜନ୍ମଗତ ସ୍ୱଭାବକୁ ବହୁପରିମାଣରେ ନିୟମିତ କରେ । ଯେଉଁ ବାଳକ ବାଳକାମାନେ ଶୁଦ୍ଧରେ ସବୁଦିନ ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ରାକ୍ଷସ-ପ୍ରକୃତି ଭେଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେହେଁ, କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ ହ୍ରାସପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଏବଂ ବହୁବୃଦ୍ଧି ପ୍ରକଳ ହେବ । ପୁଅ ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀ, ବାଳକର ସମକ୍ଷରେ ଅତି ଗୋଟିଏ ବାଳକେଶିକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଦାନ କର, କାଲି ସେ ତାହାର ଅନୁକରଣରେ ଗୋଟିଏ ମାଳବିଶିକୁ ସେହିପରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଆନ ବଳାଇବ । ଏହା ଅମୃତମାନବର ନିତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାପାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟୟରେ ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟସମ୍ମୁଖ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରେ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଯେ କେବଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଲାଭ କରନ୍ତି, ବୟସ୍କମାନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅଗତି-ତରଙ୍ଗ, ‘ସୁବକଶିଶୁ’ ‘ବୁଦ୍ଧଶିଶୁ’ ଏହିପରି ଅନୁକରଣଦ୍ୱାରା ରସାବଳ-ଗାମୀ ହେଉଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଯେପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ନିଶ୍ଚିତ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେପରି ନୁହେଁ ।

ବାଲକାଳରେ ଜଞ୍ଜିସାବୁଦ୍ଧି ଓ କୌତୁହଳ ଏ ଉତ୍ତମ ଅବ୍ୟକ୍ତ
ପ୍ରକଳ ଥାଏ । ସମସ୍ତ ଧର୍ମସ ଗୋଷ୍ଠୀ ୪୫ ବର୍ଷର ବୃଦ୍ଧିମାନ
ବାଳକ ନିକଟରେ ରହ, ସେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସହସ୍ରସହସ୍ରର ପ୍ରଶ୍ନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ
ଅସ୍ଥିର କରି ପକାଇବ । ତୁମ୍ଭେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର
(ତାହାର ବୋଧଗମ୍ୟ) ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଯେବେ ସୁଦୃଢ଼
ପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ଚୟନାଦ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ତାହାର ମୁଖ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
କରି, ତେବେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାହାର ମସ୍ତିକଚର୍ମରେ ସୂଚ୍ୟାତ
ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଏପରି ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯାହା
ବାଳକ ବାଲକାମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ନ
ପାରେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ଯାହା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା
ଅସମ୍ଭବ ବା ବୁଝାଇଲେ ଅନିଷ୍ଟର ଅଶଙ୍କା ଅଛି, ଏପରି ଶିଷ୍ୟ
ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଆଦୌ ମୁକ୍ତିପ୍ରଦାନ ନୁହେଁ ।
ଅନେକ ସମୟରେ ପରିସରକମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ
ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅକାଳବୁଦ୍ଧିରୂପରେ ପରିଣତ କରିନ୍ତି । ଯାହା
ଶିଶୁର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ଯାହାର ମର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ,
ଏପରି ଶିଷ୍ୟ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଲାଭ କଣ ? ପଞ୍ଚମବର୍ଣ୍ଣୀୟ
ଶିଶୁକୁ ଶାଳଗଣ୍ଡିତର ପର୍ମ୍ୟୁଲ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରିବା କି ଫଳ ? ଦେବତା
କାହାକୁ କହନ୍ତି ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେବତା ନିକଟରେ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ
ନୁଠିକିବାଦ୍ୱାରା କି ଉପକାର ଦର୍ଶିବ ? (ଅନେକ କୌତୁହଳିୟ ବ୍ୟକ୍ତି
ଅମୋକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏତଦ୍ୱାରା ଅକାଳଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପିଲାଗୁଡ଼ିକୁ
ଅକାଳକୁହ୍ନାଣ କରି ପକାନ୍ତି । କୌଣସି ଗୁରୁତର ଶିଷ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ନ
'ବୁଝି' ଅବ୍ୟାସ କଲେ ଆଉ ତାହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିବାର
ଅବସର ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲାଭ କରିବା ସ୍ୱଚ୍ଛିନ ହୋଇ ଉଠେ ।)

ସୁଦ୍ଧ ବାଳକ ଯାହା ଦେଖିବ ତାହା କରିବ; ୫.୭ ମାସର ଶିଶୁ
ଯାହା ପାଏ, ତାହା ମୁଖରେ ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ; ତାହା

ମଧ୍ୟରେ ଯେ କିଛି ଥାଇ ପାରେ, ଏ ଭାବନା ତାହାର ଥାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାର୍ଷିକରେ ଲକ୍ଷ୍ୟାବଳୀ ଚିନ୍ତା ନ କରି ସେ କୌତୂହଳ ଚିନ୍ତାରେ କରବାକୁ ହେଉଛି ହୁଏ । କୌଣସି ପ୍ରାଣକୁ ଯିବାକୁ ବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କଲେ ସେ ଅଧିକ ମୁଗ୍ଧ ସଦୃଶ ତାହା କରବ । ସେ ମନେ କରେ, ଏଥିରେ କିଛି ଅଧିକ ରସ ଅଛି । ଯୁକ୍ତି ତର୍କ, ଉପଦେଶ ଦେବେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ କିଛି ପଲ୍ଲୋପଥାୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କପରି ଯନ୍ତ୍ରରେ ତାହାକୁ ବୁଝା କରିବା ବିଧେୟ, ତାହା କାହାରକୁ ଦୁଃଖଦେବାର ହସ୍ତୋକ୍ତ ନାହିଁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ କରିବା ଚୁଥା ।

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅଲେଖ୍ୟ ଶିକାର ଅରମ୍ଭ ଗୁଡ଼ରେ, ସୁତରାଂ ଗୁଡ଼ଟି କପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ହେବ, ଏ କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁଡ଼ରେ ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ଲକ୍ଷଣ ତ କିଛି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକାର ଅର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇ ପୁସ୍ତକଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଗଲାଧାର କରିବା । ଯେ ଯେତେ ଗଲାଧାରକରଣ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହାର ଅନ୍ତର ଓ ଗୌରବ ସେତେ ଅଧିକ । ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଅଲଙ୍କାର ଦିଅ, ଭଲ ବସ୍ତ୍ର ଦିଅ, ଭଲ ଆହାର ଦିଅ, ଆଉ ଏବେ କିଛି ବିଦ୍ୟା ଲିଭାଇବା ପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତଚରଣ ବଡ଼ ପାପକର ମାୟାର ରଖି ଦିଅ ! ଏଥିରୁ ବଳି ଆଉ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ର କଣ କରାଯାଇ ପାରେ ? ଯେ ଏତେଦୂର କରି ପାରେ, ସେ ପିତାର ପ୍ରଣୀତାର ସୀମା ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ବିଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଲୁ, ଜଣ ଶୁଣିଲୁ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ତାହାର ଜୀବନ ଫେରି ଗଠିତ ହେଲା ବା କେଉଁ ବ୍ୟୟକୁ ଧାରିତ ଦେଉଥିଲୁ, ସେ କଥା କେତେ ଜଣ ବେଶନ୍ତି ? ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମାଜର ମାତାଗୁଡ଼ିକ ତ ସନ୍ତାନ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଅସାଧାରଣ ପଟୁ । ସେମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ତାକୁ ଖୁସିର ପିଆଇ ବଢ଼ାଇବାପାଇଁ, ଆଉ ଅଶେଷ ଗୋଟିଏ ପୁଅବଧୂ ବା ଜାମାତାର ଅସ୍ତୋକନ କରିବାପାଇଁ । ଏତକ ହେଲେ ମାତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରିଲା !

ଏକବେଳେ ଯେବେ ଶେଷ ହୁଅନ୍ତା କେବେ ତ ଅନେକ ପରିସ୍ଥତିରେ ରକ୍ଷା ଥିଲା । ତେଣୁ କି ଅସୁବିଧା, ବାହାରକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସନ୍ତାନମାନେ ଗୁଡ଼ରୁ ସଂସାରକୁ ନାହିଁ ଓ କୁଅଥା ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଶିଶୁ ରକ୍ଷିତାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେଶର ଗୁଡ଼ଗୁଡ଼ିକ କି ଅପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥ, ତାହା ବର୍ତ୍ତନ କରବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଗୋପନରେ କରବାକୁ ହୁଏ, ଏ ଶିକ୍ଷା ଗୁଡ଼ରେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ହୁଏ, ଅନ୍ୟତ୍ର ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଖୁଅଛୁ, ମାତା ପିତାଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁ ଏବଂ ଦେବାତ୍ ତାହା ଧରି ପଡ଼ିଲେ ତାହା ଉଚ୍ଛାଦ ଦେବା ପାଇଁ ନାନା କୌଶଳ ଉଦ୍ଭାବନ କରୁଅଛୁ । ଏହିପରି ଗୁଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଲୁଚାଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ଏବଂ ଅବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସତରଠା ଝିରକଥା କହି ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ପ୍ରମାଣ କଲା । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅଭିଭାବକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା କହିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ହୁଏ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି ମାମଲା, ମୋକଦ୍ଦମା, ବିବାଦ କଳହରେ ଯେପରି ରମ୍ୟର ଜାଲ ଜୁଆଁରେ ଶର କାରବାର, ତାହା କି ସନ୍ତାନଶିକ୍ଷାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଅମୋଦ ଉପାୟ । ଏ କି ଗଲା ଟିକିତ ଅଣିକିତ ସାଧାରଣ ଗୁଡ଼ର କଥା । ଗଲାଉ ସନ୍ଧ୍ୟାଦାସ୍ତାସ୍ତ ଗୁଡ଼ର କାରବାର ଅତୁର ଚିତ୍ତ । ୭ । ୮ ବର୍ଷ ବୟସ ବାଳକ ମଦ୍ୟପାନ କରିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅମ୍ଭେମାନେ କେତେଗୋଟି ଦେଖିଅଛୁ । ଅଧିକ କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ସେମାନେ ମଦ୍ୟପାନ କରିବାକୁ କାହିଁ ଶିଖିଲେ ? କାହିଁ ବା ମଦ୍ୟ ପାଇଲେ ? ଏହାର ଉତ୍ତର କି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ହେବ ?

ଏହି ଉପରେ ଅମୋଦ ପ୍ରମୋଦର ଲାଲା, ନୃତ୍ୟ ଗୀତର ଅନନ୍ଦ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ବାରମ୍ବାର କହିଅଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କହୁଅଛୁ ଯେ ବେଶ୍ୟାନୃତ୍ୟ ନ ହେଲେ ଅମୋଦ, ଉତ୍ସବ, ମଜା କାର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ସବୁ ନଷ୍ଟ ! ଏହା ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିମାନଙ୍କ

ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉପାୟ ! କେଧାମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମାନ
ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି, କିମ୍ବେ ତାହା ଦେଶମୟ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ପରମ
ମଙ୍ଗଳ ଓ ଉନ୍ନତ ସାଧନ କରିବ !

ଅଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଭାଷାର ଅମୂଲ୍ୟ
ବ୍ୟବହାର । ଏପରି ଭାଷାର ଅପବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ
ଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ବାଲିଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକ ବାଳିକା-
ମାନଙ୍କର ନାନା ଅପଭ୍ରାଣ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । କେହି ଗାଳି ଦେଇ
ଦଶପଦ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଯାଉଅଛି । କେହି ବା ଆଦର କରି ନିତ୍ୟ
ନୁହେନ ନୁହେନ ଦେବଭାଷା (?) ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି ! ଗୃହର ପ୍ରବୃତ୍ତ
ଇମଣୀମାନେ ପରସ୍ପର କଳହରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ବାଳକ ବାଳିକା-
ମାନଙ୍କର ଭାଷାଶିକ୍ଷାର ଦ୍ଵାର ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଫିଟି ଯାଏ । ଏହିପରି
ନାନା ଉପାୟରେ କଦର୍ଯ୍ୟ କଥାର ଅର୍ଥ ନ ଦୂର ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶିକ୍ଷା
ହୁଏ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥବୋଧ ଜନ୍ମିଲେ ଅନେକ
କଥା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅଉ ବାଲ୍ୟୋପାହୁତି ସେହି ସବୁ
କୁକଥାମାନ ଚରଜାବନ ରସନାର ବୁଷଣସ୍ଵରୂପ ହୋଇ ରହେ ।
ଏ ବିଷୟରେ ଉଚିତକାଳ ନୀତିକାଳର ପ୍ରବେଦ ନାହିଁ । ବରଂ ଦରଦ୍ର
ନୀତିକାଳମାନଙ୍କ ଉପକାଳ ଉଚିତକାଳର ଉତ୍ତରେ ଅନେକ ସମୟରେ
ସଫଳ । ହା ଧର୍ମ ! ଏହା କି ଅର୍ଯ୍ୟକାଳର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଓ
ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷା ?

ଭାଷା ଓ ଭାବ ଏକତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ କରିନ୍ତି—ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ନିହିତା
ବେଳେ ବା ଶୁଣିବା ବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଶ୍ରେଣୀ-
ଭାବ ଜାତ ହୁଏ । କାରଣର ଅବୁଝିବାର ସେହି ଭାବ ମନରେ
ଦୃଢ଼ରୂପେ ମୂଢ଼ିତ ହୁଏ । ଏହିପରି ଅପରିଣତାବସ୍ଥାରେ ନାନାପ୍ରକାର
କଦର୍ଯ୍ୟ କଥା ଶୁଣିଲେ ବା ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ମନ କଳ୍ପିତ ହୁଏ,
କୁହାବମାନ ମନ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ବିକାରକ୍ରମ

କରେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସଦୃଶ ବ୍ୟବହାର
କାର୍ଯ୍ୟ କଥାମାନଙ୍କରୁ ଗୋଟିଏ ଧର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ
ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାରବର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ।

ସେ କଥା ଥାଉ । ମନୁଷ୍ୟ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ କାହିଁକି ? ସ୍ବାଭାବିକ
ଲଜ୍ଜାଶୀଳତା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ରବ୍ୟ । ଯାହାର
ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ, ସେ ସଦୃଶୀ ଅବସ୍ଥାର ପାତ୍ର । ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ କାହାର
କୌଣସି ଲଜ୍ଜାଶୂନ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ହିତାୟ ବାର ଭେଣିକି ମୁହଁ,
ଟେକି ଅନାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ-ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ
ନିୟମ ଏହି ଯେ, କୌଣସି ବିଷୟ ଯେତେ ଅସୁବିଧାର ଦେଉ ପଛରେ
ବାରମ୍ବାର ନିକଟସ୍ଥ ହେଲେ ତାହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସହ୍ୟଯାଏ ।
ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ହୃଦୟର ସ୍ବାଭାବିକ ସ୍ପନ୍ଦ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ଏହି
ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ବନ୍ୟପଶୁ ତୁଳ୍ୟ ନିର୍ଗାବସ୍ଥାରେ କାଳ କଟାଇଥିଲା ।
ତମେ ଜ୍ଞାନ ଓ ସାଧ୍ୟତାର ବୃଦ୍ଧିସହକାରେ ଲଜ୍ଜା ସମ୍ପ୍ରମ ପ୍ରଭୃତି
ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ପରିଚ୍ଛେଦ ହେଲା । ଶ୍ରେଷ୍ଠମାନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର
ବାଇବେଲ କହେ, ଆଦି ନରନାରୀ ଆଦମ ଓ ହବା ନିଷିଦ୍ଧ
ଜ୍ଞାନବୃକ୍ଷର ଫଳ ଭକ୍ଷଣ କରି ସମସ୍ତ ମାନବଜାତିକୁ ଶାପଦ୍ରବ୍ୟ କଲେ ।
ସେହି ଦିନୁ ମନୁଷ୍ୟସନ୍ତାନର ଅଧଃପତନ ହେଲା । ଅମ୍ଭେମାନେ
କହୁଁ, ସେହି ଦିନୁ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଉନ୍ନତର ସୂଚକପାତ୍ର ହେଲା ।
ତଦ୍ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ୟପଶୁ ମାତ୍ର ଥାନ୍ତା । ଏହି
ଲଜ୍ଜା ମନୁଷ୍ୟକୁ ବହୁ ପିକାଇଅଛି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଯେତେ
ସାଧ୍ୟତାର ବିକାଶ, ସେ ସମାଜରେ ତେତେ ଅଧିକ ବହୁର
କାରବାର । ରତ୍ନସ୍ତୋତ୍ରୀ ସମାଜରେ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦରରୂପ
ଅବୃତ୍ତ ନ କରି କାହାର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସୋର
ବଦଳତା । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ଧନିର୍ଗାବସ୍ଥାରେ ଯଥା କଥା
ନିର୍ବିକାବରେ ବିଚାରଣ କରୁ । ଏହି ଦେବେକ ବର୍ଷମଧ୍ୟରେ ଇଂରାଜୀ

ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମାଜ ସଦ୍ୟରେ ଲଭିବେପାୟ ସମାଜ ହୋଇ ଯିବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ହେବା ବାହ୍ୟମୟ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ନେତୃବୀବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକାନ୍ତ ବାହ୍ୟମୟ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହେତୁ ଅଲୋଚନାର ସ୍ଥଳ ଏ ନୁହେଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ମୁଖ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଯେପରି ବହୁ ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରୟୋଗନ, ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ସେତ୍ରପରି ପଦ୍ୟବହାରର ପ୍ରୟୋଗନ । ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ 'କୁ' 'ସୁ' ସଂକଳ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାରୀ ବିଷୟର ଶବ୍ଦ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ସକଳ ପ୍ରକାର କଥାର ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କି ସୁସଙ୍ଗତ ? ପୁଣି ଏକାର୍ଥବୋଧକ ଦୁଇ କିମ୍ବା ତତୋଽଧିକ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର ଗୁଣରେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ବେଉଁଟି ମାର୍ଗମୟ, ବେଉଁଟି ବା ଦୃଷ୍ଟୀୟ ହୋଇଅଛି । ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ବେବଳ ଏକାର୍ଥବୋଧକ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନରେ ଅପରଟି ବ୍ୟବହାର କରବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅସୌକ୍ରିକ । ଅସାଧୁପ୍ରୟୋଗ ସଦୃଶ ପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଅସାଧୁ ପ୍ରୟୋଗର ବାହୁଲ୍ୟ ଦୋର ନିନ୍ଦାର କଥା । ଏଥିରେ ପୁଣି ଅସ୍ଥାନ ପ୍ରୟୋଗ ଦୋଷ ଅଛି ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟି ଦୋଷ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ରହିଅଛି । ପାଠାପାଠ, କାଳାକାଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି କି ଦେଇ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଲୋକେ ଭାଷାର ଯେପରି ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା କାହାର ଅବଦତ ନାହିଁ । ଭଲ, ଭଲକି, ଯିତା ପୁଅକୁ ଯେପରି ଅପକଥାରେ ଗାଳ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେପରି ସ୍ବ-ସମକ୍ଷରେ ଲୋକେ ଅପକଥା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ତାହା ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଦୋର କଳଙ୍କର କଥା, ପନେହ ନାହିଁ ।

ସ୍ବରର ବିଷୟ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟରେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ, ପୁଣି ଶିକ୍ଷିତ ବୃକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ମଧ୍ୟରେ

ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଭେଦ ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ଶିକ୍ଷିତ ରସିକା କ୍ରମେ ସ୍ୱୟତ ହୋଇ ଅସୁଅଛି ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଇଷାକୁ କୁହାଯିବ ଇଷାର ଗଣି କହଲେ ଲଜେ ।
 ତଲ୍ଲୁନାସ୍ତିୟ କାତ ଯେଉଁ ଅନ୍ଧକୁ ଯେତେବେଳେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଅଛନ୍ତି,
 ସେ ଅନ୍ଧେ କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଭାବ ଓ ଇଷା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଏତ
 ଅନ୍ଧେ ଉତ୍ତୁଷ୍ଟ ଭାବର ପରୀକ୍ଷା, ଅନ୍ୟ ଅନ୍ଧେ ଅପଭୃଷ୍ଟ ଭାବର
 କିନ୍ତୁ ବାକି ନାହିଁ । ଏକ ଏତ ଭାବ ବିଭିନ୍ନ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ହସ୍ତରେ
 ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣରୂପ ଧାରଣ କରି ଜନମାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅସି
 ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । କ୍ରମେ ଶାନ୍ତା ପ୍ରଶାନ୍ତା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ
 ଚତୁର୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ନୀତିପ୍ରବୃତ୍ତିବୈତ ବ୍ୟାପାରମାନ
 ଯେପରି ଏ ଦେଶୀୟ କବିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଶଦରୂପେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ-
 ଅଛି, ଏପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ଅଛି ବୋଲି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜଣା
 ନାହିଁ । କବିମାନେ ଉପମା ଉପରେ ଉପମା ଅଜାତି ଦେଇଅଛନ୍ତି;
 କାବ୍ୟରସପ୍ରିୟ ପାଠକଗଣ ପଢ଼ି ଶୁଣି ମୁଗ୍ଧ । ପୁଣି ପ୍ରଚଳିତ କଥାରେ
 ତ ବାକି ନାହିଁ । କୁଳଥା ଶୁଣି ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବଧୂର ହୋଇ ଗଲଣି ! ପଥ
 ଚାଲିବା ବେଳେ, ଗୁଡ଼ରେ ବସିବାବେଳେ, କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମ କଲା
 ବେଳେ, କୌଣସି ସମୟରେ ଖାଦୁ ନାହିଁ—ଏମନ୍ତ ତ ଧର୍ମମନ୍ଦିରମାନ
 ମଧ୍ୟ ଶରଣାଣ ପାଇ ନାହିଁ ।

ଅମ୍ଭମାନେ ବାରମ୍ବାର କହୁଅଛୁ, ଔଦାସୀନ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର
 ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନ ଚରଣ ହୋଇଅଛି । ଜାଣି ଶୁଣି ଅସି କୁଳବା, ପୁଣି
 ସମୟ ପଡ଼ିଲେ ଧନ ପ୍ରକାର ବସ୍ତୁରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚର୍ଚ୍ଚା
 ବାହାର କରିବା, ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ରୋଗ
 ହୋଇଅଛି । ସଦୃଶ୍ୟମର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅତି ବିରଳ । ଅଭାବ ରାଗି ଧରି
 ବୋଷ ରାଗି ରାଗି, ତଥାପି ସମ୍ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟା ବା ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ
 ଅତି ବିରଳ । ସମାଜସ୍ଥ ଶାବଜୟ ଅପଭୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଗନ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି

ନ ଦେଲେ, ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖସାଧନରେ ବନ୍ଧପରକର ନ ହେଲେ,
 ସମାଜର କଳଙ୍କ ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ, ଉନ୍ନତରେ ମାର୍ଗ ପରିଷ୍କୃତ ହୁଏ
 ନାହିଁ । ଭାଷାର ଏହି ଦୈର୍ଘ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଗୋଟିଏ ଆମାନ୍ୟ କଳଙ୍କ
 ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଶା କରୁଁ, ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ଲଜ୍ଜାଜନକ
 ଓ ଦୃଶ୍ୟଜନକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହାର ପ୍ରତିବିଧାନରେ
 ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବେ । ଯଦ୍ୱାରା ଭାଷାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଜାତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା
 ଭରସ୍ତ୍ର ରହିବ ହେବ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବୃହ ଏବଂ ସମାଜ ସୁଖିଆର ପ୍ରଶସ୍ତ
 କ୍ଷେତ୍ରରୂପରେ ପରିଣତ ହେବ, ତତ୍ପ୍ରତି ଔଦାସୀନ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା
 କଦାର ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ।

ଏ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପ୍ରୟୋଜନ ଭଲ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ—କିମ୍ବା ପାରେ ନାହିଁ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହିପରି ପ୍ରକୃତି ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଗୁଣରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ ମହା ଅଭାବ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସାଧନ କରିଅଛି ଓ କରୁଅଛି । ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ସଦୃଶ ଏହି ବିଷୟଟି ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବିନା ପ୍ରୟୋଜନରେ କିଛି ମୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଯେଉଁଠାରେ ବା ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହାର ଅନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ଦାସି ହୋଇ ନାହିଁ—ପୁଣି ପ୍ରୟୋଜନଶୂନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ସ୍ଥାନ ଏ ଜଗତରେ ନାହିଁ—ଅମୈମାନେ ବୁଝି ବା ନ ବୁଝି, ଯାହା କିଛି ଜଗତରେ ହୁଏ ହେଉଅଛି, ତାହାର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି । ସଦୃଶ ପ୍ରୟୋଜନର ଅନୁରୂପ ଅପ୍ରୟୋଜନ । ଏହି ଯେ ଅଭାଗରେ ଅଗଣ୍ୟ ଭାରିକାଗଜ, ଏମାନେ କେହି ନିଃପ୍ରୟୋଜନ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷାର ସହାୟ । ଜୀବର ଜୀବନିଧାରଣ ପକ୍ଷରେ ଜଳ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତିର ଏମାନୁ ପ୍ରୟୋଜନ, ଅଥଚ ଏ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତରୂପେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱଦ୍ୱ ଚିତ୍ତ କୁମିଷ୍ଟ ନ ହେଉଣୁ ମାତୃପ୍ରାଣରେ ତାହାପାଇଁ ଅହାରର ସମ୍ମାନ । ଯାହା ମାନବଶକ୍ତିର ଅଭାବ, ତାହାଙ୍କ ଅପ୍ରୟୋଜନ ସ୍ୱୟଃ ବିଧାତା କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଛଡ଼ା କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ସେବୁ ମାନବଶକ୍ତିର ଅଧୀନ କରି ତାହାକୁ ତଦନୁରୂପ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେହି ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ଗୁଳନାବେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଅଶେଷବଧ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରୁଅଛି ।

ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନର ଅନୁରୂପ ପଦ୍ଧତି ଯେନା ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ— କଠୋର କର୍ମ ସାଧନ କରି ଜୀବନ କ୍ଷୟ କରିବା ତାହାର ଲକ୍ଷ ନୁହେଁ । କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ—କେବଳ କଠୋର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ମନୁଷ୍ୟପାଇଁ ନୁହେଁ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେପ୍ରକାର ଜୀବନଧାରଣ ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ । ସେହି ହେତୁରୁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ଧ୍ୟାନରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ଅତି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେହିଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ପ୍ରୟୋଜନ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମୂଳନ କଠୋର ଓ ଯତ୍ନର ଅପୂର୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ—ଏହାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିବାନ । ଯଦିକି ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳରେ ଲକ୍ଷ ଗୋଟିଏ—ଜୀବନଧାରଣ । ଜୀବନଧାରଣପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ—ଅଥବା ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷ ଥାଏ, ଯେପରି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ—ସୁଖରେ ଜୀବନଧାରଣ ହେବ । ଅଦମ ମନୁଷ୍ୟ ଅପକୃଷ୍ଟ ଫଳ ମୂଳ ଓ ଅମମାଂସ ଭୋଜନ କରି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଉନ୍ନତ ମାନବସମାଜରେ ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୈଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ପେୟ ପ୍ରଭୃତି ନାନାବିଧ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂର୍ଖି, ଏହାର ମୂଳରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ—ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ରହିଅଛି । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂର୍ଖି । ଅଗଣ୍ୟ ପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ଓ ବିଚିତ୍ର ବସ୍ତୁର ମୂର୍ଖି କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀନିବାସ ବା ଶରୀର-ରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସା ଦୃଷ୍ଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଅଦମ ଯୁଗର ଚର୍ମ ବା ଲୋମର ପରିଧେୟରେ କି ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ହେଉ ନ ଥିଲା ? ତେବେ ଏତେ ପ୍ରକାର ବିଚିତ୍ରବସ୍ତୁ ବସ୍ତୁର ପ୍ରସ୍ତୁତ କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ବୃକ୍ଷକୋଟର ବା ଗିରି-ହେତୁରୁ ଅତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୁରମ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ବାସ କରାଇଲା କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ହେଉ

ରହି ନ ପାରେ—ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵୟଂ ଶରରେ ନ ଦେଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବୁଝି ନାହିଁ । ସେତେ ଅଭୁତ ବଳ ବୌଦ୍ଧି, ସେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୂଳଦେଶରେ ଏହି ଦର୍ପଣ—ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଅହର ବେଶର, ବ୍ୟାଧାବର କ ବଚନ ବ୍ୟାଧାନ—ସ୍ଵତରା ଅଶାରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତପର ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ନିୟନ୍ତ୍ର କରୁଅଛନ୍ତି । ଅହାର, ବିହାର, ଶୟନ, ପାନ, ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ କିପରି ସୁଖ ନିହିତ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ, ଶିଶୁ ହସ୍ତ ପଦ ସଞ୍ଚାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି—ସେଥିରେ ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି—ସୁଖ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତାହାର ହସ୍ତ ପଦ ସଞ୍ଚାଳନ ବନ୍ଦ କରି ଦିଅ, ସେ କ୍ରିୟା କରିବା—କାରଣ ତାହାର ସୁଖରେ ବ୍ୟାଧାତ ସଫଳ । ଏହି ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସାର ତରତାର୍ଥତା ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାଧାନ ଜଗତକୁ ଯେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି—ସେହି ଅନାଦର, କେଣେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଅକାଶର ତାରତାଗଣିର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ, ମାତ୍ର ତାରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକାଶକୁ ଅନାଦ କିଏ ସୃଷ୍ଟି ନ ହୁଏ ? ପୃଷ୍ଠର ସୃଷ୍ଟି ବିଜ୍ଞାନର ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ, ମାତ୍ର ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭରେ ତାହାର ମନ ପ୍ରାଣ ବିମୋହନ ନ ହୁଏ ? ମୃତ୍ତିବିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ଵୀ ପୁରୁଷର ସମ୍ମିଳନ, ମାତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ କେତେ ମଧୁର ! ଶିଶୁର ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପିତା ମାତାର ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରେମର ବିକାଶ । ଅହା ! ଶିଶୁର ମୁଖ ମାତାର ଚକ୍ଷୁରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ! ଏହିପରି ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହିମା ସିଦ୍ଧି ହେଉଛି ଦେବ । ଜୀବନଟା ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲଳାବୁମ୍ପି ।

ସାହିତ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି । ମନୁଷ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଅଭୁତ ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ପ୍ରକାଶରେ ବିବିଧ ସାହିତ୍ୟକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଅଛି । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦର୍ପଣ ମୂଳ ଉପାଦାନ—ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।

ମାନବସମାଜର ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟ ପରି ପ୍ରୟୋଗନରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ପୌରସ୍ୟଜ୍ଞାନରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଜୀବଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବର ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ତାରଣ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ଲାଞ୍ଜି ଗୋଟିଏ । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଏହି ଶକ୍ତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଲବର ପ୍ରାଣୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ଦେବେଗୁଡ଼ିଏ ସାଙ୍କେତିକ ଦେଇ ଲେଖାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାମ ଦେଇ କୌଣସି କୌଣସି ପତ୍ରିତ ତାହାର ତତ୍ତ୍ବ ଅବଗତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି—ଏହିପରି ଜଣେ ପାଷାଣୀ ପତ୍ରିତ ବାକରମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ପରିମାଣରେ କୃତଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଯାହା ବୁଝୁଁ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଠାରେ କେହି ଅସ୍ବୀକାର କରି ନାହିଁ ବା କରି ପାରବ ନାହିଁ, ଏହା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲେଖା । ଏହା ରବୋନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ । ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ବପ୍ରକାର ମନୋଭାବ ଦେଖି ଦେଶାନୁସାରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ମାନବର ଜ୍ଞାନସ୍ବଜ୍ୟ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ବିସ୍ତୃତ ହେଉଅଛି । ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଗନ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଭ୍ରମଣ କରି ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇ ନାନାବିଷୟ ଅବିଷ୍ଟାର କରିଅଛି ଏବଂ ନାନାଭାବ ଲାଭ କରିଅଛି ଏବଂ ସେହି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଓ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟାରୁ ସାହାଯ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଲେଖକ ବହୁଜଗତର ଜୀବ ନୁହେଁ—କେବଳ ଆହାର ବିହାର ପ୍ରଭୃତି ବହୁବ୍ୟାପାରରେ ତାହାର ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନୁହେଁ । ସ୍ବେଦ, ପ୍ରୀତି, ଦୟା, କ୍ଷମା, ବିରାଗ, ଭକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିର ବାକ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ନିହିତ ରହିଅଛି । ସକଳ ବିଷୟରେ ଅର୍ଥନ୍ତ୍ର-ଉଲ୍ଲାସ-ପ୍ରବଣତା ମାନବର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏକ ଅଡ଼େ ବୈଦିକ ଉଲ୍ଲାସ ପଥରେ ସେ ଯେପରି ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଅଗ୍ରସର

ହେଉଅଛି, ଅନ୍ୟ ଆଜ୍ଞେ ଅନୁଜ୍ଞାତର ନବ ନବ ଭାବ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ସେହପରି ବିକଶିତ ହୋଇ ଉଠୁଅଛି । ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ସାହିତ୍ୟର ନିମନ୍ତେ ମାତ୍ର ଏପରିକି ହେଉଅଛି ।

ତେବେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ଜୀବନରୁ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏକ ଜୀବନହିଁ ସାହିତ୍ୟୋଦୟର ମୂଳ । ଯେଉଁଠାରେ ଜୀବନ, ସେହିଠାରେ ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ନିଜର ନବ ନବ ଭାବ ଲାଭ କରି ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟାକାରରେ ନିବନ୍ଧ କଲେ, ତାହାର ଜୀବନଶକ୍ତି ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସଫାରିତ ହୁଏ । ଏମନ୍ତ କି ବହୁ ଯୁଗାନ୍ତରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ମୋହତ ହୋଇପାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ପ୍ରାୟୀ ସାହିତ୍ୟ ଅଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଅନୁଭୂତ ହେବ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ଗୌରବ ପ୍ରାଚୀନ ବେଦମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟ ଥରେ ଭାବ ଦେଖନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ଅଛି କଣ ? କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଷୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବନା — ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ ପ୍ରଭୃତି ଜଗତର ଅଭ୍ୟୁପନୀୟ ମନ୍ତ୍ର । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଜି ଆଉ ଏ ସମସ୍ତ ଦେବତାରେ ପ୍ରତିସ୍ଥିତି ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି ସେହି ବେଦମନ୍ତ୍ରପାଠ କରି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହତ ହେଉଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେଥିରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ଅଛି — ସରଳ ପ୍ରାଣର ସରଳ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ପୂର୍ବ ବାହାନ୍ତୁଅଛି । ସେଥିରେ ଭୂମିମତାର୍ତ୍ତ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ — କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅବରଣ ନାହିଁ ଯାହା ଜୀବନ, ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟ । ଭବବୁଦ୍ଧ, ବାଳିଦାସ, ମିଲ୍ଟନ୍, ସେନ୍ଟିସ୍ମର ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିପରି ଜୀବନଶକ୍ତି ନିହତ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଜୀବନ ଗଙ୍ଗା ସମୃଦ୍ଧ, ସେ ସାହିତ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଉନ୍ନତ । ଏହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟର ଗଠନପ୍ରଣାଳୀ ଓ

ଅତୀତ ଭାବ ରୂପ । ତାହାର କାରଣ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବର ପ୍ରାବଳ୍ୟ, ସେତେବେଳେ ସାହୁକ୍ୟରେ ସେହି ଭାବ ସମ୍ଭବ ଥାଏ । ଅତୀତ ହିତଭାଗୀନୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ସ୍ଥାନ କାଳର ସୀମାଲଘନ କରି ବହୁତ ଉତ୍ସୁକ ଉଠିଯାନ୍ତି ଏବଂ ସାଧାରଣ ମାନବମଣ୍ଡଳକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଉତ୍ସୁକ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନରୁ ଯେଉଁ ସାହୁକ୍ୟର ଉତ୍ସର୍ଗ ଓ ଭଲତା, ସେହିପରି ଜୀବନ୍ତ ସାହୁକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ଉଲ୍ଲାସ ସଂପାଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗର ସାହୁକ୍ୟ ମାନବଜୀବନ ସମସ୍ତରେ ନୂତନ ଗତି ବଦଳାଇ ଦେଇ ଦେଏ ଏବଂ ପ୍ରାଣରେ ନବ ଆଶା ଜାଗ୍ରତ କରି ସେହି ନୂତନ ଗତିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମାଇ ଦେଇ ଜୀବନକୁ ଅଗ୍ରସର କରିଦେଏ । ଅତୀତ ସାହୁକ୍ୟ ଓ ଜୀବନର ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ପଷ୍ଟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଲ୍ଲାସ ଯୁଗରେ ଏହି ଭାବ ସମ୍ପର୍କ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସାହୁକ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ଗୋଟିଏତା ହିତଭାବରେ ଏକତାରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଉତ୍ସର୍ଗର ଅଗ୍ରଗତି ନିଷ୍ପତ୍ତି—ପରସ୍ପର ଅକର୍ଷଣଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସର୍ଗର ନିମୋଳତା ଓ ନିମୋଳତା ।

ମାନବଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ—ସେ ନିତ୍ୟ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ସେହି ଅବର୍ଣ୍ଣ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅଙ୍ଗକୁ ଅଗ୍ରସର ଦେଉଅଛି—ଅନୁତୀତ ତାହାର ପ୍ରବର୍ଣ୍ଣତା ସେହି ଅଙ୍ଗକୁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ପୁଣ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଗତି ସେହି ଅଙ୍ଗକୁ । ମାତ୍ର ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଅଶେଷ ଦୁର୍ଭାଗୀନୀ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଉଥିଲେହେଁ ସୁନ୍ଦରତାରେ ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ ଏହାର ଗତି ସେହି ଅବର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗକୁ । (ଅନୁମାନେ ଯେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦୂର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ଦୁର୍ଲଭତା ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକଳ ଅଭାବୀ ସମୟ ସମୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଅନୁମାନଙ୍କୁ କାଳକରି ପକାଏ, ତାହା କେବଳ ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅବର୍ଣ୍ଣର ଅବର୍ଣ୍ଣ) ଏହି ଅବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ବଳ-ପଶୁର ଅବସ୍ଥାରୁ

ଉଦ୍ଧୀତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିଅଛୁ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭୁବ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ବା ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଅଛି । ସଦାଜୀବ ଜୀବନରେ ଏ ଭିନ୍ନୋଟିର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏର ଅଭାବରେ ଜୀବନ ବଳିଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼େ । ମାନବସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା । ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଭିନ୍ନୋଟିରୁ ଗୋଟିଏର ଅଭାବ ହେଲେ ସମାଜ ଯଥାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ପଥରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ମାନବଜୀବନ ଓ ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଏକଥା ସତ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟ । ଯେହେତୁ ସାହିତ୍ୟ ମାନବଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଶ୍ୟ ଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାହିତ୍ୟରେ ସତ୍ୟ, ଯତ୍ନ, ପୂର୍ଣ୍ଣତା କ୍ରମେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏ ଭିନ୍ନୋଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଗଠିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ରହି ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟସଂସକର ଏବଂ ସେହିମାନେ ମାନବସମାଜର ଯଥାର୍ଥ ହିତୈଷୀ । ଏହି ଅବଶ୍ୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ପନା ବିକୃତ ହୋଇ ପଡ଼େ ଏବଂ ସେହି ବିକୃତ କଲ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କରେ, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ସ୍ଥାନାତ୍ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ମାନବଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ କେବଳ ଅପକର୍ଷ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । (ଜୀବନଟା ଧୂଳିଗୋଚର ନୁହେଁ—ଅସାର କ୍ରୀଡ଼ା ବା ଅମୋଦରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବା ଏହାର ଲକ୍ଷ ନୁହେଁ ।) ସୁତରାଂ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଅସାର ଅମୋଦ-ସ୍ମୃତି-ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲାଭ କେବଳ ନ ପାରେ, ସେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ସେ ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଜଗତର କି କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ ? ପୃଥିବୀର ସବୁ କେଶରେ ଏହାର ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ

ନାହିଁ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ପରମାଦରଶୀକୁ ହେଲେହେଁ ସାହିତ୍ୟଜଗତରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ବହୁ ନିମ୍ନରେ ଏବଂ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟର ଅଦର କ୍ରମେ ବ୍ରାହ୍ମପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି ।

ଅଉଁ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ ଗୋଲବା ଅବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅଧୁନିକ ଅଦର୍ଶର ବିଭିନ୍ନତା ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଦେବଳ ବାବ୍ୟ ନାଟକ ଶୁଦ୍ଧ ସଦୃଶ ସାହିତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଉଁ ସେପରି ଭାବ ନାହିଁ । ମାନବଜାତିର ସବୁବିଧ ବିଷୟ ସାହିତ୍ୟର ସୀମାନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଗୁଣନୀତି, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ, ଚିନ୍ତା, ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ—ଏକ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟ-ଚରୁର ଭେଦ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା । ଏ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ପୃଷ୍ଠିକା ଜୀବନଲକ୍ଷଣରେ ସହାୟ, ସୁନ୍ଦର ଯାହିତ୍ୟ । ଜୀବନର ନାନା ବିଭିନ୍ନ ସେପରି ପ୍ରସାରତ ହୋଇଅଛି, ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଅଛି । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ଉଭୟର ଯୁଗ ଅତି ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ଉଭୟର ଅଦର୍ଶ ଏକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଉତ୍କଳ ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଶାଳିନୀ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଅବଳୁ ଅନାଇଲେ ଗୌରବର କାରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅଦର୍ଶର କେତେ ଦୂର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ସେ ବସ୍ତୁ ଅଲୋଚନା କଲେ ଦ୍ଵିଗୁଣ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଦର୍ଶର ବହୁ ନିମ୍ନରେ, ଏଠିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହାହାର ଯେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ବା ତାହାର ପ୍ରଣେତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅସମ୍ମାନ ବା ଅସ୍ତେ ପ୍ରକାଶ କରା ଯାଉଅଛି, ତାହା ବଦାପି ନୁହେଁ ।

ପୈତୃକାନ୍ତେ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟୟ କରି ଶୁଣାକୁ ଜୀବନ ଦାନ କରି-
ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅମୃତମାନଙ୍କର ନମସ୍କାର । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା
ପ୍ରକାଶ କରିବା ଘୋର ଭୁତପୁରାଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟର ଅନୁସୂଚକରେ
ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ନିହତାକୁ ହେବ ନେ, ମାନବଜୀବନର ମହୋତ୍ସବ
ଅଦର୍ଶ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ସଦାଈବ ସାହିତ୍ୟ
ନୁହେ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ନୁହେ ।
ସେମାନଙ୍କ ଯୁଗ ଅମୃତମାନଙ୍କ ଯୁଗ ସମାନ ନୁହେ । ସମସ୍ତର ପ୍ରଭାବ
ସେମାନେ (ଅନ୍ତର୍ଗତ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ) ଅତ୍ୟନ୍ତ କରି
ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମୃତମାନେ ନବଯୁଗର ନବ ମନ୍ତ୍ରରେ
ଦୀକ୍ଷିତ—ନୂତନ ଅଦର୍ଶ ଅମୃତମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଏତେବେଳେ କେବଳ ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶକୁ ଫେରି ଅନାଇଲେ ତଳବ
ନାହିଁ—ଅଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସଦାଈବ ସାହିତ୍ୟ
ଶାଳରେ ଶୁଣ ହେବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମୃତମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏ ଅଦର୍ଶ
ଅନୁସରଣ ନ କଲେ ଅମୃତମାନେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ନିମ୍ନସ୍ତରରେ
ନିଷ୍ପତ୍ତି ପଡ଼ି ରହିଥିବା, ଏଥିରେ କିଛି ମାତ୍ର ସଫଳ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନକୁ
ଛାଡ଼ି, ସମ୍ମୁଖ ଦୃଷ୍ଟି ପରିହାର କରି ପୈତୃକାନ୍ତେ କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ
ଅତୀତ ଅନାଇ ବସିଥାନ୍ତି, କେବଳ ପ୍ରାଚୀନର ଗୌରବ ପୋଷଣ
କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଏକପ୍ରକାର କାଳ୍ପନିକ
ସ୍ୱର୍ଗରେ (fool's paradise) ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ
ଠାରୁ ସେମାନେ ବହୁ ଦୂରରେ । ସ୍ୱୀକାର କଲୁଁ, ଅମୃତମାନଙ୍କ
ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋରବାନ୍ୱିତ, ତଦ୍ୱାରା ଅମୃତମାନଙ୍କର
କି ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ? ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସେମାନେ
କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଅମୃତମାନେ କଣ କଲୁ ? ଅମୃତମାନଙ୍କ
ଶକ୍ତି କି ପରିମାଣରେ ମାତୃଭାଷାର ଉଲ୍ଲସ ସାଧନପାଇଁ ନିଷ୍ପେକ୍ଷ
ହେଲା ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାର ହସାବ ବେଳାକୁ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତା

କାଞ୍ଚ । ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ
ପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଅପରାଧ ଅମାର୍ଜନୀୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳ
ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ ସେ କିଛି ମାତ୍ର ଚେଷ୍ଟା ହେଉ ନାହିଁ, ଏହା
ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିର ଆଦ୍ୟାୟାସେ କିଛି
ପରିମାଣରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ମାତ୍ର
ପରିମାଣ ବେତରନାରେ ଏହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ଉତ୍କଳସନ୍ଥାନ-
ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଏହି ଯେ ସେମାନେ ଅଳ୍ପରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । କଥାଟି ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗି ପାରେ, ମାତ୍ର ଏହା
ଉନ୍ନତିର ଘୋର ଶତ୍ରୁ (ଅତି ପ୍ରତି ଉନ୍ନତିର ମୁଳ) ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ
ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ସେ ଅଧିକ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା କାହିଁକି ? ଏହା
ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ସକଳ
ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହି-
ଅଛୁ । ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିପାଇଁ ଯେପରି ସାଧନର ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଶକ୍ତି ଓ ସାଧନା ଉଭୟର ସମ୍ମିଳନ
ନ ହେଲେ ଯଥାର୍ଥ ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ । ପୂର୍ବେ ବୋଲି ଯାଇଅଛି,
ଜୀବନରୁ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ସେହିପରି
ଜୀବନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନୀ
ଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି, ସେତେବେଳେ ଅମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର
ଓ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ଅଭିନବେଶସଦୃଶ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ
କଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶୀଘ୍ର ଆଦ୍ୟାୟ ସମୟର ପରିମାଣରେ "ଧୂଳି
ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେବ ।
ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଯେ ଶୀଘ୍ର ଅଦ୍ୟାୟାସ, ଏହାର ମୂଳରେ କି ଏହି ପାଠ
ବ୍ୟବସାୟ ନାହିଁ ? ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟର ସଂପର୍କ
ହେତୁରୁ ଏହି ଆଦ୍ୟାୟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ

ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଅଲୋଚନା କଥାଟି
ଅସରୁ ହୋଇଅଛି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଉତ୍କଳ ଭୂମିରେ ସେପରି
ଶତ୍ରୁର ଅଧ୍ୟୟନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅତି ବିରଳ । ସେପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ
ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା
ଯେ, ଯେ କେତେ ଜଣ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଅନୁମାନଙ୍କ
ସମ୍ମୁଖରେ ରହିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହିପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି,
କେବଳ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ସମ୍ପର୍କିତ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ୱାଦ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଶତ୍ରୁର ଚିନ୍ତାର ଖୁସୋଜନ ।
ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚିନ୍ତାଶୀଳତାର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ଅଭବ ଲକ୍ଷିତ
ହେଉଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ
ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିତାନ୍ତ ଦୂର୍ଲ୍ଲଭତ୍ୱରେ ପ୍ରସ୍ତୁତଗୁଡ଼ିକ ପାଠ କରନ୍ତି,
ତତ୍ତ୍ୱରା ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ମତ ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ ଗଠିତ ହୋଇ
ଥାଏ । ଏହାହିଁ ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରୋଗ । ତେଣୁ ଅଲୋଚନା ।
ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁତ ଉପକାର ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଅନୁମାନଙ୍କ
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଶକ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ,
ଏହା ଅଲ୍ପାଧିକ ପରିମାଣରେ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା
ଭାବର ବିନମୟ ହୁଏ ଓ ମତ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସେପରି ସୁସ୍ଥ
ଅଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ କାହିଁ ? ଯାହା ଅଛି,
ତାହା ନାମରେ ମାତ୍ର । ଅନେକମାନେ ତ ସକଳ ବିଷୟରେ ଅଳ୍ପରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ! ଯେଉଁଠାରେ ଖୋଳ ଅଣା ପ୍ରୟୋଜନ, ସେଠାରେ
ଅନେକମାନେ ଗଞ୍ଜାଳରେ ବା କଞ୍ଚାଳରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ !

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାୟ ସବଳ
ଦେଶରେ ଦେଶାତ୍ମୀୟ, ଦେଶର ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଧନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ
ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକରୂପେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ
ସମ୍ପର୍କିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରି ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁତ

ସଦାନ୍ତରେ କରାଯାନ୍ତି । ଏହିପରି ଗୁଣ୍ଡାଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ରାଜା ବା ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରତିଗଣାଳୀ ପତ୍ରିକାଗଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମନରେ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ନିଯୋଜିତ ରହି ମାର୍ତ୍ତୁରାଣୀକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସକଳ ଦେଶରେ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ-ଯୁଗର ଶତସ୍ଥ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ମିଳି ପାରିବ । ଏହାର ନାମ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସମ୍ମିଳନର କେତେ ଦୂର ଅଛି, ତାହା ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନରେ କାହାକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଇଂରାଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶର ରାଜା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଦେଶୀ, ଦେଶର ଯଥାର୍ଥ ଅଭବ ବୁଝି ଭୋଲ ପ୍ରଦେଶର ଗ୍ରାମୀଣ ଉନ୍ନତପାଇଁ ସମ୍ମୁଚିତ ଉପାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଇଂରାଜ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେ କିଛି କରି ନାହାନ୍ତି ବା କରୁ ନାହାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ ପାଣି ! ଦେଶର ରାଜଶକ୍ତି ହାସ୍ତ ଯାହା ସମ୍ଭବ, ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାପ୍ତ କରିବା ହେଉନା । ମାତ୍ର ସ୍ୱଦେଶର ସାନ ବଡ଼ ରାଜା ଓ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଣ କରିଥାନ୍ତି ଓ କରୁଥାନ୍ତି ? ସେମାନେ କି ସ୍ୱଦେଶର ଗୁଣୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର କରୁଥାନ୍ତି ? ସାହିତ୍ୟ-ସେବକମାନେ କି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ମୁଚିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି ? ପ୍ରକୃତ ଅଭବ ବୁଝି ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନେ କି ଟିକା କରିଥାନ୍ତି ? ଯଥାର୍ଥରେ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ ଅବସ୍ଥା ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ସେ ଯାହା ହେଉ, ସେଥିପାଇଁ ଅମ୍ଭେମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୁକ୍ତ ହେଲେ ତଳିବ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ସେହିଭଳି ସମ୍ଭବ, ମାର୍ତ୍ତୁରାଣୀର ଉନ୍ନତପାଇଁ ଯତ୍ନ ଓ ଚେଷ୍ଟାର ବୃତ୍ତି ସେଥିରେ ନୁହେଁ,

ସେଥି ପ୍ରତି ବୃତ୍ତି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚିତ । ପ୍ରଭୃତ
କଥା ଏହି ଯେ ଅନୁମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ଚପର ଜୀବନଶକ୍ତି ସମ୍ପାଦିତ
ହେବ, ଏଥି ପାଇଁ ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବା ଅବଶ୍ୟକ । ନରୁବା
ପରସ୍ପରହମେ କିଛି ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେଇ ସାହିତ୍ୟସେବାକ୍ରମ ଶେଷ
କଲେ, ମାତୃଭାଷାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଦାପି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଗଭୀର
ଅନୁରାଗସହ ଅନୁମାନେ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଉଁ, ତେବେ
ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଧର୍ମାବଳୀ ଲାଭ କରି ଅନୁମାନେ କୃତାର୍ଥ ହେବୁ ଏବଂ
ମାତୃଭାଷାର ମଧ୍ୟ ମୁଖରୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯିବ । ଗୋଟିଏ କଥା
ସବଦା ମୁରଣ ରଖିବା ଅବଶ୍ୟକ; ସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦର୍ଶ ଯେପରି
ସବଦା ସମ୍ମୁଖରେ ଥାଏ । ସେହି ଅଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରି ପାଇଲେ
ଉଚ୍ଚତମ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବ ।

ରଘୁବଂଶର ଦିଲୀପ ।

ସଦ୍‌ପ୍ରଥମରେ କହୁ ରାଜିବା ଅବଶ୍ୟକ ଯେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ଜୀବନଚରଣ ଚା ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ଐତିହାସିକ ବିବରଣ ଦେବାକୁ ବସି ନାହିଁ । କଥାବସ୍ତୁର ଦଲ୍ଲପଚରଣର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ବର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମାନ ଦେବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସୁତରାଂ ସାଧାରଣ ଜୀବରେ କବି ଏକ ଚତୁର୍ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଟାଣ କଥା କହୁବା ଅପ୍ରାପ୍ତିକ ଦେବ ନାହିଁ—ବରଂ ଏହା ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବୋଲି କୋପ ଦେଉଥାନ୍ତୁ ।

ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଉକ୍ତ ସୁଲୋଚନା କବିମାନଙ୍କୁ ବୁଝି ସଙ୍ଗରେ ସମାନ କରିଅଛନ୍ତି । ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ଆଲୋଚନା କଲେ କଥାଟିର ସାଧାର୍ଯ୍ୟ ସଦୃଶରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ବୁଝି ଅର୍ଥ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା—ଅର୍ଥାତ୍ ପେଉଁମାନେ ଧ୍ୟାନଯୋଗରେ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣି ପାରନ୍ତି—ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚର୍ଚ୍ଚାର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରି ପାରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ବୁଝିପଦକାତ୍ୟ । କବି ତତ୍ୟ—ଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ମୂର୍ଖତାବଳରେ ଗଞ୍ଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ପାରନ୍ତି—ମୃଷ୍ଟିର ତାବତୀୟ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଚତୁର୍ପ୍ରଣୀତ ଲୀଳାପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ୍ତରୂପରେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ରୂପରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପାଠକସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରି ଦିଅନ୍ତି । କବିମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଯେପରି ଅସାଧାରଣ, ଚିତ୍ତଶକ୍ତି ସେହିପରି ଔତ୍ତର । ଅନ୍ତରରେ ଯାହା ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାୟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରନ୍ତି ଯେ ପାଠକସାଧାରଣ ଦେଶକାଳର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଉକ୍ତ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ସଦେଶ ଏବଂ ବିଦେଶର ଉକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟାଦି

ଅଲୋଚନା କଲେ ଅମ୍ବେମାନେ ସହଜରେ ଏହା ବୁଝି ପାରିବୁଁ । ମହାବଳ ବାଳିଦାସ ଭାରତର ସବୁପ୍ରଧାନ କବି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ । ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାଧୁରୀ, ତାଙ୍କ ଲୋଚ-
ନରସ, ଉଦୟର ଚିତ୍ରରେ ନେତ୍ରେର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏ ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରାଣର ଧାରଣାର ଅଗ୍ରଭା । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିଷିଦ୍ଧବାକରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନୟନରେ ସେ ଚିତ୍ରରାଜ ଅଙ୍କକୁ ବେବଳ ଅନାଇ ରହିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହୁଏ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ କବି । କବିଙ୍କର ଦବ୍ୟ ଚକ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଏ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଶକ୍ତି ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ ହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି । ତାହା ନ ଥିଲେ ବାକ୍ୟପାଠ ଅନୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷିଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତା । ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ବାକ୍ୟପାଠଦ୍ୱାରା ଅମ୍ବେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଲିପିତବାକରେ ସ୍ୱସାରର ଧୂଳିଗଣିରୁ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । କବିଙ୍କ ସହଜ ଏକାସ୍ ହୋଇ ଅମ୍ବେମାନେ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ସୁତାବ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତବିଚାରଙ୍କ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ । ଯାହା ଅମ୍ବେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ, ଅଥଚ ଅନୁ-
ମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ବାସ୍ତବରୂପରେ ଯାହାର ଅଭାବ ଦେଖି ପ୍ରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାଏ, ଯଥାର୍ଥ କବି ବାକ୍ୟ-ଚିତ୍ରରେ ତାହା ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି — ସେ ବ୍ୟାକୁଳତା କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ହେଲେ ଦୂର ହୁଏଁ ଦିଅନ୍ତି । ଅମ୍ବେମାନେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତ୍ୟଧିକ ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ ନ କରି ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସ୍ତାବର ଅବତାରଣା କରିବୁଁ ।

ମହାବଳ ବାଳିଦାସଙ୍କ ରଘୁବଂଶକୁ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରପେଟିକା କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଯେମନ୍ତ ତ ମନୋହର ଚିତ୍ର-
ବଳୀ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ

ଏକେ ସୁନ୍ଦର, ଏକେ ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣୀ ଯେ ଥରେ ପାଠ କଲେ ହୃଦୟପଥରେ
 ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହି ଯିବ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଚିତ୍ର ଦିଲ୍ଲୀ । କବିଙ୍କ
 ଚର୍ଚ୍ଚନା ପାଠ କଲେ ମନେ ହୁଏ, ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସହଜ ସୁନ୍ଦର
 ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଶାସ୍ତ୍ରର, ମାନବିକ
 ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି ।
 ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ କଥା ମଧ୍ୟରେ ଏମନ୍ତ ବି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ କବି
 ଚରୁତ୍ର ଭାବରାଶି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି । ମହାବଳ ଦିଲ୍ଲୀଙ୍କ
 ପରାବେଶନା ଦେଖନ୍ତୁ—

ଦୁଇତୋରସ୍ତେ ବୃଷସୁକ୍ଷ୍ମ ଶାଳଗ୍ରାମୀୟମୃତାଭୁଜଃ ।

ଅସୁକର୍ମଜନ ଦେହଂ ଶାଢ଼ୀ ଧର୍ମ ଲବାଶ୍ଚିତଃ ।

ମହାମଣ୍ଡିତ ଶକ୍ତିୟୁ ଶରପୁରୁଷର ଦୈତ୍ୱର ବିକାଶ ଏଥିରୁ
 କିଏ ଆଉ କଣ ଆଶା କରି ପାରନ୍ତି ? ପୁଣି ଉକ୍ତ ଶକ୍ତିୟୁ ଭେଦ
 ପଦରେ ହୃଦୟର କୋମଳତାର ସମ୍ମିଳନ ଅତୁର ସୁନ୍ଦର, ଅତୁର
 ମଧୁର:—

ଭ୍ରାମକାନ୍ତେନ୍ନି ପରୁଣୋଃ ସ ବବୁବୋପଜାବିନାଂ ।

✓ ଅଧ୍ୟୁଷ୍ଟାଧ୍ୟାସମ୍ୟସ୍ତ ଯାତୋରହୈରିବାର୍ତ୍ତବଃ ।

ସୁଖର ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀର ବି ଭାବରେ ଜୀବନଯାତନ
 ଚେଷ୍ଟାରେ, ସ୍ତ୍ରୀୟୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବି ଭାବରେ ନିବାହ କରୁଥିଲେ, ତାହା
 କବି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଅତି ବିଶଦରୂପେ ଦେଖାଇ
 ଦେଇଅଛନ୍ତି:—

କ୍ରମୋପାସ୍ତ୍ରାକମତସ୍ତେ ଦେଜେ ଧର୍ମମନାଭୁରଃ ।

✓ ସବୁଧୁ ଗଦଦେ ସୋଽର୍ଥମପତ୍ରଃ ସୁଖମନ୍ତୁବୁତ୍ ।

ସ୍ଥିତିଂ କଣ୍ଠସୁତୋ କଣ୍ଠ୍ୟାନ୍ ପରିଶେତୁଃ ପ୍ରସୂତସ୍ତେ ।

କୃତ୍ୟର୍ଥକାମୋ ସେଂସ୍ତ୍ରାଂ ଧର୍ମ ଏବ ମନସିଣଃ ।

ଅସୁକ କଥା କଣ ? ଅର୍ଥ ଏକ କାମ ଏତଦୁଭୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର

ଧର୍ମସାଧନର ଅଙ୍ଗସ୍ବରୂପ ହୋଇଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, ସାଧନର ଅପୂର୍ବତା ବା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିର ସ୍ଥିତିତା ଯୋଗୁଁ ମାନବଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଣର ବିକାଶରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଯାଏ ଅଥବା ଗୋଟିଏ ଗୁଣର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୋଷଟା ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠେ । ମାତ୍ର ଦଲ୍ଲପପଦରୂପରେ ଅମ୍ବେମାନେ ତଳ ଦେଖୁଅଛୁ ?

ଜ୍ଞାନେ ମୌଳଂ କ୍ଷମା ଶକ୍ତି ଚ୍ୟାଗେ ଶ୍ଳାଘାବିଧର୍ଯ୍ୟଃ ।

✓ ଗୁଣା ଗୁଣାନୁବନ୍ଧିତାତ୍ ତସ୍ୟ ସପ୍ତସବା ଇବ ।

ସବୁଗୁଣିକ ଏକାଘରକେ ସହୋଦରୁ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରୀତିରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ସବୁଗୁଣିକ 'ପରାଧୈତ୍ୟେଳ' ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ।

ନାନା ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଅଧିକର ଦକ୍ଷିଣାସୁରୁଣୀ ଅନୁଗତା ସୁଦକ୍ଷିଣାଙ୍କୁ ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ଲାଭ କରି ରାଜା ପରମଶାନ୍ତିରେ କାଳ ଟୋଉଅଛନ୍ତି । ଘରେ ବାହାରେ ସବୁକି ଶାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅମିତ ଭେଜ ନିକଟରେ ଶତ୍ରୁଗଣ ଅଭୁତ, ପୁଣ୍ୟାସନଗୁଣରେ ପ୍ରଜାବୁଦ୍ଧିର ଅନୁବନ୍ଧ । ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ବିଷାଦର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ରାଜାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ପକାଇଲା । ସେ ବିଷାଦର କାରଣ ଅପତ୍ୟଗ୍ନାନତା । ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ଧମିତ୍ତ ସାହାବର ପରଶସ୍ତ୍ର, ପୁତ୍ର ସାହାବ ପକ୍ଷରେ ଲଢ଼ି ପର କାଳର କଲ୍ୟାଣହେତୁ, ସନ୍ତାନଲଭର ସମ୍ଭାବନା ନ ଦେଖି ସେ ଯେ ଗଜ୍ରର ଅବସ୍ଥାବରେ ନିପତିତ ହେବେ, ଏଥିରେ ବିଚିତ୍ର କଣ ଅଛି ? କି ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ଚରଣରେ ଯେ ସମସ୍ତ ଗୁଣର ଉନ୍ନେଷ କରିଅଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ପରାଜୟ ସମ୍ଭୋଜନ । ଏହୁ ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ଅବସ୍ଥାବରେ ତାହାର ଅରମ୍ଭ । ତାରଣ ଲକ୍ଷ୍ମ ଓ ପ୍ରଜାକାର ପ୍ରିୟକରଣ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ରାଜଦମ୍ଭିତ କୁଳଗୁରୁ ଗଣିଷ୍ଠଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାହା ଗଲେ । ପଥର ବର୍ଷା କେତେ ମଧୁର, କେତେ ପ୍ରୀତିକର । ଫଳୁତର ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟରୂପ ମଧ୍ୟରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସେହି ଅରଣ୍ୟପଥରେ ରଥ ଚଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକ ପକ୍ଷରେ

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅନୁକମ୍ପା ମାଧୁରୀ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ଗୁଣଦମ୍ଭତ୍ବର ଅମୟିକ ପ୍ରୀତି-ପ୍ରସନ୍ନ ଭାବ, ଏ ସମସ୍ତ ମଫ୍ତ ମନୋହର । ତପୋବନର ତଳ ତତୋଧିକ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ । ସେ ସବୁର ଉନ୍ନେଷ କଷ୍ଟସୌଜନ । ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ସବରୁଣ ଅସ୍ତ୍ରନବେଦନ ପାଠ କଲେବେଳେ ଶଶକାଳପାଇଁ ଅପଣାର ସକଳ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ ଭୁଲ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖରେ ପ୍ରାଣ ଯେପରି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼େ । କେବଳ ଅପତ୍ୟ ଅଭାବରୁ ସମସ୍ତ ଜୀବନଟି ଯେପରି ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ 'ପରବେଦ ବୁ ମେଣେ ।' ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶ୍ଳୋକ ଦେଖନ୍ତୁ—

ଭୃଷା ଗୁନଂ ବଧାତମ୍ନାଂ କଥଂ ପଶ୍ୟନ୍ ଦୃଶ୍ୟସେ ।

ପିତ୍ରଂ ସ୍ବୟମିବ ମୈତ୍ରାନ୍ କେମାଶ୍ରମରୁଷତଂ ।

କ ଶିଷ୍ୟୋଽତି ରକ୍ତିବିନମ୍ର ଅଭିମାନ ! ସ୍ବପ୍ନରେ 'ଯେଉଁ ଅଶ୍ରମ-ରୁଷରେ ଜଳସେବନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣରୁ ଦେଖିଲେ ଯେପରି ଅପଣଙ୍କର କଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ, ମୋର ଅପତ୍ୟଗୁଣତା ଦେଖି ଅପଣଙ୍କର ମେଢ଼ପରି କଷ୍ଟ ହେଉ ନାହିଁ କିପରି ?

ଯାହା ହେଉ, ବଶିଷ୍ଠ ଧ୍ୟାନଦ୍ବାରା ତାଙ୍କର ନିର୍ଭୟ କରି ଗୁଣକୁ ଜଣାଇଲେ । ତାହା କଣ ? ରତ୍ନସ୍ଥାପା ସୁଦୃଶୀଙ୍କୁ ସୁରଣ କରି ଗୁଣ ଦଲ୍ଲପ ଇନ୍ଦ୍ରସନ୍ଧାରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଅଗମନ କଲବେଳେ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ଭାବରେ ପଥପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତେ କାମଧେନୁ ସୁରଭିଙ୍କ ସମ୍ମାନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ନ ଥିଲେ, ତେଣୁ ସୁରଭି ସୁଖ ହୋଇ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ—ମତେ ଯେଣୁ ଅବଜ୍ଞା କଲ, ତେଣୁ ତୁମ୍ଭର ସନ୍ତାନଲଭ ନ ହେଉ । କ କଠିନ ସୌମ୍ୟ ! ସସାରମାଗ କିପରି ସୁଧୋରସହୃଣ ! ସୁରଭିଙ୍କ ଅବଜ୍ଞାରେ ଦଲ୍ଲପଙ୍କ ରହିତ ଅର୍ଜଳବକ ହୋଇ ରହୁଅଛନ୍ତି; ସେହେତୁ—

ପ୍ରତିବଧାତୁ ହ ଶ୍ରେୟଃ ପୁନ୍ୟପୁନାତ୍ୟଦନ୍ତମଃ ।

କବି ଯେପରି କହୁଅଛନ୍ତି—ଏ ସସାରରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ବୁଝି କରି

ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନକୁ ଦେଉ ବା, ଅଜ୍ଞାନକୁ ଦେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରତିଫଳ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟକ ଭାବେ କରାଉ ଦେବ । ଏହି ଅବସ୍ଥା । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏ ହାତରେ କେତେ ସତର୍କତାର ପ୍ରୟୋଗ, ତାହା ସଦୃଶରେ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ।

‘ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ପ୍ରକାର କଣ? ଗୁରୁ ଅବେଶ କଲେ—ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କନ୍ୟା ନନ୍ଦନଙ୍କୁ ପପ୍ରୀକ ଶୁଦ୍ଧପତ୍ନୀ ହୋଇ ପେଟା କର । ସେ ପ୍ରୀତି ଦେଲେ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପାଇନ୍ତି । ସେବାଇ ନିୟମ କଥା କଠିନ ଦେଖନ୍ତୁ—ବନ୍ୟ ପଲମୁଳାହାସୀ ହୋଇ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଏହାଙ୍କର ଅନୁପରାଣ କରିବାକୁ ଦେବ । ନନ୍ଦନା ଗମନ କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଗମନ କରିବ, ସେ ଦଣ୍ଡାସ୍ତ୍ରମାନ ଦେଲେ ତୁମ୍ଭେ ଦଣ୍ଡାସ୍ତ୍ରମାନ ଦେବ, ସେ ଉପବେଶନ କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଉପବେଶ୍ୟ ଦେବ, ସେ ଜଳ ପାନ କରୁ ବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । ବନପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଉଦ୍ଧାରୁ ଶୁଦ୍ଧପତ୍ନୀ ସୁଦକ୍ଷିଣା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ନନ୍ଦନଙ୍କର ପରିଚର୍ୟା କରିବେ । ଏହି ଭାବରେ ଗୋଷେବା ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରତିପତ୍ନୀ ନିଷ୍ଠାପଦ୍ଧତାରେ ବ୍ରତପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—କାସ ଦାସୀ ବା ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରୀପୁଷ୍ପଜନ କେତେ ଏ ସେବରେ ସହାୟ ନାହିଁ—ଗୋଶାଳା ପରିଷ୍କାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ନିବାହ କରିବାକୁ ଦେବ । ତାହା ନ ଦେଲେ ବ୍ରତପାଳନର ମୂଲ୍ୟ କଣ? ସ୍ୱୟଂ ଦିଲ୍ଲୀପ ଶତ୍ରୁପୁତ୍ର ହୋଇ ଏକାକୀ ପ୍ରାଚୀନାଳୟ ପକ୍ଷୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶିଘ୍ରାବତ୍ ନନ୍ଦନଙ୍କର ଅନୁପରାଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଗୋଷୁରଣ କାଳରେ ବଣ ଦିଲ୍ଲୀପଙ୍କର ପୁତ୍ରୋଦ୍ଧାର ‘ସୁମତୀ’ର ନୃପଗଣ’ର ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ଏକ ପକ୍ଷରେ ହଂସଜନୁଗଣ ତାଙ୍କର ତେଜୋରାଶି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ରାସ୍ତାରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କମଳାସୁ ବସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଅନ୍ତଃକରଣର ବ୍ୟାପାର ଅନୁଭବ କରି ଦୃଶ୍ୟଗଣ ନିରାଶରେ ନିବିଡ଼ରେ ଶୁଦ୍ଧପତ୍ନୀ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ତରରାଜ୍ୟ ବଢ଼ିବ—

ଭୂତରେ ଚପଟ ପ୍ରତିଫଳିତ ଏବଂ ତାହା ଚପଟ ପଶୁବୃକ୍ତିର ସୁଦୃଢ଼
ରୋଧଗମ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଏକତାପରି ଦିବସ ଅନୁବାହିତ ହେଲା । ଏବେ ଦିନାଫଳର
ପେଟ ପରୀକ୍ଷା ଉପସ୍ଥିତ । ବାହ୍ୟ ଅନୁସ୍ଥାନରେ ବିନିମାତ୍ର କୃତ ନାହିଁ—
ମାତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ପ୍ରୟୋଜନ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ
ଦ୍ୱାରାଣ ଦିବସ ସ୍ୱକୋମଳ ଚୁକ୍ତିବିଶେଷ୍ୟାଜରେ ଗଜାପ୍ରପାତସନ୍ନିକଟ
ଦୁମାଳସ୍ୱରୂପକୁ ବାହାର ଗଲେ । ଧେନୁ ଅନନ୍ତରେ ଚୁକ୍ତି ବିଶେଷ
କରୁଅଛନ୍ତି, ଗଜା ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭାବରେ ଦୁମାଳସ୍ୱର ଶୋଭା
ସନ୍ନିବିତ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଶୁଣଣ ସ୍ୱିତ୍
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁମାନ କଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣି ଗଜା ଦୃଷ୍ଟି
ପେଟର ସ୍ୱିତ ବ୍ୟତିତ ନିମିତ୍ତ ଶର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ।
ମାତ୍ର ଏ କି ହେଉଛି କଥା ! ଶର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବେ କଣ ? ଅଙ୍ଗୁଳ-
ଗୁଡ଼ିକ ଶରସ୍ଥଳରୁ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଲା । ଗଜା
ମନ୍ତ୍ରୋପାସନାବିଶେଷ ଶୁଣି ଚୁକ୍ତି ବିଶେଷ୍ୟାଜ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
ଏହି ଅବସରରେ ସ୍ୱିତ ମନୁଷ୍ୟଭାଷାରେ ଦିନାଫଳ ବ୍ୟୟ ବୃକ୍ତି କର
ନିଜର ବିବରଣ ପ୍ରକାଶ କଲା । ସେ ବିବରଣ ବଡ଼ କୌତୁହଳଜନକ—
—ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱିତ ନୁହେଁ; ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେବଦାରୁ ବୃକ୍ତିକୁ
ସ୍ୱୟଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତ ସ୍ୱରୂପରେ ପାଳନ କରି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ହସ୍ତିମାନେ
ତାହାର ଦେହ ଶର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଅନୁମତିପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ
ଦାରୁଣତାରେ ଜାତ ହେଲା, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ଶୁଣିପାଣିର କର୍ତ୍ତୃକ ସେ ପ୍ରତିଫଳିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ॥ ଏବଂ
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ କରି ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ
ହୋଇଅଛି । ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ତାହାର ଗୋଟିକପାଶୋସ୍ୱରୂପ ଧେନୁ ଆସି
ଉପସ୍ଥିତ, ତାହାରୁ ସମ୍ପାଦିତ କରିବାରେ ଦେଖା ଦୃଶ୍ୟ । ସେହିଦିନ—
‘ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟପାଣିରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟବ୍ୟାଂଶ ଶିଳୋତସ୍ତେ ମୁକ୍ତି ମାରୁତସ୍ୟ’ ସ୍ୱିତର

ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରଗଳ୍ଭ ବାନ୍ଧ୍ୟ ଶୁଣି ଶକା ତାହାର୍ତ୍ତବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଲେ ।
 ଭବିଷ୍ୟ ସଂକଟ ଉପସ୍ଥିତ—ଏଣେ ସଦାଶିବଙ୍କ ନିଯୋଗର ସିଂହର ସ୍ଥୁପ;
 ଶୁଭ୍ର, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସୁବୁଦ୍ଧ ଗୋଧନର ସାଞ୍ଜ ଶକ୍ତିସ୍ବର ଚର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନା
 ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଚର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ଭବିଷ୍ୟ କୁଳ ରଥା କରବାର ଗୋଟିଏ
 ମାତ୍ର ଉପାୟ ପ୍ରିୟ କର ସିଂହକୁ କହିଲେ, “ସନ୍ଧ୍ୟା ସମାଗମ ହେତୁରୁ
 ଜାଳବତୀ ନିଶିତ୍ର ଏହି ଧେନୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସବ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏହାକୁ
 ପରିତ୍ୟାଗ କର ମୋର ଏହି ଦେହରେ ତୁମ୍ଭର ଶୁଧା ନିବୃତ୍ତ କର ।”
 ମାତ୍ର ଅମ୍ବେମାନେ, ଚନ୍ଦ୍ରଅର୍ଦ୍ଧ, ସିଂହ ସାମାନ୍ୟ ସିଂହ ନୁହେଁ—ହରିବାହ-
 ନାଥ, ସୁଖବାହନାଥ ସବୁ ତାକୁ ଜଣା । ସେ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଶୁଣି
 ହାସ୍ୟ ସମ୍ଭାରଣ କର ପାଇଲ ନାହିଁ—ନାନା ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କର
 ରାଜାଙ୍କ ମନ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସେ କହିଲେ, “ତୁମ୍ଭର
 ଏହି ଏକଛତ୍ରା ଶୁକର, ନିଶାନ ଘୋରନ, ମନୋହର ବସୁ, ଏ ସମସ୍ତ
 ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଧେନୁ ପାଇଁ ବିପର୍ଜନ କରବାକୁ ବସିଅଛ !
 ଦେଖୁଅଛ, ତୁମ୍ଭେ ନିତାନ୍ତ ମୂର୍ଖ, ଅବିବେକୀ । ଆଉ ତୁମ୍ଭର ଏ
 ବୁଦ୍ଧାନୁଜ୍ଞା ବା କି ପ୍ରକାର ? ତୁମ୍ଭେ ଜୀବତବୀରହାର ଗୋଟିଏ
 ଗୋରୁକୁ ମାତ୍ର ରକ୍ଷା କରବ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଜୀବତ ରହିଲେ ଗୋଟି
 ଗୋଟି ପ୍ରଜାକୁ ପିତୃକୁଲ ସୁଖରେ ପାଳନ କର ପାରିବ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ
 କେଉଁଟି ଶ୍ରେୟସ୍ବର ? ଶୁଭ୍ରଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଅଛ ? ଗୋଟିଏ ଧେନୁ,
 ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ବେଇ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କର ପାର, ସେହିପାଇଁ
 ତନ୍ତ୍ରା କଣ ?” ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ସାମୟିକ ଭବଦ୍ବାସ ଗୁଳିତ
 ହୋଇ କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ବ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଅଥବା ସ୍ବାର୍ଥ
 ବିପର୍ଜନ କରବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ପରେ ଲଭସନ୍ତ ଗଣନା
 କର ତାହାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ । କବି ଚଳଣଙ୍କ ସେ ଧାତୁରେ ଗଢ଼ି
 ନାହାନ୍ତି । ମାନବଚର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ—ଲଭସନ୍ତ ଗଣନା
 ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ କାହିଁ ? ସିଂହର ଉଦ୍ରେରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ

ବନ୍ଦୁମାଡ଼ ବଚଳିତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବନ୍ଦୁ ପୃଥ୍ବୀୟା ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ଥିତି ନିକଟରେ ଗାତର ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥା ସମୟ ବ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲା । ରାଜ୍ୟର ହତବଳତା, ଆହତ ଓ ପାରିଶ୍ରମିକ ମଙ୍ଗଳର ପ୍ରଧାନ ସାଧନ ଅପତ୍ୟ-କାମନା, ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିର ଆକାଂକ୍ଷା, ସବୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଅନୁକୃତି ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ ଶକ୍ତିସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାଳନ, ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତା ଗୁରୁତ୍ୱ ଗୋଧନରକ୍ଷା । ଏଣେ ଧେନୁର କାତର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଅଧିକତର ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଅଛି । ରାଜାଙ୍କ କାତରୋତ୍ତରେ ହୃଦୟ ମନ ବଚଳିତ ହୋଇଯାଏ । ସେ କହିଲେ—

କିନ୍ତୁ କଲ ଶାସ୍ତ୍ରର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମ୍ଭଃ
 ଶକ୍ତିସ୍ୟ ଶବ୍ଦୋ ଭବନେଷୁ ରୁଦ୍ଧଃ ।
 ରାଜ୍ୟେନ କିଂ ତଦ୍ବିପକ୍ଷତରୁଦ୍ଧେଃ
 ପ୍ରାଣେ ରୂପକୋଶମଳୀମସୈବ ।

ବିନାଶରୁ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଶକ୍ତିସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ, ସେ ଧର୍ମପାଳନରେ ଯେ ଅକ୍ଷୟ ହେଲା, ତାହାର ରାଜ୍ୟରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ, ଆଉ ସେ କଳଙ୍କକାଳିମାମୟ ପ୍ରାଣରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଶତରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ତ ଶକ୍ତିସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଗୁରୁଧନରକ୍ଷା ବିଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ସମ୍ମୁଖରେ ତାହାର ବିନାଶ ଦେଖି କିଜେ ଅକ୍ଷୟ ଶକ୍ତିରେ କିପରି ଗୁରୁଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଦେଖାଇବ ? ଏହି ସେ ଏକାନ୍ତବିଧିରା ଗୌରବ ଦେଖି, ଏଥି ପ୍ରତି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭର ଅନାପ୍ରାପ୍ତ । ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଉଚିତର ସେ ଯଶଶାସର ବାହ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୟାପର ହୋଇ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କର । ଅବଶେଷରେ ସ୍ଥିତିର ସମ୍ମତି ଜାଣି ପାରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ଗର ଅକୁତୋଦୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବେଘ ଚିତ୍ତରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶରୀରକୁ ମ୍ୟାସପିଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ଏକ ସ୍ୱାଦର ପ୍ରତୀତି ଉଦ୍‌ଘାଟନକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରି ରହିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି

ଅସୁବଳର ଫଳ କଣ ହେଲା ? ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପିକିର ହାର ଉଠି, ହେଲା । ସାଧକପ୍ରବର ଚନ୍ଦ୍ରପଟ୍ଟ ମସ୍ତକରେ ବିଦ୍ୟାଧରଦ୍ରୁମକୁ ପୁଷ୍ପ-କୁନ୍ଦି ନିପତତ ହେଲା । ତତପରେ—

ଉତ୍ତିଷ୍ଠ ବସେତ୍ୟମୃତାୟମାନଂ

ବନ୍ଦେନମୋଽସ୍ତି ତମୁସ୍ତି ତଃ ସନ୍ ।

ବଦର୍ଶ ଶ୍ରୀ ଜନନୀପିତ ସ୍ତା

ଗାମଗ୍ରାମଃ ପ୍ରସ୍ରବଣୀଂ ନ ସିଂହଂ ।

ହେ ବନ୍ଧୁ ! ଉଠ, ଏହି ଅମୃତାୟମାନ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କର । ଦେଖିଲେ, ସେ ପ୍ରବଣ ସିଂହ ନାହିଁ—ଅମୃତ-ଧାରାବନ୍ଧନ ଜନନୀପିତା ବିଶିଷ୍ଟ ଧେନୁ ନନ୍ଦନା ସମ୍ମୁଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅଉ ଅଧିକ ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କି ଏହିଠାରେ ଶ୍ରୀମୁଖର ଦ୍ରୁମ ଶେଷ ଭୂଳତାପ୍ରସବେ ଦଳପତ୍ରରୁ ପ୍ରହସିତାବଦ୍ଧ ପୃଷ୍ଠା ସମ୍ପାଦନ କରାଅଛନ୍ତି "ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିବେଦନେ ଅସୁବଳର ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ଉଦ୍ଧୃତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି ଜଗତକୁ ମହାଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍ରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥ ଏ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ସଙ୍କଟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସୁଖ-ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରି ଚାଲିଯିବା, ପାଦଦେଇ କଣ୍ଠାକଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧି ଦେବା ନାହିଁ, ଏ ଆଶା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା । ମାତ୍ର ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ଓ ଦୃଢ଼ତା, କଠୋର ବ୍ରତପରାୟଣତା, ଅସ୍ମୋହର୍ଗତତପସରତା ବିନା ଏ ସଂସାରରେ କେହି ପିକିଲର କରି ପାର ନାହିଁ, ପାରିବ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ରମାନୁଷ୍ଠାନ ଲବ୍ଧ ଫଳକୁ ହେଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ହେବ । ଏହାହିଁ ଦଳପତ୍ର ପତ୍ରର ବିଶେଷ ଏବଂ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ।

ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ।

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ହିତାୟ ବାର୍ଷିକଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରବନ୍ଧ
ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ।

ମୁଁ ଅଜ୍ଞ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଏହି ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ମୋ ଉପରେ ଅଜ୍ଞ ଯେଉଁ ଗୁରୁଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ଆଦୌ ସମୟ ପାଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କିଛିକାଳ ହେଲା ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାରଣ କରୁଥିବାରୁ ମୋର ବନ୍ଧୁମାନେ ମତେ ବଳପୂର୍ବକ ଅର୍ଥ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କରିଅଛନ୍ତି । “ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ” ଏପରି ଗୁରୁତର ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରିବାପାଇଁ ଯେତେ ଶକ୍ତି, ଚିନ୍ତା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ମୋର ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲା ବେଳାରୁ ଅଜ୍ଞ ଏହି ସଭାଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅବତର ରହିଥିବାରୁ ବେଶ୍ ସ୍ୱପ୍ନାଳୀବଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଦଶମିନିଷ ସୁଦ୍ଧା ଅବସର ପାଇ ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞ ଏ ସଭାରେ ଏପରି ବହୁତନମସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ, କି କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଛାଡ଼ା ହୋଇଅଛି, ମୁଁ ନିଜେ କିଛି ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲାବେଳେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ଚିନ୍ତା ପ୍ରାୟରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ତାହାହିଁ ଜାଣିତ ରହିଅଛି । ସଂଲଗ୍ନ ହେଉ ବା ଅନ୍ତରାତ ହେଉ, ତାହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବି ।

‘ଜାତୀୟ ଜୀବନ’ କଣ, ଏହା ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ‘ଜାତୀୟ’ କଥାଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କଥାଟି ଦେଶ ଏ ଦେଶରେ ବିଶେଷ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉପସ୍ଥିତ । ପୂର୍ବେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ

ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ସକଳ ଶିକ୍ଷାଗରେ ଅଧିକାଂଶ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ଶିକ୍ଷାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ ଚୁକ୍ତି ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ନିୟୋଗ କରି ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସାଧନ କରି ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶ୍ୟକ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିପ୍ରାୟ କରୁଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକ ଭାବରେ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମବେଦ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅନୁମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସୂଚ୍ୟକାର ପ୍ରେରଣାରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମିଅଛି । ପୃଥିବୀରେ ସମସ୍ତ ମାନବ ଜାତି ମୂଳତଃ ଏକ । ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଭାବ ଓ ଶକ୍ତି ସେହି ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମିଅଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକର ପରିମାଣଭେଦ ଅଛି, ମାତ୍ର ପ୍ରକାରଭେଦ ନାହିଁ । ନାନା କାରଣରୁ ପୃଥିବୀରେ ଅନେକ ଜାତିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ଓ ଜାତିଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭିନ୍ନୋଟି ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଲିଖିତହୁଏ :—

୧ମ—ଧର୍ମଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକଧର୍ମୀଗଲ୍ଲମାନେ ଏକଜାତିରୂପରେ ପରିଗଣିତ ହୁଅନ୍ତି । ୨ୟ—ଶାସନଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକ ଶାସନାଧୀନ ଲୋକମାନେ ଏକ ଜାତୀୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ୩ୟ—ଭାଷାଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଏକ ଭାଷାବ୍ୟବହାରୀ ଲୋକମାନେ ଏକଜାତୀୟ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ୩ ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଜାତି ଗଠିତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । କେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ, କେଉଁଠାରେ ଦୁଇ ଗୋଟି, କେଉଁଠାରେ ବା ତିନି ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଜାତି ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏହି ନିମ୍ନ ଗୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧ ଏକତ୍ର ବିବ୍ୟାସନ ଥିଲେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ହୃଦୟର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଭାଷାଗତ ଜାତି ଅଳ୍ପ ଅନୁମାନଙ୍କର ଏଠାରେ ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ଅବଦାନୀ କାଳରୁ ଅଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଭାରତ ମହାଦେଶରେ କେତେ ଅଗଣ୍ୟ ଜାତି ଓ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଭଲ ଭଲ

ସମାଜ ବା ଜାତି ମଧ୍ୟରେ କେତେ ବଡ଼ ବସମ୍ବାଦ ଲାଗିଅଛି । ପ୍ରାଦେଶିକ ବିଭିନ୍ନତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭେଦ ଅପିଅଛି । ଏମନ୍ତ କି ଦୁଇ ଶତ୍ରୁ ସୂତ୍ର, ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସିମାନେ ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ମଣି ନାନା କଳହବିବାଦରେ ସ୍ବପାର୍ବକାଳ କଟାଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଭବରେ ଭାରତର ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଅଗତ ହୋଇଅଛି । ଶତ୍ରୁର ବୃଷାରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକଶାସନାଧୀନ ହୋଇ ଅଜ୍ଞ “ଭାରତୀୟ ଜାତି”ର ଅର୍ଥ ହୁଏତ ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । “ଅମ୍ବେମାନେ ଏକ ଭାରତୀୟ ଜାତି” ଏବମ୍ବୁର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁମାଳଦ୍ବାରା କୁମାରବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଭୂତ ହେଉଅଛି । ଭାରତର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଲି ଆସି ଦେଖିବ, ନାନା ବିଭିନ୍ନତା-ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋଟିଏ ଜାତିରୂପରେ ପରିଣତ ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା-ସଦୃଶ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଚାହିଁ କରୁଅଛି; ଯଦି, ଭାବ, ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରାଦେଶିକତା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଅଛି ଓ ତାହାର ବିନାଶ ସମୟ ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ, ଏହା ଆପଣମାନେ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ । ଏକ ଭାରତୀୟ ଜାତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ଧନ କ୍ରମେ ନିକଟତର ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଅଜ୍ଞ ଅମ୍ବେମାନେ ମାତୃଭାଷାର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନାମାନାରେ ଏଠାରେ ସମବେଦ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା କେତେଦୂର ସଙ୍ଗତ, ତାହା ଏଠାରେ ବିବେଚ୍ୟ । କେତେକ ଚିନ୍ତା ଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି, “ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଜାତୀୟ ଏକ-ତରଣର ଧନରେ ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତା ବଢ଼ାଇବାର ଅବଶ୍ୟକ ନାହିଁ ।” କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଧନେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ମତେ କହୁଥିଲେ :— “ଆପଣମାନେ ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତା କାହିଁକି ବଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି ?” ଏହିପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ମତେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ବିଷୟ ଭାବିବା ନିମନ୍ତେ ଅବସର ମିଳିଲା । ସ୍ବଭାବତଃ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା, ମାତୃ-ଭାଷା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା କି ଅନୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ? ହୃଦୟ ମନ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଲା । ମନେ ହେଲା, ପିଣ୍ଡୁ ପ୍ରାଣ ତାହା

ନେବା ଯାହା, ଜାତିରୁ ମାତୃଭାଷାକୁ ବିଦୂରତ କରିବା ତାହା । ଯାହା ସ୍ଥାନ ସଙ୍ଗରେ ଏକାକୃତ, ତାହାକୁ ଅନ୍ତର କରିବା କି କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେ ? କୌଣସି ସଙ୍ଗରେ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଏହା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଏ ଯାହା ହେଉ, ଭାଷାଗତ ବିଭିନ୍ନତାପରେ ଜାତୀୟ ଅବର୍ଣ୍ଣ ସେ ଖଟିଲୁକ ଦେବ, ଏହା ମୁଁ ବିରାସ କରୁ ନାହିଁ । ଯେତେ ଅମ୍ଳେ-ମାଳେ ତରମ ଲକ୍ଷକୁ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ରଖି ତହିଁ ଉପରେ ନିତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଁ, ତାହାହେଲେ ଲକ୍ଷ ସାଧନରେ କିଛି ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ ।

‘ଜାତୀୟଜୀବନ’ ଶବ୍ଦଟି କହିଲେ ତାହାହାର ସ୍ଥାନରେ ସମବେତ-ଭାବରେ ସମଗ୍ର ଜାତିର ବୈଷୟିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏହି ବିବିଧ ଉନ୍ନତ ଅଭିମୁଖରେ ଗଢ଼ ବୁଝାଯାଏ । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଅର୍ଥିକ ଉନ୍ନତ-ଜାତୀୟଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସେହିପରି ଜାତୀୟ ମତରେ ଜ୍ଞାନୋନ୍ନତ ଜାତୀୟଜୀବନର ପରମ ସାଧନ, କାହାରି ମତରେ ଅବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନହିଁ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥରେ ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ବା ହେୟ ନୁହେଁ । ଧନହାରୀ ଯେଉଁ ସ୍ୱଳ୍ପ ସୁଜନତା ଲବ୍ଧ ହୁଏ ତାହାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବାକୁ, ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଜ୍ଞାନର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ଏ ଉଭୟଙ୍କୁ ସାର୍ଥକ ଓ ସ୍ୱପତ କରିବାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ ମାନବଜୀବନ ପକ୍ଷରୁ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଜୀବନରେ ଏହି ବିବିଧ ଭାବରୁ (ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭାବ ପରିଚ୍ଛେଦ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ) ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପରନ୍ତୁ ଏହି ବିବିଧ ଭାବର ସମ୍ଭବତଃ ଉନ୍ନତ ଭିନ୍ନ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଢ଼ାବୁଦର ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ଭବରେ ଅତ୍ୟୁତ ଅଧିକ କିଛି ନ କହି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ କି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରେ, ତାହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟପରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ।

ଦ୍ଵେଷ କଥା—ପାତ୍ରତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ-ରହିବ ।
 ଜାତୀୟ ଜୀବନର ସୁଖପାତ୍ର ଅନେକ ଅଛି ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମାତ୍ର-
 ରାଶି ଓ ମାତ୍ରାଭାବର ପାତ୍ରତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ ।
 କେଉଁ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟତାକୁ ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ
 ହୋଇଅଛୁ ? ନାନା ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଆଜି
 ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ତାହା ବଳନ୍ତେ ଏକ ଜାତି ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଉ-
 ଅଛନ୍ତି ? ଶବ୍ଦର ଅଳସ ସୂଚ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏବେ କାଳ ବାକି ରଖି ଥିବ ?
 ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ, ବୃଦ୍ଧର ପରୁ ଲେପ ପାଇଅଛି, ଉତ୍କଳ
 ଆଜି ସାନସ୍ଥାନ, ଯଥାର୍ଥ କହବାକୁ ଗଲେ ଗୋଟାଏ ଜାତି ବୋଲି
 ଗୌରବ କରିବାର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଜି କଣ ଅଛି ? କିନ୍ତୁ ଏହି
 ଅବନତି ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଏକକି
 ହୋଇଅଛୁ, ତାହା ବେକଳ ସାହିତ୍ୟର ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯୋଗୁଁ । (ସାହିତ୍ୟ
 ବେକଳ ବର୍ତ୍ତମାନର ବନ୍ଧନ-ରହିବ ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ
 ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବନ୍ଧନ ବାକି ରଖିଅଛି, ତାହା ବେକଳ
 ସାହିତ୍ୟ-ବନ୍ଧନ) ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ସାବିତ୍ରୀ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଜଗନ୍ନାଥ,
 ବଳରାମ ଇତ୍ୟାଦି ପୁରୁଷମାନେ ସାହିତ୍ୟ ବନ୍ଧନ ଯୋଗୁଁ ଆଜି
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଭୁବନେଶ୍ଵର, କୋଣାର୍କ
 ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥଳର କୀର୍ତ୍ତିମାଳାରୁ ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ ଯେ, ଉତ୍କଳ ପୂର୍ବେ
 ଉନ୍ନତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେହି କହି ପାରେ, ସେ ସବୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୁରୁ-
 ଶମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ! ତାହା ଯେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଦେଶୀୟ
 ଜାତି ଆସି ଏଠାରେ ନିର୍ମାଣ କରି ନାହାନ୍ତି; ତାହାର କି ପ୍ରମାଣ ଅଛି ?
 ମୁଁ ଉତ୍ତର କରୁଅଛି, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଜୁଳୁଲୁ ପ୍ରମାଣ-
 ହରୂପ ହେଉନାହିଁ । ଯଦି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଶ୍ୟତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭ-
 ମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ତାହା ଏକା ଉନ୍ନତ
 ସାହିତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ଅତି ଠିକ୍ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ

ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚ, ଅତି ପବିତ୍ର—ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନ-ବନ୍ଧୁ ।

ହିତାୟ ନୀତି—ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ବହୁଃସ୍ରାବଣ । କେଉଁଠାରେ—କେଉଁ ନିରୁତ ଦୃବସ୍ପରେ କେଉଁ ଭାବ, କେଉଁ ଆଶା, କେଉଁ ଆକାଂକ୍ଷା ଉଦ୍ଧତ ହେଲା, ତାହା କିଏ ଜାଣ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଦ୍ଧିଅନେ ବ୍ୟାପ୍ତ କରେ ? ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ସ୍ଥଳରେ ନବ ନବ ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ ହେଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ନାନା ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏହି ସାହିତ୍ୟ କେତେବେଳେ ବକ୍ତୃନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଜାତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣର ମୋହ ଓ ଜଡ଼ତା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିନାଶ କରୁ ହୁଏ । ସୁଖି କେତେବେଳେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ବୁଲୁ ଚକ୍ରଫଳରେ ଅନ୍ନିଷ୍ଟୁଲିଙ୍ଗ ସମ୍ପାଦନ କରି ସମୁଦାୟ ଅଭ୍ୟାସର ଅଭାବକୁ ରହିତ କରି ପକାଏ । କେତେବେଳେ ବା ଏହି ସାହିତ୍ୟ କଳାବେଶରୂପରେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସୁଧାଧାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଗଣ୍ୟ ସନ୍ତପ୍ତ ପ୍ରାଣକୁ ଶାନ୍ତ ଓ ସୁଶୀତଳ କରେ । ସମସ୍ତ ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କର ଓ ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ସାହିତ୍ୟର ଏକମିଥ ବିଚିତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି କେହି ଦୃବସ୍ପ ମନ ବିମୋହିତ ହୋଇଯାଏ । (ଅତଏବ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆକାଂକ୍ଷାର ବହୁଃସ୍ରାବଣ, ଆଶାର ବହୁଃସ୍ରାବଣ ।) ଅନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧର ଅନୁମାନେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି କେହି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଭାବର ବିକାଶ ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ବାବ୍ୟବଳୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ଅନୁମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ—ତାହା ସୁଖି ପ୍ରଧାନତଃ ଆଦରସାମ୍ମୁଖ । ଅବଶ୍ୟ ସୁରକ୍ଷାଦି ଅନୁବାଦ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର

ତଥା । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଗର୍ବ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ରାଜମତ୍ତ ପ୍ରଭୃତିର ବିଶେଷ ବିଚାରି ହୋଇଥିଲା, ଏହା ସଦବାଦସମ୍ମତ । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନଫଳରେ 'କାଳକ୍ରମେ' ଉକ୍ତ ଶେଷମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାଚୀନ ରଚନାମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଆଶା କରା ଯାଇ ପାରେ ।

ଭୂଗର୍ବ୍ୟ ତଥା—ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ନିର୍ମାତା । ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଶିଳ୍ପଶାଳୀ ଓ ପ୍ରଭାବବନ୍ତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ନବ ରାଜ୍ୟର ଆଦି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତାହା ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ-ହାରୀ ବିକାଶ ହୋଇ ଜାଗରୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରେ । ଅପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡମେସୁ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟକୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବତା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି, ଅସୁବିଧା ଓ ଅସୁବିଧାକୁ ବୁଝେପ ନ କରି, ସାଧାରଣ ବେଶରେ ଅପଣର ସୂକ୍ଷ୍ମ କୁଟୀର ମଧ୍ୟରେ କାଳ ଯାପନ କରି ଦବାନୁଶି ସେହି ଅଗ୍ରଣ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟାସନା କରିଥାନ୍ତି; ସେହି ସାନ କୁଟୀରରୁ ଯାହା ବାହାରିଥାନ୍ତି, ତାହା ସମଗ୍ର ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ମହାପ୍ରବାବ ବିପ୍ରାସ କରି ତାହାକୁ ଅଗ୍ରସର କରି ଦେଇଥାନ୍ତି, ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ନବ ପ୍ରାଣ, ନବ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରି ଦେଇଥାନ୍ତି, ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ନବ ନବ ଉନ୍ନତ ହାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ସାହିତ୍ୟ-ସେବକଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଯାହା ବାହାରିଥାନ୍ତି, ତାହା କୋଟି ଜୀବଜର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକସ୍ବରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଫଳତଃ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଚିନ୍ତାର ଉନ୍ନେଷ ସାଧନ କରି ଜାଗରୁ ମାନସିକ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ରଚନା କରେ ଏବଂ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଗଠିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ଏଥିରୁ ବଳି ସାହିତ୍ୟର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଶମତାର ପ୍ରମାଣ ଆଉ କଣ ହୋଇ ପାରେ ? ଯଥାର୍ଥରେ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ନିର୍ମାତା ।

ଉତ୍ତର ତଥା—(ସାହିତ୍ୟ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ମାନମନ୍ଦର, ଜାଗରୁ

ଜୀବନର ପରିମାପକ । ଯେବେ ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଉନ୍ନତ-ପରିମାଣ
ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର, ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଗତି ନିରୂପଣ
କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର, ତେବେ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କର,
ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍ଘାଟନ କର, ତୁମ୍ଭ ମନରୁ ସମସ୍ତ
ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେବ । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜାତିର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ଧାରଣା କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହା ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ
ମଳବ । କିଏ କେଉଁ ଦେଶରୁ କେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ବଢ଼ି ଆସିଅଛନ୍ତି,
କିଏ କେଉଁ ସମୁଦ୍ରରେ ନମନ ହୋଇ କି କି ରହୁ ଅଗ୍ରହଣ କରି ପାର-
ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରରେ ସମ୍ବିତ ଓ ସୁରକ୍ଷିତ
ହୋଇଅଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ମୋହର ପ୍ରାଣରେ ଏହି ଶୁଦ୍ଧ ଗୋଟି ଭାବ ବଶେଷ ଭାବରେ ଉଦ୍ଭବ
ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସତ୍ୟରେ ଏଠାରେ କହିଲି । କି ଭାବରେ ଜାଗରୁ
ସାହିତ୍ୟର ଗଠନ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ କିମ୍ଭାବେ ଅଲୋଚନା
କରିବ । ସମୟ ବିଶେଷରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା, ଉଦ୍ଘୀପନା,
ଅଶା ଓ ଅନୁରାଗ ଜାଗରୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ
ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରବଳ ଭାବ ଜାଗରୁ ସାହିତ୍ୟ
ଗଠନର ବିଶେଷ ଅନ୍ୟତମ ଅବସ୍ଥା । ଲକ୍ଷ୍ମଣାସ ଅଲୋଚନା କଲେ
ବେଣ୍ଟି ପାରିବେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ
ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରବେଶ କରି ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଓ
ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଠନ କରି ଦେଇଅଛି । ଏହି ଶୁଦ୍ଧ
ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେ ଜାତି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ-
ବାନ୍ ବୋଲି ଜିହ୍ବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ ଆକାଂକ୍ଷା ଏକ ସ୍ଥାନରୁ
ବାହାରି ଦାବାନ୍ତି ସଦୃଶ ଦେଖିଯାଇ ବ୍ୟାପି ଯାଏ ଏବଂ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ
ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ସାହିତ୍ୟରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସାମୟିକ
ଉଦ୍ଘୀପନାରୁ ଏହାର ଜନ୍ମ ପତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଏହା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମାଲବ

ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସଜ୍ଜିବିତ ଓ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ କରେ । ସେତେବେଳେ ଜାତିର ପ୍ରାଣ ଅବତନ ଭାବରେ ରହିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ର ନିଜର ଅନୁବାଦ ହୋଇ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁମାନେ ଉଦ୍‌ଘୋଷ, ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନ କରିବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ବାହା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଠୋର ସାଧନା କରିବାର ଉଚିତ । ମହାତ୍ମା ଇମରୂପ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହିଅଛନ୍ତି, “ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଓ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଅବସାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ, ତେତେବେଳେ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ଓ ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଅଲୋଚନା ତହିଁର ପ୍ରଧାନ ଔଷଧ ।” ଏହା ଉପରେ ଅଧିକ କଥା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ମୋର ଏହିକ ନବେଦନ ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଗଠିତ ହେଲେ ତାହା ଘରେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ଭାଳି ପଦାରେ ଠିଆ କରେ, ସାହିତ୍ୟ ସେବକମାନଙ୍କର ତହିଁ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସର୍ବାଦା ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିବା ଶ୍ରେୟଃ ।

ମୋର ସ୍ମୃତି ଗୁଣିରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବା ସେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ତାହା ଅପଣମାନେ ଶୁଣିଲେ । ଛପା-କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟଗଠନ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇ ଗୁଣ କଥା କହିଅଛି । ଅନୁମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ମୁଖରେ କିଛି କହିବା ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ନୁହେଁ । ଅପଣମାନଙ୍କ ମତରେ ଯେବେ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛା ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନତ ସେବୁଡ଼ିକ ନିଜେ ନିଜେ ଭୁଲନା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ଅପଣମାନେ ଥରେ ଲେଖନ୍ତୁ, ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁମାନଙ୍କର ଅଛି କି ନାହିଁ । ଅନୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନୁମାନଙ୍କର ବନ୍ଧନ ତେତେଦୂର ଶିଥିଳ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଧରେ ଲେଖନ୍ତୁ । ପୁଣି ଏହି ବନ୍ଧନକୁ ନିବୃତ୍ତିର ଓ

ଦୃଢ଼ତର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଏ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ପୃଷ୍ଠପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନାମ ଗର୍ଭିନ କରିବାକୁ ସମସ୍ତେ ଶତକହୁ — ମାତ୍ର ତଦ୍ଭାବ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯଥାର୍ଥରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତହିଁରୁ ଯାହା ଗ୍ରହଣୀୟ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଗୋର ଜୀବନରେ ମୁଁ ଯେବେ ଅନ୍ତରଃ ଜଣକ ସହିତ ଏହିପରି ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୃଢ଼ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ନ ପାରିଲି, ତେବେ ବୁଝା ପୃଷ୍ଠପୁରୁଷଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ମୋର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ମୁଣି ଏ ଜୀବନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି କି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁଁ, ସଦ୍ଭାବ ଅନୁମାନଙ୍କ ଜାଗରୁ ଜୀବନ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇ ପାରିବ ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବ୍ୟବହାରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନୁମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହିବ ? ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ଜାଗରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଅତି ଅନନ୍ଦର ସମାଗର ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ତ ଜାଗରୁ ସାହଚର ସ୍ଵଗତି ଓ ଉନ୍ନତ ହେବାର ଦିନ ନିକଟ, ଏହା ନିଶ୍ଚୟମେହରୂପେ ବୋଲିପାର ପାରିବ । ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲେଖକଙ୍କ ଅବିର୍ଭାବ ହେବା ଗୌରବର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଲେଖନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଜଣ ଉନ୍ନତ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଧର ପାରିଅଛନ୍ତି, ଜାଗରୁ ଜୀବନର ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ଦେଖିବା ଉଚିତ । ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଜଣ ସାହଚରକୁ ଅପଣା ଇଷ୍ଟଦେବତା କରି ଆଶାର ପାନକୁଟୀରରେ କିରଳରେ ମହାତପସ୍ୟାରେ ରତ ରହିଅଛନ୍ତି, ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଚ ଆଶା ପୋଷଣ କରି ଉନ୍ନତ ଲକ୍ଷ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିଛନ୍ତି, ଏହାହିଁ ଦେଖିବାର ବିଷୟ । ଏହିପରି ବ୍ରତଧାରୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି ଅନୁଧ୍ୟାୟେ ଅନୁମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ କ୍ରମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗତିଶୀଳାପ୍ରବାହ ଭୁଲି ପରସ୍ପର

ଭବ ଦେଖି ଗହ୍ମି ଯାଉ । ଯଦି ଅମ୍ବେଶାନେ ଯଥାର୍ଥ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନରେ ଗୋଟାଏ ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭବ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଠୋର ସାଧନା ଓ କଠୋର ଉପସ୍ୟାସନା ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପୁର ରଖି ନ୍ୟୁ ଯାଇଲେ, ଜୀବନରେ କଠୋର ସାଧନ ଅବଲମ୍ବନ ନ କଲେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କର ଅଶା ଦୂରଣୀ ବୋଲି ରୁଣିବାକୁ ହେବ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ଯେତେ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନର ପରିଚୟ ନ ଦେଇ ପାରେ, ତେଣୁ ମୋର 'ସାହିତ୍ୟ' ନାମ ଧରି ଅସ୍ଥାଳନ କରିବାଟି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରମ୍ୟାନଙ୍କ ଅନୁକରଣ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତ ହୋଇ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ବାଚୁଳ ଓ ବାଗୁଳ କରି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଯେବେ ଅମ୍ବେଶାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣକେତେ ଯଥାର୍ଥ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ସାହିତ୍ୟ-ସେବକ ଆହୁରୁତ ହୋଇ ଉଦ୍ଭିତ ଜାଗ୍ରତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନରେ ପ୍ରାଣ, ମନ ସମର୍ପଣ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଠନର ଅଶା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଜାଗ୍ରତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ଉପାୟସ୍ବରୂପ, ଏହା ସବୁଦିନ ମୁରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ପୂର୍ବେ କହୁଅଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଏକ ମହାଜାଗ୍ରତ୍-ଜୀବନ-ଗଠନ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟ-ଗଠନ କେଣ୍ଟାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ନିରର୍ଥକ ଓ ଅନିଷ୍ଟକର ଜ୍ଞାନ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ କଥା ବିଶେଷଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଉଚିତ ! ଅପଣାର ଯାହା ଅଛି, ତାହା ଯୋଯାଡ଼ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଉପକରଣ ଖୋଜାଇ ଅସି ଜାଗ୍ରତ୍ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବା ସ୍ବରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଭଲ ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ନାନା ସ୍ବତ୍ତ୍ୱ ଜାତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଭବଗୁଡ଼ିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ସମ୍ପନ୍ନ ଅଛି, ତାହା କଦାପି ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଜାତିର ଯାହା ନିଜସ୍ବ, ତାହା ଦେଶରେ ସେହି ଜାତିର ଅନ୍ତସ୍ଥଳକୁ ଓ

ନିମ୍ନ ସୋପାନକୁ ଖଣି କରେ । ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ସେପରି ଭାରତର ଶତ୍ରୁର ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟମାନ ଗଠିତ ହେଉଅଛି, ସେଥିରେ ପରସ୍ପର ଶୈବାଦୃଶ୍ୟ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି—ଅନ୍ୟ ଜାତୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବୁଦ୍ଧିବା ଅତି ତେଜେ କଠିନ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟରୂପମାନଙ୍କ ଲେଖନୀ ସଙ୍ଗଠିତା ଦୋଷରେ ଦୁର୍ବଳ ନୁହେଁ । ତାହା ବିରଜନୀନ । ସେମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକରେ ସଙ୍ଗଠିତ ଭାବ ନିଥାଏ । ନିଜର ପ୍ରାଦେଶିକ ବା ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର କପରି ଉଲ୍ଲେଖ ହେବ, ଏହି ଭାବର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିନ୍ତି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଭାବ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନରେ ଅବକା ରହେ ନାହିଁ । ଜାଳକ୍ରମେ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଭାଷାନ୍ତରିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଏଥିରେ ଅଶଙ୍କାର କଥା କିଛି ନାହିଁ । ଏହି ସୁଦ୍ଧା ଫାକେଟିକ ଭାବ ଭାରତୀୟ ଉଲ୍ଲେଖର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଜାଳକ୍ରମେ ଏହି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ମିଳିତ ହୋଇଗଲେ, ଏହି ବଡ଼ ଜାତୀୟ ଭାବର ସମ୍ପ୍ରସାର ହେଲେ, ଖିନେ ସମସ୍ତେ ଭାରତରେ ଏକତା ହୋଇ ଏକତା ଅନ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରି କୃତାଥ ହେବା ଓ ‘ଭାରତୀୟ ଜାତି’ ଏହି ଶବ୍ଦକୁ ସାର୍ଥକ କରିବା, ସବୁ ସୁଦ୍ଧା, ଜାତି ମିଳିତ ହୋଇ ଏକ ମହାଭାରତୀୟ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହେବା, ବ୍ୟାପାରକୁ ପାରେ ସେ ସୁଦ୍ଧା ଶୀଘ୍ର ଅବଶ୍ୟକ ହେଉ ।

ଭାଷା-ଚର୍ଚ୍ଚା ।

ଉତ୍କଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କି ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରିଅଛି, ତେଜି ଦିଗକୁ ଭେଦ କରୁଅଛି, ତେଜି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ସାହିତ୍ୟଟିକିଣ୍ଡେ ନେବୁରୁ ବାଟ ବସିବାକୁ ଅଗ୍ରଦର ହୋଇଅଛନ୍ତି, କି ଅବର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଗତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ‘ସାହିତ୍ୟସେବା’, ‘ସାହିତ୍ୟ-ସେବା’ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚ ନିଆରୁତର ବିପର ସ୍ଥଳରେ କି ଭାବରେ ଥିବୁତ ହେଉଅଛି, ଇତ୍ୟାଦି ତଥା ଭାବରେ ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏବି ହୋଇ ବସିବାକୁ ହୁଏ । ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’ ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’ ବୋଲି ଗୁରୁଆଡ଼େ ଚହଳ ପଡ଼ୁଅଛି—ତଥା ତଥାଚେ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ନିବନ୍ଧନ’ର ଆବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଏ ଏହି, ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଚୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କର ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ତହିଁରୁ ଅଳ୍ପ ଲୋକେ ସେପରି ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତାପୀ ! ଯେନ ତେନ ପ୍ରକାରେ ଲେଖନୀୟତା କରି ପାରିଲେ ଯେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ସମ୍ପାଦି ହେଉ—ଅକ୍ଷର ମିଳାଇ ପାରିଲେ ଯେତେବେଳେ ବସିତା ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଏତେ କ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର ହେବା ପାଇଁ କାହାର କି ଗଢ଼ନ ପଡ଼ିଅଛି ? ସମୟ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାର ଆକାଶ ଦେଇ ଦେଖି ଗୁରୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଉଛୁ ବୋଲି ଅନେକଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇଅଛି । ଏମନ୍ତ କି ଅନେକେ ଆମ୍ଭଙ୍କର ପ୍ରତି ନାନା କୁରୁଦସ୍ୟ ଆଶ୍ରେଣ କରିବାକୁ ଲାଗି ଦୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିପାଇଁ ତଳେମାନେ କୁଣ୍ଡିତ କୋହୁଁ । ସତ୍ୟ ଗୋପନ କରା, ସ୍ଥଳ ଅବର୍ଣ୍ଣକୁ ପ୍ରକାଶ କରା, ତଥା ଅଭିମାନରେ ଯେତେବେଳେ କରିବା ଆମ୍ଭଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ—

ସେବକ ଶୀମାବ ବହୁର୍ଭବ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇ ଗାତ୍ରର
ଉଦ୍ଭବ ପରିବର୍ତ୍ତନେ ଅନନ୍ତ ଅବସ୍ୟମ୍ଭାବ । ଚନ୍ଦ୍ରବାନ ଦେଲ
ଶାନ୍ତତ୍ୟସେବରେ ଯେପ୍ରକାର ସେବାବିଧିରା ଲକ୍ଷିତ ଦେଉଅଛୁ ।
କାହା କଦାପି ବାହ୍ୟମୟ ହୋଇ ନ ପାରେ—ଶୁଭକଳର ମଧ୍ୟ
ନୁହେ । ଏହାର ଦୃଷ୍ଟି ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭବ
ଦେଉଅଛୁ । ପ୍ରଥମତଃ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଗଣ ସାହିତ୍ୟସେବକମାନଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ନେତୃତ୍ବାମୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସଲେ, ଯେମାନେ
କାର୍ଯ୍ୟସେବାରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତତ୍ପ୍ରକାରଣୀ
ସ୍ବଭାବର ଯଥାର୍ଥ ଶିଳ୍ପିଶାଳୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ
ଉପାଦେୟ ଅବସର ଦେଉ ବା ଅଳସ୍ୟବସର ଦେଉ ଦୃଷ୍ୟାୟ
ଉପାଦେୟ ଅବସର ନେଇଅଛନ୍ତି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭବ ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟମୟ
ରଚନାର ଶୋଭାମୟ ଅବସର ଦେଉଅଛୁ । ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଅଲେଖନୀ
ଅଲେଖନୀ ରଚନାର ଦୋଷ ଗୁଣ ପ୍ରତି ପାଠକେ ଲେଖକମାନଙ୍କ
ଦୃଷ୍ଟି ଅନୁସାରେ ଦେଉ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନତା ବେଦେଶ୍ବରୀ ଦାଦିତ୍ବ-
ଶାନ୍ତବିଶ୍ବାନ ସମାଦେଶ୍ବର ଅବର୍ଣ୍ଣରେ ବହୁ ପାଠକେ ରଚନା
ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ପାଠାବସରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟର
ଅବର୍ଣ୍ଣରୁ ଅଳ ନିମ୍ନମିତ୍ର ବସାର ଅଣିଅଛୁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଏହାହାର ଲକ୍ଷ ପ୍ରକାଶ ଅଳକ୍ଷ ଅଧିକ ପାଠକ ଦେଉଅଛୁ । ତତ୍
ଉପରେ ପ୍ରତି ସ୍ବଭବ ମୁଦ୍ରାପତ୍ର ଏବଂ ସହଜ ଦେଶ୍ବରୀବିଧିରା ଓ
ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକାର ଅଳକ୍ଷ ପଠାଅଛୁ । ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ସ୍ବଭବ
ଅଲେଖନୀବର୍ଣ୍ଣମାନ ପ୍ରକାର ଉଦେଶ୍ୟ ନୁହେ । ଅମ୍ଭମାନେ
ଏଠାରେ ଦେବକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଅଳ ଉପାଦେୟ ବିଶ୍ବାନ ରଚନା
ଏବଂ ଉପାଦେୟାବଳ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଲେଖନୀର ଅବକାରଣ
ମାତ୍ର ଦେବାକୁ ଅବକାରଣ କରିଅଛୁ । ଅମ୍ଭମାନେ ଦେବକ ପ୍ରଧାନ
ଦେବତା ଶେଷ ପ୍ରତି ଲେଖକ ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଅବର୍ଣ୍ଣ
ଦେଉ ।

ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନତା ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କାହାର ନିରାପେକ୍ଷ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବର ବିସ୍ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ନୂତନ ଅକାର ଧରିଅଛି ଏବଂ ନିଜ ଭାବରେ ଗଠିତ ହେଉଅଛି । ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି, ସେହିପରି ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାରେ ତଳା ହୋଇଅଛି । ଏପରି ହେବା ଔନ୍ନବୀର୍ଯ୍ୟ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଉତ୍କଳର ତୁଳନା ହେଉଅଛି । ଉତ୍କଳ ଭିନ୍ନ ପାଖରେ ତିନୋଟି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଅତିଦ୍ରୁତ କରି ନ ପାରି କେତେକ ପରିମାଣରେ ଭେଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । (ଉତ୍କଳଶୀଳ, ବର୍ଦ୍ଧନଶୀଳ ଭାଷା ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଭାବ, ଶବ୍ଦ ବା ଶ୍ରେଣୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ—ବରଂ ତାହା ନ କଲେ ଉନ୍ନତର ପଥ ସମ୍ପର୍କ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା, ତାହାକୁ ଅନୁସ୍ଥ କରି ନ ପାରିଲେ—ଅନୁସ୍ଥାପନ ସଙ୍ଗରେ ସମ୍ପର୍କରୂପେ ନିଶାନ୍ତ ନ ପାରିଲେ ଶେଷରେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ବ ହରାଇ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ ।) ଉତ୍କଳର ପ୍ରାମାଣିକତା ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଆକାର ଧାରଣ କରିଅଛି, ତାହା ହିଁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଅନୁମାନଙ୍କ କଥାର ସତ୍ୟତା ସଫଳରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ସେ ଯାହା ସେହି, ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା ସହିତ ଅନୁମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପର୍କ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା ଏପରିକି ଏକଭାଷାପନ୍ଥ ହୋଇ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହା ଯେ ଏକତ୍ର ଆସି ଧୀରେ ଧୀରେ ଗଠି କରୁଅଛି, ଏହା ସମସ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବେ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ବିଶେଷତ୍ବଗୁଡ଼ିକ କଦାପି ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ବିଶେଷତ୍ବ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଏ ଦୃଷ୍ଟିର ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଅବଧାରଣ କରିବା ତଥା ? ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଏବଂ ସମ୍ପାଦନା ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଏ

ଉତ୍ତରରେ ସେହିମାନଙ୍କର ସମ୍ୟକ୍ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅଛି, ସେହିମାନେ କେବଳ ଏହା ଧରି ପାରିବେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧରିବେ ଦେଇ ପାରିବେ । ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ କେଉଁ କଥା କି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଇ ପାରେ, ତାହା ସେହିମାନେ କେବଳ ସ୍ଥିର କରି ପାରିବେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ ବୋଲା ଯାଇ ପାରେ, ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ତେଲୁଗୁ ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏଥିପାଇଁ କଟକ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳର ଲେଖକମାନେ ଗଞ୍ଜାମର ଭାଷାକୁ ନିତାନ୍ତ ହେୟ ଶ୍ରୀକ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେହି ଗଞ୍ଜାମରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଚିହ୍ନିତ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ (Idiom) ତଳି ଆସୁଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଅଜ୍ଞତାବଶତଃ ଅମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଚିହ୍ନିତ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଓ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ଉପେକ୍ଷା ପ୍ରକର୍ଷିତ କରି ବସୁ । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେବେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ତେଲୁଗୁ ଉତ୍ତର ଭାଷାରେ ବିଶିଷ୍ଟଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଗଞ୍ଜାମ-ବାସୀ କୌଣସି କୌଣସି ବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯତ୍ନସହକାରେ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଅଲୋଚନା କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଉକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଅଲୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ ଦ୍ରୁମ ବୁଝି ପାରିବେ ଏବଂ ଅମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ମାତୃଭାଷାର ଅନେକ ଉପେକ୍ଷିତ ପ୍ରାଚୀନ ସମ୍ପର୍କକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ଅଦର ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁ ।

ଅଉଁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିଆଯାଉ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାର ପ୍ରଭାବ କେତେ ଅସ୍ପୀକାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅନେକ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍କଳାଭିମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ପଣ ପଣ ବଙ୍ଗଳା କଥାର ଚିହ୍ନିତ ଅନୁବାଦ ଦେଖି ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଥାଉଁ । ଏହା ଯେ ଅତ୍ୟଧିକ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା ବା ବଙ୍ଗାଳୀ ସମ୍ପର୍କର ଫଳ, ତାହା ନୁହେଁ; ଅମ୍ଭେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା

ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ଜୋଳା ଉଭୟ ଭାଷାରେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନର ଫଳ ।
 ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣାରେ ଏହିପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ଅଧୁନାହିଁ ।
 ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭାର ପଡ଼ିଥିଲା । ଏମାନେ ନିଜେ କିଛି ରଚନା
 ନ କରି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟୋଳମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଙ୍ଗଳା
 ପୁସ୍ତକର ଉତ୍କଳାନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ପାଠ କରି
 ତେଜୋଲୀନ ଛନ୍ଦମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ।
 ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅନୁବାଦ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଠ କଲେ ହାସ୍ୟ ପଦ୍ମରଣ
 କରି ହୁଏ ନାହିଁ । * ଶୁଦ୍ଧିତରେ କବିର ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ଓ
 ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗରେ ଅବଗତ
 ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରା ଏବଂ ଭାଷା ଉଭୟର ଗତି ଫେରିଲେ ଦେଲେ । ଓଡ଼ିଆ
 ଭାଷା ଅତି ଶୁଦ୍ଧ ବଙ୍ଗାନୁବାଦ ହସ୍ତରୁ ଖୋସା ଯାଇଲା । ଏହାର କାରଣ,
 ଉଭୟେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଉଭୟ ଭାଷାରେ ସୁପରିଚିତ—ଅଧିକନ୍ତୁ
 ସଫଳ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରୂପୁର । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ବା ଯଦ୍ୱାରା
 ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ତେ ପରିଚିତି ହୋଇଅଛି ପଦ୍ୟ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର
 ନେତୃପଦ ଏମାନଙ୍କର ଏବଂ ପ୍ରାୟ ହେଲେହେଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର
 ସହିତ କହିବାକୁ ହେଉଅଛି ଯେ, ଏମାନେ ସଞ୍ଚାରରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ
 କରି ନାହାନ୍ତି ବା ତାହାର ସଂସ୍କରଣର କରି ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ
 ତାହାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା କୃତ୍ୱା । ତେବେ ଏତିକି ମାତ୍ର କହି
 ପାରୁଁ ଯେ ଏହିପରି କେବଳ ଏମାନେ ଦୋଷୀ ନୁହଁନ୍ତି—ବାହାରର
 କାରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏହାହାର ଯେ ଉତ୍କଳ-

* ଓଡ଼ିଆର ସୁଗାନ୍ଧ ଯେ, ସେପରି ଅନୁବାଦ ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସଂକୀର୍ତ୍ତ
 କବ୍ୟାବଳୀର ସଂକୀର୍ତ୍ତରେ ଅନୁପ୍ରାପ୍ତ ପଠିତ ହେଉଥିବ । ଅନେକ
 ବେଳେ ମୁଦ୍ରିତରେ ତାହା ଉତ୍କଳ ମଧ୍ୟ ସଂକୀର୍ତ୍ତ ସୋପାନର ସଂପର୍କୀତ ।

ସାହିତ୍ୟ ଗଣେଷ ଶକ୍ତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଏହା ମୁକ୍ତଦୟାରେ ବୋଲି
ଯାଇ ପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥା ଅଧିକ ଅଲୋଚନା କରିବା ଆମ୍ଭ-
ଜ୍ଞାନର ଅଭିପ୍ରାୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁଠି ଲେଖକ ଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟରୁ କାହାର
କାହାର ନାମୋଦ୍ଦେଶ କରି ଲେଖନସ୍ଥଳୀ ବଡ଼ ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟରେ
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱନଳ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିବାର ମଧ୍ୟ ହେବେ ନାହିଁ ।
ଅନ୍ୟ କଥାର ଅବତାରଣା କରିପାରି ।

ପ୍ରତିଭାର ଅଲୋକପାତ ନ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି
ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ପ୍ରତିଭା ସାହିତ୍ୟରେ ନବଗନ୍ତ ସମ୍ଭାର କରିବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ଲିଖାକୁ ଅଭିନବ ଆକାରରେ ଗଠନ କରି ସାଧାରଣଙ୍କ
ସମକ୍ଷରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରାପନ କରେ । ମାତ୍ର ପ୍ରତିଭା ସଦୃଶ ଓ ସଦୃଶ
ସମୟରେ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । ଉତ୍କଳଶାସ୍ତ୍ରରେ ବଡ଼ ଶବ୍ଦର ସେଇ
ଅପବ୍ୟବହାର ସହିଅଛି, ପ୍ରତିଭା ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର
ଅଧୁନକ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଭାର ଅଲୋଚନା ସହିଅଛି
ବୋଲି ଅମ୍ଭେମାନେ କହି ନ ପାରୁଁ । କେବେ ଜଣେ ମେଧା ସଙ୍ଗରେ
କଠୋର ସାଧନା ଓ ଦୃଢ଼ ଅକ୍ଷରସାପ୍ତନିଶିତ ହେଲେ ହେବୁ ପ୍ରତିଭାର
ଅଭବ ଅନେକ ସମୟରେ ଫୁଟି ହୋଇଥାଏ । ଏହିଭୂମିରେ ଦେଶରେ
କାହାର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅଛି ! ସୁତରାଂ ଚିନ୍ତା, ଭାବ ଏବଂ ଭାଷା ସଜଳ
ଶିଖରରେ ସାହିତ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଦାନଦାବାପନ ହେଇ ରହିଅଛି ।
ଅବସ୍ଥାଜ୍ଞାନ ଉତ୍କଳ ନ ହେଲେ ଅବସ୍ଥାନୁରୂପ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ
କେହି କେବେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବେ ଅବସ୍ଥା ବିଚିତ୍ରେ
ପ୍ରବେଶ ନ କରି—କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ସୀମା ନ ମାତ୍ର ମହାଜ୍ଞାନ ପର-
ଜଗତକୁ ପୁରୁଷମଣ୍ଡଳର ଉପଦେଶ ଦେବା ଭଳି ଲୋକ ଏ ସଂସାରରେ
ରେଲ ନୁହନ୍ତି । ଏଥିରେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ବା ନିଜକୁ
କିଛି କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଦେହରୁ ଏ ଦେଶରେ ଅନେକେ
ଶ୍ରଦ୍ଧାବସ୍ଥାରୁ ଶିକ୍ଷକପଦରେ ଆସିଲେ ! ଶିଷ୍ୟରୁ ଶ୍ରିକାର କରିବାକୁ କେହି

ଶକ୍ତି ନୁହେଁ—ଗୁରୁ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡିତ !) ଯଥାର୍ଥରେ
ସାହାଯ୍ୟର ଦୋଷଗୁଣ ପ୍ରତି କେତେ ଜଣ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁଅଛନ୍ତି ?
ଉଲ୍ଲଭ ଅକର୍ଣ୍ଣ ଧରିବାପାଇଁ କେତେ ଜଣ ପ୍ରୟାସୀ ? ଚରଣେ
ସମାଲୋଚନା ଧୀରଭାବରେ ହେଉ କର ଅନୁଦୋଷ ସଂଶୋଧନ
ଦେବାକୁ କେତେ ଜଣ ଯଥାର୍ଥରେ ବ୍ୟାକୁଳ ? ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ
ଅଲୋଚନା କରିବା ଭଳି ପୈର୍ବ୍ୟ ବା ସଦୃଶ୍ୟତା କେତେ ଜଣଙ୍କର
ଅଛି ? କିନ୍ତୁ କେ ଭାଷା ମାଜିତ ଓ ଉଲ୍ଲଭ ଦେବ କପରି ?

ସାହାଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଇଗୁରୁତା ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା କଥା ପୂର୍ବେ
ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁ । ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ
ପ୍ରବଳ ଥିବାର ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଦିନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମାଲୋଚନାର୍ଥ
ପ୍ରାପ୍ତ ଶକ୍ତିର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଠ କରୁଥିଲୁ । ଜଣେ ସୁରସିନ ବନ୍ଧୁ ଆମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତି ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶକ୍ତି ନେଇ କେତେଜଣ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି
କହିଲେ, “ଏ ଶକ୍ତି ଯଦୃଶକ ଶକ୍ତି ଦେଉ, ଶୀତଳନକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ଅଣିବ ।” ଆମ୍ଭେମାନେ ନିତାନ୍ତ ଅବସିତ ଓ କେତୁଗ୍ରୀବ, ସୁରବୀ
ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥାଟା ଦୁଇ ନ ପାରି ଚିନ୍ତିତ ନେତ୍ରରେ ଧରି ରହିଲୁ ।
ବନ୍ଧୁ ଶକ୍ତି ଶ୍ରୀୟ କର କହିଲେ—“କମ୍ବଳବନ୍ଧୁ ନ ବାଧ୍ୟତେ
ଶୀତେ ।” ବାସ୍ତବେ ଅଳ୍ପ ତାଲ ଅନେକ ରଚନା ଏହିପରି । ଭାଷା
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତେନେଟି ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଲେଖକମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧିତ
ଦୃଷ୍ଟି ଥିବା ସଦୃଶ୍ୟ ବାହୁନୟ । ପ୍ରଥମ—ବ୍ୟାକରଣଶାସ୍ତ୍ର, ଦ୍ୱିତୀୟ
—ଉପଦ୍ରଷ୍ଟାନ୍ତ, ତୃତୀୟ—ସ୍ତରୋକ୍ତି । ଉତ୍କଳର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ
ଉଚ୍ଚ ବିଧି ବିଧିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ଥାୟୀ । କୌଣସି କୌଣସି ଜଟିଳ
ବା ମୁଠି ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମ ରକ୍ଷା କରିବାରେ କୃତ୍ରିମ ବୃତ୍ତି ଦେବା
ସ୍ବଚ୍ଛ କଥା, ମାତ୍ର ଅନେକେ ସାଧାରଣ ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଆସୁଥିବା
କରିଥିବା ପରି ଅନୁମାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବହୁଜ୍ୟୋତିର୍ଜ୍ଞାନୀ ପଦ୍ୟଲେଖକଙ୍କ
ରଚନାରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନୁସୂଚିତ ଶୋକ ପାଇବା କଟିନ । ଏହା

କଣ କଣ ହେଉ ଯଥେଷ୍ଟାଶୁର ବା ଅତ୍ୟାଶୁର ନୁହେଁ ? ଅତ୍ୟନ୍ତ
ଚେଷ୍ଟାରେ ବା ସାବଧାନତାରେ ଯାହା ହୋଇ ପାରେ, ତାହା ପ୍ରତି
ଜିନିଷାତ୍ମକ ବା ଅନାପ୍ରାଣ କବିପି ଶୋଭନସ୍ଥ ନୁହେଁ । ନାନା ଚାରଣରୁ
ଅମ୍ବେମାନେ ବର୍ଣ୍ଣମାନ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଗଲା ଯାହା ଦେଖି ।

ପୁରୁଷେ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗ ଓ ଶବ୍ଦରସା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ
ଲେଖକମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସଚ୍ଚତାର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ
ହୁଏ । ଲେଖକ କଥାରେ ବହୁଥାନ୍ତି, ଚିନ୍ତା ଓ ଭବ ଥିଲେ ଭାଷା
ଅପେକ୍ଷା ଠିକ୍ ହୋଇ ଯିବ । ମାତ୍ର ଭାଷାରେ ସମ୍ବନ୍ଧର ଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲେ
ଭାଷା ପେରି ଅପେକ୍ଷା ଠିକ୍ ହୋଇ ଯିବ, ଅମ୍ବେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ
ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦକୋଷରେ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରବେଶ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ବହୁ ଶବ୍ଦର
ସମାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ମେଳରେ ଅନୁରୂପ ଥିବାରୁ ଅନେକେ
ଶବ୍ଦବ୍ୟବହାର ଓ ଶବ୍ଦରସା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଘଟାଇଥାନ୍ତି ।
ଅନେକ ରଚନାରେ ଶୁଦ୍ଧ ବଙ୍ଗଳା ଶବ୍ଦ ବା ବଙ୍ଗଳାର ଶବ୍ଦର ଅନୁରୂପ
ଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁ । ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟାକେତେ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଅଛୁ:—ଏକେବିରେ, ଦୁଇ ଏକ ଜାମ୍ବୁ, ବର ଉଚିତ,
ସଞ୍ଜେ, ଏହା, ତାହା, ପାହାସିବ, ମନର କଥା, ଲୁହାର ବାହୁ,
ଅଦ୍ୟକାର, କର ପାହାସାଏ, ଉଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ-
ଅଛି, ହେଉ ନା ବାହୁ, ଅଛରେ, ବାଟ ଦେଇ, ମିଟିଲା, ମିଠାସର,
ଦୁଇ ପାଞ୍ଚଟା, ଏ ବିଷୟେ, ଦସେ ଧର, ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ଯେଠି ତା
ଘଟିବ ନାହିଁ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି, ଶୁଦ୍ଧ ଶବ୍ଦର ଉପର ଦେଖ, ଏଥର
ଲଗିଲେହିଁ ଧରୁଁ, ଲକ୍ଷି ହେଉଛି, ତାକୁ କି ବ୍ୟାପ କରବାକୁ ଅଛି,
କେଉଁ ପ୍ରାଣରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବ ? ରାତି ପହରେ ହେବାକୁ ଶୁଭଲା,
ଇତ୍ୟାଦି ପଣ ପଣ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଅପାତତଃ ଏହିଭଳି
ଯାହା ଦେଖି । ସମ୍ବନ୍ଧମୂଳକ ‘ଝ’ ର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା କାହାର
କାହାର ଭାଷା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବଙ୍ଗଳା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସମ୍ବନ୍ଧ

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶ୍ରବଣାନୁଷ୍ଠାନ ନ ଥିଲେ ଭାଷାରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା କଠିନ; ପୁଣି ପଥାମ୍ଭାନରେ ଉପସ୍ଥାପନା ଦେଇ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନ ପାରିଲେ ଭାଷାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ବିଗତ୍ୟ କି ପଦ୍ୟ, ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାର ରଚନା ଯେ ଗୋଟିଏ ଟିକ୍ତ (ଅବଶ୍ୟକ ପଦ୍ୟ ରଚନାରେ ଟିକ୍ତ କୌଶଳ ଅଧିକ ଅବଶ୍ୟକ), ଏ କଥା ଅନେକ ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକାଧିକାଂଶକ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟବହାର କରି ବୁଦ୍ଧି କରେ ଓ ଭାବକୁ ବିଶଦ କରେ, ଉଚ୍ଚ-ଶ୍ରେଣୀର ରଚନା ଗ୍ରନ୍ଥର ଦୃଷ୍ଟିସହଜତାରେ ପାଠ ନ କଲେ ବୁଝା ଯାଏ ନାହିଁ । ନାନା ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝା ଯିବ ଯେ ଚର୍ଚ୍ଚନା ଓଡ଼ିଆ ରଚନା ଶୁଦ୍ଧତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ସଜ୍ଜଳ ବ୍ୟୟରେ ଗୁଣାବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଅନେମାନେ ଶିଶେଷବିଶେଷ ରଚନାରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ସ୍ଥଳରେ ସବ୍ୟସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣୀ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅବତାରଣା କରୁଅଛୁ । ତେବେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହୁ ଲିଖିବା ନିତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଅନେମାନେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଶବ୍ଦ ବା ଶବ୍ଦ ପ୍ରକଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚତମ ଶିକ୍ଷାରେ ଏପରି ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯେ ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ । ଏହା ସମସ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବେ ଯେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦ୍ରବ୍ୟ, ପାସ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଅବଲୁକ୍ତ ଭାବରେ ବା ବ୍ୟବହୃତ ପଦ୍ଧତିରୁ ଆକାରରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଅନ୍ୟେ କଥା ଲିଖିତ ଭାଷାରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରି ନ ଥିଲେହିଁ କଥିତ ଭାଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରସାର କରିଅଛି । ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ତାହା ଲିଖିତ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛି ଏବଂ କେବା ବାହ୍ୟମୟ । ଉକ୍ତ ଭାଷାମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନାହିଁ ବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରୁ

ଓଡ଼ିଆ ବଦଳାଇ ନାହିଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୋଲି ଯାଇ ନ ପାରେ ।
 ବାଷାର ଉପକ୍ରମର ଅନେକତା କଲେ ଏପରି ଅନେକ ଚିତ୍ତ
 ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ସେପରି ଅନେକତା ଓଡ଼ିଆରେ ରହିଲ—
 ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଅବହୁ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ହୁଏତ ଓଡ଼ିଆ ବାଷାର ଶବ୍ଦମାନ ସେପରି ଓଡ଼ିଆ ବାଷାରେ ସ୍ଥାନ
 ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ବଙ୍ଗଳା ବାଷାର ବୌଦ୍ଧିକ ଶବ୍ଦ ସେପରି ସ୍ଥାନ
 ପାଇବା କଦାପି ବାସ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମାନ ଓ
 ଚିନ୍ତାର ପ୍ରବେଶରେ ବଙ୍ଗଳା ବାଷା ସେପରି ନବ ନବ ଶବ୍ଦ ଓ ଶବ୍ଦ
 ସମ୍ବଳନ କରି ବାଷାର ପୃଷ୍ଠିସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ବାଷାରେ

ଯନ୍ତ୍ରା ଅନୁସରଣ କରିବା ସବୁ ବୋଲିବାକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।
 ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେପରି ହୋଇ ନାହିଁ, ବାଷାରେ
 ଶିଷ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କିତ ସ୍ବଚ୍ଚିନ୍ତା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ
 ଓଡ଼ିଆରେ ନାନା ମୁଦ୍ରାବଦ୍ଧ ନାନା ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟବହାର ହେଉଅଛି ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ।
 ସମ୍ପର୍କ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ସହଜ ସାମ୍ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାରକୁ ଚେଷ୍ଟା
 କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଅନ୍ୟ ପ୍ରଳରେ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଯେ ଗ୍ରହଣ କରିବ
 ନାହିଁ, ଏହା ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଧରାଯାଉ । ଇଂରାଜୀରେ
 ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଅଛି through; ଏହା ପ୍ରଳବିଶେଷରେ process ବା
 ଉପକ୍ରମ ଗତି ବୁଝାଏ । ଏହାର ବାବଦୁ ଓଡ଼ିଆରେ କିପରି ପ୍ରକାଶ
 କରିବାକୁ ହେବ ? ବଙ୍ଗଳାରେ “ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟା” ଏହି କଥାଟିହାର ଉକ୍ତି
 ଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆରେ କେହି କେହି ଏପରି ପ୍ରଳରେ
 ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନେ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା
 ହେଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥରେ ଯେବେ ଆଉ
 କିଛି ଉପଯୁକ୍ତି ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ ବ୍ୟବହାର
 କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ବୋଲି ବଙ୍ଗଳାରେ

“ଆମି କଟକ ଯିବାକୁ ଓଡ଼ିଆରେ “ମୁଁ କଟକ ଯେଉଁ ଯିବି” ବରବାକୁ ହେବ, ଏହା ଯେମନ୍ତ କେହି ଭାବ ନ ବସନ୍ତ । ଏହା ଯେପରି ଅସଙ୍ଗତ, ‘କଟକ ଦୟା’ ଓଡ଼ିଆରେ ‘କଟକ ବାଟେ’ ହୁଏ ବୋଲି ‘ମଧ୍ୟ ଦୟା’ କଥାଟିକୁ ‘ମଧ୍ୟ ବାଟେ’ କରବା ସେହିପରି ଅସଙ୍ଗତ । ‘ମଧ୍ୟ ଦେଇ’ କଥାରେ ସମ୍ଭବ ନ ହୋଇ କେହି କେହି ‘ମଧ୍ୟ ବାଟେ’ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବାର ଦେଖିଥାନ୍ତି । ଏହା “ଦିଅ ଗଡ଼ ଗଡ଼ ଯାଏ” କରବା କଥା ।

ଏଥି ଉପରେ ହେଉବିନିମାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଘୋର ସେକ୍ସାଗୁର ପରିବୃତ୍ତି ହୁଏ । କିମ୍ବା, ସେମିକୋଲନ ପ୍ରଭୃତି ଏ ଦେଶର ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ; ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ-ବିଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଲାଭାଣ୍ଡ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ ରଖି ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥି ପ୍ରତି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଲେଖକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଅଛି । ଉତ୍କଳର ମୁଦ୍ରାପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ନିତାନ୍ତ ଚର୍ମ୍ମମ୍ଭ, ଏଠାରେ ଯେମନ୍ତ କୌଣସି ବିଧି ପାଳନ କରିବାର ପ୍ରୟୋଗ ନାହିଁ । ଯେପରି ହେଉ, କଥାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାରେ ବସାଇ ଦେଲେ ହେଲା !

ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଳ୍ପ ଏଠାରେ ଜାନ୍ତି ହେଲୁ । ଯଦି ଏହି ଶବ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଲେକନା ହେଉ, ଏହାଙ୍କୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଛାଡ଼ା । ତତ୍ପର ଅନେକ ବେଳରେ ଉଚିତ ମିମାଂସାରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବା ସତ୍ତ୍ବେ ହେବ ।

ସମାପ୍ତ ।

